

NGUYỄN PHÚ YÊN

NHÌN LẠI
ÂM NHẠC
MIỀN NAM

TẬP I

NGUYỄN PHÚ YÊN

**NHÌN LẠI
ÂM NHẠC
MIỀN NAM**

TẬP I

2022

LỜI NGỎ

Do hoàn cảnh lịch sử, chúng ta đã mất đi rất nhiều giá trị văn hóa mà cha ông để lại, trong đó có những giá trị âm nhạc. Theo thời gian những giai điệu dịu dàng đó sống dậy sưởi ấm những con tim, những tâm hồn biết hoài niệm. Bỏ lại đằng sau những vương bận buổi giao thời, bước qua những lời phê phán hoặc chê bai, rũ bỏ tâm lý thù hận, phân ly nhất thời thì đó là lúc người ta nhận ra giá trị vàng son bắt đầu lấp lánh. Những trang sách, những dòng nhạc bắt đầu hồi sinh và bùng lên như những đóa sen thơm ngát.

Những dòng chữ của cuốn sách này bắt đầu khởi đi từ trong bầu khí của một xã hội biết lắng nghe cái đẹp trong những giai điệu vang lên từ trong quá khứ. Thử chấp nối những mảng hồi ức, những lóe sáng của hoài niệm, một thế giới quá vãng của tâm tình đã được phục dựng khiêm tốn, thẳm lặng dù chưa hoàn chỉnh, dù chỉ là những nét phác họa nhưng có thể nhìn vào đó để thấy lại những tình tự thân yêu làm nên thế giới tâm hồn của một thế hệ đã qua.

Khi đọc một cuốn sách nghiên cứu về sự hình thành và phát triển của nền tân nhạc Việt Nam đã xuất bản, chúng tôi thấy các tác giả đã để lại một khoảng trống rất lớn khi nhận diện về một giai đoạn của nền âm nhạc của chúng ta hoặc chỉ đề cập một phần nhỏ bé và thiên lệch. Để bổ sung cho sự khiếm khuyết ấy, chúng tôi đã liều lĩnh nhận lấy một công việc đáng ra là phải của một tập thể hơn là của một cá nhân, để nhìn lại di sản âm nhạc của chúng ta bằng những trang viết tổng quan về các hoạt động, các khuynh hướng và phong trào âm nhạc đã từng hiện diện. Với sự liều lĩnh có chút đam mê đó, chúng tôi ước mong bạn đọc xem đây như là một viên gạch trong hàng ngàn viên gạch để xây dựng lại ngôi nhà di

sản mà các thế hệ sau cần biết tới. Mong có sự chung tay trong nỗ lực bảo tồn một giá trị tinh thần mà cha ông đã dày công xây dựng được để ai đó có thể bổ sung vào công trình nghiên cứu lịch sử âm nhạc Việt Nam sau này.

Khi chúng tôi nhắc lại thời điểm chia cắt đất nước, điều này có nghĩa đó chỉ là con số xác định một mốc giới lịch sử phân chia hai miền làm hai quốc gia, chỉ là tạm thời về mặt thể chế chính trị, không có nghĩa là một sự đứt gãy văn hóa với những giai đoạn trước đó. Nói khác đi, đối với chúng ta- những thế hệ nối tiếp cha ông- vẫn duy trì tính liên tục lịch sử về mặt văn hóa. Có nghĩa văn hóa dân tộc, nền nghệ thuật mà tổ tiên, cha ông ta đã xây dựng bao đời sau này vẫn được tiếp nhận, bảo lưu và chọt nhận ra một di sản sáng giá cần để lại cho đời sau. Do đó độc giả tìm thấy trong tập sách này chúng tôi vẫn nói đến từ bước khởi đầu cho đến những thành tựu của nền tân nhạc Việt Nam qua mấy chục năm tồn tại. Những giá trị sáng tạo của bao lớp nghệ sĩ tiên phong được tôn trọng và phát triển, vẫn được tiếp tục hiện diện trong đời sống tinh thần của chúng ta. Do đó dòng ca khúc lãng mạn trong nền tân nhạc vẫn được quan tâm, được biểu diễn trong sinh hoạt ca nhạc và giữ vai trò đặc biệt trong tâm thức những người yêu nhạc.

Ngoài những giá trị nghệ thuật từ thời tiền chiến, trong hoàn cảnh và bầu khí mới, các khuynh hướng sáng tác âm nhạc, các phong trào, hoạt động âm nhạc được phát triển rực rỡ. Âm nhạc của chúng ta chính là tiếng lòng của người dân trước hoàn cảnh xã hội, trước biến cố nhân sinh được tự do bày tỏ, khi tươi vui, khi ngậm ngùi,... nhưng đều là tiếng nói của con tim chân thực, của một giai đoạn lịch sử.

George Jellinek, giám đốc âm nhạc Đài phát thanh WQXR của thành phố New York, đã từng nói: *“The history of a people is found in its songs”* (Lịch sử của một dân tộc được tìm thấy trong

các bài hát của họ). Thật vậy, những giai điệu biểu lộ tình cảm, tư tưởng trong các bài ca được viết ở trên đất nước chúng ta đều mang trọn vẹn tâm tình chân thực, đầy tính nhân văn với cá tính sáng tạo đặc thù và phong phú. Độc giả sẽ vô cùng ngạc nhiên và thích thú khi được bước vào vườn hoa âm nhạc đầy những kỳ hoa dị thảo, tuy chúng có những số phận khác nhau nhưng vẫn muôn màu muôn vẻ, luôn tỏa đầy hương thơm và chói lòa màu sắc.

Với tấm lòng của một người yêu nhạc muốn gìn giữ những giá trị âm nhạc một thời, chúng tôi mong độc giả lượng thứ cho những thiếu sót trong quá trình tìm lại tài liệu hoặc do ký ức không trọn vẹn. Mong được các bậc thức giả góp ý để chúng tôi có thể hoàn chỉnh tập sách nếu có điều kiện xuất hiện trong tương lai.

TÁC GIẢ

CHƯƠNG I

BỐI CẢNH LỊCH SỬ GIAI ĐOẠN 1954-1975

*Lịch sử không là gì hơn ngoài màn kịch của tội lỗi và bất hạnh
(History is nothing more than a tableau of crimes and misfortunes)*

Voltaire

I. NHỮNG DIỄN BIẾN TRƯỚC NGÀY CHIA CẮT ĐẤT NƯỚC

Sau Chiến tranh thế giới thứ hai, Mỹ e ngại sự bành trướng của cộng sản ở Đông Nam Á nên đã giúp Pháp tái chiếm Việt Nam. Đó chính là tinh thần của bị vong lục NSC-64 ngày 27-2-1950 và NSC-124/2 ngày 25-6-1952 của Hội đồng An ninh quốc gia Mỹ.

Năm 1946 Mỹ đưa tàu chở những nhóm lính Pháp đến Việt Nam kiểm soát nhiều thành phố lớn như Hà Nội, Hải Phòng, Đà Nẵng, Huế, Sài Gòn. Ngày 7-10-1947, quân Pháp nhảy dù xuống Bắc Cạn. Đây là chiến dịch lớn nhất đến nay (chiến dịch Léa) trong chiến tranh Việt Pháp với 12.000 quân Pháp tấn công vào Việt Bắc để tiêu diệt chủ lực quân của Việt Minh và hòng bắt sống toàn thể nhân viên chính phủ lúc bấy giờ. Pháp thất bại trong việc bắt giữ các bộ trưởng, ngoại trừ Bộ trưởng Bộ Cứu tế xã hội và là Chủ tịch Quốc hội đầu tiên của nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa Nguyễn Văn Tố. Những năm 1940, đã có hàng trăm ngàn bộ đội chống Pháp. Cuối năm 1945, Việt Nam giải phóng quân trở thành lực lượng vũ trang lớn mạnh; tháng 9-1945 đổi thành Vệ quốc đoàn. Ngày 22-5-1946, Vệ quốc đoàn chính thức trở thành quân đội của nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa (VNDCCH).

Năm 1949, Pháp tuy thừa nhận Việt Nam là một quốc gia độc lập nhưng vẫn sử dụng lá bài Bảo Đại. Ngày 8-3-1949, Bảo Đại và Tổng thống Pháp Vincent Auriol ký thỏa ước Elysées biến Việt Nam thành một quốc gia độc lập trong Liên Hiệp Pháp. Ngày 7-2-1950, Hoa Kỳ và Anh cùng công nhận nước Việt Nam độc lập và thiết lập quan hệ ngoại giao với chính quyền Bảo Đại. Phái bộ ngoại giao Hoa Kỳ được thành lập ngay tại Sài Gòn từ tháng 2-1950 với đại biện lâm thời Edmund A. Guillion và chính thức được nâng lên hàng đại sứ vào tháng 6-1952 với vị đại sứ đầu tiên là ông Donald R. Heath, một nhà ngoại giao kỳ cựu.

Cuối năm 1950, sau khi bị đánh bại nặng nề ở Cao Bằng, ngày 6-12 Pháp bổ nhiệm tướng Jean De Lattre de Tassigny làm tổng tư lệnh quân đội kiêm Cao ủy Đông Dương để mong cứu vãn tình hình ngày càng nguy ngập. Đầu mùa thu năm 1952, tổng số lính Pháp bị tử trận, thương vong và mất tích tại Đông Dương lên đến hơn 90.000 người. Đến 7-5-1954 Điện Biên Phủ thất thủ, Pháp phải ký Hiệp định Genève, chấm dứt gần 100 năm thống trị ở Đông Dương, nhường lại vai trò ở đây cho Mỹ. (Thật ra Mỹ đã dính líu sâu vào Việt Nam và Đông Nam Á trong 28 năm kể từ 1945 mà mười năm sau là cuộc chiến tranh thật sự). Tính đến năm 1954, Mỹ cung cấp cho Pháp 513 máy bay, 300 tàu chiến, 1.400 xe thiết giáp, 20.000 xe ô tô và nhiều phương tiện chiến tranh khác, chiếm đến 70% tổng chi phí cho chiến tranh ở Đông Dương (lên tới 7 tỉ USD). Ngày 16-6-1954, Bảo Đại ký sắc lệnh bổ nhiệm Ngô Đình Diệm làm thủ tướng. Mười ngày sau Ngô Đình Diệm từ Paris về nước chấp chính sau năm năm ở nước ngoài. Hiệp định phân chia Việt Nam làm hai miền Nam - Bắc, lấy vĩ tuyến 17 làm giới tuyến. Mỹ và Quốc gia Việt Nam từ chối ký hiệp định. Người Mỹ coi cuộc chiến tại Việt Nam là một phần của một cuộc xung đột toàn cầu mới chống lại chủ nghĩa cộng sản, trong khi VNDCCH xem cuộc chiến này là giai đoạn mới nhất của một cuộc đấu tranh giành độc

lập⁽¹⁾. Ngày 12-5-1954, Tổng thống Mỹ Eisenhower phát biểu: "Thế giới tự do không thể bỏ Đông Dương". Walter Robertson, trợ lý ngoại trưởng Mỹ về các vấn đề Viễn Đông lúc đó, tuyên bố mục tiêu sự can thiệp của Mỹ là giữ Việt Nam trong hai năm để Mỹ huấn luyện 300.000 người Việt Nam nhằm chống lại chủ nghĩa cộng sản.

II. TÌNH HÌNH CHÍNH TRỊ Ở MIỀN NAM

1. Nền Đệ nhất Cộng hòa

Ngày 1-10-1954, Eisenhower gửi thư cho Ngô Đình Diệm hứa sẽ chi viện. Ngày 8-11, Eisenhower cử tướng Lawton Collins sang Sài Gòn làm đại sứ đặc biệt có quyền hạn rộng rãi, lập phái đoàn quân sự Mỹ (MAAG) do tướng O'Daniel cầm đầu. Ngày 13-12-1954, tướng Ely của Pháp và tướng Collins ký hiệp ước qui định Mỹ thay thế Pháp về quân sự ở miền Nam Việt Nam. Năm 1955 Mỹ để Ngô Đình Diệm thay thế Bảo Đại, với sự giúp đỡ đặc lực của hồng y Spellman, giáo sư Buttinger và đại tá CIA Lansdale. Được Mỹ khuyến khích và hỗ trợ, Ngô Đình Diệm từ chối tổng tuyển cử vì điều này không có trong hiệp định mà chỉ có trong phụ lục ngày 21-7-1954 không có nước nào ký tên nên không có tính chất bắt buộc. Thay vào đó, ông cho trưng cầu ý dân ở miền Nam. Ngô Đình Diệm thắng với 98,2% số phiếu và trở thành tổng thống (TT) nền Đệ nhất Cộng hòa. Những số liệu chính thức của miền Nam biên soạn tháng 10-1955 cho thấy rằng những người di cư từ Bắc vào Nam bao gồm 676.348 người Công giáo (76,3% toàn bộ người miền Bắc di cư), 209.132 Phật giáo (23,5%), và 1.041 Tin Lành (0,2%)⁽²⁾. TT Diệm đặt tên nước là Việt Nam Cộng hòa (VNCH), lấy Sài Gòn làm thủ đô. Đây là một thực thể chính trị và hành chính hợp pháp về mặt công pháp quốc tế và đương nhiên là

một nước có chủ quyền. Từ đây Mỹ khởi đầu chiến lược nhằm chặn đứng sự phát triển của chủ nghĩa cộng sản ở Đông Nam Á.

Năm 1955, sau khi ra sức dẹp các tổ chức quân sự của Bình Xuyên và của các giáo phái Cao Đài, Hòa Hảo ở Nam bộ, TT Diệm tổ chức bộ máy chính quyền từ trung ương đến cơ sở; nắm chắc bộ máy quân đội, cảnh sát; tiến hành quốc sách tổ Cộng (từ mùa hè 1955, khoảng 50.000 đến 100.000 người bị đưa vào các trại giam, trong số này đa số không liên hệ gì với cộng sản); truy nã những người có dính líu đến Cộng sản, cách ly gia đình họ; gom dân vào các ấp chiến lược (một chương trình do sáng kiến của ông Thompson người Anh, cố vấn du kích chiến của Nhà Trắng, đã đưa 10 triệu dân vào 17.000 ấp chiến lược) để dễ bề kiểm soát. Để thanh lọc những người theo Cộng sản, TT Diệm ra sắc lệnh số 49 bỏ tù tất cả những người chống lại chế độ cộng hòa và luật 10/59 là đỉnh cao của quốc sách này, thiết lập ba tòa án quân sự đặc biệt ở Sài Gòn, Huế, Ban Mê Thuột chỉ xét xử ở hai mức tử hình và chung thân.

Cùng với việc dựng nên chế độ, Mỹ yểm trợ thành lập quân đội VNCH, xây dựng khối SEATO (South East Asia Treaty Organization, gồm ba nước châu Á và năm nước phương Tây), làm công cụ để Mỹ bảo trợ cho miền Nam Việt Nam, đồng thời bảo vệ miền Nam Việt Nam, Lào, Campuchia. Đến năm 1958, Mỹ không chỉ trả tất cả chi phí quân đội mà còn trả 80% các chi tiêu của chính phủ TT Diệm nữa.

“Ngày 25-1-1963, Tổng thống Kennedy tuyên bố ông muốn biến Lào thành ‘một nước độc lập, hòa bình và không liên kết’. Averell Harriman, Thứ trưởng Ngoại giao về vấn đề chính trị, được coi là người có quyền hành nhất lúc đó tại Tòa Bạch Ốc, cho rằng phải trung lập hóa Lào để ngăn chặn miền Bắc dùng đất Lào xâm nhập vào miền Nam. Ngày 16-5-1961, Hội nghị Quốc tế giải quyết vấn đề Lào được triệu tập tại Genève. Chính phủ Ngô Đình Diệm

phản đối rất mạnh, nhưng Harriman cứ tiến tới. Ngày 23-7-1962, Hiệp ước Hòa bình tại Lào đã được ký kết, kết quả 666 cố vấn Mỹ và toàn bộ quân đội của VNCH phải rút khỏi Lào. Bắc Việt cũng cam kết như thế. Nhưng thực tế không như Harriman tuyên bố”.⁽³⁾

Tháng 11-1963, tướng Dương Văn Minh đảo chính, lật đổ Diệm - Nhu với sự đồng ý của CIA và đại sứ Mỹ Henry Cabot Lodge. Sau cái chết của J. F. Kennedy, Johnson lên làm TT Mỹ. Ông ta tin rằng chìa khóa thành công trong chiến tranh Việt Nam là làm cho lãnh đạo VNDCCH sợ rằng Mỹ sẽ can thiệp bằng cách leo thang chiến tranh Việt Nam. Cũng chính trong năm này, cảnh giác với một quan chức Mỹ về việc Mỹ dấn sâu vào chiến tranh Việt Nam, Thủ tướng Liên Xô lúc đó là Nikita Khrushchev nói: *"Nếu các ngài muốn, hãy cứ đi mà chiến đấu trong rừng rậm Việt Nam. Người Pháp đã chiến đấu ở đó 7 năm và cuối cùng vẫn phải ra đi. Có lẽ người Mỹ sẽ trụ lại được ở đó lâu hơn một chút nhưng rồi họ cũng sẽ phải ra đi thôi"*.⁽⁴⁾

Đề cập cố chế độ, TT Ngô Đình Diệm tự thấy mình phải tìm kiếm những giá trị tinh thần nào đó để làm nền tảng cho quốc sách chống Cộng. Chúng ta biết Ngô Đình Nhu - cố vấn chính trị của Ngô Đình Diệm, là một người Thiên Chúa giáo từng du học ở nước ngoài - đã cùng với một số linh mục như Bửu Dưỡng, Nguyễn Văn Thích, Lý Văn Lập...hình thành một chủ thuyết vừa mang tính triết lý vừa mang tính chính trị, gọi là chủ nghĩa cần lao nhân vị, dựa trên triết thuyết *le personalisme* (chủ nghĩa nhân vị) của Emmanuel Mounier (1905-1950) và Jacques Maritain (1882-1973) - những trí thức Thiên Chúa giáo Pháp.

Chủ nghĩa nhân vị là một hệ thống triết học, đồng thời là một chủ thuyết về đạo đức và xã hội, đặt cơ sở trên giá trị tuyệt đối của con người, trên sự cao cả và tôn trọng nhân phẩm. Theo đó, khi nói con người là nói đến ý thức, đồng thời con người được xem trước hết như một *chủ thể* và là một chủ thể *tinh thần*. Quyền con

người dựa trên ý tưởng có một phẩm giá nổi trội của con người mà ta không thể mua bán hoặc chối bỏ, đó chính là quyền của nhân vị. Vì lý do này, từ con người có ý nghĩa khác với từ cá nhân để chỉ một thành viên trong xã hội, hay trên lĩnh vực sinh học, là một nhất thể có sự sống. Nhà xã hội học nhìn xã hội như một tập hợp các cá nhân, còn nhà triết học nhìn thấy ở đó như một quần thể các nhân phẩm. Nhân phẩm là một hình thể tâm lý cá nhân của con người, trong đó có tính tình, tính cách, lịch sử cá nhân...- tất cả những gì làm nhân phẩm là một nhất thể luôn khác biệt với người khác, đó là một nhân vị. Theo quan điểm đạo lý, chúng ta đều là những con người đồng nhất, nhưng theo quan điểm tâm lý chúng ta là những nhân phẩm rất khác nhau. Vấn đề nhân phẩm là vấn đề tâm lý. Trong cách tiếp cận theo tâm lý học, cần phải hiểu tính riêng biệt của mỗi con người. Chúng ta là sản phẩm của quá khứ, của những liên hệ với điều kiện môi trường và xã hội chung quanh. Điều chúng ta trở thành, với tư cách là nhân phẩm, tùy thuộc vào nhiều điều mà chúng ta đã sống và đã trải nghiệm. Nhận biết nhân phẩm chính là khám phá một phức hợp hoàn toàn duy nhất. Con người phải được xem như một cứu cánh nội tại và không bao giờ là một phương tiện; nếu nhìn nhận ngược lại tức là vô luân.

Trên cơ sở triết lý này, ông Nhu khi về nước đã thêm vào ý niệm về cần lao làm vé thứ hai trong học thuyết của ông rồi cho phổ biến trên tuần báo *Xã Hội* do ông chủ trương (sau đó còn tiếp tục trên tạp chí *Quê Hương*). Tuy nhiên học thuyết này không phát sinh từ thực tiễn lịch sử nên không phù hợp với hiện trạng xã hội, từ đó không có được một sự quan nhất quán để vận dụng vào điều kiện của xã hội lúc bấy giờ. Thực tế vì tham vọng củng cố quyền lực của gia đình, ông Nhu đã đi ngược lại những gì mà ông đã học được từ chủ nghĩa nhân vị khi còn ở La Mã. Năm 1953, nhờ sự yểm trợ của khối Thiên Chúa giáo La Mã và Hoa Kỳ, ông Nhu quyết định năng động hóa chủ thuyết của mình bằng cách xin phép

Thủ tướng Bửu Lộc thành lập một lực lượng thợ thuyền lấy tên là Tổng liên đoàn Lao công dựa theo mô thức tổ chức và lãnh đạo của lực lượng thợ thuyền Thiên Chúa giáo Pháp và tháng 9-1953 tổ chức hội nghị đại đoàn kết đòi hỏi hòa bình cho Việt Nam. Song song hai việc này, ông Nhu bí mật hoạt động cho ra đời đảng Cần lao nhân vị. Tuy vậy không ai thấy cương lĩnh, nội quy của đảng như thế nào, song qua những bài báo trên tuần báo *Xã Hội* và qua những bài giảng tại Trung tâm Nhân vị ở Vĩnh Long sau đó, người ta thấy học thuyết của ông Nhu là một thứ tư tưởng pha trộn và chấp vá từ giáo lý Thiên Chúa giáo, chủ nghĩa nhân vị của E. Mounier, thuyết nhân ái của Khổng Tử cộng thêm một ít nét của chủ nghĩa tư bản, chủ nghĩa duy linh chống Cộng... Vào những năm đầu của chế độ TT Diệm, tại miền Nam đi đâu cũng nghe nói đến thuyết nhân vị nhưng sau đó thuyết này lại chìm vào quên lãng. Đảng Cần lao nhân vị đã biến thể thành đảng Cần lao Công giáo tiếp tục hiện diện ở miền Nam.

Tiến trình hoạt động của đảng Cần lao nhân vị có thể gồm ba giai đoạn. Giai đoạn 1 từ năm 1953 khi Ngô Đình Nhu bí mật khai sinh đảng này với cấp lãnh đạo trung ương là người ngoài Công giáo như Trần Văn Đỗi, Huỳnh Kim Hữu, Trần Chánh Thành..., có lẽ ông Nhu muốn lập một tổ chức như các đảng Dân chủ xã hội Thiên Chúa giáo châu Âu. Sở dĩ ông Nhu muốn kết nạp người ngoài Công giáo vào đảng vì nghĩ rằng khối Công giáo bấy giờ không có những nhân vật chính trị tên tuổi. Giai đoạn 2 kể từ năm 1955 khi ông Diệm đã chấp chánh và củng cố được quyền lực nên ông Nhu kết nạp người Công giáo làm nòng cốt vì bấy giờ hầu hết người Công giáo di cư và Công giáo miền Trung đã là hậu thuẫn vững chắc của chế độ TT Diệm. Giai đoạn 3 từ cuối năm 1957 khi hai ông Diệm Nhu tin rằng chế độ đã vững chãi nên cần phải có một chủ lực trung kiên để đi đến việc Công giáo hóa miền Nam - mục đích tối hậu của nhà Ngô. Đảng lấy yếu tố tôn giáo làm

cơ sở cho mọi chính sách, vì vậy đảng viên gồm toàn tu sĩ và giáo dân. Từ đó những đảng viên không Công giáo bắt đầu bỏ đảng, nhiều nhân vật nổi tiếng cũng xa lánh rồi chống đối nhà Ngô.

Đảng Cần lao nhân vị trở nên nguy hiểm vì cho tôn giáo của mình là độc tôn nên kỳ thị các tôn giáo khác (về mặt nhân văn) và độc tài, khống chế sinh hoạt quốc gia (về mặt chính trị). Với tham vọng đó, đảng Cần lao nhân vị biến thành đảng Cần lao Công giáo, trao cho một số chức sắc trong hàng giáo phẩm những đặc quyền siêu chính phủ. Trong chín năm cầm quyền của TT Diệm, đảng Cần lao Công giáo đã được hưởng nhiều chính sách ưu tiên. Vì vậy TT Diệm đã đưa người Công giáo vào giữ các vị trí quan trọng trong chính phủ, quốc hội, các tỉnh miền Trung và cao nguyên. Tuy là người yêu nước thương dân nhưng TT Ngô Đình Diệm và cố vấn Ngô Đình Nhu đã tự gieo mầm mống suy yếu bằng chế độ gia đình trị, bằng kỳ thị tôn giáo, óc bè phái và như vậy dễ đi đến cáo chung.

2. Nền Đệ nhị Cộng hòa.

Sau khi hai ông Diệm Nhu bị lật đổ ngày 1-11-1963 (và bị bắn chết ngày hôm sau), đảng Cần lao Công giáo bị thất thế song đảng viên vẫn tìm mọi cách để phục hồi vai trò của mình. Sau ba năm rồi ren vì các tướng tá tranh giành địa vị, quyền lực, từ nội các quân sự sang chính phủ dân sự, năm 1966 nền Đệ nhị Cộng hòa được hình thành dưới sự lãnh đạo của TT Nguyễn Văn Thiệu. Lực lượng hậu thuẫn cho chính quyền mới cũng chính là người Công giáo và đảng viên đảng Cần lao Công giáo. Theo Đỗ Mậu⁽⁵⁾, giúp việc cho TT Thiệu là bốn người Công giáo được gọi là "tứ trụ triều đình", đó là cố vấn an ninh tình báo kiêm cố vấn quân sự Đặng Văn Quang, cố vấn kinh tài Nguyễn Cao Thăng rồi Nguyễn Văn Ngân, cố vấn chính trị linh mục Cao Văn Luận, cố vấn tình báo chiến

lược Huỳnh Văn Trọng. Ngoài ra còn có linh mục Bửu Dưỡng, cố vấn bí mật đặc trách văn hóa giáo dục cho chính quyền TT Thiệu, người được Mỹ giúp đỡ thành lập Đại học Minh Đức. Một giám mục nổi tiếng khác là Nguyễn Văn Thuận (gọi ông Diệm bằng cậu ruột) có tham vọng xây dựng khối Thiên Chúa giáo thành một lực lượng để nắm quyền ở miền Nam. Bên cạnh các nhân vật này là một số người khác như linh mục Nhuận và nhóm Nguyễn Đức Xích chuyên theo dõi các đảng phái, tôn giáo và thành phần đối lập. Ngoài ra TT Thiệu cũng nắm lấy Thượng viện thông qua ba, bốn liên danh Công giáo giữ các chức chủ tịch, phó chủ tịch và nắm Hạ viện với đa số là người Công giáo, đặc biệt với khối Độc lập gồm toàn thành phần Cần lao Công giáo. Với một quốc hội như thế, Thiệu đã dễ dàng thông qua các dự luật như luật báo chí, luật ủy quyền, hợp thức hóa cuộc bầu cử tổng thống độc diễn...

TT Nguyễn Văn Thiệu không chỉ gây ảnh hưởng trên ngành lập pháp mà cả trong ngành hành pháp, cho giữ chức bộ trưởng những tay chân trung thành với nhà Ngô như Cao Văn Tường, Trần Chánh Thành, Trần Văn Lắm, Vương Văn Bắc, Ngô Khắc Tĩnh... Về phía quân đội, TT Thiệu dần xếp chức vụ cao cấp cho Cao Văn Viên (tổng tham mưu trưởng), Đồng Văn Khuyên (tổng tham mưu phó), Trần Văn Trung (Tổng cục Chiến tranh chính trị), Bùi Đình Đạm (Nha Động viên)... Ở các quân đoàn, sư đoàn vẫn là tướng tá Cần lao hoặc chế độ cũ như Ngô Du, Phạm Quốc Thuận, Đỗ Cao Trí, Trần Văn Minh, Phạm Văn Phú, Nguyễn Văn Toàn, Lữ Lan... Phía công an có Nguyễn Mậu, Nguyễn Khắc Bình...

Mỹ đổ bộ vào Đà Nẵng không bao lâu, nhất là sau ba lần đi Sài Gòn (tháng 10-1965, tháng 7 và 10-1966), Kissinger đã phải thừa nhận: *"Tôi đã nhận thấy ngay chúng ta đã tham gia một cuộc chiến tranh mà chúng ta không biết làm thế nào để chiến thắng mà cũng không biết làm thế nào để kết thúc"*.⁽⁶⁾ Sau đó, trên tập san

Foreign Affairs, Kissinger đã rút ra kết luận: "Nguyên tắc chủ yếu của chiến tranh du kích là khi người ta không thua là thắng, trong khi đối với quân đội chính qui, không giành được thắng lợi là thua".⁽⁷⁾

Johnson quyết định không ra tranh cử năm 1968. Richard Nixon lên làm tổng thống với lời hứa sẽ chấm dứt được chiến tranh Việt Nam, khẳng định lại mục đích như vị tổng thống tiền nhiệm là không để miền Nam rơi vào tay Cộng sản, tuy nhiên điều đó không thể bảo đảm được nếu không tiếp tục theo đuổi chiến tranh. Nixon đề ra chủ trương Việt Nam hóa chiến tranh, tuyên bố có một kế hoạch bí mật để chấm dứt chiến tranh.

Johnson đã từng bàn đến chuyện thương thuyết sau vụ tấn công Tết Mậu Thân. Ngày 13-3-1968 cuộc nói chuyện tại Paris đổ vỡ do chính quyền VNCH từ chối thương thuyết. Tháng 10-1968, trong cuộc tranh cử tổng thống Mỹ, Hubert Humphrey kêu gọi thương thuyết, Nixon thuyết phục Nguyễn Văn Thiệu nhưng ông này không chịu. Trong khi đó Hà Nội đòi Mỹ rút quân, còn Mỹ thì đòi Hà Nội đưa quân trở lại miền Bắc: cuộc thương thuyết thất bại.

Thời gian này, sinh viên Mỹ bắt đầu biểu tình phản đối. Phong trào phản chiến bắt đầu với việc tự thiêu của Norman Morrison ngày 2-11-1965 trước Lầu Năm Góc ở Washington D.C. Đã có hơn 200 tổ chức chống chiến tranh ở khắp các bang ở Mỹ, Ngày 15-11-1969, bốn năm sau đó, một cuộc tuần hành 250.000 người diễn ra ở đại lộ số 5 trung tâm New York, chỉ cách quảng trường Times Square vài dãy phố. Cùng lúc là hàng loạt các cuộc xuống đường ở nhiều thành phố lớn tại cả bờ Đông và bờ Tây nước Mỹ⁽⁸⁾. Ở Đại học Kent (bang Ohio), bốn sinh viên bị giết và chín người khác bị thương ngày 4-5-1970⁽⁹⁾. 16 triệu trong số 27 triệu thanh niên Mỹ đến tuổi quân dịch đã chống lệnh quân dịch, 2 triệu người Mỹ "gây thiệt hại bất hợp pháp" vì chống chiến tranh Việt

Nam, 75.000 người Mỹ bỏ ra nước ngoài vì không chịu nhập ngũ và đấu tranh chống chiến tranh Việt Nam⁽¹⁰⁾.

Chiến tranh đã làm Nixon mệt mỏi nên có lần vào ngày 25-4-1972, Nixon từng nảy ra ý kiến ném bom nguyên tử xuống Bắc Việt Nam. Theo CNN, chi tiết này được tiết lộ ngày 28-2-2002 khi Cơ quan Lưu trữ quốc gia Mỹ công bố cuốn băng dài 500 giờ về các cuộc thảo luận của Nixon trong sáu tháng đầu năm 1972. Câu nói chính xác của Nixon: *"Tôi thiên về lựa chọn dùng một quả bom nguyên tử"*. Cố vấn an ninh Kissinger trả lời: *"Theo tôi, điều đó sẽ là quá mức"*. Trong buổi thảo luận vào tháng 6-1972, Nixon thẳng thừng nói với cố vấn Charles Colson: *"Chúng tôi muốn phá hủy cái nơi quái quỷ đó... Miền Bắc Việt Nam phải được tái thiết trật tự. Đây là lúc phải làm và đó là điều lẽ ra phải làm từ lâu"*. Song điều đó không xảy ra và Nixon chỉ còn ra lệnh tiến hành leo thang chiến tranh tại Việt Nam. Sau bầu cử năm 1972, Kissinger xem lại thỏa thuận về thương thuyết mà ông ta đã soạn trước. Việc xem xét này bị phản đối và Kissinger đe dọa lại sẽ ném bom miền Bắc nếu điều kiện mới mà ông đưa ra không thực hiện được. Giáo sư John Mc Alister - Đại học Princeton và Stanford, chuyên gia cố vấn Thượng viện Mỹ, từng có mặt ở miền Nam Việt Nam - đã sớm báo trước cho nước Mỹ rằng chiến tranh mà Mỹ đang can dự vào Đông Dương là vô vọng, không thể thắng nổi một xã hội nông thôn có thể chế truyền thống đặc biệt, được vũ trang bằng một chủ nghĩa yêu nước sâu sắc và mãnh liệt. Từ sau hiệp định Paris 1973, Quốc hội Hoa Kỳ lại mạnh tay cắt giảm viện trợ kinh tế và quân sự khiến cho miền Nam phải sụp đổ mau chóng hơn cả kế hoạch dự liệu của các chiến lược gia Hà Nội.

Tổng chi phí quân sự của riêng Mỹ tại cuộc chiến tranh tại Việt Nam từ 1965-1975 là 111 tỷ đôla, quy đổi theo thời gian năm 2008 thì bằng 686 tỷ đôla. Cao điểm của cuộc chiến là năm 1968,

chi phí quân sự của Mỹ vào cuộc chiến tại Việt Nam bằng 2,3% GDP của Mỹ⁽¹¹⁾.

Nói tóm lại, các hoạt động chính trị của cả hai chế độ TT Diệm và TT Thiệu đã không tạo được sự đoàn kết mạnh mẽ để đương đầu với chủ nghĩa cộng sản. Cùng với việc Mỹ cắt giảm viện trợ vào đầu năm 1975 và sự triệt thoái của quân đội Mỹ thì sự sụp đổ của chế độ miền Nam vào ngày 30-4-1975 là điều có thể dự đoán được.

CHÚ THÍCH

- (1) Mitchell K.Hall, *The Vietnam War*, Pearson Education, 2007, tr. 3.
(Trích: *American viewed the struggle in Vietnam as part of a new global conflict against communism, while the Vietnamese saw the war against the United States as the latest phase of a long fight for independence*). Dẫn theo http://vi.wikipedia.org/wiki/Chi%20%BA%BFn_tranh_Vi%20%BB%87t_Nam#cite_note-Chi_vien-69.
- (2) Peter Hansen - *Bắc di cư: Dân Công giáo tị nạn từ miền Bắc Việt Nam và vai trò của họ tại Cộng hòa Miền Nam, 1954-1959*. Nguồn: *Journal of Vietnamese Studies*, Volume 4, issue 3, Fall 2009. <http://www.talawas.org/?p=19371>.
- (3) Lữ Giang, *Khi Mỹ về lại lịch sử cuộc chiến Việt Nam*, <https://www.danchimviet.info/khi-my-ve-lai-lich-su-cuoc-chien-vn/10/2017/6840/>
- (4) Bruce Kennedy, *Việt Nam cuộc chiến không quên*, NXB Quân Đội Nhân Dân, Hà Nội, 2001, tr. 11.
- (5) Hoành Linh Đỗ Mậu, *Tâm sự tướng lưu vong*, NXB CAND, Hà Nội, 1995, tr. 331.
- (6) Kissinger, *Những năm tháng ở Nhà Trắng*, hồi ký, trích dẫn theo Mai Văn Bộ, *Từ Genève đến Paris*, NXB Trẻ, TP.HCM, 2002, tr. 224.

- (7) Hoàng Linh Đỗ Mậu, *Tâm sự tướng lưu vong*, NXB CAND, Hà Nội, 1995, tr. 224.
- (8) Bruce Shapico, *Salon News*, 2-5-2001.
- (9) <http://www.sggp.org.vn/hosotulieu/nam2005/thang4/45576/>
- (10) Báo Sài Gòn Giải Phóng, *Nhìn lại “cuộc chiến trong lòng nước Mỹ”*, 15-4-2005.
- (9)
[http://vi.wikipedia.org/wiki/Chi% E1% BA% BF n_tranh_Vi% E1% BB% 87 t_Nam#cite_note-H.E1.BB.93_Khang-8](http://vi.wikipedia.org/wiki/Chi%E1%BA%BFn_tranh_Vi%E1%BB%87t_Nam#cite_note-H.E1.BB.93_Khang-8)
- (10) Neil Sheehan, *Sự lừa dối hào nhoáng*, NXB CAND, Hà Nội, 2003, tr. 887 và 899.
- (11) Stephen Daggett, *CRS Report for Congress. Costs of Major U.S. War*. Dẫn theo Lạc Văn - *Tình chính đảng của các bên trong cuộc chiến tại Việt Nam 1945- 1975*. <http://www.x-cafevn.org/node/91>.

CHƯƠNG II

ĐỜI SỐNG VĂN HÓA - VĂN NGHỆ Ở MIỀN NAM

Trong tình hình mới của xã hội miền Nam, đời sống tinh thần đã có những nét đặc thù khác với trước, đó là vai trò của hệ thống giáo dục với tầng lớp trí thức được đào tạo và hoạt động báo chí, văn nghệ phong phú. Đa số học sinh và sinh viên đều đi học trong các cơ sở giáo dục công lập, một phần khác theo học các trường tư thục. Họ không chỉ thụ đắc kiến thức mà là có được tư duy độc lập, không bị gò bó trong suy nghĩ. Điều này thể hiện rõ rệt trong giáo dục đại học, nơi sinh viên có được ý thức về tinh thần làm việc trách nhiệm, về ý thức dân chủ, tự do, về những giá trị nhân bản, về quyền con người trong bối cảnh họ được tiếp xúc với các trào lưu tư tưởng và văn hóa phương Tây. Do được đào tạo với tinh thần như vậy, những người trí thức trẻ ý thức sự chọn lựa thái độ trước thời cuộc, xác lập xu hướng chính trị trước hiện tình đất nước, trong đó nổi lên cả một thế hệ những người có tinh thần nhập cuộc, dấn thân, phản kháng, lên đường.

Sau ngày chia cắt đất nước, miền Nam bắt đầu xây dựng đất nước về mọi mặt: kinh tế, xã hội, văn hóa... Trước khi đi sâu vào lĩnh vực văn hóa - văn nghệ, ta không thể không khắc họa khái quát lĩnh vực giáo dục, một trong những yếu tố tạo nên nền tảng văn hóa xã hội. Chính từ cái nôi kiến thức và học thuật này đã sản sinh, nuôi dưỡng và phát triển một thế hệ người sáng tạo để hình thành nền văn học nghệ thuật riêng biệt. Nó là cơ sở thúc đẩy các hoạt động sáng tác và biểu diễn nghệ thuật làm phong phú đời sống tinh thần của người dân miền Nam.

I. VÀI NÉT VỀ GIÁO DỤC

Về giáo dục, sau ngày chia cắt đất nước, chế độ VNCH được thành lập từ năm 1955 với vị tổng thống đầu tiên là Ngô Đình Diệm. Trong khoảng năm năm đầu tiên, vượt qua khó khăn về chính trị và kinh tế, VNCH đã có một số thành tựu: xã hội dần ổn định, kinh tế phát triển, định cư gần 1 triệu dân di cư từ miền Bắc, thành lập Viện Đại học Sài Gòn rồi đến Viện Đại học Huế năm 1957. Lần lượt sau đó là các viện đại học Đà Lạt, Cần Thơ, Vạn Hạnh, Minh Đức, Hòa Hảo, Cao Đài, Viện Hán học (Huế) và các trường đại học cộng đồng ở Tiền Giang, Nha Trang, Sài Gòn, Đà Nẵng, Vĩnh Long, Ban Mê Thuột..., đó là chưa tính các trường kỹ thuật, huấn nghệ, nghệ thuật, các trường cao đẳng, các viện nghiên cứu. Vào năm học 1973-1974, số sinh viên đã là 100.836 người, số học sinh trung học là trên 1 triệu và tiểu học là trên 3 triệu em ⁽¹⁾.

Miền Nam đã có một triết lý giáo dục tốt đẹp là nhân bản (humanistic), dân tộc (nationalistic) và khai phóng (liberal), được xác định từ cuộc họp Đại hội Giáo dục quốc gia (lần 1) tại Sài Gòn năm 1958 và sau đó được ghi vào hiến pháp. Triết lý nhấn mạnh quyền tự do giáo dục và cho rằng "nền giáo dục cơ bản có tính cách cưỡng bách và miễn phí", "nền giáo dục đại học được tự trị" và "những người có khả năng mà không có phương tiện sẽ được nâng đỡ để theo đuổi học vấn". Từ đó, giáo dục có mục tiêu: phát triển toàn diện mỗi cá nhân, phát triển tinh thần quốc gia, phát triển tinh thần dân chủ và khoa học ở mỗi học sinh. Sinh viên, học sinh ở các cơ sở giáo dục công lập thì không phải đóng tiền.

Nền giáo dục VNCH ngày mỗi phát triển, đáp ứng được nhu cầu gia tăng nhanh chóng của người dân, đào tạo được một lớp người

có học vấn và có khả năng chuyên môn đóng góp vào việc xây dựng quốc gia và tạo được sự nghiệp vững chắc ngay cả ở các quốc gia phát triển. Kết quả này có được là nhờ các nhà giáo có ý thức rõ ràng về sứ mạng giáo dục, có ý thức trách nhiệm và lương tâm nghề nghiệp, đã sống cuộc sống khiêm nhường để đóng góp trọn vẹn cho nghề nghiệp; nhờ nhiều bậc phụ huynh đã đóng góp công sức cho việc xây dựng nền giáo dục quốc gia và nhờ những nhà lãnh đạo giáo dục đã có những ý tưởng, sáng kiến và nỗ lực mang lại sự tiến bộ cho nền giáo dục ở miền Nam Việt Nam ⁽²⁾.

Trong nền giáo dục đó, góp phần vào định hướng tư tưởng, phát triển nhân cách, thái độ trước cuộc sống phải kể đến giáo dục đại học. Nó không chỉ là kiến thức mà còn soi đường cho giới trẻ khi vào đời. Nó có vai trò lớn lao trong hoạt động tinh thần của xã hội, tác động mạnh mẽ trên nhiều lĩnh vực của đời sống. Nổi bật trong xã hội là tầng lớp trí thức, trong đó có người thầy và sinh viên. Họ là niềm tự hào và niềm tin của xã hội. Chính những người thầy đó, đặc biệt với bộ môn triết học, âm thầm qua năm tháng đã rao giảng và gieo những hạt mầm tư tưởng mới, truyền đạt niềm tin và thái độ sống, củng cố giá trị tinh thần cho giới trẻ. Giáo dục đại học đã nuôi dưỡng tinh thần tự do trong suy nghĩ và phát biểu. Quyền tự trị đại học không chỉ có trên lĩnh vực quản trị, trong giảng dạy mà còn trong quan hệ với nhà cầm quyền và ngay cả trong phạm vi tư tưởng. Đặc biệt, triết học không chấp nhận giáo điều, chân lý, độc tài, thống trị tư tưởng mà ngược lại đó là bầu trời tự do, không có chỗ cho câu thúc tư tưởng, bó buộc, áp đặt. Chủ nghĩa nhân vị của nhà cầm quyền có thể lực mạnh mẽ như thế và là triết thuyết chủ yếu của chế độ, được gia đình họ Ngô ra sức quảng bá vẫn không có chỗ đứng, không có ý nghĩa gì trong các trường đại học và bị nhiều trí thức tỏ ra lạnh nhạt. Nhờ tư tưởng tự do mà trong học giới cũng như ngoài xã hội xuất hiện nhiều khuynh hướng bảo thủ hay

cấp tiến, tả khuynh hay hữu khuynh hoặc tư tưởng đối lập nhau đều được chấp nhận. (Chả thế mà bên cạnh nhạc tâm lý chiến vẫn có nhạc phản chiến được hát công khai dù bị cấm đoán).

Các triết thuyết của nhân loại từ cổ sơ đến hiện đại đều được giảng dạy, kể cả triết học mácxít. Một chủ thuyết có ảnh hưởng quan trọng là triết học hiện sinh⁽³⁾, ban đầu là tư tưởng được giảng dạy trong nhà trường, sau đó tác động sâu sắc đến xã hội trên nhiều bộ môn nghệ thuật lúc bấy giờ, bên cạnh môn phân tâm học cũng ảnh hưởng không nhỏ trong sáng tác cũng như trong phê bình. Có hai hướng tiếp cận chủ nghĩa hiện sinh: *“Nếu người trước chủ yếu xem chủ nghĩa hiện sinh như một đối tượng nghiên cứu thì người sau chủ yếu xem chủ nghĩa hiện sinh như một triết lý sống, một thái độ làm người và ở đời”*⁽⁴⁾. Chính tư tưởng hiện sinh đã dạy lớp trẻ biết đặt lại vấn đề, biết thức tỉnh, ưu tư, âu lo, xao xuyến trước hiện thực, biết trăn trở với thân phận làm người. Với họ, chân lý vẫn đang trên đường đi. Thực tế từ ý thức đó, xã hội miền Nam đã xuất hiện một lớp trí thức biết dần thân, biết gieo mầm phản kháng, biết nhập cuộc, biết đấu đấu với số phận của dân tộc⁽⁵⁾. Họ tìm kiếm, từ chối chủ nghĩa giáo điều, biết tôn trọng ý kiến người khác; họ biết đòi tự do dân chủ, công bằng xã hội, bình đẳng tôn giáo... Họ biết chọn lựa thái độ sống, hành động có ý thức trách nhiệm trước hoàn cảnh đất nước, ý thức tìm về dân tộc... được thể hiện trong các phong trào đấu tranh của sinh viên. Việc này đã mang lại cho trí thức ý nghĩa tốt đẹp và cao quý đối với quần chúng.

Bên cạnh ý nghĩa tích cực, triết học này cũng tạo cho lớp trẻ tâm lý chán đời, hoài nghi, buông xuôi, thờ ơ, nổi loạn, phủ nhận hệ thống giá trị đạo đức, tôn giáo... Không phải lên án khía cạnh này nhưng ta thấy nổi lên hiện tượng xáo trộn và bất ổn chính trị, phủ nhận chế độ (đó cũng là biểu hiện sinh hoạt dân chủ và tự do tư tưởng,

tự do ngôn luận trong chế độ tự do tuy còn non trẻ) kéo dài trên chính trường miền Nam lúc bấy giờ.

II. VỀ HOẠT ĐỘNG VĂN NGHỆ VÀ ÂM NHẠC

Chính trên nền tảng giáo dục đó, các tài năng, nghệ sĩ và nhà hoạt động nghệ thuật được tự do sáng tạo, có được kiến thức nền để phát triển chuyên môn và tạo nên tác phẩm của mình. Cho nên đời sống văn học nghệ thuật nói chung, và âm nhạc nói riêng, ngay từ buổi đầu của chế độ đã phô bày một diện mạo phong phú, đa dạng. Phong phú vì đã tập hợp được nhiều nghệ sĩ của hai miền, trong đó có nhiều tài năng. Nhưng cũng chính từ nguồn xuất thân cá nhân của các văn nghệ sĩ cũng như sự lựa chọn quan điểm chính trị của họ đã cho thấy một xã hội với nhiều khuynh hướng nghệ thuật khác nhau, đôi khi đối lập nhau.

1. Báo chí văn nghệ

Ngay sau ngày đất nước phân ly, một số văn nghệ sĩ miền Bắc di cư cùng với văn nghệ sĩ các tỉnh miền Nam đã gia nhập đội ngũ hoạt động văn nghệ đa dạng. Một số tạp chí văn học nghệ thuật ra đời khá sớm.

Trước hết phải đề đến các tập san, đặc san, tạp chí đã xuất hiện trước đó và còn tiếp tục xuất bản sau năm 1954. *Văn Hóa Nguyệt San* do Nha Văn hóa thuộc Bộ Giáo dục xuất bản số 1 từ tháng 2-1952 tại Hà Nội thời Chính phủ Quốc gia Việt Nam. Bộ mới thời Việt Nam Cộng Hòa xuất bản tại Sài Gòn vào tháng 3-1955; năm 1968 đổi thành *Văn Hóa Tập San* ra không định kỳ đến số cuối tháng 8-1974. Tiếp theo đó là tờ *Phụng Sự*, tạp chí nghị luận, biên khảo, văn nghệ thuộc Bộ Tổng tham mưu Quân đội Quốc gia Việt

Nam, sau đó là Việt Nam Cộng Hòa, số đầu ra năm 1953 và số cuối ra năm 1960.

Sau năm 1954, báo chí văn nghệ miền Nam phong phú hơn. Chính các tạp chí văn chương tạo niềm hứng khởi sinh động, có được nhiều tác phẩm nhân văn trong bầu khí tự do sáng tạo và là cơ sở để hình thành một thể hệ đông đảo các nhà văn.

Nhân Loại là tạp chí văn nghệ, chính trị thân kháng chiến do Đào Tiến Đạt phụ trách, chủ trương phục vụ văn chương lành mạnh, bộ cũ từ 1954-1956, bộ mới từ tháng 7-1956 đến 1959 thì đình bản.

Văn Nghệ Tập San, bán nguyệt san, chủ nhiệm GS Nguyễn Đăng Thục, chủ bút Trần Đình Khải, số 1 ra vào tháng 5-1955, ra được 10 số trong 2 năm 1955-1956.

Một số báo của các bộ ngành, ngoài các bài nghị luận còn có phần sáng tác văn nghệ. Có thể kể, đó là tờ *Phụng Sự* hợp nhất với tờ Quân Đội thành tờ *Chiến Sĩ Cộng Hòa* (1959-1974). *Nguyệt san Quân Đội* của Nha Chiến tranh tâm lý hiện diện từ 1957 đến 1960. Tạp chí *Chỉ Đạo* thuộc Bộ Quốc phòng xuất bản từ tháng 10-1956 mở rộng phần văn nghệ, mời các nhà văn ngoài quân đội tham gia, đình bản sau ngày 1-11-1963.

Tạp chí *Bách Khoa* ra mắt ngày 15-1-1957, chủ nhiệm Huỳnh Văn Lang. Từ tháng 2-1965, chủ nhiệm là Lê Ngọc Châu. Tờ báo quy tụ mọi cây bút không cần cùng một tôn giáo, một quan điểm chính trị, một tổ chức chính trị nào cả. Tờ báo có nội dung đa dạng, những số đầu phải in thêm theo yêu cầu của độc giả, là tờ báo sống lâu dài nhất, cho đến tháng 4-1975. Nhà văn Võ Phiến nhận xét: "*Bách Khoa là một tạp chí dung hòa rộng rãi mọi khuynh hướng. Không có chủ trương 'văn nghệ cách mạng' cũng không chủ trương 'vượt thời gian', nó đăng bài của các lão thi sĩ tiền bối Đông Hồ, Quách Tấn, Vũ Hoàng Chương lẫn truyện Thanh Tâm*

Tuyền, Trùng Dương... Về mặt chính trị, sức dung hòa của nó khiến có lần Nguyễn Sa nói đùa: Bách Khoa là một vùng xôi đậu. Nó đón nhận cả Nguyễn Văn Trung, Nguyễn Ngọc Lan, Vũ Hạnh lẫn Võ Phiến, Vũ Bảo..."⁽⁶⁾. Nguyễn Hiến Lê ghi nhận: "Trong lịch sử báo chí của nước nhà, tờ Bách Khoa có một vị trí đặc biệt. Không nhận trợ cấp của chính quyền, không ủng hộ chính quyền mà sống được mười tám năm, từ 1957 đến 1975, bằng tờ Nam Phong, có uy tín, tập hợp được nhiều cây bút giá trị như tờ Nam Phong, trước sau các cộng tác viên được khoảng một trăm..."⁽⁷⁾.

Phổ Thông là tờ bán nguyệt san, cơ quan thi ca của Tao đàn Bạch Nga do nhà văn Nguyễn Vỹ làm giám đốc kiêm chủ bút. Xuất bản lần đầu ở Đà Lạt năm 1952, tục bản ở Sài Gòn vào tháng 11-1968 và sống đến năm 1974.

Tạp chí *Sáng Tạo* của nhà văn Mai Thảo, chủ trương một "nền nghệ thuật mới", "nghệ thuật hôm nay", số 1 ra đời vào tháng 10-1956, kéo dài đến tháng 12-1958. Đa số cây bút xuất hiện ở đây là những người viết cho tờ *Lửa Việt* và *Người Việt* của một nhóm sinh viên miền Bắc di cư do Doãn Quốc Sỹ và Trần Thanh Hiệp phụ trách. Bộ mới tiếp tục xuất hiện cho đến tháng 3-1962 thì ngừng hẳn.

Văn Hóa Á Châu, cơ quan phát huy văn hóa dân tộc của Hội Việt Nam Nghiên cứu liên lạc văn hóa Á châu, chủ nhiệm GS Nguyễn Đăng Thục, thư ký tòa soạn Lê Xuân Khoa, số 1 ra mắt tháng 10-1958. Bộ mới do GS Lê Thành Trị làm chủ bút, Trịnh Viết Thành làm thư ký tòa soạn, xuất bản số 1 năm 1961, đình bản cùng năm 1961.

Văn Hóa Ngày Nay do nhà văn Nhất Linh chủ trương, có hình thức giai phẩm, ra mắt ngày 17-6-1958, tiếp đó là *Tân Phong*, giai phẩm văn nghệ do Trương Bảo Sơn làm chủ nhiệm và Nguyễn Thị Vinh làm chủ bút, được xem là sự tiếp nối truyền thống văn chương của *Văn Hóa Ngày Nay* và nhóm Tự Lực văn đoàn, ra mắt

tháng 8-1959 và số cuối vào tháng 8-1960. Sau đó hai nhà văn này còn làm tờ *Đông Phương*, số 1 ra ngày 1-6-1965.

Nguyệt san *Văn Hữu* của Văn hóa Vụ thuộc Bộ Thông tin, chủ nhiệm Nguyễn Duy Miến, chủ bút Nguyễn Mạnh Côn, thư ký tòa soạn Sĩ Trung. Tờ báo nhằm mục đích phát huy văn hóa dân tộc, phổ biến chủ trương đường lối của chính phủ, ra mắt số 1 vào tháng 6-1959, số cuối vào năm 1963.

Quê Hương, nguyệt san nghiên cứu chính trị, văn hóa, xã hội, sáng tác, số 1 ra tháng 7-1959, chủ nhiệm kiêm chủ bút Hoàng Kim Dân, với sự hợp tác của nhiều cây bút tên tuổi.

Thời Nay, “thế giới dưới mắt người Việt” do Nguyễn Văn Thái làm chủ bút, Khánh Giang làm tổng thư ký tòa soạn, ra đời năm 1959.

Văn Nghệ Tiền Phong ra đời năm 1959, số cuối năm 1975 do Nguyễn Thanh Hoàng chủ trương, Tử Vi Lang làm tổng thư ký tòa soạn. Tuần báo có tính cách phổ thông, có nhiều nhà văn cộng tác.

Hiện Đại là tạp chí văn nghệ, ra mắt số 1 vào tháng 2-1960 do Nguyễn Sa chủ trương và Thanh Nam lo bài vở, biên tập. Tạp chí sống được 9 số, kết thúc vào tháng 12-1960.

Mai, “tạp chí xây dựng xã hội văn nghệ”, chủ nhiệm Hoàng Minh Tuynh, giám đốc chính trị Huỳnh Văn Lang, thư ký tòa soạn Nguyễn Hữu Thái, ra mắt năm 1960, bộ mới từ tháng 11-1964 và đình bản ngày 1-8-1966.

Văn Đàn, tuần báo văn chương, nghệ thuật, xã hội của Tỉnh Việt văn đoàn, chủ nhiệm Phạm Đình Tân, tổng thư ký Nguyễn Thạch Kiên, số 1 ra ngày 4-6-1960, chấm dứt cuối năm 1963.

Thế Kỷ Hai Mươi, tạp san khảo luận sáng tác phê bình văn nghệ, giám đốc Nguyễn Cao Hách, biên tập Nguyễn Khắc Hoạch, với sự góp mặt của một số giáo sư đại học và các họa sĩ, nhà văn quen thuộc. Số 1 ra mắt vào tháng 7-1960.

Văn Nghệ, tạp chí tranh đấu văn học nghệ thuật mới, ra hằng tháng, số đầu ra mắt ngày 1-2-1961, đến tháng 7-1962 đổi thành tạp chí văn học nghệ thuật ra hai tháng một số; chủ nhiệm Lý Hoàng Phong, thư ký tòa soạn Tô Thùy Yên, sau đó là Ngọc Dũng, trị sự Phí Ích Nghiễm (Dương Nghiễm Mậu). *Văn Nghệ* bộ mới ra mắt số 1 vào tháng 12-1963, đến tháng 2-1964 thì đình bản.

Văn Học, ban đầu là nguyệt san, từ tháng 9-1964 thành bán nguyệt san văn hóa, chính trị, xã hội, nghệ thuật. Phần văn nghệ đa dạng, cổ vũ cho một nền văn chương mới. Chủ nhiệm Phan Kim Thịnh, chủ bút Dương Kiên, ra số đầu tiên ngày 1-11-1962; từ ngày 1-6-1967, báo in khổ lớn; từ ngày 1-3-1969, báo in khổ nhỏ; số cuối ra ngày 26-3-1975.

Văn, bán nguyệt san văn chương, tư tưởng, nghệ thuật do Trần Phong Giao làm chủ nhiệm, sau đó là Nguyễn Xuân Hoàng rồi Mai Thảo, ra mắt ngày 1-1-1964, quy tụ nhiều cây bút trẻ, phát hiện nhiều tài năng, đóng góp nhiều cho sự phát triển văn chương của miền Nam. Tờ báo sống rất lâu, ra được 256 số, đến ngày 15-9-1972 phải đổi thành *Giai Phẩm*, số 1 từ 1-10-1972 đến số cuối ngày 26-3-1975.

Nghệ Thuật, tuần báo văn học nghệ thuật do Mai Thảo làm chủ nhiệm kiêm chủ bút, Thanh Nam làm thư ký tòa soạn, sau đó là Viên Linh. Số ra mắt ngày 1-10-1965 và số cuối ngày 10-11-1966.

Hành Trình của một nhóm trí thức Công giáo cấp tiến, chủ trương một cuộc “cách mạng xã hội không Cộng sản” do Thế Nguyên phụ trách. Số ra mắt tháng 10-1964, đến tháng 12-1965 bị đình bản vì có lệnh tịch thu.

Sau khi *Hành Trình* bị cấm xuất bản thì *Trình Bày* xuất hiện từ 10-10-1966, in roneo và không giấy phép, ra được 6 số. Sau đó bộ mới ra mắt số 1 vào ngày 1-8-1970, trở thành tạp chí văn hóa chính trị xã hội cũng do Thế Nguyên chủ trương, Diễm Châu làm tổng

thư ký tòa soạn. Trang bìa số ra mắt có ghi: “*Nỗ lực phát khởi một dòng văn chương cho tự do và một nền văn hóa cho hòa bình, độc lập*”. Báo ra ngày 1 và 15 mỗi tháng và đình bản sau số 42 ngày 2-9-1972. Thế Nguyên viết ở số cuối cùng: “*Chúng tôi cảm thấy không thể nào chấp nhận được bất cứ ý định nào nhằm buộc văn chương phải lấy việc ‘phục vụ cái đẹp’ làm bổn phận duy nhất. Chính vì lý do đó mà sau số báo này, tờ Trình Bày sẽ đình bản*”⁽⁸⁾.

Thái Độ với chủ biên Thế Uyên, Nguyễn Tường Giang, Nguyễn Đông Ngạc, đặc san số 1 ra mắt tháng 7-1966, in ronéo được 6 số rồi ngưng. Lá thư tòa soạn số 1 viết: “*Tạo một diễn đàn thuận tiện cho việc phát huy một hệ tư tưởng hay một phương thức cần thiết cho cách mạng, mục đích (hay tham vọng) của chúng tôi là vậy*”. Khi có giấy phép thì ra số tháng 12-1967 bị kiểm duyệt rồi bị cắt giấy phép, nhóm tan rã.

Đất Nước, tạp chí ra hằng tháng, chủ nhiệm Nguyễn Văn Trung, chủ trương biên tập Lý Chánh Trung, thư ký tòa soạn Thế Nguyên. Số 1 ra mắt tháng 11-1967, đình bản năm 1970 với 18 số báo.

Nghiên Cứu Văn Học là nguyệt san nghiên cứu, phê bình văn học do linh mục Thanh Lãng làm chủ nhiệm, Thế Nguyên là thư ký tòa soạn. Số đầu tiên ra mắt tháng 11-1967 đến số cuối tháng 11-1968 thì ngưng hẳn.

Khởi Hành, tuần báo văn học nghệ thuật của Hội Văn nghệ sĩ quân đội do trung tá Trần Văn Trọng (nhạc sĩ Anh Việt) làm chủ nhiệm, Viên Linh làm tổng thư ký tòa soạn, ra mắt vào tháng 5-1969 và tiếp tục đến năm 1972.

Đổi Diện, tờ báo ra hằng tháng của một số trí thức Công giáo có tinh thần dân tộc, chủ nhiệm Linh mục Chân Tín, chủ bút Linh mục Nguyễn Ngọc Lan. Số đầu tiên ra mắt tháng 7-1969. Báo đổi tên nhiều lần: *Đổi Diện*, *Đồng Dao*, *Đứng Dậy*. Từ tháng 8-

1975, *Đứng Dậy* được tục bản với Nguyễn Quốc Thái làm tổng thư ký, Diễm Châu làm thư ký tòa soạn; đến năm 1978 thì báo đình bản vì đã... làm xong nhiệm vụ.

Thời Tập, tạp chí văn học nghệ thuật của Hội Họa sĩ Trẻ do Viên Linh chủ trương, số 1 ra ngày 14-12-1973, số cuối ra ngày 15-4-1975, nội dung phong phú và hình thức rất nghệ thuật. Báo là sự tiếp nối của tờ Khởi Hành trước đó.

Ngoài ra còn có một số báo xuất hiện nhưng không kéo dài như *Luận Đàm, Bông Lúa, Bút Hoa, Gió Nam, Gió Mới, Tin Văn, Tin Sách, Đông Phương, Văn Mới, Quần Chúng, Tập San Văn Chương, Nhà Văn...* Phật giáo cũng có một số báo như *Hải Triều Âm, Giữ Thơm Quê Mẹ, Thiện Mỹ, Chánh Đạo, Đất Tổ, Đuốc Tuệ, Từ Quang, Liên Hoa, Vạn Hạnh, Tư Tưởng...* phổ biến tư tưởng và văn hóa Phật giáo, biên khảo văn hóa dân tộc và văn học Việt Nam. Thiên Chúa giáo cũng có nhiều báo như *Nhà Chúa, Tinh Thần, Thông Cảm, Đắc Lộ, Thăng Tiến, Việt Tiến, Tiến Hành, Ra Khơi, Trách Nhiệm, Đường Sống, Văn Đàn, Trách Nhiệm...* Hội thánh Tin Lành có các báo *Thánh Kinh, Rạng Đông, Hùng Đông Tin Lành*. Hội Khổng Học có tạp chí *Minh Tân, Sinh Lực...*

Ngoài các báo xuất bản ở Sài Gòn, còn có nhiều báo văn nghệ ở các địa phương cũng sôi động không kém.

Ở Huế có *Mùa Lúa Mới*, tạp chí do Nha Thông tin Trung phần xuất bản, chủ nhiệm Võ Thu Tịnh, thư ký tòa soạn Đỗ Tấn, số đầu ra mắt năm 1955.

Văn Nghệ Mới, nguyệt san xuất bản ở Huế năm 1955 với các nhà văn Nguyễn Văn Xuân, Võ Thu Tịnh, Trần Lê Nguyễn... Huế còn có tờ *Lành Mạnh* của bác sĩ Lê Khắc Quyến từ năm 1956. Thập niên 1960, Huế có tờ *Lập Trường* của Lê Tuyên, Cao Huy Thuần, *Nghiên Cứu Việt Nam, Việt Nam Việt Nam* (1965) của GS Lê Văn Hảo, *Hành Động* của nhóm sinh viên Văn khoa Huế

(1967), *Việt* của nhóm sinh viên Sư phạm Huế (1968). Từ năm 1970, nhóm *Việt* còn phụ trách phần văn nghệ cho tờ *Đổi Diện* ở Sài Gòn.

Chim Việt, đặc san của văn đoàn ở Quảng Trị.

Cùng Khổ ra mắt ở Đà Nẵng năm 1968 với Nguyễn Phan Duy, Đoàn Minh Hải, Phương Tấn...

Nguồn do Đĩnh Trầm Ca chủ trương, phát hành ở Vĩnh Điện, Quảng Nam, năm 1970.

Sau Lưng Các Người, tạp chí văn học nghệ thuật xã hội, ra mắt tháng 10-1966, chủ nhiệm Nguyễn Lê Cang, thư ký tòa soạn Phương Tấn.

Trước Mặt của nhóm Phan Nhự Thức, Luân Hoán, Hà Nguyên Thạch, Phạm Cung, Nghiêu Đề chủ trương và ra mắt ở Quảng Ngãi.

Sóng, tạp chí văn học nghệ thuật ra mắt tháng 5-1971, quy tụ nhiều nhà văn thành danh ở miền Trung.

Hiện Diện xuất bản ở Tuy Hòa, số 1 tháng 12-1969 với Mang Viên Long, Trần Huiền Ân, Phan Việt Thủy...

Vỡ Đất, tập san văn chương do Nguyễn Thái Dương và Ban Bội Bổng chủ trương, ra mắt hai số năm 1975, xuất bản ở Quy Nhơn. Ở đây còn có 2 tờ khác là *Nhìn Mặt* và *Vận Động*.

Dụng Đất ở Nha Trang với Nguyễn Âu Hồng, Lê Minh...

Thế Đứng, “đấu trường văn nghệ trẻ ý thức tự lực” ở Phan Rang do Trăng Thệ Hải chủ trương, ra mỗi 3 tháng, xuất hiện năm 1969.

Ý Thức, bán nguyệt san in ronéo khởi đầu ở Phan Rang, tổng thư ký tòa soạn Nguyên Minh, ra mắt 1-10-1970, năm 1974 dời vào Sài Gòn in typo. Tiền thân *Ý Thức* là tờ báo *Gió Mai* đánh máy xuất hiện ở Huế năm 1957 với các thành viên Lữ Kiều, Lữ Quỳnh, Hoài Linh, Thùy Linh, Ngy Hữu.

Vượt Sóng ra mắt năm 1968 ở Phan Thiết, do Trần Văn Sơn chủ trương. *Quê Hương* cũng ra mắt ở đây với Nguyễn Bắc Sơn, Sao Trên Rừng...

Động Đất do một nhóm văn nghệ trẻ ra mắt ở Tây Ninh.

Hiện Diện tờ báo cùng tên, xuất bản ở Châu Đốc năm 1966, do Mặc Nghiệm Tường, Trần Xuân Huyền, Lưu Nhã Thụy chủ trương.

Tham Dự, tạp chí văn học nghệ thuật do Việt Chung Tử và Trần Mộng Hoàng chủ trương, xuất bản ở Vĩnh Long, từ 1970-1973, ra được 6 số.

Khơi Dòng, tạp chí của thi văn đoàn Về Nguồn ở Cần Thơ, do Lê Trúc Khanh, Huyền Vân Thanh phụ trách với sự cộng tác của nhà nhiều cây bút trẻ ở đồng bằng sông Cửu Long, ra được 5 số khổ lớn, từ 1970-1975. Ngoài ra, còn có *Sóng Cửu Long* của nhóm Chu Tấn, Trần Kiên Thảo, Trần Hoài Thư, Lê Triều Điền...

Khai Phá ở Long Xuyên do Ngô Nguyên Nghiễm chủ trương, số 1 ra mắt tháng 4-1970 đến năm 1975.

Trừ một số tạp chí có quan điểm chính trị riêng, phần lớn các tạp chí khác chủ trương phi chính trị, thuần túy văn nghệ (tuy không tuyệt đối). “*Không khí chính trị luôn luôn có những cạm bẫy rình rập đáng nghi ngại: chế độ kiểm duyệt và màng lưới mật vụ luôn là những trấn áp những công dân không chịu khuất phục trước đường lối chính sách cai trị của nhà cầm quyền. Người ta đành chọn giải pháp cầu an bằng thứ văn nghệ phi chính trị, vô can với sinh mệnh xã hội lúc nào cũng như khẩn trương. Văn nghệ phi chính trị - mà có thời bị gán cho một thuộc từ không mấy dễ chịu: viễn mơ - thường lẫn tránh vai trò phát ngôn nhân của xã hội mình đang sống*”⁽⁹⁾. Tuy đứng ngoài chính trị, một số ít tạp chí vẫn bị các cơ quan thông tin (sau này gọi là Sở Phối hợp nghệ thuật) kiểm duyệt bằng cách chỉ thị cho các nhà in gỡ bỏ hoặc lật ngược chữ chì những đoạn cắt bỏ hoặc ghi chữ “tự ý đục bỏ”.

2. Hoạt động biểu diễn âm nhạc

Với dòng dõi quan lại chịu ảnh hưởng tư tưởng Nho giáo, ngay từ đầu ông Ngô Đình Diệm đã không ủng hộ sự xâm nhập các khuynh hướng nghệ thuật ngoại lai có thể ảnh hưởng đến xã hội truyền thống của người Việt. Ông đã không cho hoạt động vũ trường mà trước đây từng xuất hiện trong xã hội khi người Pháp còn chiếm đóng, do đó các hoạt động biểu diễn văn nghệ thường diễn ra ở phạm vi hạn hẹp như các đài phát thanh lúc ban đầu. Sau đó âm nhạc Sài Gòn đã hình thành một thị trường âm nhạc sôi động và phát triển nhờ các phương tiện truyền thông ngày càng hiện đại, các sân khấu biểu diễn, các phòng trà, các đại nhạc hội, các hãng băng đĩa, các nhà xuất bản chuyên in ấn bản nhạc rời (Tinh Hoa, Minh Phát, An Phú)... Đến năm 1966 có thêm Đài truyền hình Sài Gòn đã tạo điều kiện để phổ biến các loại hình hoạt động văn nghệ được rộng rãi hơn. Nhìn chung, với lực lượng văn nghệ sĩ xuất thân từ nhiều nguồn khác nhau, hoạt động biểu diễn ca múa nhạc có được sự phong phú và đa dạng.

Để có hoạt động ca nhạc, ngoài lực lượng sáng tác là các nhạc sĩ còn phải kể đến lực lượng ca sĩ. Họ đến từ các tài năng ca hát ở mọi miền, của Đài phát thanh Pháp Á, các chương trình tuyển lựa ca sĩ của các đài phát thanh trung ương và địa phương, sự khám phá của các nhạc sĩ, các lớp đào tạo của các trường chuyên nghiệp, các lớp thanh nhạc tư nhân và các ông bầu với các lò đào tạo độc lập.

a) Các lò đào tạo của các nhạc sĩ:

Phần lớn các lò đào tạo này xuất hiện ở Sài Gòn, thường do các nhạc sĩ đảm nhận. Chẳng hạn nhạc sĩ Nguyễn Đức có thuận lợi khi

đào tạo vì chính ông có các chương trình trên Đài truyền hình số 9 là Ban thiếu nhi Sao Băng và chương trình Nguyễn Đức, cùng hai chương trình trên Đài phát thanh là Ban Việt Nhi và ban ABC. Các ca sĩ đã thành danh từ nơi này là Hoàng Oanh, Phương Hồng Loan, Phương Hoài Tâm, Phương Hồng Hạnh, Phương Hồng Quế, Phương Hồng Ngọc... Nhạc sĩ Hoàng Thi Thơ có đoàn ca nhạc riêng và phòng trà Maxim's, có các ca sĩ Sơn Ca, Bùi Thiện, Hòa Mi... Lớp nhạc Bảo Thu cùng với Duy Khánh có các ca sĩ Quốc Dũng, Thanh Mai, Thanh Tâm, Kim Loan... Nhạc sĩ Nguyễn Văn Đông với đoàn văn nghệ Hoa Tình Thương của Tổng cục Chiến tranh chính trị do nhạc sĩ Song Ngọc đứng đầu. Còn quái kiệt Tùng Lâm có chương trình đại nhạc hội và chương trình Tập lục trên truyền hình đào tạo các ca sĩ Trang Thanh Lan, Trang Mỹ Dung, Trang Kim Yến, Chế Linh, Giang Tử... Các ông bầu thì có: Tùng Lâm ở rạp Olympic, Duy Ngọc ở rạp Trần Hưng Đạo, Ngọc Chánh với hãng băng Shotguns⁽¹⁰⁾...

b) Các nhóm nhạc và ban nhạc:

Ngoài những lò đào tạo nói trên còn có những ca sĩ thành danh từ các phòng trà, vũ trường (chẳng hạn phòng trà Đức Quỳnh là nơi đào tạo các ca sĩ Thu Hương, Lê Thanh, Thanh Thúy...) và các phong trào văn nghệ học đường, phong trào kích động nhạc như Vi Vân, Julie Quang, Carol Kim, Đức Huy, Ngọc Bích, Thúy Hà Tú (Khánh Hà - Anh Tú - Tuấn Ngọc), Elvis Phương... Ca sĩ độc lập có rất nhiều như Trần Văn Trạch với nhạc hài hước, song ca Ngọc Cẩm - Nguyễn Hữu Thiệt, Thúy Nga với tiếng đàn phong cầm (sau thành vợ Hoàng Thi Thơ), Bạch Yến, Tâm Vấn, Mộc Lan, Quỳnh Giao, Thanh Thúy, Hà Thanh, Minh Hiếu, Phương Dung, Ánh Tuyết, Cao Thái, Thanh Lan, Khánh Ly, Lê Thu, Xuân Sơn, Anh Khoa, Jo Marcel, Giao Linh, Thanh Tuyền, Elvis Phương... Hoặc

các nhóm tự lập như ban hợp ca Thăng Long (Phạm Đình Chương tức Hoài Bắc, Hoài Trung, Thái Hằng, Thái Thanh); ban thiếu nhi Tuổi Xanh của Kiều Hạnh (trước 1953 là của ca sĩ Minh Trang); cuối thập niên 1960 có ban Nhạc Vàng của nhạc sĩ Phó Quốc Lân, ban Tơ Vàng của Văn Phụng quy tụ những ca sĩ di cư từ đất Bắc như Duy Trác, Châu Hà, Kim Tước, Thái Thanh, Anh Ngọc, Sĩ Phú, Mai Hương...; Tiếng Thùy Dương của Châu Kỳ; ban tam ca trào phúng AVT (Anh Linh, Vân Sơn, Tuấn Đăng, sau đó là Hoàng Hải rồi Lữ Liên thay cho Anh Linh). Các ban nhạc thì có ban của Vũ Thành, ban Tiếng Tơ Đồng của Hoàng Trọng, chương trình Dạ Lan của Mai Trung Tĩnh... Hãng băng đĩa có Continental, Sơn Ca, Tân Thanh, Hương Giang, Sóng Nhạc, Asia, Việt Nam, Trường Sơn, Nhã Ca, Nhạc Trẻ, Hồn Nước, Thanh Thúy, Tơ Vàng, Shotguns... Các phòng trà và vũ trường nổi tiếng có Anh Vũ (đường Bùi Viện), Trúc Lâm (đường Ngô Tùng Châu), Văn Cảnh, Tabarin, Tự Do, Bồng Lai, Đêm Màu Hồng, Ritz, Queen Bee, Saigon By Night...

Các chủ hãng sản xuất băng nhạc bấy giờ chọn lựa kỹ lưỡng các ca sĩ phù hợp hát cho hãng của mình để tạo tên tuổi riêng. Và người nghe cũng vậy, họ chỉ chọn băng đĩa nào có ca sĩ mình yêu thích. Vô hình trung, người thưởng thức tự hình thành những tầng lớp yêu ca nhạc khác nhau:

- Băng đĩa Shotguns dành cho lớp người có trình độ thưởng thức với các ca khúc có giá trị nghệ thuật cao.
- Nhãn băng Thanh Thúy dành cho mọi tầng lớp khán thính giả.
- Nhãn băng Hồn Nước có Chế Linh, Duy Khánh, Trang Mỹ Dung, Phương Hồng Quế...
- Phục vụ thành phần thưởng ngoạn lớn tuổi, hoài cổ có băng nhạc Tơ Vàng của Văn Phụng, thường quy tụ những ca sĩ di cư từ đất

Bắc với các nhạc phẩm tiền chiến và dòng ca khúc lãng mạn cùng các tác phẩm mới của những nhạc sĩ tên tuổi hiện tại.

- Tầng lớp học sinh sinh viên có nhãn hiệu Shotguns, Khánh Ly, Jo Marcel để nghe các nhạc phẩm của Phạm Duy, Phạm Đình Chương, Trịnh Công Sơn, Vũ Thành An, Từ Công Phụng, Ngô Thụy Miên, Y Vân, Phạm Thế Mỹ, Nguyễn Ánh 9...

- Giới bình dân có rất nhiều nhãn hiệu băng như Hoàng Thi Thơ, Họa Mi, Hồn Nước, Chế Linh, Âm Thanh, Trường Sơn, Nguồn Sống qua các nhạc phẩm của Châu Kỳ, Mạnh Phát, Anh Việt Thu, Đỗ Lê, Vinh Sử, Tú Nhi, Hàn Châu, Song Ngọc, Duy Khánh, Thanh Sơn, Y Vũ, Trần Trịnh, Tâm Anh...

- Nhạc về những người lính chiến miền Nam có Trần Thiện Thanh, Hoàng Trang, Nguyễn Văn Đông...

- Nhạc về thực tại chiến tranh có Trần Tử Thiêng...

- Nhạc trẻ có nhóm Trường Kỳ, Tùng Giang, Kỳ Phát đều có nhãn băng nhạc riêng, Có các cơ sở chuyên in sang nhạc nước ngoài mang nhãn Selection hay Anna.

Sự phân chia tác phẩm ca nhạc theo sở thích của người nghe cũng như sự xếp đặt ngôi thứ rõ ràng của các ca sĩ là đặc tính của thể giới ca nhạc miền Nam ngày trước.

3. Hoạt động sáng tác âm nhạc

Ở miền Nam từ giữa thập niên 1950 cho đến ngày 30-4-1975, nhiều khuynh hướng âm nhạc phát triển trong một bối cảnh lịch sử xã hội đầy biến động. Ngoài sự có mặt của khuynh hướng lãng mạn và trữ tình vốn khởi đi từ những ca khúc tiền chiến và còn tiếp tục lưu giữ sau đó trong các hoạt động biểu diễn, âm nhạc miền Nam ngày càng biểu hiện rõ nét tâm tư của một thế hệ sinh ra trong chiến tranh. Giữa thập niên 1960 cũng là thời gian chiến tranh phát triển một bước mới với sự có mặt của quân Mỹ và bộ máy cầm

quyền luôn thay đổi. Chiến tranh leo thang, đất nước tang tóc, dân tình khổ nhục, cảnh chết chóc ai oán..., tất cả đã tạo nên một bộ mặt xã hội bi thương. Các phong trào đấu tranh của quần chúng liên tiếp xảy ra đã làm phân hóa rõ rệt tư tưởng và hành động của cả một thế hệ, ảnh hưởng trực tiếp lên nguồn cảm hứng nghệ thuật của các văn nghệ sĩ. Đời sống nghệ thuật nói chung và âm nhạc nói riêng đã biểu hiện khá rõ tâm tư và mơ ước của lớp thanh niên đầy dấn vật trước vận nước điêu linh.

Trong cái đa dạng, phức tạp và xáo động của cảm hứng sáng tạo âm nhạc, có thể nhận ra diện mạo của một số khuynh hướng nổi bật trong sáng tác ca khúc, xuất phát từ quan điểm tư tưởng và vị trí xã hội của người nhạc sĩ trong bối cảnh lịch sử mà họ gắn bó. Trong số các khuynh hướng sáng tác, có thể có một số khuynh hướng được đẩy mạnh thành phong trào, có dấu ấn rõ nét trong đời sống xã hội, thường thay đổi qua các chặng thời gian khác nhau. Bên cạnh đó có một số loại hình âm nhạc phục vụ các đối tượng riêng biệt trong xã hội với nội dung và hình thức khác nhau.

Có thể tóm lược ba đặc điểm chung của các khuynh hướng sáng tác âm nhạc của miền Nam như sau:

Về mặt nghệ thuật sáng tác, các nhạc sĩ vẫn tiếp nối truyền thống nhạc bán cổ điển Tây phương đã được sử dụng thành công trong giai đoạn hình thành nền tân nhạc trước đó. Trong ca khúc họ sử dụng các yếu tố nhạc tính Tây phương, kết hợp thang âm bình quân luật và thang âm ngũ cung Việt Nam, vẫn trung thành với kết cấu, khúc thức, hình thức âm nhạc (hai đoạn, ba đoạn...) với tiết tấu rõ ràng; vẫn phát triển và tiến hành giai điệu với nhiều mô phỏng dễ nhớ, dễ thuộc; vẫn sử dụng hòa âm cổ điển ít phá cách hoặc cách tân. Về nhịp điệu các nhạc sĩ du nhập nhiều điệu nhạc nhảy từ các nước Tây phương, Nam Mỹ như jazz, fox, fox trot, march,

swing, slow, slow rock, blues, tango, valse, boston, bolero, rumba, mambo, samba, cha cha cha, pasodoble, bebop, twist, pop, rock-and-roll...

Bên cạnh sự tiếp thu nghệ thuật âm nhạc phương Tây, các nhạc sĩ vẫn không quên bảo tồn và phát triển dòng nhạc dân tộc. Đó là cái nôi nuôi dưỡng tâm hồn để xây dựng ngôn ngữ âm nhạc nước nhà. Một số nhà nghiên cứu âm nhạc và nhạc sĩ tìm tòi và lưu giữ kho tàng di sản âm nhạc từ bao đời nay của cha ông và tìm ra trong đó những giá trị học thuật làm nền tảng tri thức để phát triển cá tính sáng tạo và ngôn ngữ âm nhạc đặc thù của riêng mình. Rất nhiều nhạc sĩ học hỏi từ vốn liếng âm nhạc dân tộc để đưa vào sáng tác của mình những giai điệu mượt mà thể hiện nét đẹp tâm hồn và cuộc sống dân tộc.

Nếu ở giai đoạn bước đầu hình thành nền tân nhạc Việt Nam có sự nổi trội của dòng âm nhạc lãng mạn và dòng nhạc kháng chiến chống Pháp thì trong giai đoạn này, với sự phân ly đất nước, miền Nam có điều kiện mới về lịch sử và xã hội để có thể hình thành những khuynh hướng sáng tác đa dạng và phong phú, làm giàu cho nền âm nhạc nước nhà. Ngoài hai dòng nhạc vừa kể vẫn còn được tiếp tục thể hiện trong sinh hoạt ca nhạc ở miền Nam, ta còn nhận ra trong giai đoạn này có sự xuất hiện các bài hát viết về người lính; các bài hát lãng mạn trữ tình; các bài tình ca quê hương; tình ca đôi lứa; nhạc sinh hoạt cộng đồng; truyện ca và trường ca; nhạc hùng ca; nhạc trẻ; nhạc phản chiến; các bài tâm ca và đạo ca; phong trào du ca; nhạc sinh viên tranh đấu; nhạc thiếu nhi và sinh hoạt cộng đồng...

Dĩ nhiên những khuynh hướng âm nhạc nêu trên không hẳn phát triển độc lập mà phát triển song song và còn có thể tác động qua

lại. Bên cạnh những dị biệt đặc trưng, một vài khuynh hướng còn gặp nhau ở một vài nét tương đồng do cùng sinh ra và lấy cảm hứng từ một bối cảnh lịch sử chung, một hoàn cảnh xã hội nhất định. Tuy nhiên chính tư tưởng nghệ thuật, quan điểm sáng tác là cơ sở để hình thành khuynh hướng có hiệu quả tác động vào xã hội rất lớn. Vai trò âm nhạc trong những biến động lịch sử được khẳng định hơn bao giờ hết. Âm nhạc miền Nam có thể xem như cuốn nhật ký tập thể, cuốn biên niên sử tình cảm của con người miền Nam, qua đó ta có thể thấy được đời sống xã hội, hiểu được tình cảm, tâm tư và khát vọng của họ trong giai đoạn 1954-1975.

CHÚ THÍCH

(1) Bộ Văn hóa Giáo dục và Thanh niên, Nha Thống kê, năm học 1973-1974, trích dẫn từ Hồ Hữu Nhật, *Lịch sử giáo dục Sài Gòn-TP.HCM*, NXB Trẻ, 1999, tr. 125.

(2)http://vi.wikipedia.org/wiki/Gi%C3%A1o_d%E1%BB%A5c_Vi%E1%BB%87t_Nam_C%E1%BB%99ng_h%C3%B2

(3) “*Triết học hiện sinh đã xuất hiện rầm rộ, gần như tiếng sóng vang động cả trời đất, lay động xã hội Tây phương cách mạnh mẽ như chưa từng thấy trong lịch sử... Điểm son của nó là đã tạo nên được cả một phong trào rộng lớn và sôi nổi trong giới văn học*”(Trần Thái Đình, *Triết học hiện sinh*, NXB Thời Mới, Sài Gòn, 1967, tr.7). Ở VN, tuy không vang động như thế nhưng đã có ảnh hưởng rõ rệt.

(4) Huỳnh Như Phương, *Những nguồn cảm hứng trong văn học*, NXB Văn Nghệ, TP.HCM, 2008, tr.172.

(5) Từ “trí thức” được nhìn dưới nhãn quan cá nhân khác nhau. Xin thử đọc một định nghĩa trong số đó: “Thế nào là một người trí thức? Là những người đã được gọi, được chọn lựa, nhận trách nhiệm, có những thao thức trần trụi để trở thành

tiếng nói của lương tâm thời đại, tiếng nói của lẽ phải. Tuân theo những điều xác tín đó, theo đuổi lý tưởng đó, họ lên tiếng phản kháng những bất công, những chà đạp lên con người. Khi một người lên tiếng, đó cũng là một hy vọng, thấp sáng một căn nhà tối tăm. Khi một người lên tiếng, sẽ giúp xóa bớt nỗi sợ canh cánh bên lòng mỗi người. Khi một người theo đuổi cuộc chiến đấu chống lại tất cả những áp bức đang đè nặng lên xã hội, gửi đi những thông điệp có chiều kích nhân loại, nói lên tình người và lòng tin tưởng không gì lay chuyển được vào điều thiện, điều đó đem lại một ý nghĩa cho đời sống. Ta gọi những người đó là trí thức” (Nguyễn Văn Lục, *Trí thức miền Nam - Hai mươi năm nhập cuộc (1955-1975)*)

(<http://www.talawas.org/talaDB/showFile.php?res=5101&rb=0401>).

(6) Nguyễn Vy Khanh, *Văn học miền Nam 1954-1975*, Nguyễn Publishings, Toronto, 2016, tr. 506.

(7) Nguyễn Vy Khanh, sđd, trang 506.

(8) Nguyễn Vy Khanh, sđd, trang 538.

(9) Phó Tịnh, *Phạm Duy - người nghệ sĩ tự do*,
(talawas.org/talaDB/showFile.php?res=2959&rb=0206)

(10) Thiên Việt, *Ca nhạc sĩ Sài Gòn trước 1975*,
<http://hoiquanphidung.com/showthread.php?3784-Ca-Nh%E1%BA%A1c-S%C4%A9-c%E1%BB%A7a-Saigon-tr%C6%B0%E1%BB%9Bc-1975>

CHƯƠNG III

TRÀO LƯU LÃNG MẠN Ở PHƯƠNG TÂY VÀ VIỆT NAM

Trước khi tìm hiểu và khẳng định trào lưu lãng mạn ở Việt Nam, thiết tưởng cần phải nhìn lại sự hình thành, phát triển và nội dung cơ bản của trào lưu lãng mạn trong văn học nghệ thuật phương Tây - nguồn suối tư tưởng và nghệ thuật đã ảnh hưởng trực tiếp đến sự ra đời của trào lưu lãng mạn ở Việt Nam.

A. TỔNG QUAN VỀ TRÀO LƯU LÃNG MẠN Ở PHƯƠNG TÂY

Kể từ những năm 30 của thế kỷ XIX, trong sự đảo lộn sâu sắc của xã hội và sự yếu thế của đức tin tôn giáo, chủ nghĩa tư bản bắt đầu phát triển và lên ngôi thống trị ở châu Âu tuy ở mỗi nước thời gian xuất hiện không giống nhau. Ở Pháp, cuộc đại cách mạng 1789 chưa thực hiện được lý tưởng thiết lập một xã hội công bằng “hợp lý” thì cuộc cách mạng 1830 đã phản bội lý tưởng ấy. Ở Đức muộn hơn, phải đến 1848 mới nổ ra cuộc cách mạng tư sản cùng lúc với hoạt động của các phong trào công nhân. Không thể phủ nhận rằng sự phát triển của xã hội đã là tiền đề cho sự phát triển về triết học, các khoa học xã hội và khoa học tự nhiên. Chính những bước tiến đó cho người ta nhận thức đúng đắn hơn về con người - nhân vật trung tâm của nghệ thuật, hiểu rõ hơn về mối quan hệ giữa

con người và tự nhiên, con người và xã hội. Trong bối cảnh đó đã xuất hiện nhiều khuynh hướng, nhiều trào lưu nghệ thuật, trong đó có chủ nghĩa lãng mạn, có mặt trong lĩnh vực văn chương, hội họa, âm nhạc...

I. Văn chương lãng mạn

1. Khái quát

Trong văn chương, chủ nghĩa lãng mạn thể hiện rõ nét nhất ở Pháp, nơi mà nền văn học phát triển rực rỡ, hay nói như Maxime Gorki là “nền văn học chủ đạo của châu Âu”. Chúng ta biết trong sự phát triển nội tại của văn học có tính kế thừa, mỗi dòng văn học đều có quan hệ nhiều mặt với dòng văn học đi trước nó, có thể nó phát triển tính chất hoặc có thể phản ứng lại với cái đi trước. Chủ nghĩa lãng mạn, đưa con nổi loạn chống lại chủ nghĩa duy lý, ban đầu là chủ nghĩa lãng mạn tiêu cực và sau đó là chủ nghĩa lãng mạn tích cực - theo như lời phân chia thông thường - đã có ảnh hưởng rất to lớn đối với các nhà văn hiện thực sau này nữa. Thật ra chủ nghĩa lãng mạn khởi đi từ Mỹ, Anh và Đức từ khoảng năm 1795, tức là ra đời từ cuối thế kỷ XVIII đầu thế kỷ XIX, có mặt đồng thời ở hầu hết lĩnh vực nghệ thuật như văn học, hội họa, điêu khắc, âm nhạc... Ở Đức, anh em nhà Schlegel là những nhà hoạt động cho phong trào lãng mạn trong giai đoạn 1797 -1810 và các nhà thơ nổi bật như Novalis, Achim von Arnim, Clemens Brentano... Còn ở Mỹ, chính Edgar Allan Poe mới là bậc thầy của chủ nghĩa lãng mạn, tuy nhiên quân chúng Mỹ lúc đó chưa nhận ra vai trò của ông. Phải đợi đến khi nhà thơ Pháp như Charles Baudelaire, Stéphane Mallarmé... dịch các tác phẩm của E.A. Poe và ca ngợi ông thì văn học Mỹ mới đánh giá cao E.A. Poe. Lord Byron (Anh) và Walter Scott (Scotland) cũng là hai nhà văn có ảnh hưởng rõ rệt lên các nhà thơ lãng mạn nước Pháp. Cũng chính từ các nguồn ảnh hưởng

đó, một dòng nghệ thuật lãng mạn mạnh mẽ trên đất Pháp và lan rộng ra cả thế giới.

Chủ nghĩa lãng mạn đã cống hiến cho nhân loại nhiều tên tuổi nổi bật như Jean Jacques Rousseau, Goethe, Lord Byron, John Keats, Victor Hugo, E.A.Poe, Lamartine... và sau đó là Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud, Stendal, F. Dostoievsky... Ảnh hưởng của chủ nghĩa lãng mạn mạnh mẽ đến nỗi những tác phẩm tượng trưng và hiện thực còn được xem như lãng mạn hậu kỳ. Điều đó cho thấy, và cả sau này trong sự đấu tranh phức tạp của các trào lưu thế kỷ XIX, chủ nghĩa hiện thực vẫn kế thừa những thành tựu của chủ nghĩa lãng mạn, đặc biệt của chủ nghĩa lãng mạn tích cực. Thậm chí một số nhà văn hiện thực như Prospée Mérimé và Honoré de Balzac ở thời kỳ sáng tác đầu tiên cũng là những nhà lãng mạn chủ nghĩa. Hoặc là Geoge Sand và Victor Hugo từ chủ nghĩa lãng mạn tích cực cũng tiến gần đến với chủ nghĩa hiện thực phê phán.

Thật ra trước đó trong nghệ thuật đã bàng bạc một thế giới cảm tính mới trong một số tác phẩm như *Nights - thoughtson life* (1742) của Edward Young, *Confessions* và *Rêveries d'un promeneur solitaire* (1782) của Jean Jacques Rousseau hay *Werther* (1774) của Goethe. Đầu thế kỷ XIX ở Pháp, Chateaubriand và Mme de Stael cũng khởi xướng chủ nghĩa lãng mạn, ở người này là do sở thích soi rọi nội tâm, ở người kia là sự ham hiểu biết về nền văn chương Đức non trẻ, nhưng phải đến khoảng năm 1820 thì dòng văn học lãng mạn mới định hình ở Pháp. Từ năm 1827, với V. Hugo và hội tụ quanh ông những Lamartine, A. de Musset, A. de Vigny, Gérard de Nerval và những họa sĩ như Delacroix, chủ nghĩa lãng mạn mới gây ảnh hưởng nổi bật trong đời sống nghệ thuật và tinh thần ở Pháp. Chính chủ nghĩa lãng mạn đã đổi mới hoàn toàn bộ mặt văn học Pháp. Những chủ

đề của dòng văn học mới này như thiên nhiên hay sự kỳ quái thì trước đây văn học gần như từ chối. Những nhà lãng mạn trong khi đi tìm sự độc đáo và sự biểu cảm trực tiếp, cũng đã tự mình đưa ra những hình thức nghệ thuật mới, chẳng hạn trong thơ ca đó là *thơ xuôi*.

Thực tế không nghi ngờ gì nữa, chủ nghĩa lãng mạn là một trào lưu nghệ thuật quan trọng nhất của thế kỷ XIX. Từ năm 1848 với sự sụp đổ của nền quân chủ ở Pháp, các trào lưu có vẻ suy yếu, họa chăng chỉ còn một vài tài năng như V. Hugo, nhưng với Baudelaire, và tiếp đó là những nhà siêu thực, ảnh hưởng của chủ nghĩa lãng mạn vẫn còn mạnh mẽ và kéo dài cho đến cuối thế kỷ. Do vậy, lãng mạn không chỉ là một trào lưu nghệ thuật mà còn là một thời đại của lịch sử.

2. Định nghĩa

Từ *lãng mạn* (romanticism, romantisme) xuất phát từ *tình ca* (romances) của thời trung cổ, để chỉ những bài thơ dài nói về những chàng kỵ sĩ, những anh hùng, về những vùng đất xa xôi và những cuộc tình lỡ làng... hoặc những bài ca mà người hát rong (trabador) thường sử dụng trong ca diễn của mình. Nó xuất hiện sớm nhất ở Đức. Vậy lãng mạn là gì? Nhà phê bình V. Biéliniski trong bài *Văn học Nga*, năm 1841, định nghĩa: “*Chủ nghĩa lãng mạn, đó là thế giới nội tâm của con người, thế giới của tâm hồn và trái tim*”. Ông còn nói: “*Tác phẩm nghệ thuật sẽ chết nếu nó miêu tả cuộc sống chỉ để miêu tả, nếu nó không phải là tiếng hét khổ đau hay lời ca tụng hân hoan, nếu nó không đặt ra những câu hỏi hoặc trả lời những câu hỏi đó*”⁽¹⁾. Điều đó cho thấy vai trò quan trọng của tình cảm, cảm xúc trong tác phẩm nghệ thuật.

Có thể nhìn qua những nét chính thể hiện trong những tác phẩm lãng mạn để nhận ra rằng chủ nghĩa lãng mạn là thứ nghệ

thuật ở đó nổi trội chất trữ tình. Lãng mạn và trữ tình là hai phạm trù khác nhau nhưng thường đi đôi với nhau. Đối lập với hiện thực là lãng mạn, đối lập với tự sự là trữ tình. Trữ tình là tình cảm chất chứa tràn đầy, kết quả của việc biểu hiện cảm xúc, tâm trạng chủ quan của con người, do phản ánh ước mơ và khát vọng của con người nên thường vươn lên trên thực tại. Trữ tình chính là sự mở rộng chủ nghĩa cá nhân, hệ tại ở những hiện tượng cảm tính như tình cảm, cảm xúc về tình yêu, hi vọng, tuyệt vọng, hận thù, thiện cảm, ưu phiền... Georges Duhamel nhận xét: *“Phát xuất từ tâm hồn cá nhân, thơ trữ tình tỏa ra khắp thế giới và làm nó thay hình đổi dạng. Trữ tình không chỉ là đặc tính của một loại thơ, đối với tính nhạy cảm của con người hiện đại, nó là thực chất, là điều kiện cần và đủ của thơ ca”*. Từ năm 1830, V. Hugo từng tuyên bố rằng chủ nghĩa lãng mạn chính là “chủ nghĩa tự do trong văn chương”. Chủ nghĩa lãng mạn sẽ là một thứ nghệ thuật mà “tất cả đều được phép”⁽²⁾. Chính vì sự đòi hỏi tự do mà phong trào lãng mạn đề cao cá nhân, phá bỏ những ràng buộc, qui luật chặt chẽ trong nghệ thuật, thoát khỏi những khuôn mẫu câu thúc. Bút pháp phóng khoáng, vần điệu đa dạng, từ ngữ được chọn lựa tùy theo mức cảm hứng, hành xử theo con tim dễ nhạy cảm và đắm mê với giọng điệu thiết tha, đôi khi đạt đến tính nhân bản sâu sắc.

3. Những chủ đề chính

Dĩ nhiên khó mà thu tóm tất cả tính chất bao hàm trong các tác phẩm của những nhà lãng mạn. Tuy nhiên về đại thể, chúng ta có thể đúc kết một vài nét đặc thù làm nên những thuộc tính, những chủ đề của chủ nghĩa lãng mạn:

a. Sự khẳng định và thăng hoa cái tôi

Chủ nghĩa lãng mạn tự khẳng định với những chủ đề mới lạ mà chủ nghĩa cổ điển, vốn thường đặt mình trong khuôn khổ lý

trí, không đề cập đến. Đó là trời vượt của tình cảm, cảm tính và sự tưởng tượng. Những nghệ sĩ thuộc thế hệ lãng mạn nhấn mạnh vai trò cá nhân khi những chuẩn mực cộng đồng vừa mới sụp đổ. Thật vậy, sau những niềm hi vọng mà cuộc cách mạng 1789 kêu gọi trong lòng người dân, sau những năm tháng Napoléon tập trung về cho chính mình ngọn lửa vinh quang, phong trào Phục hưng chỉ dựng lên một chế độ phản động và ti tiện. Sau nhiều thập niên, nước Pháp nằm ở trung tâm của lịch sử, là kẻ tiên phong trong cuộc phiêu lưu của con người, cái xã hội hầu như nhặt nhẹo một cách tuyệt vọng ấy đã được giao phó cho lớp trẻ của những năm 1815-1825. Đó chính là bước ngoặt lịch sử của chủ nghĩa lãng mạn Pháp.

Cái tôi, đặt nền tảng từ chủ nghĩa cá nhân, được các nhà lãng mạn phân tích ở khía cạnh đặc thù, độc đáo với niềm kiêu hãnh riêng trong khi khẳng định những quyền hạn cá nhân cao cả. Sự trời vượt của cái tôi diễn ra dưới nhiều hình thức đa dạng. Ở Stendhal, sự tôn thờ cái tôi hòa lẫn với sự kiếm tìm hạnh phúc hết mực, trong khi ở Victor Hugo (chẳng hạn trong tác phẩm *Ce siècle avait deux ans*) cái tôi của nhà thơ xây dựng nên trung tâm của sự sáng tạo thiêng liêng. Đối với Hugo, cũng như đối với Novalis và Holderlin trước đó, nhà thơ là một kẻ tiên tri, một kẻ thấu suốt. Ngôi vị cao cả của cái tôi và sự đối đầu với một xã hội buồn chán một cách tuyệt vọng, nhất là sau tấm gương Napoléon, đã giải thích sự quan trọng của niềm đam mê và sự tinh ngộ. Đam mê trước hết chính là đam mê tình yêu vì gặp trở ngại và phải vượt qua. Trong ý nghĩa này, tác phẩm lãng mạn nhất chính là *Tristan et Isolde* của Wagner. Tuy nhiên nếu tình yêu là chủ đề đầu tiên thì niềm đam mê còn thể hiện dưới nhiều hình thức khác như là sự nổi loạn (chẳng hạn Byron), khát vọng hiểu biết (*Faust* là một ví dụ khác có ảnh hưởng quan trọng từ bên ngoài, nhất là ở Gérard de Nerval) hoặc sự kiếm tìm Thượng đế...

Sau cùng những nhà lãng mạn còn nói đến niềm đam mê không được thỏa mãn, cái chết, sự tinh ngộ, nói về căn bệnh thời đại, sự luyến tiếc náo nùng, về nỗi buồn, về nỗi bất hạnh, về tự tử như là một thời thượng và về tự do. Giờ đây những đề tài như thế ở phương Tây, bên cạnh các đề tài khác, không khác biệt bao nhiêu so với những gì mà dòng văn học lãng mạn viết ra từ hai trăm năm trước. Nhà thơ Pháp Théophile Gautier từng viết: “*Chúng tôi hoàn toàn đắm mình trong thời đại của mình*” (Tạp chí Paris, 1851).

b. Nỗi buồn lãng mạn

Nỗi buồn này có hoàn cảnh lịch sử của nó, đó là sự bất ổn sâu xa của xã hội do những diễn biến tình hình trong khoảng thời gian từ 1789 đến 1848. Chính trong hoàn cảnh đó tình cảm tỏ ra bất lực, khó mà thay đổi được dòng chảy lịch sử, đó là tình cảm về thời gian qua nhanh một cách khắc nghiệt. J.W. Goethe với *Gửi Mignon*, J. Keats với *Tụng ca về sầu muộn* (1820) là những vần thơ buồn bã có nhiều ẩn dụ. E.A. Poe cũng có nhiều tác phẩm diễn tả tâm trạng chán chường, buồn bã, u uất (spleen). Nỗi buồn còn do hoàn cảnh xã hội: những nhà lãng mạn trẻ cảm thấy cô đơn, không thích nghi với hoàn cảnh và sống bên lề xã hội, đôi khi chống lại xã hội, không có sự hỗ trợ nào về tinh thần và đạo đức. Do những đảo lộn xã hội từ năm 1789, những nhà lãng mạn không có chung tính cách với hai thế hệ đi trước họ.

Từ những nguyên nhân trên, họ thường có thái độ bất định, dễ bị quan, tuyệt vọng. Chính Goethe đã từng nói: “*Tôi gọi cổ điển là khỏe mạnh, còn lãng mạn là ốm yếu*”. Ở họ có nỗi buồn vô cớ, u uất; thích dòng nước mắt; lẩn trốn trong cái tôi, trong giấc mơ, trong thiên nhiên, trong nỗi cô đơn; có cảm giác bị nguyên rủa, bị số phận định đoạt, thỏa mãn với nỗi đau đời; bị mê hoặc bởi sự

rùng rợn, kỳ quái, ảo giác; khao khát cái vô cùng, cái đẹp, nghĩa là thường đề cập tình yêu, thiên nhiên, Thượng đế... Họ còn mơ về nơi xa lắm, đó là cuộc viễn du có thật hay tưởng tượng.

c. Tình yêu thiên nhiên

Đối với những nhà lãng mạn, thiên nhiên là đề tài chủ đạo. Với nhiều nhà thơ đầu thế kỷ XIX, thiên nhiên là hiện thân xác thực của Thượng đế. Nhưng đối với phần lớn các nhà lãng mạn, khung cảnh thiên nhiên phơi bày trước hết cho chính con người: *mùa thu* và *cảnh tà dương* từ đó đã là hình ảnh của cuộc đời về chiều, trong khi *ngọn gió rền* và *cây sậy biết thở than* tượng trưng cho cảm xúc của nhà thơ. Cũng vậy trong âm nhạc, nhất là ở tác phẩm *Giao hưởng đồng quê* của Beethoven, đó không chỉ là sự miêu tả bức tranh thôn dã mà ở đó ta nghe tiếng vọng của sự thanh thản và nỗi giận dữ của một con người.

Thiên nhiên sau cùng là nơi chốn nghỉ ngơi và tĩnh tâm. Về với thiên nhiên, người ta quên đi bộ mặt xã hội, quên đi những phiền nhiễu của thế gian. Vì vậy hiển nhiên với một tâm hồn lãng mạn như Lamartine, người ta có thể thổ lộ tâm tình dễ dàng với một sự vật như cái hồ trong bài thơ *Le lac* như với một người bạn tâm giao. Chính đó là dấu hiệu chứng tỏ những nhà thơ này thích trầm tư, trở về với nội tâm mà thiên nhiên như một tấm gương để anh ta dễ soi rọi.

d. Sự hoài niệm quá khứ

Chúng ta biết rằng các tác giả của thời Phục hưng và thế kỷ cổ điển đặc biệt gắn liền với thời cổ đại Hy Lạp và La Mã. Dựa vào thế giá của ngôn ngữ Latinh mà Bellay đã bảo vệ tiếng Pháp, và dựa vào những Euripide, Eschyle hay Sophocle mà những kịch tác gia của Đại thế kỷ (thế kỷ XVII ở Pháp) khai thác đề tài. Đầu thế

kỷ XIX tình hình có vẻ thay đổi. Từ nay trở đi sự qui chiếu vào thời cổ đại đã thoát xác để có thể nối kết với các thế hệ mới. Những nhà lãng mạn cũng thích đưa các nhân vật của mình vào thời quá khứ và có những đam mê mãnh liệt. Tác phẩm *Lorenzaccio* của Musset hay *Cenci* của Stendhal đã làm nổi bật cái lôgic của những nhà lãng mạn: sự bê tha, chém giết, cảnh loạn luân, rượu chè trụy lạc..., tất cả đều trong một bối cảnh dường như muốn làm đẹp cái bạo lực. Chắc rằng thời Trung cổ đã tạo nguồn cảm hứng cho những nhà lãng mạn - thời đại khác thường, lạ lẫm, ở đó những cuộc cưỡi ngựa đấu giáo, đấu thương, những nàng công chúa và những kỵ sĩ..., tất cả tạo nên một thế giới ít tôn trọng thực tế lịch sử. Tuy nhiên đôi khi, như ở tác giả Aloysius Bertrand, niềm hứng thú cũng dựa trên sự hiểu biết thật sự về lịch sử. Và lại chúng ta cũng không quên rằng một trong những sử gia uy tín nhất của thế kỷ XIX - Michelet - cũng được xem như một nhà lãng mạn.

Mặt khác cũng nên nhắc đến sự tương đồng giữa sở thích về lịch sử, thường xuất hiện ở những nhà lãng mạn, và nỗi luyến tiếc náo nùng, sự hoài niệm mà nhiều người trong số họ - có thể nhắc đến Lamartine, Nerval và ngay cả Baudelaire - đã cảm nhận ngay đối với tuổi thơ của họ. Điều này gợi nhớ, đúng như bản chất của chủ nghĩa lãng mạn, là cần tôn vinh những gì không thể trở lại, cần ưu ái những gì không thể thấu hiểu...

e. Thế giới đường xa xứ lạ:

Chủ nghĩa lãng mạn là tư tưởng về một nơi khác, một thế giới đường xa xứ lạ (exotic). Để thoát khỏi thế giới ngày càng tầm thường, quý tộc, ở đó khoa học, tôn giáo không để lại một không gian kỳ diệu nào cho con người, các nhà lãng mạn mơ tưởng đến một nơi chốn thật xa vời với thực tế xã hội mà anh ta đang sống. Vì vậy phần lớn những nhà lãng mạn Pháp đi du lịch nhiều hơn cả so

với các nhà văn của các thế kỷ trước. Hầu hết họ đã đến Ý, nhiều nhất là Tây Ban Nha và không hiếm những người, như Nerval hoặc Lamartine, đã dừng cảm đặt chân đến vùng Cận Đông và Trung Đông. Các vùng đất phía nam là nơi đã thu hút, quyến rũ các nhà lãng mạn nhiều nhất. Ở đó họ tìm hiểu phong tục, tập quán mới lạ, ít *văn minh* hơn. Thật vậy, không chỉ là phong cảnh tuyệt vời đã lôi kéo Hugo hoặc Musset đến Tây Ban Nha, đến Ý hoặc Bắc Phi mà nhất là cái hoang dã không hề hiện diện trong cuộc sống văn minh nơi họ lớn lên. Và lại không phải vì Madrid hay Rome đã gọi hứng cho các nghệ sĩ Pháp vào đầu thế kỷ XIX mà đó là những phù thủy của Goya, những dòng nước của thành Venise hay đoàn người cưỡi ngựa ở Algérie, nói cách khác là tất cả những gì mang vẻ sơ khai kích thích trí tưởng tượng của các nhà thơ và họa sĩ.

Dĩ nhiên những nhà lãng mạn không chỉ biết đi du lịch, họ còn khám phá cảnh đường xa xứ lạ trong những cuốn sách hoặc những bức tranh của họ. Điều đó đôi khi cho phép họ dùng những từ ngữ mới (có thể đọc tác phẩm *Grenade* của Victor Hugo, trong hội họa có thể nghĩ đến Delacroix qua những màu sắc của ông). Nhưng thường hơn cả là sự đam mê nồng nhiệt, cháy bỏng mà sỡ thích đường xa xứ lạ đem lại (có thể đọc *L'enfant, Sara la baigneuse* của V.Hugo hoặc *Henriquez* của Aloysius Bertrand). Như vậy đường xa xứ lạ như một sự bù trừ cho đời sống xã hội, ở đó sự phiêu lưu hoàn toàn vắng mặt. Vì vậy đối với những ai muốn sống nhiệt thành, những miền đất xa xôi, nhất là những vùng hoang dã nhất, đều luôn có sức quyến rũ. Quả thực, nguồn cảm hứng này đã mở rộng những chân trời tưởng tượng, đã để lại những dấu ấn trong nhiều tác phẩm lãng mạn.

g. Sự hư ảo, quái dị, siêu nhiên:

Vương quốc của lý trí trải dài dọc thế kỷ XVIII: những thành kiến nặng nề hơn, sự mê tín mất tác dụng và ý tưởng về sự hiện

hữu của Thượng đế vẫn phải được bàn cãi. Tuy nhiên điều rõ ràng là, mặc dù có sự tiến bộ của tư tưởng thuần lý, sự khao khát về một thế giới siêu nhiên, kỳ dị, khác với những gì mà giác quan con người nhận biết, không hề mất đi. Nếu những nhà lãng mạn không có niềm tin vào những điều kỳ dị, vào phép màu thì họ vẫn còn thích thú điều đó.

Sự thật là cuối thế kỷ XVIII, những tiêu thuyết đen của Lewis, Radcliffe và Maturin vẽ ra cảnh tượng những lâu đài bị ma ám, những hồn ma và những lời nguyền rủa của quỷ, do đó đã đưa văn chương đến những vùng đất mới. Những nhà lãng mạn Đức có trực giác về một thế giới khác ẩn giấu đối với nhiều người nhưng chỉ những nhà thơ mới có nhiệm vụ khám phá: Novalis có cảm giác người nghệ sĩ là một kẻ thấu thị, và tư tưởng này phổ biến ở Pháp đến cả Hugo, Nerval và sau này qua Baudelaire đến tận những nhà siêu thực.

Ở những nhà lãng mạn Pháp, những hình thức thể hiện sự kỳ dị rất đa dạng. Ở Bertrand, ví dụ tác phẩm *Gaspard de la nuit*, *Ondine* hay *Scarbo*, còn mắc nợ những hình tượng nửa người nửa thánh trong các câu chuyện dân gian; trong khi Nerval, với tác phẩm *Chimères*, khai thác nguồn cảm hứng bác học, bí hiểm, ở đó những truyền thống thừa hưởng từ thần thoại Hy Lạp hay Ai Cập lẫn lộn với những pháp thuật và những giấc mơ mà nhà thơ lấy ra từ những hoàn cảnh trong cuộc sống riêng. Chúng ta nhớ rằng qua chủ đề này, đối với Nerval, giấc mơ là một cuộc sống khác, cũng có thật, và sự điên cuồng tự thân không thể là sự yếu đuối nhưng là một hình thái nhận thức cho phép nhìn thấy rõ hơn, hiểu rõ hơn những sự kiện của thế giới. Với Hugo, trong *À propos de la bouche d'ombre*, sự kỳ dị liên kết với sự huyền bí và nhà thơ dùng tính chất siêu nhiên để nâng tầm tác phẩm của mình lên như truyền

thuyết. Sau cùng Musset tiếp cận với sự kỳ dị bằng cách hòa hợp với tính chất ảo giác trong *Vision* và *Nuits*.

Như vậy ta thấy rằng ở những nhà lãng mạn, sự kỳ dị không phải là một đề tài văn chương có biên giới cố định; trái lại nó len lỏi khắp nơi, điều đó chẳng có gì ngạc nhiên vì nó mở rộng được kinh nghiệm văn chương, cho phép loại đề tài kỳ dị, đối với các nghệ sĩ đầu thế kỷ XIX cũng như ngày nay, trở thành một khuynh hướng của những nhà sáng tạo đích thực.

h. Sự siêu phàm

Những nhà lãng mạn không bao giờ thỏa mãn với thế giới họ đang sống. Vì vậy ta không lấy gì làm ngạc nhiên trước chiều kích tinh thần thường chiếm vị trí quan trọng trong tác phẩm của họ. Niềm tin vào Thượng đế của họ mang dáng dấp mới hơn. Chính vì vậy khi nói về thiên nhiên, về những kinh nghiệm trong mối quan hệ trần gian, tình yêu hay thi hứng chẳng hạn, người nghệ sĩ đều cảm thấy sức mạnh của đáng thiêng liêng. Điều này giải thích những chủ đề tôn giáo trong thơ ca, chẳng hạn trong tác phẩm của Hugo và nhất là của Lamartine.

Nhưng đồng thời quỷ Satan cũng là bộ mặt hiện diện trong nghệ thuật lãng mạn ngày càng nhiều. Tuy nhiên, nếu quỷ sứ thật sự có trong tác phẩm của Bertrand hay Pétrus Borel, nó không còn là hoàng tử khủng khiếp của bóng đêm trong những tiểu thuyết đen và không còn khả năng gây ra sự buồn phiền và tai ác như đã thấy trong thơ của Baudelaire. Trong tác phẩm lãng mạn Pháp, quỷ sứ thường chỉ là một con vật đáng lo ngại và đáng chế giễu.

Một nhân vật khác cũng chiếm vị trí quan trọng trong văn chương lãng mạn Pháp, và dù là một con người bằng xương bằng

thịt, nhưng với một số nghệ sĩ, cách mô tả của họ đã đưa ông ta đến chỗ siêu phàm, đó là Napoléon - một người không thể quên được, phần lớn những tác giả lãng mạn trẻ đã lớn lên bằng thế giá của ông ta. Thân sinh của Victor Hugo là sĩ quan trong quân đội của Bonaparte - vị vua trị vì từ thời trẻ đã thành công với lòng dũng cảm và tài năng đã thống trị cả châu Âu. Vì thế không có gì ngạc nhiên khi thần tượng này, dù cho đã thất bại đi nữa, còn tiếp tục chói sáng, được ca ngợi lâu dài trong văn chương cũng như trong âm nhạc.

i. Sự dẫn thân

Những nhà lãng mạn không chỉ có nỗi buồn. Con người dẫn thân là bộ mặt thứ hai của con người lãng mạn. Ngoài việc tôn thờ sự đam mê như là một nguồn năng lực, nhà lãng mạn còn nuôi một lý tưởng, đó là lòng nhân ái, lòng yêu nước, tinh thần tôn giáo và khát vọng tự do. Họ vẫn thường chiến đấu trong các phong trào nhân dân chống lại áp bức của giai cấp phong kiến và tư sản. Họ vẫn nghĩ đến một nhiệm vụ lịch sử phải hoàn thành. Nhà thơ cũng phải đi cùng nhân dân. Hugo và Lamartine chẳng hạn rao giảng lý tưởng biết thương yêu những kẻ thấp hèn, những nạn nhân của xã hội, một tình cảm bao la và thân thiện đối với nhân loại.

Những nhà lãng mạn Pháp từ lâu đã không nói đến chính trị trong tác phẩm của mình, tưởng như đề tài này không xứng đáng trong nghệ thuật của họ. Sau thất bại của Napoléon, phải nói rằng nội dung lịch sử được đề cập trong phong trào lãng mạn nhưng không mấy rõ nét. Thật vậy, nếu chủ nghĩa lãng mạn ở Ba Lan, Đức, Hungary, Ý gắn kết với những sự kiện chính trị chính vì ở đó những nhà lãng mạn đã đứng trong các phong trào đấu tranh của nhân dân, thì ở Pháp, do các nhà lãng mạn xuất thân từ tầng lớp khá giả, họ còn xa cách với các cuộc đấu tranh của thợ thuyền. Tuy

vậy, nếu phần lớn các nhà lãng mạn Pháp lãnh đạm với các tranh luận chính trị thì Hugo và Lamartine là ngoại lệ. Hugo quan tâm đến số phận của nước Hy Lạp và Ba Lan, bên cạnh thiện cảm đối với nước Pháp dù vẫn còn luyến tiếc Napoléon. Từ chốn lưu đày ở Jersey, Hugo khinh bỉ Napoléon III ra mặt. Ông từng là công khanh và dân biểu nước Pháp, ông nói đến “sứ mệnh xã hội, sứ mệnh nhân văn” của nghệ thuật. Lamartine đã là thị trưởng Mâcon từ 1812 và cuộc dấn thân về mặt xã hội ngày càng mạnh mẽ. Năm 1834, trong tác phẩm *Des destinées de la poésie (Những thân phận của thi ca)*, Lamartine cho rằng nhà thơ phải là người phục vụ công chúng. Ông viết: “*Thi ca phải làm cho nhân dân và trở nên đại chúng như tôn giáo, lý trí và triết học*”. Đến 1848, trong một thời kỳ sôi động của lịch sử nước Pháp, ông đã là bộ trưởng ngoại giao thời ấy. Lamartine từng nắm Ủy ban lãnh đạo chính quyền lâm thời, từng ký quyết định hủy bỏ chế độ nô lệ. Chỉ sau đó những nhà chính trị của đế chế mới không làm ông vừa lòng nên ông xa lánh đại sự. Với các nhà thơ này không thể tách rời văn chương với các diễn ngôn chính trị. Ở khía cạnh này, nghệ thuật lãng mạn là một nghệ thuật nhập cuộc (art engagé).

Như vậy từ sau năm 1848, sự dấn thân chính trị đã trở thành đề tài chủ đạo của chủ nghĩa lãng mạn, ở đó mọi quan tâm về xã hội được diễn tả một cách khá nhiệt thành. Những bài thơ như *Souvenir de la nuit du quatre* và những tuyển tập như *Les Châtiments* hay *L'année terrible* được xem như những tác phẩm mạnh mẽ nhất, xứng đáng nhất của cả nền thơ ca Pháp, tìm lại những lý thú muôn màng mà những nhà lãng mạn Pháp, lâu nay vốn mơ mộng, nay đã nhận ra trước dòng chảy lịch sử thế giới.

k. Đêm tối

Đêm tối là một trong những chủ đề điển hình nhất của chủ nghĩa lãng mạn. Thật vậy ngay từ giữa thế kỷ XVIII, Edward Young - một trong nhà lãng mạn tiên phong của Anh - đã viết tác phẩm *Nights - thoughts on life*, ngụ ý rằng bên cạnh ánh sáng của trí tuệ còn có những vẻ đẹp khác, mơ hồ hơn, có thể được khám phá. Quả thật, nếu những nhà lãng mạn thường bị bóng đêm mê hoặc, trước hết chính vì bóng đêm thường có vị trí ưu thế khi diễn tả sự kỳ bí và giấc mơ. Sự câu thúc đối với cộng đồng con người, xã hội và việc làm, mọi xiềng xích trong cuộc sống mà những nhà lãng mạn cho là quá tầm thường, tất cả điều đó tan biến đi dưới bức màn đen nặng nề. Tác phẩm *Nuits* của Musset, *Gaspard de la nuit* của Aloysius Bertrand hoàn toàn tiêu biểu trong chủ đề này của chủ nghĩa lãng mạn. Ở những tác giả khác, bóng đêm gắn gũi với sự kỳ bí, tượng trưng cho tuổi già, tuổi xế chiều. Từ đó, giống như mùa thu trước mùa xuân, hoàng hôn đi trước đêm tối báo hiệu những đóm lửa cuối cùng của cuộc sống trước khi cái chết bao trùm tất cả. Đó chính là cảnh tượng mà Hugo mô tả trong *Soleils couchants*; đó cũng chính là cái đẹp rộng lớn đầy hoài niệm mà, dù thuộc thế hệ sau của những nhà lãng mạn, Baudelaire cho ta cảm thấy được trong *Recueillement*, một trong những thi phẩm đẹp nhất của ông.

Cuối cùng, ta nhớ rằng nếu chủ đề đêm tối thường ít xuất hiện ở những họa sĩ lãng mạn (không có gì ngạc nhiên vì họa sĩ thích màu sắc hơn) thì ngược lại trở thành chủ đề trung tâm của nhiều nhạc sĩ đầu thế kỷ XIX.

II. Hội họa lãng mạn

Các họa sĩ lãng mạn đi ngược lại khuynh hướng tân cổ điển là thiên về hình họa, đề cao lý tưởng theo tinh thần Hy Lạp. Hội họa lãng mạn lấy nguồn cảm hứng từ những trường đoạn tiểu thuyết

mang nhiều kịch tính với những đường nét linh hoạt hơn, những màu sắc tươi sáng hơn, tạo tính chất động trong tranh nhiều hơn. Ở Pháp, người khởi xướng hội họa lãng mạn là Théodore Géricault. Năm 1819, ông bất ngờ trưng bày bức tranh đồ sộ *Chiếc bè Méduse* nói về cái chết của hàng trăm con người bị bỏ rơi khi tàu đắm. Bức tranh đã làm thay đổi những qui tắc tạo hình mẫu mực của hội họa chính thống bằng bố cục tự do, màu sắc mãnh liệt. Delacroix kế tục sự nghiệp của Géricault, bỏ qua ảnh hưởng của tân cổ điển trong thời kỳ đầu sáng tác. Bức tranh *Chiếc thuyền của Dante* của ông lấy cảm hứng từ một đoạn trường ca của Dante nói về sự khủng khiếp của địa ngục đã gây sự xúc động lớn cho người xem. Cũng vậy trong tác phẩm *Vụ tàn sát ở Scio*, Delacroix đã làm dư luận công phẫn bởi màu sắc được sử dụng cho đề tài này. Bức tranh tiêu biểu của ông là *Chiến lũy* miêu tả cuộc cách mạng năm 1850 được Victor Hugo nhắc đến. Đúng là những họa sĩ lãng mạn không ngại phô diễn những cảnh tượng dữ dội khả dĩ gây ấn tượng mạnh nơi công chúng. Trong tác phẩm *Vụ xử bắn ngày 3-5-1808*, họa sĩ Goya đã bi thảm hóa chủ đề bằng cách sử dụng sự tương phản giữa ánh sáng nơi những người nông dân Tây Ban Nha và bóng tối nơi những kẻ áp bức - những binh lính của đội quân Napoléon. Những động tác hình thể ở những người Tây Ban Nha đặc biệt đầy biểu cảm: người thì đưa tay lên trời, kẻ thì hai tay ôm đầu. Những mảng màu (quần vàng, áo trắng, máu đỏ) rõ ràng đã làm nên sức mạnh của bức tranh.

Những nẻo đường nghệ thuật mới cũng được Caspar David Friedrich khai phá. Với tác phẩm *Hi vọng đắm chìm*, qua hình tượng một chiếc tàu bị tảng băng đè nát, chủ đề cũng khó cho ta nhận ra thông điệp mà tác giả muốn nhấn gửi từ việc va chạm, đổ vỡ này. Còn tác phẩm *Người đàn bà ngồi bên cửa sổ* cho ta cảm giác về một cảnh tượng đơn giản, nhưng cái mà người đàn bà lẳng nhìn

thì chúng ta khó có thể hình dung, đó là cảm giác về sự kỳ diệu toát ra từ tác phẩm.

Hội họa lãng mạn cũng đặt ra những chủ đề mới và đem lại niềm hứng thú cho người nghệ sĩ khi đứng trước thiên nhiên. Chắc chắn rằng chủ nghĩa lãng mạn, trong khi biến nghệ sĩ thành kẻ mơ mộng hão huyền, một người sáng tạo với đầy đủ ý nghĩa của danh từ này, đã mở ra những con đường mới dẫn đến nền nghệ thuật hiện đại.

III. Âm nhạc lãng mạn

Như nhiều cuộc cách mạng chính trị thiết lập trật tự xã hội mới, các nhạc sĩ lãng mạn cũng đem lại nền tảng âm nhạc mới, trong đó nổi bật chiều sâu tình cảm. Họ xuất hiện sớm từ đầu thế kỷ XVIII như Felix Mendelssohn, Robert Schumann (Đức), Frederic Chopin (Ba Lan), Hector Berlioz (Pháp), Franz Liszt (Hungary)... Đến thế kỷ XIX, chủ nghĩa lãng mạn là dòng chủ đạo trong âm nhạc. Từ năm 1810, Beethoven đã tiếp cận khuynh hướng này. Trước Beethoven, người ta quan niệm âm nhạc có chức năng phục vụ đời sống xã hội và người sáng tác nhạc chỉ là một thợ nhạc. Tài năng của Beethoven là khai mở được chủ nghĩa cá nhân, theo ông, đó là vị trí hàng đầu của nhiệm vụ âm nhạc. Beethoven sáng tác không phải vì điều mà xã hội chờ đợi ở ông mà sáng tác những gì ông áp đặt cho xã hội⁽³⁾. Ông là người có óc tưởng tượng mạnh mẽ. Người ta khám phá ở các tác phẩm của ông nỗi khao khát cháy bỏng về tự do và sự thật. Tác phẩm của ông là viết cho dân tộc ông và đầy cảm hứng dành cho nhân loại. Ông là người dọn đường cho âm nhạc lãng mạn. TS Kurt Pahlen của Đại học Vienna gọi ông là “kẻ nổi dậy cô đơn”⁽⁴⁾. Phải từ 1821 trở đi, với tác phẩm *Freischütz* của Carl Maria von Weber, tiếp đó với

những tác phẩm viết cho piano hay cho nhạc thính phòng do Schubert sáng tác mà chủ nghĩa lãng mạn được khẳng định. Sau này những tác phẩm của Giuseppe Verdi, của Wagner đã tạo ra ảnh hưởng nổi bật trong nền âm nhạc giữa thế kỷ XIX. Những nhạc sĩ lãng mạn cuối cùng ở nửa sau thế kỷ này như Johannes Brahms, Peter Ilyich Tchaikovsky đã sáng tạo những bản giao hưởng, ballet, concerto giàu có và phong phú hơn. Rồi Gustav Mahler Bruckner đã cho phép khuynh hướng này kéo dài đến thế kỷ XX.

Âm nhạc lãng mạn hiển nhiên không phải được nhìn nhận chỉ để làm dịu tâm hồn. Ngược lại, âm nhạc này là để kêu gọi và đảo lộn cảm xúc. Cây đàn piano, thế chỗ cho cây clavecin, từ nay cho phép khai thác sự tương phản mạnh mẽ của những trạng thái tình cảm như Beethoven (trong *Hammerklavier*) và Chopin (trong phần cuối tác phẩm *Révolutionnaire*) đã làm. Cũng phương thức ấy, dàn nhạc dần dần trở nên táo bạo và tinh vi đã thật sự rõ ràng hơn trong *Giao hưởng số 9* của Beethoven và trong *Fantastique* của Berlioz. Những âm thanh các nhà lãng mạn sáng tạo đặc biệt có màu sắc hơn, gợi cảm hơn những nhà cổ điển như Haydn hoặc Mozart.

Với những nhà lãng mạn, những hình thức thừa hưởng từ thế kỷ XVIII (nhất là thể loại sonate) rục rờ hơn lên, tựa như thời kỳ bi kịch trong kịch nghệ. Vấn đề nhất quán của tác phẩm được đặt ra với tầm kịch liệt đặc biệt. Một vài nhạc sĩ, như Schumann trong những tác phẩm viết cho piano (*Kinderszenen*, *Kreisleriana* và *Carnaval*), còn ưu ái tính chất rục rờ và từ đó tác phẩm âm nhạc được cấu tạo với nhiều đoạn ít nhiều được phát triển. Ở Wagner thì trái lại, thể loại opera không còn được phân chia thành những con số tương đối ngắn như trường hợp Mozart hoặc Rossini: thay vào đó tác phẩm opera được hình thành từ dòng chảy dài hơi và mạnh mẽ để người nghe cảm nhận được cao trào tình cảm của nhân vật, và chính sự trở về với chủ đề (leitmotiv) mà tác phẩm giữ được sự

nhất quán. Cũng cách thức tương tự như thế, Berlioz đã mang đến một giai điệu không ngừng nghỉ, và chính xoay quanh một ý tưởng cố định như thế ông đã viết nên *Symphonie Fantastique*.

Ở Liszt, những tác phẩm thơ giao hưởng đều dựa trên những truyện kể văn học. Chỉ nhắc đến ba tác phẩm *Ce qu'on entend sur la montagne* và *Mazeppa* của Hugo, cũng như *Préludes* của Lamartine đã cung cấp cho Liszt chất liệu làm nên những sáng tác qui mô. Những tác phẩm văn học này đã tạo dựng được tên tuổi tuyệt vời trong tương quan âm nhạc và thơ ca mà gần như hầu hết các nhà lãng mạn đều đặc biệt quan tâm.

Nếu văn chương lãng mạn đã chiếm một không gian lớn lao trong nửa đầu thế kỷ XIX thì phải nhìn nhận rằng phiên bản âm nhạc của nó có lẽ cũng có một trọng lượng lớn lao như thế.

B. TỔNG QUAN VỀ TRÀO LƯU LÃNG MẠN Ở VIỆT NAM

I. Khái quát

Theo bước chân của những nhà truyền giáo và thương nhân, văn hóa phương Tây đã đến nhiều vùng đất ở châu Á như Trung Quốc, Nhật Bản, Ấn Độ, Đông Nam Á... Ở Việt Nam, cùng với sự xâm lược của thực dân Pháp, văn hóa Pháp và phương Tây đã xâm nhập đất nước ta, ảnh hưởng nhất định đến tư tưởng và tình cảm các tầng lớp dân chúng thời ấy. Sự thay đổi về chế độ chính trị, sự biến động trong kết cấu xã hội, đổi thay về cuộc sống và tâm trạng đã tác động đến quá trình sáng tác, cảm xúc, suy nghĩ của người trí thức. Về mặt nghệ thuật, chủ nghĩa lãng mạn phương Tây (cùng một số

trào lưu khác sau đó như tượng trưng, siêu thực) xuất hiện từ một thế kỷ trước đó đã để lại dấu ấn rõ nét và tạo nên một trào lưu nghệ thuật mới trong văn chương, hội họa, âm nhạc Việt Nam, trong đó mạnh mẽ nhất vẫn là ở lĩnh vực văn chương kể từ đầu thập niên 1930 trở đi.

II. Văn chương lãng mạn

Tuy chịu ảnh hưởng sâu đậm của phương Tây nhưng ở Việt Nam nghệ thuật lãng mạn không tạo nên trường phái, không có tuyên ngôn rõ ràng. Người ta nhận ra khuynh hướng ấy trong các tác phẩm văn thơ, trong một số quan điểm nghệ thuật và thẩm mỹ từ những phát biểu và tranh luận của nhiều cây bút thời bấy giờ. Trên văn đàn bắt đầu xuất hiện những cây bút mới, trước hết là phong trào Thơ mới và nhóm Tự Lực Văn Đoàn.

Thật ra mầm mống lãng mạn đã manh nha từ một số tác phẩm trước năm 1930 của Tản Đà, Đoàn Như Khuê, Trương Phó, Đông Hồ, Hoàng Ngọc Phách... Dưới ảnh hưởng của thơ ca Pháp, những tác giả thơ mới đã mạnh mẽ đi vào thế giới tâm hồn, đi vào cái tôi, cái bản ngã đậm chất riêng tư. Và lại thơ mới xuất hiện đầu những năm 1930 giữa thời kỳ thoái trào cách mạng và khủng bố 1930-1931, khủng hoảng kinh tế cho nên những trí thức, viên chức thành thị, trong đó có những nhà thơ mới, lại dễ dàng tìm vào cái tôi hơn. Với Hoài Thanh, “cái tôi” là hạt nhân của chủ nghĩa lãng mạn. Trong *Thi nhân Việt Nam*, ông viết: “Ngày thứ nhất - ai biết đích ngày nào - chữ tôi xuất hiện trên thi đàn Việt Nam, nó thực bờ ngõ. Nó như lạc loài nơi đất khách. Bởi nó mang theo một quan niệm chưa từng thấy ở xứ này: quan niệm cá nhân”. “Đời chúng ta đã nằm trong vòng chữ tôi. Mắt bề rộng ta đi tìm bề sâu. Nhưng càng đi sâu càng lạnh... Thực chưa bao giờ thơ Việt Nam buồn và nhất

là *xôn xao như thế*”. Trong tiểu luận *Concepts of “Individual” and “Self” in Twentieth-Century Vietnam*, nhà nghiên cứu David Marr nhận xét về cái “tôi” của các nhà lãng mạn Việt Nam đầu thế kỷ XX như sau: “*Tuy nhiên, nhìn chung chữ ‘tôi’ giống một gã lãng tử đào hoa, bên nào cũng cặp kè nhân tình, thế nhưng cuối cùng đến già cũng không tìm thấy ai xứng đáng với mình*”⁽⁵⁾. Tuy vậy sự xuất hiện dòng văn chương lãng mạn đã để lại một dấu ấn sâu đậm và tác động rõ rệt vào xã hội Việt Nam lúc bấy giờ.

Chủ nghĩa lãng mạn đã tạo được một giai đoạn thơ ca giàu hương sắc với nhiều phong cách và cá tính sáng tạo phong phú. Chính Tố Hữu cũng nhìn nhận rằng thơ mới đã nói lên được “*một nhu cầu lớn về tự do và về phát huy bản ngã*”. Có người cho rằng đó là khuynh hướng thoát ly và tiêu cực. Nhận định như thế là không chính xác, chỉ đứng trên quan điểm cách mạng chứ thật ra những nhà lãng mạn chỉ trung thành với khuynh hướng đã lựa chọn của mình, dù có thể hoàn cảnh xã hội có tác động thật sự đến tâm hồn họ, thậm chí đôi khi tác động thật mạnh mẽ nữa.

Cũng chính tác động ấy mà Huy Cận đã nói đến nỗi “đau đời” và *Nhạc sầu* dù có làm rơi lệ nhưng vẫn âm áp chất nhân văn rõ rệt. Nếu văn chương cổ điển là văn chương phi ngã thì ngược lại văn chương lãng mạn đưa vào đậm nét cái tôi cá nhân, khẳng định cái tôi một cách tích cực, xem cái tôi là một chủ thể sáng tạo được khai thác không hề vơi, đã cảm thụ thế giới thiên nhiên và con người qua trái tim giàu tình cảm. Sự xuất hiện cái tôi đồng thời đem đến cuộc đấu tranh đòi tự do cá nhân, giải phóng cá nhân đã là một yếu tố tích cực và tiến bộ. Xuân Diệu thể hiện nỗi khao khát được sống mạnh mẽ: *Chân nổi gió cứ mặt trời thẳng đến* và mong được nâng hồn mình lên *Để hóng gió của ngàn phương thổi tới*. Còn Phạm Huy Thông thì *Muốn có đôi cánh tay vô ngần to rộng, Để ôm ghi cả vũ trụ vào lòng tôi*. Lại nữa ở trong một xã hội nửa phong kiến nửa thuộc địa, cái xã hội kim tiền ô trọc, các nhà thơ mới lại càng

ra sức đấu tranh cho quyền tự do yêu đương, cho những cảm xúc phong phú, cho những mơ mộng xa vời, cho cái đẹp mang màu sắc chủ quan của mình. Huy Cận tìm lại những nét đẹp của dân tộc từ trong quá khứ, trong vũ trụ trăng sao; Xuân Diệu say sưa trong tình yêu đắm đuối; Lưu Trọng Lư tìm cái đẹp ở người tráng sĩ, ở con nai vàng ngơ ngác trong rừng thu; Thế Lữ theo gót hải hồ của người chinh phu hoặc mơ về tiên giới; Phạm Huy Thông đi tìm người anh hùng chiến bại; Thâm Tâm yêu người ly khách ra đi không trở về...

Trên những nẻo đường mới, nhà thơ lãng mạn tìm vào tình yêu. Thơ tình yêu tràn ngập trên báo chí, sách vở đương thời. Trong các nhà thơ mới, Xuân Diệu được xem là nhà thơ của yêu đương, là thi sĩ của tình yêu. Thơ của ông là bài ca sự sống. Dưới mắt ông, yêu là thái độ sống mãnh liệt và tình yêu đôi lứa là nguồn cảm hứng sâu sắc nơi ông. Xuân Diệu nồng nhiệt, say mê nên vội vàng, giục giã yêu đương *Gấp đi em anh rất sợ ngày mai, Hỡi xuân hồng ta muốn cắn vào ngươi* để rồi thấy cuộc đời “nổi nênh, xiêu đổ, tan tác, tứ ly”. Còn ở Vũ Hoàng Chương, tình yêu là lẽ sống cao cả, ông đã ôm giấc mộng tình mà thâm thiết khóc than. Và ở chặng cuối đường ông không quên cái vị chua chát của tình yêu xác thịt để rồi tìm vào thơ say: *Hai xác thịt lẫn vào nhau mê mãi, Chút ngây thơ còn lại cũng vừa chôn...*

Thơ lãng mạn vẫn có những bài thơ yêu đời, yêu cuộc sống, ngợi ca tình yêu trong sáng (*Xuân đầu, Tặng thơ* của Xuân Diệu; *Chiều xuân, Tình tự, Áo trắng, Đi giữa đường thom* của Huy Cận; *Chùa Hương* của Nguyễn Nhược Pháp; *Tương tư, Hai lòng* của Nguyễn Bính...) hoặc say đắm thiên nhiên, khao khát niềm giao cảm với cuộc đời. Người ta tìm thấy ở đó những nét đẹp hồn nhiên của tình yêu tuổi học trò, những kỷ niệm tươi thắm của một thời e

áp, say đắm ban sơ, của tuổi thanh niên thơ mộng... Nhưng sắc nét hơn cả ở thơ lãng mạn vẫn là cái tôi buồn bã và cô đơn - dưới mắt một số người đã trở thành yếu tính của lãng mạn. Cái buồn bã ấy đôi khi chỉ là buồn xa vắng, buồn vắng vợ, buồn mênh mộng từ trong những hình ảnh quen thuộc của cảnh vật chung quanh, chẳng hạn tiếng gà trưa đều đi vào trong thơ Lưu Trọng Lư, Xuân Diệu, Huy Cận, gọi nên một nỗi buồn rười rượi, một vẻ hoang vắng, đìu hiu và cô liêu: *Mỗi lần nắng mới hắt bên sông, Xao xác gà trưa gáy não nùng, Tiếng gà gáy buồn nghe như máu ứa, Chết không gian khô héo cả hồn cao.* Vũ Hoàng Chương thì nghe buồn suốt cả cuộc đời: *Mưa lùa gian gác xếp, Ngày trắng theo nhau qua. Lá rơi đầy ngô hẹp, Đòi hiu hiu xé tà.* Nhưng cái buồn ấy còn được đẩy tới bên bờ da diết, áo não nhất: nó bàng bạc khắp cả thời gian, không gian, đó là nỗi buồn nhân thế, dường như cũng thấm đẫm tự ngàn xưa như trong *Kinh cầu tự, Lửa thiêng* của Huy Cận...

Nỗi cô đơn cũng là nét chủ đạo của văn chương lãng mạn. Ta thấy nếu trong văn chương Pháp hình ảnh Lamartine dưới gốc sồi trong buổi chiều hôm sau cái chết của Elvire, hình ảnh René của Chateaubriand, thì ở Việt Nam những nhân vật cô đơn để lại dáng vẻ nổi bật, đó là Dũng của Nhất Linh, là “kẻ bộ hành ngơ ngác” của Thế Lữ, là nàng kỹ nữ của Xuân Diệu... Như vậy dễ nhận ra con người của văn chương lãng mạn là một cái tôi buồn vợ vắng, cô đơn chán nản và “*lịm người trong thú đau thương*” (Lưu Trọng Lư). Thật ra cái tôi đó xuất hiện và đắm chìm trong hoàn cảnh xã hội lay chuyển, đổi thay đến ngột ngạt nên trở thành cô đơn, cách biệt, buồn thương: *Trăng sáng, trăng xa, trăng rộng quá, Hai người nhưng chẳng bớt bơ vơ...* (Xuân Diệu) và đến đây ta đã có thể nghe tiếng khóc dài trong văn chương Việt Nam.

Người ta còn tìm thấy ở các tác phẩm lãng mạn tình yêu thiên nhiên, lòng yêu nước sâu sắc, tìm thấy rất nhiều hình ảnh quê

huong, đất nước, nhiều màu sắc dân tộc, nhiều nét đẹp xưa, đậm đà hương vị làng quê, ở đó thấm đẫm tinh thần dân tộc, sáng lên tâm hồn và cốt cách Việt Nam: Huy Cận với *Tràng giang*, Xuân Diệu với *Đây mùa thu tới*, Tế Hanh với *Quê hương*; Hàn Mặc Tử với *Mùa xuân chín*, *Đây thôn Vĩ Dạ*; Đoàn Văn Cừ với *Chợ tết*, Anh Thơ với *Chiều xuân*, Nguyễn Nhược Pháp với *Chùa Hương*, Vũ Đình Liên với *Ông đồ*, Nguyễn Bính với *Lỡ bước sang ngang*... Hình ảnh đất nước trong thơ mới là hình ảnh của nước Việt Nam thanh bình, đẹp đẽ và đáng yêu hiện lên với tất cả trù mển. Bên cạnh hình ảnh đó, các nhà thơ mới còn biểu lộ tâm sự yêu nước thầm kín. Họ nghĩ đến quê hương, đất nước, khao khát tự do, độc lập; đó là tâm sự con hổ của Thế Lữ, là hình ảnh khách chinh phu vừa đau xót vì cảnh mất nước vừa say mê cái đẹp của thiên nhiên, là giấc mộng anh hùng qua hình ảnh Kinh Kha quan tâm đến những người bị chà đạp trong xã hội. Tiếng thơ đau xót, quặn quại của họ có ý nghĩa một lời phủ nhận, phản kháng thực tế xã hội của chế độ phong kiến thực dân đương thời.

Trào lưu lãng mạn cũng đã có được những tác phẩm mang ý nghĩa nhân văn, tiến bộ. Có thể nhắc đến *Nhớ rừng*, *Tiếng gọi bên sông* của Thế Lữ; *Con voi già* của Phạm Huy Thông; *Đôi bạn*, *Đoạn tuyệt* của Nhất Linh, *Chữ người tử tù* của Nguyễn Tuân... Người đọc nhận ra một Nhất Linh biết bản khoán, dấn vật đi tìm lý tưởng; một Khái Hưng sôi nổi, yêu đời, lạc quan trong cái xao xuyên của một lớp thanh niên cùng thế hệ; một Thạch Lam giàu lòng nhân ái... Tác phẩm của nhóm Tự Lực Văn Đoàn ngoài những tiểu thuyết lãng mạn còn có những tác phẩm lãng mạn hậu kỳ phê phán mạnh mẽ lễ giáo phong kiến, đoạn tuyệt với cái cổ hủ, lạc hậu, xiên dương cái mới được lớp người trẻ đồng tình.

Cũng chính với lòng yêu nước đó, sau này một số nhà văn, nhà thơ lãng mạn đã dấn thân vào con đường đấu tranh cách mạng của dân tộc.

III. Hội họa lãng mạn

Với sự du nhập của văn hóa phương Tây, nghệ thuật Việt Nam có sự biến đổi lớn. Hội họa đã có một cái nhìn mới về hiện thực khác hẳn nghệ thuật truyền thống từ trước tới nay. Hội họa với giá vẽ thể hiện các loại tranh chân dung, tĩnh vật, phong cảnh, sinh hoạt có khả năng trình bày một cách trực quan đời sống chung quanh. Lớp công chúng thị dân hình thành bên cạnh lối thưởng ngoạn của lớp người xưa. Do vậy, hội họa theo truyền thống châu Âu không đơn giản chỉ là một trường phái hội họa mới, một lối vẽ mới mà còn là sự hình thành một nền nghệ thuật mới. Do tính chất đặc thù của ngôn ngữ và phương tiện diễn đạt của bộ môn nghệ thuật này, hội họa lãng mạn ở Việt Nam chưa đạt tầm vóc và tác động mạnh mẽ như lĩnh vực văn chương và âm nhạc. Tuy vậy với ảnh hưởng của văn hóa phương Tây đối với tầng lớp trí thức bấy giờ, những họa sĩ Việt Nam chắc chắn đã tiếp nhận không những phương tiện, chất liệu thể hiện mới mẻ mà còn cả chủ đề, đề tài mới trong sáng tác.

Điều này được khẳng định khi thực dân Pháp cho mở Trường Mỹ thuật Đông Dương vào năm 1925 tại Hà Nội. Sau thời gian học tập bốn năm, các học viên của trường đã tổ chức cuộc trưng bày tranh đầu tiên. Những tác phẩm của họ cho thấy có hai khuynh hướng sáng tác nổi bật lúc bấy giờ: khuynh hướng sáng tác theo các trường phái châu Âu và khuynh hướng sáng tác theo phong cách nghệ thuật cổ truyền phương Đông.

Về đề tài, một số họa sĩ gắn bó nhiều hơn với thực tế đời sống. Họ tìm đến với những em bé ngây thơ, những người lao động bình dân chất phác, những nông dân nghèo khổ... Chẳng hạn Nguyễn Đình Phúc với *Chú bé thổi sáo*, Trần Văn Cận với tác phẩm *Cha con*, *Cô đơn*, Nguyễn Phan Chánh với *Cô gái rửa khoai*, *Chăn trâu*, *Đi xem bó*... Bên cạnh đó, với ảnh hưởng phương Tây mạnh mẽ trong nghệ thuật thời ấy, khuynh hướng lãng mạn đã xuất hiện rõ nét và chiếm ưu thế. Song hành với các chủ đề trong văn chương lãng mạn, các họa sĩ Việt Nam thường vẽ các cô gái đài các, mơ mộng, những thiếu nữ xinh đẹp ở thành thị, những khung cảnh thiên nhiên tươi đẹp, chẳng hạn Mai Trung Thứ với *Chân dung cô Phương*, Lê Phổ với *Thiếu nữ bên hoa lan*... Trong cuốn *Lược sử mỹ thuật Việt Nam*, Nguyễn Phi Hoanh có nhận xét: “*Với tuổi thanh niên của những họa sĩ và nhà điêu khắc mới ra trường thì giọng văn quyến rũ của Hồn bướm mơ tiên hay Đời mưa gió dễ lôi cuốn họ vào con đường lãng mạn*”. Không chỉ trưng bày tranh, các họa sĩ còn tìm cách phổ biến tác phẩm công khai bằng cách cho in thành phụ bản trên các tờ báo như *Phong Hóa*, *Ngày Nay*...

Hội họa lãng mạn Việt Nam do điều kiện tiếp xúc với công chúng có phần hạn chế, tác giả không đông đảo như ở lĩnh vực văn chương nên vai trò của nó ở giai đoạn đầu lịch sử mỹ thuật hiện đại khiêm tốn hơn. Nó chỉ tiếp tục phát huy tính chất sáng tạo ở một số đô thị miền Nam sau ngày chia cắt đất nước. Trường quốc gia Cao đẳng Mỹ thuật Gia Định với Lê Văn Đệ và những sáng tác của Nguyễn Gia Trí, của thế hệ thứ hai với Tạ Ty, Thái Tuấn, Duy Thanh, Ngọc Dũng... và sau đó là lớp người đông đảo của Hội Họa sĩ trẻ với Nguyễn Trung, Đinh Cường, Mai Chừng, Đỗ Quang Em, Trịnh Cung, Nguyễn Khai, Hồ Hữu Thủ... và những người ở Huế như Vĩnh Phói, Tôn Thất Văn, Hoàng Đăng Nhuận... đã làm cho

Sài Gòn trở thành một trung tâm nghệ thuật hội họa mới đầy màu sắc.

IV. Âm nhạc lãng mạn

Bối cảnh lịch sử và cơ sở xã hội để hình thành và phát triển âm nhạc cải cách tức là tân nhạc, trong đó có âm nhạc lãng mạn, cũng tương tự như ở lĩnh vực văn chương, hội họa. Có nghĩa là xuất phát từ bầu khí xã hội và làn gió Tây học đã lan đến các tầng lớp công chúng, nền tân nhạc hình thành và phát triển theo nhiều khuynh hướng khác nhau. Ở giai đoạn đầu của nền tân nhạc, âm nhạc lãng mạn đã có mặt và khẳng định được diện mạo riêng, tạo được vai trò và ảnh hưởng lớn lao đối với người nghe không chỉ trong giai đoạn ấy mà còn kéo dài đến ngày nay.

1. Sơ lược về sự ra đời của nền tân nhạc Việt Nam

Cuộc xâm lăng của thực dân Pháp đã đưa luồng văn hóa phương Tây vào đất nước ta. Tuy ở trong một hoàn cảnh bị áp đặt song chúng ta vẫn xem đây là sự giao thoa và tiếp biến có tính chất quy luật giữa hai nền văn hóa. Chúng ta tiếp nhận và sau đó cải đổi để sáng tạo nên cái của riêng mình. Từ vốn liếng di sản âm nhạc dân tộc sẵn có, ta tiếp thu kỹ thuật sáng tác mới với nguồn cảm hứng thời đại mới để tạo nên âm nhạc cải cách, tên gọi ban đầu của tân nhạc.

Âm nhạc phương Tây, trong đó chủ yếu là âm nhạc châu Âu, được truyền bá vào Việt Nam là âm nhạc chuyên nghiệp cổ điển, bán cổ điển và nhạc nhẹ châu Âu phát triển đầu thế kỷ XX thông qua các nhạc sĩ, viên chức, nhạc công hành nghề tại các phòng trà,

nhà hát ở các đô thị; các giáo sĩ Thiên Chúa giáo; các nhà thờ; các đội quân nhạc và trường âm nhạc của Pháp.

Năm 1927, một viên chức Pháp là Poincignon lập ra Pháp quốc Viễn Đông Nhạc viện (Conservatoire française d'Extrême-Orient) ở Hà Nội với số học sinh theo học cho đến khi đóng cửa năm 1930 là 50 người. Ở Sài Gòn năm 1933 cũng có Conservatoire de Musique do Ủy ban Nghệ thuật Sài Gòn (Comité artistique de Saigon) lập ra với lớp dạy đàn piano song cũng không kéo dài lâu. Một số nhạc sĩ Việt Nam đã được học âm nhạc Tây phương từ môi trường này hoặc tự học qua sách vở (lý thuyết âm nhạc, hòa âm, lịch sử âm nhạc, sách dạy các loại nhạc cụ...) để sáng tác tân nhạc. Ở giai đoạn đầu, phần lớn các nhạc sĩ Việt Nam đã chọn thể loại có tính đột phá là ca khúc, phù hợp với điều kiện học tập, biểu diễn và phổ biến trong hoàn cảnh bấy giờ.

Dĩ nhiên sự hình thành các tác phẩm tân nhạc và quá trình hoàn chỉnh của chúng ngoài nỗ lực của tác giả còn có sự tác động của các phong trào ca hát trong quần chúng xuất hiện lúc này. Trước hết đó là phong trào hát nhạc Tây (lời Tây điệu Tây), lời ta điệu Tây và phong trào vận động nhạc cải cách.

Khi âm nhạc phương Tây theo chân người Pháp vào Việt Nam, để phục vụ vui chơi giải trí cho bộ máy hành chính, quân đội chính quốc và thuộc địa, một số người Pháp và Việt đem trình diễn các nhạc phẩm phương Tây trong các buổi họp mặt, lễ tân, liên hoan... Từ những năm 1920, các loại máy hát, đĩa hát (các hãng Victor, Columbia, Pathé, Béka, Odéon...) đã tràn vào Việt Nam. Ngoài các đĩa hát thu các làn điệu dân ca, tuồng tích, chèo, cải lương, ca Huế, các nhà kinh doanh Pháp còn có đĩa các tác phẩm của châu Âu, trong đó nổi bật là ca khúc nhạc nhẹ Tây phương với các giọng hát nổi tiếng bấy giờ như Tino Rossi, Joséphine Baker...

Bên cạnh đó ở các nhà thờ đã hình thành những phường nhạc Tây tham dự trong các buổi hát lễ, lễ rước...

Nhạc cụ Tây phương đã bắt đầu được phổ biến. Hình ảnh những đội kèn đồng, những dàn nhạc dây, những dàn hợp xướng trở thành quen thuộc trong đời sống xã hội. Ở Huế, năm 1919 triều đình lập một dàn nhạc kèn kiểu Pháp; năm 1920 có dàn kèn của lính khố xanh. Ở Hà Nội năm 1924 thành lập dàn kèn tập hợp những người biết thổi kèn ở các xứ đạo... Các dàn nhạc thường biểu diễn các tác phẩm cổ điển phương Tây của các tác giả G. Bizet, F. Schubert, M. Glinka, R. Schumann, Weber, Mozart, Beethoven, F. Chopin, J. Strauss, A. Ketelbey... do các nhạc trưởng người Pháp và người Việt chỉ huy. Nhiều bài hát Pháp vui tươi, dí dỏm xuất hiện trong các buổi sinh hoạt của thanh niên, học sinh sinh viên như *Frère Jacques*, *Au clair de la lune*, *Vive le chameau*... hoặc bài hát suy tôn thống chế như *Maréchal, nous voilà* của Dambrine, hoặc bài hát động viên thanh niên như *Debout, belle jeunesse* của Parmentier... Ở các phòng trà, tiệm nhảy đã phổ biến các vũ điệu như tango, valse, fox-trot..., các tiểu phẩm khí nhạc để hòa tấu...

Từ khoảng năm 1923-1925 nhiều nhóm sinh viên từng hát những bài hát Pháp soạn lời Việt như *Nàng Madelon*, *La Marseillaise*, *Hãy nói với tôi về tình yêu* (Parlez-moi d'amour), *Tôi có hai mối tình* (J'ai deux amours), *Cô gái Bắc kỳ* (La petite Tonkinoise), *Tình xuân* (Pourquoi), *Đắm say* (Amusez-vous), *Biệt lý* (Marinella)... Từ năm 1930 tổ chức hướng đạo sinh đã hình thành ở nước ta cùng với các sinh hoạt vui chơi, cắm trại, ca hát tập thể... tạo thành một phong trào vui sống trong thanh niên. Một số bài hát của Hướng đạo cũng được phỏng dịch hoặc đặt lời mới như *Vui hướng đạo* (Joie Scoute), *Hướng đạo toàn cầu* (Loi des

louveteaux)... hoặc cả một tập bài hát loại này như *Tiếng chim ca* của Lưu Ngọc Văn và Đào Văn Thiết xuất bản từ năm 1938 trở đi... Đây cũng là môi trường hoạt động lan tỏa để sau này các bài hát mới ra đời và phổ biến trong quần chúng. Phong trào hát lời ta điệu Tây phát triển mạnh mẽ vào các năm 1934-1937 và kéo dài cho đến những năm 1940.

Trong khi các phong trào ca hát này diễn ra, các nhạc sĩ Việt Nam trong giai đoạn đầu của nền tân nhạc cảm thấy có nhu cầu sáng tác bài hát của chính mình trên cơ sở ký âm pháp Tây phương. Nhu cầu này có động lực tất yếu là sự đổi thay của xã hội, từ đó thị hiếu mới nảy sinh và công chúng đô thị ưa chuộng sự mới lạ trên nhiều lĩnh vực nghệ thuật, trong đó có âm nhạc nói chung, ca hát nói riêng. Như vậy ngay từ những năm 1930 chúng ta đã có những sáng tác thuần Việt ra đời, trong đó có những bài hát chịu ảnh hưởng âm nhạc Tây phương song cũng không ít những bài hát mang ngôn ngữ âm nhạc dân tộc. Trong buổi đầu của phong trào tân nhạc, có nhiều nhạc sĩ hoạt động đơn lẻ song cũng có nhiều nhạc sĩ qui tụ thành từng nhóm do cùng sở thích, chủ trương và môi trường hoạt động. Những nhóm này đã có nhiều tác phẩm có giá trị nghệ thuật; họ cũng là những người tiên phong trong phong trào sáng tác và phổ biến những bài tân nhạc đầu tiên, tạo được ảnh hưởng lớn lao trong quần chúng và có vai trò lịch sử nhất định trong quá trình hình thành và phát triển nền tân nhạc Việt Nam. Có thể kể đến những bài hát đầu tiên xuất hiện sớm trong phong trào tân nhạc như *Bẽ bàng* (1935), *Nghệ sĩ hành khúc* (1937) của Lê Yên; *Tiếng sáo chẵn trâu* (1935), *Bên hồ liễu* (1936), *Bóng ai qua thềm* (1937) của Văn Chung; *Xuân năm xưa* (1936) của Lê Thương; *Gió thu* (1937), *Tiếng hát đêm thu* (1938), *Biệt ly* (1939) của Dzoãn Mẫn...

Thật khó xác định thời gian hình thành và xuất hiện của các nhóm nhạc, tuy nhiên theo hồi ức của các nhạc sĩ lão thành, có thể đó là những năm 1936-1940 - thời gian mà phong trào được thúc đẩy mạnh mẽ và tạo đà phát triển cho nhiều thập niên sau. Có thể kể đến các nhóm nhạc chính như sau:

a. Nhóm Myosotis: Nhóm này gồm các nhạc sĩ Thẩm Oánh, Dương Thiệu Tước, Phạm Văn Nường, Trần Dư, Vũ Khánh... từng hoạt động từ nhiều năm trước đó trong các buổi họp mặt hoặc các buổi diễn từ thiện ở các rạp hát. Nhạc sĩ Dương Thiệu Tước có ban nhạc riêng từng diễn tấu các nhạc phẩm không lời như *Joie d'aimeur*, *Souvenance*, *Ton doux sourire* (viết cho guitare hawaïenne). Trong nhóm, nhạc sĩ Thẩm Oánh chủ trương trung dung, nghĩa là các bài hát cải cách theo ký âm pháp Tây phương nhưng có “ý nhạc Việt Nam” và “cảm tưởng thuần túy Á Đông”. Còn nhạc sĩ Dương Thiệu Tước chủ trương sáng tác theo “âm điệu Tây phương” cũng như nhiều nhà văn Việt Nam viết bằng tiếng Pháp vậy. Bên cạnh việc hòa nhạc, nhóm còn có hoạt động nổi bật khoảng cuối năm 1938 là xuất bản các bài hát của nhóm, đầu tiên là các bài như *Đôi oanh vàng*, *Hoa tàn*, *Phút vui xưa*... và sau đó là *Hồ xưa*, *Xuân về*, *Tiếng khóc trong phòng the*, *Thanh niên ơi*... (Thẩm Oánh) và *Tâm hồn anh tìm em*, *Một ngày mà thôi*... (Dương Thiệu Tước).

b. Nhóm Tricéa: Tên nhóm là cách chơi chữ: ba chữ (tri) C và ba chữ A, viết tắt của nhóm từ Collections des Chants Composés par des Artistes Annamites Associés (Tập hợp các ca khúc do nhóm nghệ sĩ Việt Nam sáng tác). Nhóm gồm các nhạc sĩ Văn Chung, Lê Yên, Dzoãn Mẫn, mà theo nhạc sĩ Thẩm Oánh, chủ trương “đi sát quần chúng” hơn. Văn Chung chịu ảnh hưởng của nhạc Trung Hoa nên dòng nhạc của ông mang tính chất Á Đông rõ nét. Còn Lê Yên

và Dzoãn Mẫn thiên về bay bướm nhịp điệu, dòng nhạc mang âm hưởng phương Tây nhiều hơn. Nhóm qui tụ được một số nhạc sĩ khác, cũng xuất bản nhiều bài hát của nhóm khoảng từ năm 1939 trở đi như *Khúc ca ban chiều, Trên thuyền hoa, Đóa hồng nhung, Hồ xuân và thiếu nữ, Bóng ai qua thềm* của Văn Chung; *Biệt ly, Sao hoa chóng tàn, Tiếng hát đêm thu, Một hình bóng, Một buổi chiều mơ, Trở lại cùng anh* của Dzoãn Mẫn; *Bẽ bàng, Vườn xuân, Một ngày vui* của Lê Yên...

c. Nhóm Phạm Đăng Hình: Nhóm ra đời sau nhóm Tricéa do nhạc sĩ Phạm Đăng Hình đứng đầu cùng nhiều nhạc sinh violon và violoncelle, thường biểu diễn các sáng tác của ông, từng ra mắt tại rạp Majestic, Hà Nội. Nhóm hoạt động một thời gian ngắn rồi ngưng, để lại một vài sáng tác như *Đám mây hàng* (tức là *Cám dỗ*), bài hát trong bộ phim Việt Nam *Trận phong ba* quay tại Hong Kong năm 1940.

d. Nhóm Đồng Vọng: Nhóm qui tụ một số nhạc sĩ trẻ, phần lớn là hướng đạo sinh, thích ca hát và du ngoạn, hoạt động sôi nổi ở Hải Phòng. Đó là các nhạc sĩ Canh Thân, Hoàng Quý, Phạm Ngũ, Hoàng Phú (Tô Vũ), Lê Xuân Ái, Văn Trang... Một số nhạc sĩ xuất hiện trên sân khấu Nhà hát lớn Hải Phòng trong các chương trình kịch của nhà thơ Thế Lữ khi ông ra hoạt động cho Hội Ánh Sáng (nhóm Tự Lực văn đoàn) của đất cảng vào năm 1939. Vì là nhóm hướng đạo sinh nên nhiều tác phẩm của họ mang tính chất vui tươi, hùng tráng của lứa tuổi thanh thiếu niên. Phạm Ngũ có bài *Trước cảnh cao rộng, Nhớ quê hương*; Hoàng Quý có *Chùa Hương, Tiếng chim gọi đàn, Trên sông Bạch Đằng, Dưới bóng thông xanh, Chiều xuân, Đêm trong rừng...*; Canh Thân có *Đi với tôi đến chốn trời xa, Khúc ca mùa hè...*

Ngoài các nhạc sĩ nhóm Đồng Vọng, đất Hải Phòng còn có nhạc sĩ Lê Thương với *Tiếng đàn đêm khuya, Một ngày xanh, Trên sông Dương Tử, Thu trên đảo Kinh Châu...*; nhạc sĩ Văn Cao với nhiều tác phẩm nổi tiếng như *Suối mơ, Bến xuân, Thiên thai, Trương Chi, Buồn tàn thu...*

e. Nhóm Nam Định: Nổi bật trong số các nhạc đất thành Nam có Đặng Thế Phong với ba bài hát *Con thuyền không bến, Đêm thu, Giọt mưa thu* từng xuất hiện trong chương trình biểu diễn vở kịch *Cái vạ* của nhóm Vũ Trọng Can ở Nam Định và sau đó diễn tại rạp Olympia, Hà Nội.

g. Nhóm Tổng hội Sinh viên: Trong sinh hoạt văn nghệ từ 1943-1945, hoạt động của Tổng hội Sinh viên đã gây dấu ấn sâu đậm trong phong trào tân nhạc. Trong cuộc tranh đấu chính trị chống thế lực ngoại bang Pháp - Nhật thời đó, tổng hội đã sử dụng tân nhạc như một phương thức tập hợp và kêu gọi thanh niên, gây tinh thần yêu nước mãnh liệt trong quần chúng. Hoạt động hăng say không mệt mỏi trong tổng hội có Lưu Hữu Phước với một sự nghiệp âm nhạc đầy đặn, qui mô với nhiều thể loại sáng tác phong phú. Đó là những bài sử ca hùng tráng như *Ái Chi Lăng, Bạch Đằng giang, Hội nghị Diên Hồng...*; những bài ca viết về thanh niên như *Tiếng gọi thanh niên, Tráng đoàn Lam Sơn, Lên đàn...*; những bài ca dành cho thiếu sinh như *Gieo ánh sáng, Thiếu sinh hành khúc, Bạn đường...*; ca tụng thiếu nữ như *Việt nữ gọi đàn, Thiếu nữ Việt Nam...*; những sầu niệm qua thời binh lửa như *Kinh cầu nguyện, Hồn tử sĩ, Hồn sông Gianh, Đoàn quân ma...*; lĩnh vực ca kịch có phổ nhạc trong kịch thơ *Tục lự* của Thế Lữ và tiểu ca kịch *Con thỏ ngọc...*

Việc xuất hiện các nhóm nhạc cùng với việc xuất bản các bài hát tân nhạc đã thật sự hình thành phong trào sáng tác tân nhạc ở khắp các tỉnh thành trong nước. Tuy nhiên có một hoạt động có thể gọi là châm ngòi cho phong trào, đó là các cuộc diễn thuyết ủng hộ tân nhạc của một nhạc sĩ trẻ đất Huế là Nguyễn Văn Tuyên vào năm 1938 khi ông từ Sài Gòn ra hô hào ở đất Bắc. Được sự hỗ trợ của thống đốc Nam kỳ Rivoal, Nguyễn Văn Tuyên ra Hà Nội nói chuyện tại Hội Trí Tri vào tháng ba năm ấy. Tuy cử tọa đông đảo nhưng giọng nói khó nghe, vả lại bài hát cải cách đã có sẵn tại đây, nên lời kêu gọi của ông không mấy thuyết phục. Tại Hội Trí Tri Hải Phòng, trước số cử tọa không đông, ý kiến của ông đã được chia sẻ, nhất là khi nhạc sĩ Lê Thương trình bày một số bài hát của các tác giả đất Bắc. Sau đó nhân kỳ hội của Trường nữ học Hoài Đức, ông Tuyên còn trình bày nhạc mới tại rạp chiếu bóng Palace, được cử tọa tán thưởng bài hát *Bông cúc vàng* của ông.

Lúc này báo chí cũng đã bắt đầu hô hào và đăng tải những bài tân nhạc. Báo *Ngày Nay* ra ngày 31-7-1938 đăng bài hát *Bình minh* (thơ Thế Lữ) của Nguyễn Xuân Khoát. Tháng 9-1938 bài *Con thuyền không bến* đăng trên tạp chí *Bạn Gái*. Tiếp đó lần lượt xuất hiện trên báo *Ngày Nay* các bài như *Bông cúc vàng*, *Kiếp hoa* (thơ Nguyễn Văn Cỏn) của Nguyễn Văn Tuyên; *Bình minh* (thơ Thế Lữ), *Hồn xuân* của Nguyễn Xuân Khoát; *Bản đàn xuân* của Lê Thương; *Khúc yêu đương* của Thẩm Oánh; *Đám mây hàng* của Phạm Đăng Hinh; *Đường trường* của Trần Quang Ngọc... Ở miền Nam, tuần báo *Thanh Niên* cũng ủng hộ tân nhạc bằng loạt bài *Phong trào nhạc mới* của Lê Thương từ 25-3-1943 đến 26-8-1944; bài *Tuyên ngôn về âm nhạc* của ba tác giả Lưu Hữu Phước, Trần Văn Khê, Nguyễn Tôn Hoàn. Báo còn đăng các bài hát *Hội nghị Diên Hồng*, *Thượng lộ tiểu khúc*, *Gieo ánh sáng*, *Hồn sông Gianh*, *Xếp bút nghiên...*

Từ đầu năm 1939 một số bài tân nhạc đã được bày bán tại các hiệu sách. Các lớp dạy nhạc cũng được mở ra ở nhiều nơi: Nguyễn Thiện Tư, Trần Đình Khuê, Dzoãn Mẫn, Dương Thiệu Tước (Hà Nội), Nguyễn Thông, Lê Ngát, Dzoãn Ân (Sài Gòn)... Ở miền Bắc cần nhắc đến hoạt động của nhóm Việt Nam nghệ sĩ đoàn, đứng đầu là Đàm Quang Thiện với chương trình biểu diễn ca nhạc ngày 20-3-1939; của Hội Khuyến nhạc Bắc Việt thành lập khoảng năm 1944 do nhạc sĩ Nguyễn Văn Giệp làm hội trưởng, được sự cộng tác của nhiều nhạc sĩ danh tiếng. Năm 1945, hội đã tổ chức thành công một cuộc đại hòa tấu long trọng nhân kỳ đại hội âm nhạc năm đó và tổ chức được cuộc thi sáng tác âm nhạc đầu tiên tại Việt Nam vào cuối năm 1944 đầu năm 1945, trong đó các bài đoạt giải thưởng là *Việt Nam hùng tiến* (Thảm Oánh), *Việt Nam minh châu trời Đông* (Hùng Lĩnh), *Trung thu đất Việt* (Tống Ngọc Hạp). Ở Sài Gòn cũng có những buổi hòa nhạc của Võ Đức Thu, Thái Thị Lang...

Lực lượng sáng tác tân nhạc ngày một đông đảo ở khắp các tỉnh thành. Tại Huế có các nhạc sĩ Nguyễn Văn Thương, Nguyễn Hữu Ba, Văn Giảng, Lê Quang Nhạc, Ngô Ganh, Lê Cao Phan... Tại Đà Nẵng có La Hối, Dương Minh Ninh, Phan Huỳnh Điểu...

2. Xuất phát điểm của dòng ca khúc lãng mạn

Khi nhắc đến sự ra đời của trào lưu âm nhạc lãng mạn, chúng ta không thể tách rời trào lưu này với hoàn cảnh đất nước vào giai đoạn lịch sử ấy. Dưới chế độ thuộc địa, các thành thị đông đúc hơn, thương mại được củng cố; viên chức, tiểu chủ, trí thức, giáo viên, sinh viên học sinh, nhà văn, nhà báo... đông dần lên và hình thành tầng lớp mới. Song từ những năm 1920 trở đi, với các chính sách

của thực dân Pháp, đời sống của họ trở nên bấp bênh nên nảy sinh bất mãn với chế độ. Tầng lớp này bắt đầu phân hóa; một bộ phận giương cao ngọn cờ tư sản dân tộc, một bộ phận khác đi theo phong trào cách mạng dân tộc. Thất bại của khởi nghĩa Yên Bái (9-2-1930) đã xói mòn con đường của phong trào tư sản. Cùng với sự khủng bố, đàn áp của thực dân, nền kinh tế bị khủng hoảng đe dọa cuộc sống khiến tầng lớp này hoang mang, dao động, buồn rầu, u uất. Tất cả tâm trạng đó được giải bày trong văn chương, âm nhạc như một cách thoát ly thực tế. Chủ nghĩa lãng mạn do vậy đã trở thành chốn nương náu êm đềm cho một số nhà thơ, nhà văn, nhạc sĩ. Bắt đầu xuất hiện nơi họ nhu cầu tình cảm mới, thị hiếu thẩm mỹ và rung động mới. Âm nhạc lãng mạn Việt Nam phát triển từ trong bối cảnh đó.

Chính ngay từ bước đầu giai đoạn hình thành nền tân nhạc Việt Nam, đặc biệt trong những năm từ 1935-1938 trở đi, chúng ta thấy xuất hiện rất sớm những tác phẩm lãng mạn trong số rất nhiều ca khúc ở nhiều thể loại. Chúng ta dễ dàng nhận ra sự khai sinh dòng ca khúc lãng mạn có tiền đề thứ nhất là sự tiếp thu luồng âm nhạc phương Tây (ca khúc lãng mạn châu Âu thế kỷ XIX và nhạc nhẹ cổ điển) cùng với trào lưu lãng mạn phương Tây đang xâm nhập vào đất nước; đồng thời tiền đề thứ hai quan trọng không kém là thành tựu rực rỡ của văn chương lãng mạn Việt Nam vào thời kỳ này (đặc biệt phong trào thơ mới và nhóm Tự Lực văn đoàn) đã tác động và tăng nguồn lực cho âm nhạc lãng mạn. Nhiều tác giả đã chọn khuynh hướng lãng mạn và trung thành với lựa chọn đó. Bên cạnh những bài sử ca, bài ca cách mạng, ca khúc lãng mạn đã chiếm được cảm tình của quần chúng, được đông đảo người yêu nhạc nghe, hát và truyền lại cho các thế hệ sau.

Rõ ràng xuất phát điểm của dòng ca khúc lãng mạn chính là thời điểm ra đời của nền tân nhạc Việt Nam. Cùng với sự tác động và nguồn ảnh hưởng từ các tiền đề trên, dòng nhạc này ngày càng phong phú để có thể tự khẳng định khuynh hướng, tính chất cũng như chủ đề, nội dung rõ nét. Âm nhạc lãng mạn đã được phổ biến rộng rãi trong cả nước ngay từ khi ra đời, sau đó do hoàn cảnh chia cắt đất nước năm 1954, âm nhạc lãng mạn thời tiền chiến chỉ còn được phổ biến tại các đô thị ở miền Nam.

Trong đời sống âm nhạc ở các đô thị miền Nam giai đoạn 1954-1975, dòng ca khúc lãng mạn đã có vị trí xứng đáng do giá trị nghệ thuật và thẩm mỹ của nó, đã tác động và khơi nguồn sáng tác cho nhiều lớp nhạc sĩ kế tiếp chọn lựa khuynh hướng này. Mặc dù trong hoàn cảnh chiến tranh, bên cạnh nhiều khuynh hướng âm nhạc khác ra đời, âm nhạc lãng mạn, trữ tình vẫn không bị đánh mất giá trị và vai trò của nó; âm nhạc lãng mạn vẫn là chỗ dựa tinh thần cho nhiều tâm hồn thanh niên bơ vơ, lạc lõng giữa cuộc chiến tàn khốc.

3. Nội dung, chủ đề của dòng ca khúc lãng mạn

Như đã nói ở phần trên, chủ nghĩa lãng mạn phương Tây đã có ảnh hưởng lớn đến tầng lớp trí thức và nghệ sĩ Việt Nam có tiếp xúc với nền Tây học. Họ đã đem phần lớn nguồn rung cảm và chủ đề của chủ nghĩa lãng mạn vào trong sáng tác của mình, từ văn chương cho đến âm nhạc. Do đó chúng ta có thể tìm thấy phần nào sự tương đồng về nội dung, chủ đề, cách khai thác đề tài và phương thức thể hiện trong các tác phẩm lãng mạn của phương Tây, nhất là của Pháp, và các tác phẩm lãng mạn của Việt Nam, dĩ nhiên có tính đến bối cảnh đặc thù của tình hình đất nước, thực tế đời sống và cá tính của người nghệ sĩ Việt Nam.

Riêng về âm nhạc, chúng ta tiếp thu tính chất khoa học của một bộ môn nghệ thuật với lý thuyết, luật lệ rõ ràng, với phương pháp ký âm mới, nghệ thuật sáng tác mới, cách tiến hành giai điệu, khúc thức, nghệ thuật hòa âm, tiết tấu, nhạc điệu hoàn toàn mới để tạo nên một nền tân nhạc Việt Nam đầu thế kỷ XX. Trong số những tác phẩm tân nhạc đầu tiên đã có mặt những ca khúc lãng mạn để lại dấu ấn rõ nét về cá tính sáng tạo của các tác giả chỉ chọn lựa khuynh hướng này (như Đặng Thế Phong, Đoàn Chuẩn - Từ Linh, Nguyễn Văn Khánh...) hoặc đôi khi có thêm khuynh hướng khác (như Hoàng Quý, Văn Cao, Phạm Duy...). Tuy chưa trở thành một trường phái, trào lưu với tuyên ngôn, lập trường nghệ thuật rõ rệt, tương tự ở lĩnh vực văn chương, nhưng các ca khúc lãng mạn, trữ tình đã có những nội dung riêng, chủ đề riêng làm nên tính chất đặc thù có thể phân biệt với các dòng nhạc khác xuất hiện trong cùng thời điểm cũng như phát triển trong các giai đoạn kế tiếp.

Những nội dung và chủ đề của âm nhạc lãng mạn Việt Nam còn được tìm thấy trong cả văn chương hoặc chịu ảnh hưởng từ văn chương. Ngoài các chủ đề phổ quát, các nhạc sĩ lãng mạn thường viết về cái tôi dưới mọi độ rung cảm xúc, trong đó thường nổi kết nhiều nhất với tình yêu đam mê, say đắm hiện ra muôn màu muôn vẻ nhưng nét chủ đạo vẫn là sự buồn thương, tiếc nuối, sự náo nùng và bi thiết. Nhiều sáng tác là cả sự cảm nhận về nỗi buồn lãng mạn, về tình yêu thiên nhiên, về hoài niệm quá khứ, về sự lang bạt, giang hồ, về nỗi cô đơn...

Dòng ca khúc lãng mạn xuất hiện trong giai đoạn đầu hình thành nền tân nhạc là một bộ phận lớn của nhạc tiền chiến, được biểu diễn và hát lại trong đời sống âm nhạc tại hầu hết các tỉnh thành của miền Nam trước năm 1975. Chắc chắn nó sẽ có đời sống

lâu dài và trở thành di sản tinh thần quý báu trong lịch sử nền âm nhạc Việt Nam.

CHÚ THÍCH:

- (1) Nhiều tác giả, *Lý luận văn học*, NXB Giáo Dục, 1993, tr.62.
- (2) Raymond Queneau, *Histoire des littératures II*, NXB Gallimard, Paris, 1956, tr. 148.
- (3) Claude Rostand, *La musique allemande*, NXB PUF, Paris, 1967, tr. 78.
- (4) Kurt Pahlen, *La grande aventure de la musique*, bản dịch tiếng Pháp của Annie Mesritz, Collection Marabout, 1947, tr.160.
- (5) Trần Ngọc Hiếu, trong *Di sản văn học lãng mạn những cách đọc khác*, NXB Hội Nhà Văn, 2017, tr. 218.

CHƯƠNG IV

DÒNG CA KHÚC LÃNG MẠN CÁCH MẠNG

Chung quanh vấn đề chủ nghĩa lãng mạn, hiện vẫn còn một số tồn tại về mặt lý luận. Trước đây người ta thường phân chia chủ nghĩa lãng mạn thành hai khuynh hướng chính, đó là lãng mạn tiêu cực, bảo thủ và lãng mạn tích cực, tiến bộ, cách mạng. Sự phân chia như thế có tính chất tương đối. Ở đây chúng tôi sử dụng từ *lãng mạn cách mạng* của Dimitri Pisarev (1840-1868, nhà văn và nhà phê bình dân chủ cách mạng Nga) ⁽¹⁾ để chỉ những tác phẩm nói lên khát vọng của người dân Việt trong cuộc kháng chiến chống Pháp, hướng về tương lai, mơ ước những điều tốt đẹp và thái độ căm ghét đối với thực tại còn đen tối. Đó là những bài hát chưa phải là ca khúc cách mạng (với nội dung cổ động quần chúng, là vũ khí tư tưởng trong cuộc đấu tranh cách mạng, thường có tiết tấu mạnh mẽ) mà là ca khúc lãng mạn có nội dung mang tính chiến đấu và yêu nước, giai điệu và ca từ vẫn còn chất bay bổng, nhẹ nhàng.

I. HÌNH ẢNH NGƯỜI TRAI ĐI CHIẾN ĐẤU

Trong cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp, toàn dân đã đứng lên chống lại kẻ thù, tuy gian khổ nhưng cuối cùng nhân dân cũng đã thắng lợi. Âm hưởng anh hùng đó đã dội vào trong nhiều tác phẩm âm nhạc của nhiều nhạc sĩ. Họ xem cuộc chiến đấu lâu dài đó là nguồn cảm hứng vô biên, nhất là đối với các tác giả cũng thuộc lớp thanh niên từng có cảm tình hoặc đi theo kháng chiến, từng sống chan hòa trong tình quân dân, từng đi theo bộ đội quên mình vì nước, từng đắm mình trong cuộc tranh đấu anh dũng của cả dân tộc và có thể chưa biết đến một chủ nghĩa chính trị nào ngoài chủ nghĩa yêu nước. Họ ra đi với tấm lòng yêu nước sắt son, với nhiệt tình của tuổi trẻ, với tâm hồn phơi phới tin vào tương lai rực sáng của đất nước nên hầu hết các bài hát của họ đều mang âm hưởng lạc quan, yêu đời. Họ ca ngợi cuộc chiến đấu của nhân dân, của bộ đội trong điều kiện kinh tế - quân sự thua kém kẻ thù nhưng cuối cùng đã chiến thắng. Trong cuộc chiến đấu ấy, bao nhiêu sự tích anh hùng, bao nhiêu vẻ đẹp toát lên từ cuộc sống, từ tình yêu đôi lứa biết chia lìa vì nghĩa cả..., tất cả đã được các nhạc sĩ ghi lại bằng những cung điệu trữ tình, với cảm xúc chân thành, rung động thiết tha để làm nên những bài ca lay động biết bao con tim của nhiều thế hệ. Những nhạc sĩ ấy trước hết là những thanh niên biết dần thân, biết đặt mình vào dòng lịch sử và cũng là những chứng nhân thời đại trong lịch sử giữ nước của một dân tộc anh hùng.

Trong giai đoạn đầu của cuộc kháng chiến chống Pháp, các nhạc sĩ vẫn đem vào tác phẩm của mình không những hình ảnh của thời cuộc mà còn những rung cảm, tâm tư của người nghệ sĩ chưa hẳn thoát khỏi ảnh hưởng của chủ nghĩa lãng mạn. Có thể xem họ là những người tiếp nối cảm hứng lãng mạn trước đó nhưng do xuất hiện trong hoàn cảnh mới, thời đại mới, rõ ràng tác phẩm của

họ đã mang nội dung mới. Ngoài khuynh hướng lãng mạn trữ tình, đã hình thành khuynh hướng lãng mạn cách mạng có diện mạo mới, màu sắc mới trong sáng tạo. Đó là cảm hứng lạc quan trong cuộc kháng chiến với các bài hát có giai điệu và tiết tấu trong sáng, tạo cho lớp thanh niên niềm tin yêu trước cuộc sống.

Quy tụ trong khuynh hướng này là những nhạc sĩ tuổi đời còn trẻ, hào hứng với cuộc sống, do đó ca khúc của họ là những cảm xúc mới khi họ biết đặt cái tôi của mình trong quan hệ với số phận đất nước. Có thể nói Văn Chung (1914-1984, quê Hưng Yên) - thuộc thế hệ tiên phong của nền tân nhạc Việt Nam, một trong ba nhạc sĩ của nhóm Tricéa - là người đã sớm đi vào dòng ca khúc lãng mạn và có những ca khúc rất sớm cho dòng nhạc này. Bên cạnh đó, ông cũng đã nối dài cảm xúc của nhà thơ Konstantin Simonov (1915-1979) trong bài *Đợi anh về* (1941, tiếng Nga là *Hãy đợi anh*, bài thơ nổi tiếng trong Chiến tranh thế giới thứ 2) với lời dịch của Tố Hữu, khoảng năm 1949-1950, để thể hiện tâm tình của tác giả trong hoàn cảnh đất nước bấy giờ. Bài hát biểu lộ tình cảm tha thiết, niềm tin yêu sâu sắc của tác giả, cũng là tâm tình của những người thanh niên Việt ra đi lên đường chống Pháp vì nước non:

*Em ơi đợi anh về, đợi anh hoài em nhé
Mưa có rơi dầm dề ngày có buồn lê thê
Thì em ơi em cứ đợi.
Em ơi, em cứ đợi dù tuyết rơi bão nổi,
Dù nắng cháy em ơi!
Bạn cũ đã quên rồi, đợi anh hoài em nhé.
Tin anh dù vắng vẻ, lòng ai dù tái tê,
Chẳng mong chi ngày về thì em ơi em cứ đợi.
Đợi anh anh lại về
Trong tiếng cười ngạo nghễ
Đợi anh anh lại về*

*Trong tiếng cười ngạo nghễ
Ai ngày xưa rơi lệ hận cho sự tình cờ
Ai ngày xưa rơi lệ nào có biết bao giờ
Nào có biết bao giờ bởi vì em ước mong
Nào có biết bao giờ bởi vì em trông ngóng
Trông cho tan giặc phía đường xa
Anh của em lại về. Anh của em lại về...*

Nhạc sĩ Dương Minh Ninh (1922-2020, quê Hội An) đã có những bài hát chiến đấu kể khi ông công tác tại Tiểu ban văn nghệ, Phòng chính trị, Bộ tư lệnh Liên khu V. Từ năm 1945 đã vang lên ca khúc của ông kêu gọi thanh niên Việt Nam lên đường kháng chiến:

*Trai anh hùng Nam quốc
Quyết đem thân ra sa trường
Mau mài gươm báu đánh tan quân sài lang
Hồn ai linh thiêng đâu đây
Giúp ta rửa nhục chung...
(Trai đất Việt, 1945)*

Tác phẩm của ông cũng nói đến truyền thống chống ngoại xâm của nhân dân Việt Nam qua hình tượng ngọn lửa đấu tranh cho dân tộc:

*Bùng bùng bùng lửa hồng triều dâng lên cao
Lửa cời reo qua binh đao
Gió lốc cuốn lửa đốt cháy quân xâm lăng
Lửa chiếu anh hùng về trong vinh quang...
(Lửa chiến đấu, 1950)*

Trong khi đó nhạc sĩ Anh Việt (1927-2008, quê Kiên Giang) khi vào chiến khu đã sáng tác nhiều bài hát ca ngợi những người đã

nằm xuống cho cuộc đấu tranh chống thực dân Pháp, giành lại quê hương:

*Trong rừng xa vắng
Âm u nhuộm ánh dương mờ
Tiếng gió rít lên ngàn cây xác xơ
Chuông chùa vang nhắc
Ngân lên như những oan hồn
Rừng còn mang hận mãi trong hoàng hôn.
Mây nặng u hoài
Thây ngập bên rừng tiếng gió hòa bi ai
Đây là năm mồ bao nhiêu quân Nam
Hy sinh vì quốc dân.
Bao ngày chinh chiến
Nơi đây nhuộm máu anh tài
Dấu vết vẫn ghi ngàn năm chẳng phai
Muôn cờ tươi thắm
Trong sương gọi chí tang bồng
Rừng chiều như vọng tiếng gọi thù xưa.
(Anh Việt, *Chiều trong rừng thắm*, 1945)*

Tác giả còn ca ngợi đoàn người chiến sĩ ra đi trong đêm, thâm lặng mà oai hùng trong bài *Ai xuôi biên thùy* và bài *Một chuyến đi*:

*Lúc sông núi đang còn nguy biến
Ai nữ yên mơ tình say duyên
Ngoài biên quan nghe gió chiều lên
Có ai lạc bước
Mau về đây cùng người ngàn phương.
Đời cùng sương gió*

*Tiếng vó câu ngàn trùng xa đưa
Đêm dần xuống, muôn bóng quân tiến binh
Tan dần mất bao lớp quân chiến chinh
Khúc ca oai hùng vang rùng núi
Mắt dần sau chân đồi xa xôi
Có ai về nữa
Biên thù xa chờ ngày bình yên
Lòng đừng lưu luyến
Nhớ núi sông bằng nghìn yêu thương.
(Anh Việt, Ai xuôi biên thù)*

*Ngoài ngàn dặm, đoàn người ra đi
Trong sương lạnh lòng trai bẽn chí
Ra biên cương xa xăm ngàn phương
Và còn vọng tiếng hát trong sương.
Người theo ngàn gió, biệt ly buồn nhớ
Chờ đợi bao năm sống với âm thầm
Chốn ấy xa xăm người đi
Chiếc bóng bên sông chờ chi
Tha phương ngoài nghìn quan san
Từ bao lần lá thu tàn...
Có biết chinh phu giờ đây
Dấn bước theo muôn cờ bay
Đi nhưng ngày về không mong
Buồn vương ngàn mối tơ lòng.
Chiều nay buồn ngóng tìm đâu hình bóng
Ngàn dặm chân mây khói biếc tan dần.
(Anh Việt, Một chuyến đi)*

Nhạc sĩ Lương Ngọc Trác (1928-2013, quê Gia Lâm, Hà Nội) vốn là nhạc công chơi nhạc cho nhiều phòng trà, rạp hát ở Hà Nội, đến tháng 8-1946 tham gia các chương trình ca nhạc chào mừng đất nước mới ra đời. Sau đó theo Trung đoàn Thủ Đô lên

Việt Bắc, sáng tác nhiều bài hát như *Vũ khúc tung bồng*, *Trường chinh ca*, *Ngày về*, *Lô Giang*...

*Mây núi rừng thiêng chính khí ca
Tinh binh rộn rã trên đường xa
Đầy hồn chiến sĩ oai hùng ngự
Một thuở đao binh giục lánh nhà.
Mùa xuân đi in dấu hằn đau thương
Em lòng ơi giữ lấy giấc mơ hồng
Ai mãi miết cuộc đời quen êm ấm
Ta ra đi cùng tiếng hát trên đường.
Rời đến sớm mai nơi chiến khu
Cùng nhau phát cò giết quân thù
Kẻ vai cùng bước lên đường mới
Thề quyết hy sinh phá ngục tù.*

(Lương Ngọc Trác, thơ Mạc Tàn, *Mơ đời chiến sĩ*, 1947)

Cùng với cảm hứng anh hùng khi mô tả đoàn quân, nhạc sĩ Lê Trực (1928-1967, quê nội Bà Rịa, sinh tại quê ngoại Cái Bè, Tiền Giang, sau này lấy tên Hoàng Việt) với bài hát sau đây vẫn không quên mang theo không khí u hoài, tiếc nhớ và buồn bã:

*Kể lúc vắng bóng người chinh chiến xưa
Đã cảm giữa gió mùa thu thổi đưa
Đêm nay đông sang
Mà tin vẫn chưa đưa về đò xưa
Mà đoàn hùng binh
Ám thâm xông lướt trong sương
Hồi còi trầm vang
Như hòa lẫn theo người lái đò ru.
Tiếng còi trong sương đêm
Tiếng còi trong sương đêm*

*Theo gió đưa ôi buồn nghe vi vu oán than
Thôi toán quân đi rồi, thôi toán quân đi rồi
Hơ hơ hơ hơ... hơ hơ hơ đi rồi...
(Lê Trực, Tiếng còi trong sương đêm)*

Còn gì đẹp hơn hình ảnh người trai ra đi vì non nước, chống giặc xâm lăng tham tàn, đem lại thanh bình cho quê nhà. Bài hát của nhạc sĩ Đan Thọ (sinh năm 1924, quê Nam Định) ngợi ca hình ảnh tươi đẹp đó như một nét khái quát về cuộc kháng chiến oai hùng của dân tộc:

*Chiều nay khi đoàn quân ra đi
Bao chàng trai anh dũng
Vui ca dưới nắng vàng
Tiếng ca say mơ mong hồn nước
Vang lên muôn lời nói
Chiến đấu cho nhà Nam
Giờ đây khi đoàn quân ra đi
Muôn bàn tay chia ly
Theo sau bóng chiến y
Cờ bay cho non sông huy hoàng
Đem vinh quang chan hòa
Sức sống thêm mặn mà.
Mẹ già dìu chân đứng chờ con
Đón mừng người con với niềm thương
Dặn dò từ nay con nhớ chẳng con
Con ơi dòng Việt đấu tranh
Quen chống xâm lăng.
Khi ánh chiều rơi
Trông đoàn quân ra đi
Đem người con thân yêu*

*Hiên ngang khoác chiến y
Rồi đây khi non sông quê nhà
Gieo bao câu thanh bình
Mẹ già lần đợi con.
(Đan Thọ, Bóng chiến y)*

*Chiều xuân ấy chàng bước chân đi
Theo hồn nước duyên tình nhớ chi
Bao lời nói lòng em vẫn ghi
Xuân về mai nở vàng ngoài sân mới về.
Lòng em say vì nhớ đến chàng
Đang hiên ngang tung hoành trong khói súng
Em chúc cho chàng lập chiến công oai hùng
Vang vang lời chiến thắng muôn thu
Danh chàng lừng lẫy núi sông.
Rồi xuân đến dưới gốc mai xưa
Nơi lệ thấm khăn hồng tiễn đưa
Em chào đón chàng về vinh quang
Bên chàng say đắm một trời xuân thanh bình.
(Hiếu Nghĩa, Chàng đi theo nước)*

Nhạc sĩ Dương Thiệu Tước(1915-1995, quê Hà Đông) cũng vẽ nên khung cảnh ước lệ với cảnh vật tiêu điều, thê lương nơi bến sông, nơi tiễn đưa người khách phong sương lên đường với ý chí nam nhi:

*Đây bến Hàn Giang
Sông nước mênh mang
Chơi vui nhấp nhô làn sóng
Xa xa thoáng in buồm trắng
Ôi bến Hàn Giang*

*Non nước thê lương
Mây u ám khi chiều xuống
Rầu lòng khách phong sương
Làn gió vi vu hát hiu buồn
Mây ơi lướt trôi về đâu
Gây niềm mong nhớ nhau.
Ôi bến Hàn Giang
Sông nước mênh mang
Nơi đây tiễn đưa người đi
Bừng dậy chí nam nhi.
Còn nhớ năm xưa
Một chiều thu vàng trời mây u ám
Chinh chiến khắp nơi tràn lan
Non nước đỏ đây làm than
Biết bao gia đình nát tan vì chiến tranh.
Chiều ấy năm xưa bên bờ Hàn Giang
Một chàng trai tráng
Thấy nước non nhà điêu tàn
Nung nấu gan vàng căm hờn
Đem thân nam nhi
Trả nợ quê hương mến yêu.
(Bến Hàn Giang)*

Người chiến sĩ ra đi chấp nhận gian lao, băng mình trong rừng núi âm u với sương giá lạnh nhưng vẫn không mong ngày về. Hình ảnh đó được phác họa trong bài hát sau đây:

*Chiều nay gió vi vu ru ngàn cây
Từng cánh chim bay về xa xa
Sương lam buông dần trên lá
Ôi bao chiến binh lạnh lùng...*

*Một đoàn quân đi gió chiều đang rít lên
Xông pha nề chi tấm thân ngoài gió sương
Bền lòng cùng nhau kết đoàn ta tiến tới
Quyết chí ra đi vì nước non quê nhà.* ⁽³⁾

(Thanh Thoại, *Chiều biên ải*, 1954)

Cùng tâm trạng của người thanh niên ra đi, nhạc sĩ Ngọc Linh cũng khẳng khái lòng quyết tâm sắt đá trong bài hát:

*Sống chết cố sức luôn
Ra đi quyết một lòng hi sinh đến tận cùng
Liều thân vì nước quyết chiến quất thét vang.
Quyết tâm luôn hùng tiến
Guom kẻ tay xả thân đòi nợ xương máu
Quyết chí lấy chiến công,
Nơi đây chốn sa trường
Say sưa giết không ngừng thù quân tan tác
Tiếng thét uất ức tan, máu lan trên đồi vắng...*
(Ngọc Linh, *Hoàng hôn*, 1952)

Nhạc sĩ Ngọc Bích (1924-2001, quê Hà Nội) còn nói lên niềm say sưa của người trai trên đường chiến thắng quân thù:

*Hôm nay chúng tôi say
Say vì tiêu diệt được một đồn Tây
Hôm nay chúng tôi say
Say vì súng, say vì đạn
Say say vì chiến công...
(Say chiến công)*

Không chỉ vậy nhạc sĩ còn ngợi ca cả hình ảnh mẹ già trong chiến đấu:

*Làng kia có một bà già
Thân hình tiều tụy tuổi đã sáu lăm
Một hôm giặc Pháp đói ăn
Chúng liền tìm tới xóm nghèo tìm lương...
(Bà già giết giặc)*

Ở cả hai bài hát trên, lần đầu tiên nhạc sĩ đã đưa nhịp điệu swing và blues của Tây phương áp dụng vào tân nhạc Việt Nam.

Cũng trong kháng chiến có hình ảnh khác của một bà mẹ đau thương. Trên con đường qua nhiều miền đất nước, nhạc sĩ Phạm Duy (1921-2013, quê Hà Nội) lúc nào cũng gặp được nhiều người mẹ, tuy xa lạ nhưng rất đỗi gần gũi. Vào miền Trung năm 1948, ông đã nghe câu chuyện về một bà mẹ ở Gio Linh khiến ông rất xúc động. Và một khúc recitativo cất lên đã làm lay động nhiều trái tim. Bà mẹ đã là một bi kịch trong câu chuyện kể. Mẹ sống giản dị ở miền quê như bao bà mẹ khác, cũng tảo tần mưa nắng, chăm bón ruộng vườn:

*Mẹ già cuốc đất trồng khoai
Nuôi con đánh giặc đêm ngày
Cho dù áo rách sờn vai
Cơm ăn bát vơi bát đầy.
Hò hò ơi ới hò...*

Câu chuyện phát triển đến hồi bi thảm: giặc đến đốt phá xóm làng:

*Nhà thì nó đốt còn đây
Khuyên nhau báo thù phen này
Mẹ mừng con đánh giặc hay*

*Ra công xới vun cày cấy.
Hò hò ơi ơi hò...*

Và rồi hiện thực kinh hoàng đến với mẹ, sự việc không ngờ hết sức thảm thiết khiến mẹ không còn biểu đạt nổi cảm xúc:

*Mẹ già tưới nước trồng rau
Nghe tin xóm làng kêu gào
Quân thù đã bắt được con
Mang ra giữa chợ cắt đầu
Hò hò ơi ơi hò...*

Mẹ lẳng lặng nén sự khổ đau và nỗi căm thù tột cùng đến độ tưởng chừng như mẹ đứng đưng, vô cảm đến lạnh lùng:

*Nghẹn ngào không nói một câu
Mang khăn gói đi lấy đầu
Chiều về thôn xóm buồn teo
Xa xa tiếng chuông chùa réo.
À à ơi ơi hò!*

Bi kịch như một nghịch lý: mẹ không kêu gào, la hét trước cái chết của con mà lại bình tĩnh, gan lì đến độ kiêu hãnh, cao ngạo - hình ảnh của người mẹ kháng chiến:

*Tay nâng nâng lên
Rưng rức nước mắt đầy
Mẹ nhìn đầu con
Tóc trắng phát phơ bay
Ta yêu con ta
Môi trắng bết máu cờ*

*Nụ cười hồn nhiên
Đôi mắt ngó trông ta.
(Bà mẹ Gio Linh, Quảng Trị, 1948)*

Ở một khía cạnh khác, nhạc sĩ Phan Huỳnh Điểu (1924-2015, quê Quảng Nam) dùng hình tượng đàn chim để kêu gọi thanh niên hợp quần cùng lên đường đấu tranh để “mang dân cho đời men xuân thương yêu”. Bài hát *Có một đàn chim* (nhạc Phan Huỳnh Điểu, lời Đặng Văn Hàng và Phan Quang Định) còn có đề từ “tặng châu Á khổ đau” với tâm nguyện không chỉ mong hòa bình cho dân tộc Việt mà tấm lòng nhân ái rộng lớn của tác giả còn dành cho các dân tộc ở chung quanh còn chìm đắm trong điêu linh, thống khổ:

*Ôi binh đao ai còn
Dem máu xương chất núi
Bao tiếng khóc thê lương
Ru sầu không gian điêu linh.
Hỡi châu Á đang khổ đau
Ta đứng lên vì người vì hòa bình
Nguyên đem người đến
Sắc hương đưa với ánh sáng
Đây tiếng cười no ấm
Hòa trong sóng đời trào dâng...*

Tình thương mến đối với đồng đội cũng được biểu lộ qua bài *Tình đồng chí* của nhạc sĩ Minh Quốc (1926-2003, quê Bình Thuận), phổ nhạc từ bài thơ *Đồng chí* (1948) của Chính Hữu (1926-2007). Khi bài hát này được phổ biến ở miền Nam thì bị đổi tên thành *Tình nước*, tên tác giả đổi thành Vũ Hòa Thanh và lời ca có thay đổi vì lý do chính trị. Nguyên gốc bài hát như sau:

*Quê hương anh nước mặn đồng chua
Làng tôi nghèo đất cày lên sỏi đá
Anh với tôi đôi người xa lạ
Tự phương trời chẳng hẹn quen nhau.
Súng bên súng, đầu nép bên đầu
Đêm tối chung chăn thành đôi tri kỷ.
Đồng chí, ruộng nương anh bỏ bạn thân cày
Gian nhà không, mặc kệ gió lung lay.
Giếng nước gốc đa
Nhớ chàng trai làng ra lính
Tôi với anh biết từng cơn ớn lạnh
Sốt run người vàng trán đổ mồ hôi.
Áo anh rách vai, quần tôi có hai mảnh vá
Miệng còn cười buốt giá chân không giày
Thương nhau tay nắm lấy bàn tay.
Đêm nay rừng hoang sương muối
Năm kẻ bên nhau chờ giặc tới
Đầu súng trăng treo.*

Bài hát có giai điệu gần như bám sát lời thơ của Chính Hữu, nhưng bản in ở miền Nam thì câu cuối, thay vì *Đứng cạnh bên nhau chờ giặc tới, đầu súng trăng treo*, đã được sửa thành *Nằm kề bên nhau chờ trăng lên, lòng thấy nao nao*.

Ngay cả khi nói về chiến thắng của quân dân trong trận đánh Pháp, nhạc sĩ Đỗ Nhuận (1922-1991, quê Hải Dương) vẫn không ra khỏi cảm hứng trữ tình nên trong bài hát dài có tính liên đoạn cũng đan xen nhịp điệu hùng tráng khi chuyển cung (từ re trưởng sang sol trưởng) rồi lại trở về với giọng điệu kể lể nhẹ nhàng (chuyển sang cung rê thứ):

Hồng Hà mênh mông
Trôi cát tới chân làng quê
Cuối sông ngoài bến ai về có thấy
Ngàn áo xanh rì bát ngát
Đông mía trên bờ đê
Hồng Hà chơi vơi
Dâng nước trên nguồn về khơi
Sông Thao ngoài bến Việt Trì
Có những chàng áo nâu về
Say mê dòng nước vui tràn trẻ.
Bên sông đoàn du kích ẩn từng lều
Nơi đây người đông đến họp chợ chiều
Sông Hồng Hà reo... u u u ù.
Chiến binh về đây đứng rợp một trời
Vui lên đây vơi sóng giục lòng người
Sông Hồng Hà reo... Sông Hồng Hà reo.
Hồng Hà ơi! Ta nhớ mùa thu xưa
Nước về như sóng cờ lên khi quân về thủ đô
Hồng Hà ơi! Nay cũng mùa thu xưa
Quân thù ngơ ngác
Nhìn bên sông Việt Trì tàn phá...
(Đỗ Nhuận Du kích sông Thao, 1948)

Người trai ra đi vào thời điểm ấy còn mang nét hào hoa với hình ảnh và từ ngữ quen thuộc trong văn chương cổ điển. Nhạc sĩ Phạm Duy đã mô tả chàng trai ấy đẹp như tranh vẽ:

Chàng ngồi trên yên, mơ bóng dáng em
Mịt mù sau đám khói tên
Bâng khuâng mắt nhìn tay kiếm
Không sao dấu đôi lệ hiền...

*Rồi nhìn qua sông em thấy trước sông
Ngựa hồng âu yếm bước sang
Trên lưng có chàng trai trắng
Mang theo biết bao nhiêu ngày vàng.
(Phạm Duy, Chinh phụ ca, Bà Rịa, 1945)*

Hình ảnh đó còn được tìm thấy trong một bài hát khác:

*Ta là gươm tráng sĩ thời xưa
Bên mình chàng hiên ngang một thuở (ơ ơ ờ)
Xưa nhớ tới người trai chí lớn
Xếp bút nghiên từ chốn thư phòng
Bàn tay xinh ai nhuộm máu hồng
Và nhuộm màu non sông.
Gươm vung lên như gió như mưa
Như muôn nghìn đấng linh hồn xưa
Như bao năm lòng dân đợi chờ
Chuyển sức chàng trai tráng (ư) gươm đưa...
(Phạm Duy, Gươm tráng sĩ)*

Cũng là hình ảnh người anh hùng thời xưa đó ra biên cương
vói tay vung gươm, vói ngựa tung vó:

*Ra biên cương! Ra biên cương!
Thiết tha lòng gái
Hôm nay nâng khăn hồng
Đưa chân anh hùng ngàn phương.
Ra biên cương! Ra biên cương!
Khói hôn hoàng xuống men rừng
Qua con sông khuất ngàn nẻo thương
Trắng non dị thường, ngựa tung vó bước
Hiu hiu, lá rơi lối mòn tuyết sương*

*Sao băng trên vòm, mong qua đêm buồn
Là ánh nắng đến, sáng soi tâm hồn...
(Phạm Duy, Đường ra biên ải)*

Cùng mạch cảm hứng trên, sau này ta gặp lại Trần Hoàn(1928-2003, quê Quảng Trị) ở hai bài hát *Chàng ra đi* và bài *Lời người ra đi* (1951). *Chàng ra đi* được sáng tác vào cuối thập niên 1940, mở đầu với nguồn mỹ cảm lãng mạn:

*Trời chiều thu lướt sóng hồ thu
Gió reo thông vàng
Chiều biên khu lác đác rừng thu
Lá rơi lá rơi.
Rừng cây hoang thảng tảm rên vang
Gió reo bên ngàn
Chiều biên khu lác đác tiêu phu
Ngắm mây trời thu.
Chiều rừng vắng bóng người mãi mê
Cúi lưng xuống đồi dưới túp lều tranh
Nghe lá rơi... nghe lá rơi.
Chiều rừng vắng tiếng người dưới thôn
Buồn sơn nữ ơi, một mình loan say
Nghe lá rơi... nghe lá rơi ừ ừ...*

Sau đó là tâm trạng của người lên đường vì nước nhưng vẫn không khỏi ngóng về người mình thương và nghe lời căn dặn:

*Chiều năm xưa cất bước chàng đi
Giết quân tham tàn. Nàng băng khuâng
Dưới túp lều tranh đứng trông lá rơi.
Chàng ra đi giúp nước vì dân*

*Giết quân tham tàn. Bàn tay em
Bón xén đồng xanh dưới ánh chiều thu...
Chàng ra đi vác súng cầm gươm
Tiến ra sa trường. Nàng băng khuâng
Dưới túp lều tranh đứng trông lá rơi.
Chàng ra đi cố gắng chàng ơi
Chiến công vang lừng. Bàn tay em
Bón xén đồng xanh dưới ánh chiều thu.*

Một bài hát của Trần Hoàn được nhạc sĩ Hoàng Thi Thơ đem vào phổ biến ở miền Nam (sau năm 1975 tác giả lấy lại tên bài hát là *Rừng kháng chiến còn trường kỳ*). Bài hát gồm hai đoạn A, B chạy trên cung re thứ:

*Một chiều anh bước đi
Em tiễn chân anh tận cuối đồi
Nghe dặn lời rằng chiến đấu
Đừng sờn lòng rằng sóng gió
Đừng sờn lòng đừng nề gian khổ.
Máu còn rơi xương còn rơi
Bao lớp người tiền tuyến tuôn ra
Ngăn quân thù dày xéo dân ta
Cho một ngày mới
Một nguồn vui tới xuân phơi phới.
Như dòng sông qua đại dương
Qua bao ghềnh và đá cheo leo
Đấu tranh này bền lòng em ơi
Mới tới ngày nắng ấm
Và xa xôi em nhớ lời
Rằng muốn có một ngày về
Thì chiến đấu đừng sờn lòng*

Đừng nề gian khổ...

(Trần Hoàn, *Lời người ra đi*)

Đây là lời của người ra đi vì nước dặn dò người vợ trẻ trước lúc lên đường. Bài hát ngập tràn tin yêu sâu sắc, dạt dào tình cảm trong sáng. Bài hát phù hợp với tâm trạng của lớp thanh niên bấy giờ nên được phổ biến nhanh ở cả khu IV và Khu III (các tỉnh đồng bằng Bắc bộ và Bắc Trung bộ). Tuy nhiên sau đó bài hát bị phê phán là ủy mị nên không còn được phổ biến nữa, chỉ sau khi được phổ biến ở miền Nam mới được nhiều người biết đến và yêu thích.
(4)

Người chiến sĩ ra đi vì nghĩ đến quê hương, dù buồn đau khi chia lìa người thân nhưng lòng vẫn nung nấu mong ước một ngày quê hương thôi làm than và ngày tươi sáng sẽ đến cho non sông. Giai điệu bài hát dịu dạt với nhịp điệu tango:

*Dòng sông xanh trôi lững lờ
Lạnh lùng ngâm khúc hùng ca
Người trai tráng sẽ mang tâm thân
Trong trắng đi trên đường sáng ngời
Lòng vương vấn bao nhớ thương...
Nhưng trên bến xa, tay bé con còn thơ
Bên sông cổ trôi,
Thuyền khuất xa nửa vời
Dòng dòng lệ rơi
Từ đây trong đêm giá đông
Đèn khuya chung bóng hoa
Còn đâu phút êm xưa.
Thôi lưu luyến chi,
Đau đón cho người đi
Nam nhi chí trai,*

*Chàng quyết tâm quên mình
Nàng về ngàn dâu,
Ngày quay tơ với nhớ mong
Cầu sao mau tới khi,
Rèn tiếng tơ thanh bình.*
(Hoàng Trọng, *Phút chia ly*, 1948)

*Hòn cho bao sanh linh đang sống làm than
Cho đến giờ hết tan.
Hòn cho non sông
Đang chinh chiến lòng reo vang
Bao ngày ly tán
Chờ cho êm ngòi tan
Bao vết niêm đã mang
Non nước ngập tràn
Ngày vui tươi ấy sẽ mang đến
Cho non sông muôn ngàn vinh quang...
(Văn Thanh, *Tiếng hòn trong gió*)*

*Lòng mơ ước theo gió như cánh bằng
Để cùng ai tới nơi xa vời
Tìm hạnh phúc dâng cho đời
Đời tươi sáng chung bao người
Lòng ta thắm đầy ngày vui.
Người chiến sĩ ơi
Bên sông tiễn đưa mùa thu năm xưa
Em hằng mong nhớ
Bóng dáng người anh dũng không hề nao núng
Khiến cho em quên bao nỗi buồn khi biệt ly
Hẹn ước mai sau...
(Đương Thiệu Tước, *Cánh bằng lướt gió*)*

Như vậy có thể nói trong giai đoạn hình thành nền tân nhạc, bên cạnh các bài hát lãng mạn trữ tình, hình ảnh người trai lên đường kháng chiến là hình ảnh nổi trội được tìm thấy rõ rệt và đậm nét trong dòng nhạc lãng mạn cách mạng.

II. TÌNH QUÂN DÂN TRONG LÒNG DÂN TỘC

Người chiến sĩ ra đi không hề đơn độc. Ngoài tình đồng đội, sau lưng họ là cả dân tộc đang dõi theo bước chân của mình đang chiến đấu chống quân thù. Quân và dân gắn bó với nhau trong tình thương yêu thấm thiết, tình đoàn kết keo sơn, cùng khắc khoải lo lắng cho nhau khi đất nước điêu linh, khi quân thực dân đang dày xéo quê hương.

Nhạc sĩ Dương Minh Ninh đã khắc họa hình tượng anh bộ đội với bộ quân phục màu xám, sau khi chiến thắng, về qua thôn xưa được nhân dân chào đón. Hình ảnh đó đi vào lòng người chiến sĩ:

*Trùng trùng áo xám màu tô sông núi
Nhạc chiều dâng lên câu ca ngợi
Tình quân dân thấm thiết...
Băng qua rừng chiều nắng
Nghiêng sườn non chơi vơi
Có tiếng quân đi
Theo tiếng nước non xa vời...
Tôi mơ dáng ai tươi cười
Nhấn lúc chia ly
Qua bao tháng năm đợi chờ
Hẹn ước còn ghi...
(Đường chiều)*

Nhạc sĩ Lê Yên (1917-1998, quê Hà Tây, trong nhóm Tricéa) phổ nhạc một bài thơ nổi tiếng. Mở đầu là hình ảnh người chiến sĩ đã lên đường nhưng còn để lại trong lòng người hậu phương niềm lưu luyến:

*Các anh đi ngày ấy đã lâu rồi
Xóm làng tôi còn nhớ mãi
Ước mong sao đến khi nào trở lại
Đón mừng anh vui chiến thắng về qua.*

Sau bốn câu mở đầu, nhạc sĩ vẽ lên hình ảnh người dân trong xóm làng đón mừng anh trở về trong niềm hân hoan một cách rất đậm tình. Bài hát đến đây là những câu với giai điệu tươi vui và nhịp điệu dồn dập, rộn rã hơn:

*Các anh về mái ấm nhà vui
Cát tiếng hát câu cười
Rộn ràng trong xóm nhỏ (ơ ơ)
Các anh về tung bừa trước ngõ
Lốp lốp đàn em hớn hở chạy theo sau
Mẹ già bịn rịn áo nâu
Vui đàn con ở rừng sâu mới về.
Từ lưng đèo dốc đá mù che
Các anh về xông xáo làng tôi bé nhỏ
Nhà lá đơn sơ nhưng tấm lòng rộng mở (ơ ơ)
Nồi cơm nấu dở bát nước chè xanh
Ngồi vui (ơ ơ) ta kể chuyện tâm tình bên nhau...⁽²⁾
(Lê Yên, thơ Hoàng Trung Thông, *Bộ đội về làng*, 1950)*

Người ra đi vì ngàn dân đang chờ mong bàn tay chiến đấu của họ trong khi người chiến sĩ đã có lời dặn dò người ở lại trong giây phút biệt ly rằng cố quên đi nỗi sầu thương:

*Biết đi sầu em mong
Nhưng ngàn dân đang ngóng
Dưới trời gió mưa làn gió chiều đưa.
Xa nhau bên xưa ngày ấy
Anh như bóng mây hồng trôi
Về chốn xa vời lòng nặng nhớ mong.
Cố quên sầu thương đi
Anh nguyện đi theo gió
Chớ buồn khóc chi
Càng khổ người đi.
Bến ấy chiều sương chờ mong
Vấn vương lòng ta
Gió cuốn mây trôi về đâu
Cố nén sầu lòng bao năm.
(Anh Việt, lời Ngọc Quang, *Bến cũ*)*

Đó cũng là lời nhắn nhủ rằng người ở lại hãy vui cuộc sống để anh thông dong vắc sủng lên đường:

*Em ở lại nhà, em ơi, em ở lại nhà
Vườn dâu em đón
Mẹ già em thương, tình tang
Để anh vắc sủng lên đường, tình tang
Để anh vắc sủng lên đường
Ư ừ ư ư ừ ừ.
Vắc sủng lên đường
Hôm nay vắc sủng lên đường
Lòng anh còn nhớ*

*Mảnh vườn xác xơ, tình tang
Nghèo đây cũng bởi quân thù tình tang
Nghèo đây cũng bởi quân thù
Ứ ừ ư ư ừ ừ.
Nếu anh chết bởi quân thù
Súng kia hoen máu đợi chờ tay em
Ra chiến trường kia, ra chiến trường kia
Rửa thù, là rửa thù!
(Phạm Duy, Dặn dò, Bắc Giang, 1947)*

Người ra đi vì non sông đã gây cho người ở lại biết bao tình cảm lưu luyến, ước mong một ngày chiến thắng anh sẽ trở về đoàn viên cùng gia đình, làng xóm. Tâm sự đó được nhạc sĩ Dzoãn Mẫn(1919-2007, quê Hà Nội) ghi lại trong một bài hát với giai điệu nhẹ nhàng và tiết tấu hơi chậm, dàn trải:

*Khi bước đi vó câu xa xa
Đồn bao nhớ thương
Mờ chinh chiến lùa theo gió
Chiến bào vương vấn
Mờ chiều sương.
Theo người đi
Riêng lòng ta thâm nhẫn đôi lời
Sa trường kia là chốn tài trai
Rèn tâm trí, thi tâm gan
Cùng non sông theo gương xưa nhớ
Khi bước đi quyết đem tâm thân
Đền bù nước non
Còn ham tiếc gì thân thể
Hỡi người chiến sĩ trên chiến trường.
Thiết tha có lời, nhẫn mong tới người*

Máu nóng còn chờ
Nhuộm lời nguyên khắp muôn nơi.
Thiết tha nhắn người dâng cờ vinh quang,
Nhớ đó hồn toàn quốc
Vương lòng kính muôn đời.
Người bước đi, lòng nhớ mong
Hát khúc hoàn ca
Người bước đi, về với danh thơm đời gấm hoa
Thiết tha có lời nhắn mong tới người
Chiến thắng ngày về
Mang ngàn tươi sáng hiến cho đời.
(Dzoãn Mẫn, Nhắn người chiến sĩ)

Cũng vậy, nhạc sĩ Hoàng Trọng (1938-1997, quê Hải Dương) cũng không quên vẽ nên hình ảnh người ở lại tiễn đưa người trai ra đi và không quên mơ ước một ngày anh sẽ trở lại với người yêu thương:

Đêm xưa cũng bên sông
Theo trăng người trai bước đi
Mang hồn xây núi sông
Trao tình thương nhen trong tiếng sóng
Đi vui kiếp nam nhi
Riêng em hằng mong đón chờ
Anh về xây tổ cũ
Chấp duyên xưa bao ngày tươi thắm.
(Hoàng Trọng, Trên bến vắng (1943))

Toàn dân luôn ngóng về những đứa con của dân tộc với tất cả tấm lòng thương yêu, mong họ được no ấm trên mọi nẻo đường

đánh giặc. Bài hát sau đây biểu lộ tình cảm yêu thương đó một cách cụ thể:

*Đêm trăng vàng lan trên
Miền quê xa vắng
Có tiếng xay lúa đều đều
Đây bóng nàng thôn nữ
Đêm thâu xay lúa dưới ánh trăng tàn.
Đêm mơ người thương binh
Ngoài kia sương gió
Kháng chiến bao nhiêu mùa rồi.
Nàng xay lúa luyến hương lòng
Thơm ngát gửi cho người
Chiến sĩ ngàn phương
Xay nhanh! Xay nhanh!
Bao lúa vàng lúa vàng
Rơi rơi rơi rơi
Gạo ngát hương trắng ngần
Lúa đây là sức
Giống dân Việt Nam chống thù.
Trăng mơ màng vương
Trên dòng sông man mác
Có tiếng ai hát đều đều
Đây có nàng thôn nữ
Đêm khuya say hát dưới ánh trăng vàng.
Quê hương ngày vinh quang,
Người Nam khao khát
Đón gió vương mơ hòa bình
Nàng xay lúa luyến hương tình
Ngây ngát gửi cho người*

*Chiến sĩ nghìn phương.
Hy sinh! Hy sinh!
Mau hướng về, tiến về
Giang san đang kêu gọi
Tiến lên giết thù, lúa gầy tình thắm
Giúp dân Việt Nam chống thù.
(Anh Việt, Lúa vàng)*

Trong hoàn cảnh kháng chiến, cuộc sống người dân, của thợ thuyền, chiến sĩ vốn còn nhiều khó khăn. Vì vậy cùng với người dân miệt mài trên ruộng đồng, lớp trai cũng phải lao động để lo áo cơm cho mình:

*Lúa khoai ta găng trồng
Sườn non đến bờ sông
Áo ta chưa ấm lòng
Thay mía ta trồng bông.
Nhiều phân cho tốt màu
Cuốc sâu cho nặng cành
Ngày đêm quên nắng mưa
Thâm canh rồi quảng canh...
Khắp nơi đang rất cần
Kia ai chớ ngồi yên
Quyết thi đua cấy cày
Sản xuất cho nhiều lên.
Toàn dân ta góp tình
Góp công xây cuộc đời
Ngày mai trên nước Nam
Một bầu trời sáng tươi.
(Dương Minh Ninh, lời Lưu Trùng Dương, Bài ca tự túc)*

*Rời khi lúa chín đầy đồng
Người dân cày đem theo*

*Đem theo hái, liềm, quang gánh
Cùng gặt lấy những bông lúa vàng.
Người dân cày chân lấm tay bùn
Đầm mưa phơi nắng đổ giọt mồ hôi
Vẫn tươi cười, nhưng vẫn yêu đời
Chúng ta, chúng ta cùng nhau vui hát.
Ơ này anh em ơi! Vui vì có bát cơm đầy
Thợ thuyền, bộ đội, dân cày ấm no...
(Văn Chung, *Hồ dân cày*, 1947)*

*Đây nếp tranh đồng ruộng xanh
Có người dân vùng tạm chiếm
Bữa nay gót chân bước dồn trên đường
Đem lúa thơm về tiền phương
Bữa nay tiến ra chiến trường
Lòng vui bước trên quãng đường đường xa...
(Huy Du, *Gánh thóc về tự do*, 1948)*

Nhạc sĩ Đỗ Nhuận(1922-1991, quê Hải Dương) khởi đi từ bài hát *Trung Vương* viết năm 17 tuổi, sau đó là các bài hát *Chim than*, *Lời cha già*, *Đường lên ai Bắc...* Ở Đỗ Nhuận ta thấy trước hết là cảm hứng lãng mạn, và khi hoạt động cách mạng là cảm hứng anh hùng. Hai nguồn cảm hứng còn đan xen với nhau trong tâm hồn người thanh niên mới hòa vào dòng chiến đấu của dân tộc. Năm 1943, vì hoạt động tuyên truyền cho cách mạng, bị bỏ tù ở Hải Dương, Hỏa Lò rồi bị đày đi Sơn La. Sau khi ra tù ông tiếp tục hoạt động và sáng tác nhiều ca khúc. Đây là bài hát hồi tưởng hình ảnh những đoàn quân trong đêm vắng hay trong buổi chiều vàng, qua đó tác giả muốn thả hồn về nơi chốn rừng thiêng mình từng đến, nhớ về những ngày tháng chiến đấu tuy gian nan nhưng oanh liệt. Bài hát diễn tả được tình cảm u hoài, man mác với giai điệu trầm buồn, nhịp chậm rãi:

*Còn đâu trên chiến khu trong rừng chiều
Bên đèo lẳng suối reo ngàn thông reo
Còn đâu trên chiến khu trong rừng chiều
Bên đèo đoàn quân reo đạn bay vèo.
Hôm nay đây vai vác súng
Trông mây trắng gió buồn đứng
Chiều vàng nhớ núi rừng...
Chiều nay xa chiến khu trên đường về
Sương chiều lác đác rơi trời dần tối
Rừng sâu xa, núi cao cao mờ
Tiếng quân hò lời chưa dứt dưới bóng cờ.
Thôi chia ly vai vác súng
Trông mây trắng gió buồn đứng
Chiều vàng nhớ núi rừng.
(Đỗ Nhuận, Nhớ chiến khu, 1945)*

Nếu đã có *Lời người ra đi* của Trần Hoàn thì vẫn có *Lời người ở lại* của Hoàng Nguyên (1932-1973, quê Quảng Trị). Bài hát này nhạc sĩ Hoàng Nguyên sáng tác khoảng 1952-1953, có tính chất kể lể, tiết tấu chậm, gồm đoạn A cung re thứ, mở đầu hát tự do (ad.lib.) sau đó vào nhịp (a tempo); đoạn B chuyển sang re trưởng, mang tính chất tươi sáng, tin tưởng, tiết tấu nhanh hơn. Đây là lời nhắn nhủ của người ở lại quê nhà động viên người thân yên lòng đi chiến đấu:

*Anh ơi, anh cứ đi. Mai về em vẫn đợi
Anh cứ đi, anh cứ đi giết thù
Không vấn vương không luyến thương
Anh cứ đi giết thù.
Dù cách núi rừng cheo leo và nắng đèo
Dù đốt cháy lòng chinh phu ngoài biên khu*

*Dù gió táp dù mưa sa dù bão bùng
Em vẫn đợi, anh về em vẫn đợi...
Em vẫn đợi, biết rằng dù bao tháng năm
Rồi khi quân theo sóng cờ
Dân mình mừng thôi chinh chiến
Tìm xóm cũ anh về ruộng vườn khoai sắn
Có em vẫn đợi, vẫn đợi anh về.
(Hoàng Nguyên, Lời người ở lại)*

Người ra đi không nguôi lòng nhớ thương về quê cũ, nơi đó có hình ảnh của người mẹ già, của người vợ hiền và đàn con thơ. Bài hát sau đây diễn đạt nỗi nhớ thương đó của người ra lính:

*Đêm năm xưa trăng chiếu rọi đầu thôn
Trăng mấy mùa chưa tròn
Có người vợ hiền ngồi ôm con
Mà đôi mắt trông mãi mòn.
Bao xuân qua năm tháng chùng phôi pha
Con lớn từ bao giờ
Mà chưa hề gặp mặt người cha
Còn tay súng giữ quê nhà.
Đêm hôm nao nghe tiếng gà làng xa
Thấp thoáng bà mẹ già chờ trông con
Tóc đã bạc phơ phơ, mắt đã nhòa bơ vơ
Lung đã còng hơn xưa, rau cháo đời đơn sơ...
(Hoàng Nguyên, Tiếng hai đêm)*

Tình cảm đó của Hoàng Nguyên cũng tương tự như tâm tình đã được Phạm Duy thể hiện trong bài hát viết ở Thái Nguyên từ năm 1947. Cũng là nỗi nhớ thương dành ba người thân yêu trong gia đình:

Ai có nghe tiếng hát hành quân xa
Mà không nhớ thương người mẹ già
Chờ con lúc đêm khuya
Người con đã ra đi, vì nước.
Con bước đi khi trống làng dồn xa
Mẹ đưa mắt trông về ngọn cờ
Cầu cho đứa con trai
Ở đâu đó con ơi, được vui.
Nhớ thương con oán thù loài thực dân
Lúc xa nhau mong chờ ngày chiến thắng
Bóng dáng người hùng anh
Về ẩm lũy tre xanh, về ẩm lũy tre xanh.
Ai có nghe tiếng hát hành quân xa
Mà không nhớ thương người vợ hiền
Chồng ra lính biên cương
Ngồi may áo cho con, còn nhớ.
Em tiễn anh ra mãi tận đầu thôn
Một hôm lúc trâu bò về chuồng
Rồi em nhớ em mong
Chờ chiến sĩ xa xăm lập công.
Nhớ thương anh oán thù loài thực dân
Lúc xa nhau mong chờ ngày chiến thắng
Bóng dáng người hùng anh
Về ẩm lũy tre xanh, về ẩm lũy tre xanh.
Ai có nghe tiếng hát hành quân xa
Mà không nhớ thương đàn trẻ nhỏ
Đùa trong nắng ngáy thơ
Cùng nhau hát líu lo, ngoài ngõ.
Nhưng mỗi khi dưới mái nhà mênh mang
Ngừng chơi nắm tay mẹ, hỏi rằng
Rằng: Cha chúng con đâu

*Về mua bánh cho con, mẹ ơi.
Nhớ thương cha oán thù loài thực dân
Lúc xa nhau mong chờ ngày chiến thắng
Bóng dáng người hùng anh
Về ẩm lũy tre xanh, về ẩm lũy tre xanh.
(Phạm Duy, Nhớ người ra đi)*

Hình ảnh cuộc chinh chiến đã đi vào lời ru của người mẹ, ở đó là tiếng than day dứt về cảnh lầm than do quân thù gây nên. Lời ru gây niềm thương cảm cho người nghe; cảm xúc đậm đà đó được Phạm Duy gợi lên từ bài hát cũng được viết năm 1947 tại Thái Nguyên:

*Đêm khuya trăng tà
Mẹ ru con ngủ. À à ơi! À à ơi!
Ngoan ngoan con nhoén miệng cười
Trông con mẹ tưởng như đời nở hoa
Chinh chiến miền xa
Cha con chinh chiến miền xa
Mong sao con trẻ quê nhà được vui.
Ngoan ngoan con nhoén miệng cười
Thương con mẹ những toi bờ ruột gan
Giông tố lầm than, con ơi
Nơi kia giông tố lầm than
Gây nên bao cảnh điêu tàn thảm thương
Mấy đời bánh đúc có xương
Mấy đời giặc Pháp có thương dân mình.
À à ơi! À à ơi!...
(Phạm Duy, Ru con)*

Không chỉ có thương cảm, người dân còn tự hào trong niềm vui chiến thắng quân thù như trong bài hát sau đây:

*Trên nước sông Lô
Thuyền tôi buông lái như xưa
Sau lúc phong ba,
Thuyền tôi qua bến qua bờ
Ai nhớ sông Lô, giặc lên ăn cướp dân ta
Tôi nhớ sông Lô,
Ngày qua chôn xác quân thù...
Trên nước sông Lô, thuyền ơi,
Ta hát say sưa quân cướp đi xa
Về đây ta sống chan hòa
Sông nước hôm qua
Còn reo như gió như mưa
Sông nước hôm nay lại trôi êm ái như xưa.
Khoan hời khoan hò hò khoan
Hỡi anh Vệ Quốc cầm súng ngang tàng
Thuyền tôi đậu bến Tuyên Quang
Nửa đêm trông ánh trăng vàng (tôi) nhớ anh...
(Phạm Duy, Tiếng hát sông Lô, 1947)*

Cũng là một chiến sĩ trẻ, Việt Lang (1927-2008, quê Thái Bình) cũng có bài hát viết về đời chiến sĩ, nhưng ở đây bài hát không phải là khúc ca hùng tráng thúc giục lòng người mà là tình cảm lưu luyến và gắn bó với hình ảnh thân quen của mẹ già và em thơ. Người ra đi nặng tình nước nhưng cũng nặng tình nhà một cách tha thiết. Đây là hình ảnh của đoàn quân:

*Đoàn quân đi thấp thoáng trong đêm
Không một vì sao
Uốn khúc đường đào mưa trơn bùn sâu*

*Đoàn quân đi dưới nắng gắt gao
Mình đắm mồ hôi thép súng say đời
Vai nặng trĩu cầm thù lòng sôi...*

Người chiến sĩ âm thầm nhưng hiên ngang vẫn còn dõi theo những hình ảnh thân thương như muốn gửi theo lời hẹn hò ngày chiến thắng:

*Bao em tôi đôi mắt sáng ngời
Trông say sưa quân đồn bước tiến
Tóc bạc trắng đây là những mẹ tôi
Lòng già buồn vui nhìn toán quân xa rồi.
Đoàn quân đi giữa sóng biên cương
Xuân về mùa thắm
Tôi thấy những nàng khăn hồng lệ thắm
Hẹn ngày mai chiến thắng
Chớ quên đường về làng xưa
Em vẫn mong chờ
Tới ngày ấy đôi ta cùng mơ.
(Việt Lang, Đoàn quân đi, 1948)*

Nhạc sĩ Hoàng Giác (1924-2017, quê Hà Nội) cũng bày tỏ tâm trạng của người ra đi vẫn mong một ngày về quê cũ trong bài hát được sáng tác trong thập niên 1940:

*Mây buồn vương khi chiều thu reo lá úa
Tim sắt se khẽ nâng chén rượu từ ly
Xa xa giữa khói mờ chinh phu lặng bước
Dặm dò đừng quên nhé mai đây trở về.
Âm thầm đêm đêm soi bóng
Bâng khuâng nhớ người muôn trùng*

*Hẹn ngày mai trở về chốn cũ
Chờ đợi mãi chờ đến bao giờ...
(Hoàng Giác, Anh sẽ về)*

Hình ảnh người chiến sĩ bỏ mình vì quê hương được người dân thương tiếc, khóc than và tưởng nhớ:

*Nhìn nương xanh âm u
Vời suối ngàn buồn đang trôi
Đoàn quân chiêu hồn
Bao nhiêu linh hồn trong rừng núi.
Chiều nay tiếng súng thưa
Âm trong nương mờ hơi sương
Có bóng đoàn hùng quân
Mờ trong khói nơi sa trường.
Dưới lá cờ hồng
Chiêu linh hồn người tử sĩ
Vì đời vì non nước
Đã khuất lánh trần đời.
Đèo cao ôi hoang vu
Gió núi rì rào sang thu
Làn sương như khăn xô trắng
Chẳng trùm mộ người xưa.
(Đỗ Nhuận, Chiêu hồn tử sĩ, 1943)*

Bên cạnh hình ảnh người trai đi chiến đấu, họ còn có một nhiệm vụ nữa là kêu gọi những người lạc lối hãy thức tỉnh để trở về con đường chính nghĩa, trở về với dân tộc. Giai điệu nhẹ nhàng với tâm tình chân thật có thể lay động trái tim người bên kia chiến tuyến:

Một chiều biên khu ngồi ôm cây súng dài
Chợt nghe tiếng chim cười
Lòng tôi thêm nhớ ai
Người bạn tôi ơi người con của đất Việt
Ở bên phía quân thù người còn thức hay mơ.
Bên tê là phía sâu u có người dân Việt
Gục đầu trên đất tù. Bên ni là phía tự do
Đã nhờ giết giặc mà toàn dân ấm no.
Trở về làng xưa để xem hoa bốn mùa
Nở trên xác quân thù người vui trong gió thu
Giặc về làng đây buộc anh cây súng này
Là mưu kế đem bày dùng để giết nhau đây.
Anh ơi! Quay súng về đây
Máu người dân Việt còn cần cho luống cày
Tôi mong từng phút từng giây
Sống chẳng oán thù để chờ anh tới đây...
(Phạm Duy, Bên Ni Bên Tê)

III. HÌNH ẢNH QUÊ HƯƠNG TRONG KHÁNG CHIẾN

Hình ảnh người chiến sĩ luôn gắn liền với hình ảnh quê hương. Quê hương trong kháng chiến đã được khắc họa bằng hình ảnh: làng quê lửa khói, khung cảnh điêu tàn, thôn xóm tan hoang, đồng ruộng xác xơ, quạnh vắng... Những khúc ca về quê hương ấy không phải được sáng tác từ một ai đứng ngoài cuộc chiến mà chính là những chàng trai trẻ đã cầm súng và viết lên cảm xúc của mình khi đối diện với cảnh vật mỗi một làng quê mà họ từng đi qua.

Đây là hình ảnh làng quê thời kháng chiến được nhạc sĩ Văn Cao (1923-1995, quê Hải Phòng) khắc họa rõ nét: từ làng quê êm đềm buổi thanh bình rồi trải qua binh lửa khi giặc tràn tới và cuối

cùng là làng quê vui mừng ngày chiến thắng. Bài hát gồm 3 lời ca tương ứng với 3 hình ảnh nêu trên:

1. Làng tôi xanh bóng tre
Từng tiếng chuông ban chiều
Tiếng chuông nhà thờ rung.
Đời đang vui đồng quê yêu dấu
Bóng cau với con thuyền, một dòng sông.
Nhưng thôi rồi còn đâu quê nhà
Ngày giặc Pháp tới làng triệt thôn.
Đường ngập bao xương máu toi bờ
Đồng không nhà trống tàn hoang.
 2. Chiều khi quân Pháp qua
Chiều vắng tiếng chuông ngân
Phá tan nhà thờ xưa.
Làng tôi theo đoàn quân du kích
Cướp ngay súng quân thù trả thù xưa.
Bao căm hờn từ xa quê nhà
Rừng chiều nhớ cánh đồng chiều xưa
Từ xa quê trông lớp cây già
Làng quê còn thấy buồn đau.
 3. Ngày diệt quân Pháp tan
Là lúc tiếng chuông ngân
Tiếng chuông nhà thờ rung.
Làng tôi cùng đoàn quân chiến thắng
Đánh tan lũ quân thù về làng xưa.
Dân tung bừng chặt tre phá cầu
Cùng lập chiến lũy đào hào sâu
Giặc chưa tan chiến đấu không thôi
Đồng quê chào đón ngày mai.
- (Văn Cao, Làng tôi, 1947)

Nhạc sĩ Nguyễn Đức Toàn (1929-2016, quê Hà Nội) tham gia kháng chiến và sáng tác nhiều bài hát, trong đó phổ biến nhất là bài hát sau đây viết theo nhịp luân vũ, từng được Đài Pháp Á dàn dựng và phát thanh với hai giọng ca Thái Hằng-Thái Thanh:

*Quê em miền trung du đồng xuôi lúa xanh rờn
Giặc tràn lên thôn xóm. Dầu bờ xanh thắm
Nong tằm chín lúa tơ
Không tay người chăm bón.
Quê em đồng hoang vu chiều nay vắng bóng cò
Giặc tràn lên đốt phá. Anh về quê cũ
Đi diệt thù giữ quê, giặc tan đón em về.
Từ mờ sớm tinh mơ anh đi vang tiếng hò
Giữ vững miền trung du.
Đây bao người trông ngóng
Quân ta đã về! Quân ta đã về!
Bao hờn căm trên nòng súng
Dựng lưỡi lê đi chiếm lại đồng quê ta
Bao lòng dân đang chờ mong
Quân kéo về phá tan giặc
Gìn giữ xóm quê.
(Nguyễn Đức Toàn, *Quê em*, 1949)*

Nhạc sĩ Nguyễn Văn Thương (1919-2002, quê Thừa Thiên) có bài hát nói về quê hương của ông với tình cảm yêu mến đậm đà và lòng xót thương vô hạn với những địa danh được nêu lên trong thời binh lửa giai đoạn chống Pháp. Ở đây ta thấy cảnh lửa cháy ngập trời, máu đỏ trên đồng xanh, cảnh tang thương và lòng người tràn ngập đau xót. Bài hát gồm hai đoạn lớn, trong đó đoạn A mang tính tự sự nhẹ nhàng rất trữ tình (cung re thứ) và đoạn B có phong

cách hành khúc với cảm xúc mạnh mẽ (cung re trưởng) nói lên niềm tin vào tương lai tươi sáng:

Hướng về Nam

Ai từng vô sông Hương

Từng nương Thiên Mục

Từng ngụ Đập Đá, Văn Xá, Truồi Nong.

Hướng về Nam

Ai đã vô Đông Hà, đã qua Ngô Xá

Đã đi Bích La, Thủy Ba, Triệu Phong.

Hướng về Nam

Ai đã qua đèo Ngang, đã sang Ba Rền

Mén dòng sông Gianh, biết danh Lữ Thầy.

Giờ đây lửa cháy ngút trời

Máu nhuộm đồng xanh

Ôi đau thương điêu tàn...

Cho đàn em cất tiếng hát

Cho cánh đồng lúa bát ngát

Cho nơi nơi yên vui chan hòa.

Bình Trị Thiên ơi miền thân mến

Có ai xuôi về cho ta nhớ thương yêu...

(Nguyễn Văn Thương, *Bình Trị Thiên khói lửa*, 1948)

Hình ảnh người dân lên đường được khắc họa trong giai điệu rộn ràng tin yêu:

Nhớ tới ngày qua vang trong rừng xa

Dân Nam hò reo

Tiếng thét diệt thù khói súng mịt mù

Nơi sa trường xa

Vang khắp nước non nhà

Thu chiều nắng tà
Tiếng trống bập bùng loa vang lạnh lùng
Dân Nam hò reo
Trông ra khói mây mờ nhớ bao ngày qua...
Loa thúc nhịp dồn nhân dân chập chồn
Thôn xa dồn tới
Tiếng hét rộn ràng quân dân tập đoàn
Đi theo hàng lối
Hoan hô tiếng dân làng giết loài tham tàn.
Giáo mác sẵn sàng quân dân lập đoàn
Ca khúc hùng tráng
Ra đi trút oán thù noi gương ngàn thu...
(Nguyễn Hữu Ba, Thu khói lửa)

Vào miền Nam, làng quê mang cảnh sắc khác biệt. Nơi đây nhiều sông rạch, nhiều giồng rẫy, người ra đi cũng gặp nhiều thử thách trên bước đường kháng chiến, nhất là với người vào bưng từ thành phố:

Hồ ơi! Dòng sông chảy xiết lái thuyền chèo đi
Trên sông Vàm Cỏ Đông nước chảy ngược dòng
Nước chảy ngược dòng. Hồ ơi!
Em chèo thuyền đi lên rẫy Tráng Công
Cắt lúa thay chồng, thay chồng nuôi con.
Nước ngập đồng xanh lúa chết
Gió mưa sập đổ mái nhà
Bao nhiêu gia đình tan hoang
Đau thương lệ rơi chứa chan.
Em đi cắt lúa trên ngàn
Rẫy trên ngàn nắng chiều chang chang
Đường đi nước ngập mệnh mang

*Bàn chân dẫm gai lòng không thờ than
Người dân dưới ruộng lên ngàn
Tìm lúa đổ bao mồ hôi
Gánh về từng hạt lúa vàng
Cùng nhau chung sức cặm thù giết Tây.
(Hoàng Việt, Lên ngàn)*

Trong thời gian hoạt động ở miền Đông Nam bộ, nhạc sĩ Hoàng Việt có dịp vào rừng để mô tả một bức tranh sinh động, tràn đầy âm thanh của thiên nhiên ở đây. Tác giả nghe được những tiếng chim, tiếng suối, tiếng lá rừng xào xạc cùng hòa quyện vào nhau tạo nên một bản hòa âm bất tận, ta nghe ra tâm trạng của chàng trai trẻ tuổi, lạc quan yêu đời, say mê ca hát dù trên đường kháng chiến. Hãy nghe giai điệu tươi vui với nhịp điệu luân vũ:

*Cúc cu! Cúc cu! Chim rừng ca trong nắng
Im nghe! Im nghe! Ve rừng kêu liên miên.
Rừng hát gió lay trên cành biếc
Lao xao! Rì rào!
Dòng suối uốn quanh làn nước trôi trong xanh.
Róc rách! Róc rách nước luồn qua khóm trúc
Lá rơi! Lá rơi! Xoay tròn nước cuốn trôi.
Có anh chiến sĩ đi qua khu rừng vắng
Lắng nghe nhạc rừng tâm hồn vui phơi phới
Anh cười một mình rồi cất tiếng hát vang
Cây rừng dội tiếng theo lời ca mênh mang.
Tính tang! Tính tình!
Miền Đông gian lao mà anh dũng
Tính tang! Tính tình!*

*Hăng hái chiến đấu với quân thù.
Đường xa chân đi vui bước
Lòng xuân thêm bao thắm tươi.
Nhạc rừng vắng đưa cùng nhịp bước
Hương rừng thoảng nghe hồn say sưa.* ⁽⁵⁾
(Hoàng Việt, *Nhạc rừng*)

Trong khi đó, nhạc sĩ Ngô Huỳnh (1931-1993) cho ta thấy được hình ảnh làng quê êm đềm của miền Nam qua từng bước chân của người trai băng mình trên từng nẻo đường quê nhà:

*Thuyền ai lướt qua hàng chuối với bờ kênh
Thuyền ai lướt qua bông lúa thướt tha
Tiếng ai hò lơ vắng đưa những câu tình ca
Ngả nghiêng hàng tràm vang hòa tiếng hò xa xa
Chiến khu bình vui ấm bao lòng dân quê tôi
Tiếng ai giã sàng nhịp nhàng như tiếng lòng tôi.
Con kênh xanh xanh những chiều êm ả nước trôi
Ghi sâu nơi tôi bao ngày chiến đấu nổi sôi.
Con kênh xanh ơi dập tàn chinh chiến khắp nơi
Bên nhau ta xây trọn bài tình ca thắm tươi.*
(Ngô Huỳnh, *Con kênh xanh xanh*, 1949)

Trước mắt người ra đi là hình ảnh quê hương điêu tàn vì quân thù dày xéo như nhạc sĩ Hoàng Nguyên đã vẽ lại trong bài hát sau đây. Bài gồm hai phiên khúc, một dành cho giọng nam (A) và một dành cho giọng nữ (A'), chạy trên cung re thứ; một điệp khúc (B) dành cho cả hai giọng chạy trên cung re trưởng. Đây là lời tâm sự của người ra đi trước giờ lên đường:

*Nếu hiểu rằng anh đi vì lũ giặc tham tàn
Thì em ơi! Em chớ sầu thương chi
Em thấy chẳng khói súng của giặc thù
Còn mịt mùng và còn che khuất mờ...
Nắng nửa chiều đưa anh
Nhìn mấy đôi chập chùng
Nhìn sông xanh, nhìn bông lúa nhìn nương dâu
Tay nắm tay em nhớ lời dặn dò
Đừng ngấp ngừng buồn lòng ai giết thù...
Anh đi mai về chiến thắng
Anh đi mai về chiến thắng
Khi súng quân thù thổi vang trên non sông
Tươi thắm màu cờ vui reo trên kinh thành
Anh đi mai về hòa bình
Anh đi mai về hòa bình
Ca khúc khải hoàn không còn hận biên cương
Quân cướp bạo tàn thôi xéo dẫm quê hương.
(Hoàng Nguyên, *Anh đi mai về*, đầu thập niên 1950)*

Nhạc sĩ Phan Huỳnh Điểu thương cảm cho đời sống của người chiến sĩ khi mùa đông về. Viết về người chiến sĩ, ngoài bài *Đoàn Vệ quốc quân* mang chất hùng ca, ông còn muốn nói đến khía cạnh gian khổ của người chiến sĩ trong hoàn cảnh khó khăn, kêu gọi mỗi thương cảm của nhân dân trong chiến dịch vận động hỗ trợ binh sĩ. Bài hát chậm buồn, giai điệu chạy trên cung la thứ:

*Mùa đông gió lạnh lòng, gió lạnh lòng
Chim thôi bay nhìn mưa gió hỡi hừng
Ngoài xa ngoài biên cương
Bao chiến binh ôm súng buồn nhớ quê hương.
Trời gió, gió chi cho thêm lạnh lòng*

*Thân chiến sĩ nơi chiến trường.
Mưa đông theo gió thét gào
Vi vu buồn thổi lá cành
Buồn vương đây đó chiến binh người ơi!
Nào ai đang ấm no thấy chãng ngoài chốn xa
Một đoàn hùng binh trấn biên cương
Lạnh lùng với xa nhà
Nhìn thấy gương xả thân lòng đau xót
Thương người chốn xa.
Miền sơn cước gập ghềnh gió ào ào
Muôn quân Nam ngoài mưa gió thét gào
Đường đi đầy cheo leo bên núi cao
Vang tiếng hò giữa mưa đông
Trời rét toán quân binh không ngại ngừng
Cơn gió bão tê tái lòng.
Xông pha thân khát máu thù
Gươm thiêng nguyên giữ giống dòng
Thầm mưa băng gió sá chi mệnh vong.
Nào ai đang ấm no nhớ công người chiến binh
Mùa đã về đông chốn biên cương
Lạnh lùng với xa nhà
Nhờ gió thổi bớt reo niềm ai oán
Thương người chốn xa.
(Phan Huỳnh Điểu, *Mùa đông binh sĩ*, giữa thập niên 1940)*

Nhạc sĩ Đỗ Nhuận cũng không quên nhắc đến tấm lòng người dân thương yêu chiến sĩ và góp bàn tay để may áo ấm gửi ra chiến trường trong bài hát:

*Gió bắc heo may xào xạc rung cây lá lá bay
Một mùa đông bao người đan áo gió hút theo mây.*

*Người nào đem manh áo tới đây
Cho người lính đêm đông này.
Này người ơi tôi nhớ thấy nhiều người bạn tôi
Trong nắng quai chiêu chiêu miền quê đan áo
Này người ơi tôi nhớ thấy nhiều người mẹ
Mong con ngóng những chiêu
Chờ cầm áo đưa theo.
Đứng gác đêm qua
Nhìn về muôn phương khuất khuất xa
Từng người quân ơn người đan áo.
Tắm áo xông pha mùa lạnh che thân chiến sĩ ta
Đây là áo nơi quê nhà.
Này người ơi có thấy phút nào từng bạn tôi
Anh dưng máu trào máu cờ loang trên áo.
Này người ơi
Có thấy phút nào từng đoàn quân
Khâu áo nhuộm đào thành cờ cuốn lên cao.
(Đỗ Nhuận, Áo mùa đông, 1948)*

Cùng chung nỗi niềm trên, nhạc sĩ Phạm Duy bày tỏ sự nhớ thương đối với người chiến đấu trong mùa đông rét mướt trong bài hát sau:

*Mùa đông đã tới nơi rồi
Gửi mau áo rét cho người chiến binh
Nào ai vui thú gia đình
Gửi ra chiến sĩ chút tình nước non.
Anh đi giết giặc ngoài xa
Em về may áo gửi ra chiến trường
Ư ư ừ ừ lòng nhớ thương.*

*Tay cầm tấm áo nhớ thương
Người đi một bước
Trăm thương ngàn sầu
Ư ư ư ừ ừ sâu vì đau.
Đêm khuya gió lạnh vì đau
Bao người trai tráng rủ nhau đi giết thù
Ư ư ư ừ ừ ngoài gió mưa.
Ai về qua chốn gió mưa
Để em gửi áo chăn đũa tặng người
Ư ư ư ừ ừ người, người ơi!
(Phạm Duy, Mùa đông chiến sĩ, Thái Nguyên, 1947)*

Đây cũng là nỗi niềm đối với người thương binh trong lòng người còn ở lại quê nhà:

*Ai ơi những khi êm vui gia đình
Có buồn với trông sương gió mịt mù
Ai kia chiến trường vào trong tê tái
Ấy những thương binh sống lạc loài!
Chơi với tháng năm bước chân âm thầm
Những chiều rười rầu nghe gió rì rầm
Mệnh mang tiếng lòng thâm than riêng bóng
Xa máu xương kiếp lạnh lùng...
Đừng quên hồi ai say đời đắm đắm
Đừng quên những ai được đời tô thắm
Buồn chẳng nhớ chẳng bao người trẻ trai
Đời xa xôi lạnh đau thương ngày xanh.
(Hoàng Giác, Khúc hát thương binh)*

*Một chiều, một chiều trên quăng đường xa
Bóng người anh dũng*

Năm xưa ra đi chốn này (ư ư ừ)
Chàng về nay đã cụt tay
Chàng về, chàng về nay đã cụt tay
Máu đào đã nhuộm
Trên thân bao nhiêu quân thù (u u ù)
Từ ngày từ ngày chinh chiến mùa thu.
Người quê còn nhớ người chăng
Vì ai vào chốn tử sinh
Chiến trường quên, quên mình
Người về có nhớ thương binh.
Người về, người về có nhớ thương binh.
Tôi về tôi nhớ chiều xanh ra nơi sa trường (ư ư ừ)
Và ngày tôi đã bị thương.
Và ngày, và ngày tôi đã bị thương
Thân tàn nay sống hậu phương ai ơi bên người (ư ư ừ)
Chiều về thương nhớ đầy vơi.
(Phạm Duy, *Nhớ người thương binh*, Vĩnh Yên, 1947)

Hình ảnh làng quê với mẹ già, em thơ trên đường đi qua mãi lưu luyến trong lòng người chiến sĩ trong thời kháng chiến được tìm thấy trong bài hát của nhạc sĩ Đan Thọ (sinh 1924, quê Nam Định):

Anh về qua xóm nhỏ
Em chờ dưới bóng dừa
Nắng chiều lên mái tóc
Tình quê hương đơn sơ.
Quê em nghèo cát trắng
Tóc em lúa vừa xanh
Anh là người lính chiến
Áo bạc màu dấu tranh.

*Em mời anh dừng lại
Đêm trăng ướt lá dừa
Bên nồi khoai mới luộc
Ngát thơm vườn ngâu thừa
Em hẹn em sẽ kể
Tình quê hương đơn sơ.
Mẹ già như chiều nắng
Nhớ con trai chưa về
Ruộng nghèo không đủ thóc
Vườn nghèo nong tằm thừa
Ngõ buồn màu hoang loạn
Quê nghèo thêm xác xơ.
Anh chiến binh tiền tuyến
Về giải phóng quê em
Bao nhịp cầu đất nước
Nói về quê miền Trung.
Anh sẽ là anh đàn em nhỏ
Là con của mẹ giữ quê hương
Quê nghèo mai sẽ lên mầm sống
Đàn trẻ thơ reo giữa lúa vàng.
(Đan Thọ, Tình quê hương, thơ Phan Lạc Tuyên)*

Còn người ở lại luôn áp ủ hình bóng người ra đi cứu nước, vẫn ngày đêm ngóng chờ phương xa với tình cảm thiết tha để đợi tin người thân yêu. Đó là tâm tình của Ngọc Bích (1924-2001, quê Hà Nội) trong bài hát sau:

*Chim ca vang mừng mùa xuân sang
Nghe gió xuân lòng nhớ mong chàng
Xuân đến vui với hoa
Riêng có em xót xa nhìn về phương trời xa...*

*Em thương ai lạnh lòng biên khu
Trong gió sương chờ giết quân thù
Em ngóng trông chiến công
Ghi khắc trên núi sông
Trời Việt dâng khí hùng.
Một mùa xuân mới đang mong chờ
Chàng đi diệt hết bao lòng tham.
Mừng đón tương lai sáng tươi về
Trong nắng sống muôn đời tự do.
Nơi xa xăm chờ ngày chiến thắng
Em thoáng mơ hình dáng oai hùng
Trong nắng xuân thắm tươi
Chim hót vang khắp nơi
Mừng mùa không oán thù.
(Ngọc Bích, Xuân nhớ chiến sĩ)*

Nhạc sĩ Huy Du (1926-2007, quê Bắc Ninh) khi cầm súng lên đường lại hồi tưởng đến quê hương thân yêu những ngày âm êm với những hình ảnh gần gũi, thân thương:

*Làng tôi xưa dưới chân Ba Vì
Êm đềm rộn ràng
Bên bóng cây thắm tươi
Ngày năm xưa áo tôi pha chàm
Bên rừng miệt mài
Nương sản khi khuya sớm.
Vui khi tiếng trâu về thôn
Vui khi tiếng chuông chiều buông
Vui khi gió reo đồng không
Vui khi lúa mùa lên bông.
Rời làng cũ trong lúc trăng tà xế bóng*

*Rời ngày ấy tôi sẽ ca bài chiến thắng
Nhớ mãi mãi trong lòng
Quê hương tươi thắm Ba Vì ơi
Chí chiến đấu không rời cây súng
Kháng chiến ta xây dựng hòa bình.
(Huy Du, Ba Vì năm xưa)*

Nhạc sĩ Tiên Đạt cũng bày tỏ nỗi mong đợi thiết tha một ngày nào đó anh sẽ trở về nhưng chẳng biết bao giờ anh trở lại:

*Chiều nay nhìn lá vàng rơi
Rơi xuống bên ven đồi mờ sương
Từng cánh chim xa vờ bay về phía chân trời
Xui lòng nhớ thương người ngàn phương.
Năm xưa đi ước thề, tươi sáng anh sẽ về
Cùng nhau nối duyên xưa.
Thời gian cùng tháng ngày trôi
Trôi đi mãi không về cùng tôi
Mùa chiến chinh dứt rồi bao người đã quay về
Mà chàng vẫn chưa về. Vì đâu?
(Tiên Đạt, Mong người trở lại)*

oOo

Nói tóm lại, nghe dòng ca khúc lãng mạn cách mạng, ta nhận ra tình cảm của người trai đất Việt trong giai đoạn đầu của cuộc kháng chiến chống Pháp vẫn nồng nàn tình yêu quê hương. Họ ra đi với tấm lòng phơi phới. Nói khác đi họ vào cuộc chiến với tâm hồn lãng mạn bởi họ có niềm tin yêu vào sức mạnh của dân tộc, cho nên giai điệu các bài hát trong giai đoạn này thường mang chất

tươi trẻ, nhẹ nhàng. Đây cũng là tiền đề cho sự phát triển tình cảm mạnh mẽ hơn, nhịp điệu hùng hồn hơn trong các bài hùng ca và quân ca sau này.

CHÚ THÍCH:

(1) Dimitri Pisarev (1840-1868), nhà văn và nhà phê bình dân chủ cách mạng Nga. Nadezhda Krupskaya, vợ Lenin, nói: “Lenin là người thuộc thế hệ lớn lên dưới ảnh hưởng của Pisarev”, dẫn theo http://en.wikipedia.org/wiki/Dimitri_Pisarev.

(2) Nhiều tác giả, *Tiếng hát Việt Nam* (1930-1963), NXB Văn Hóa, Hà Nội, 1975, tr. 97.

(3) Ca sĩ mà cũng là nhạc sĩ Thanh Thoại rất được nhiều người biết đến trong ban hợp ca Gió Bắc cùng với Ngọc Quang, Thanh Nguyên và ban hợp ca hải hước Tướng Sĩ Tượng. Thời gian 1955-57, ông có mặt trong nhiều ban nhạc ở Sài Gòn như ban Nguyễn Hiền, ban Y Vân, ban Hoàng Thi Thơ... Một sáng tác của Thanh Thoại được nhiều người biết đến là bài *Đêm Lam Sơn*.

(4) Tập sách *Âm nhạc mới Việt Nam – tiến trình và thành tựu* (nhiều tác giả) viết: “Bài tình ca này không chết, nó đã tự tìm lối rẽ của nó. Đương nhiên nó không có tên trong danh mục chính thức của ca khúc trữ tình sau Cách mạng trong nhiều thập kỷ” (trang 229).

(5) Nhiều tác giả, *50 năm miền Nam ca hát*, NXB Văn Nghệ & Hội Âm nhạc TP.HCM, 1996, tr. 80.

CHƯƠNG V

DÒNG CA KHÚC LÃNG MẠN TRỮ TÌNH

Có thể xem văn chương lãng mạn và âm nhạc lãng mạn Việt Nam là cặp song sinh ra đời sau khi có sự tiếp nhận chủ nghĩa lãng mạn phương Tây đầu thế kỷ XX. Thật vậy những chủ đề trong văn chương Tự Lực Văn Đoàn và thơ mới vẫn có thể tìm thấy trong âm nhạc lãng mạn trữ tình với tính chất phong phú không kém, thậm chí neo vào lòng người sâu đậm hơn nhờ thể mạnh giai điệu âm nhạc cũng như sự phổ biến tác phẩm trong quần chúng.

Dòng ca khúc lãng mạn xuất hiện từ khi nền tân nhạc Việt Nam hình thành và với nhiều người là đồng nghĩa với từ “nhạc tiền chiến”. Về thuật ngữ “nhạc tiền chiến”, có người chưa đồng tình vì cho rằng nội hàm không rõ: trước chiến tranh là chiến tranh nào, vì đất nước ta có rất nhiều cuộc chiến tranh. Nhạc sĩ Lê Thương đã phân định thời gian này là từ 1938 đến 1946 trong bài viết *Thời tiền chiến trong tân nhạc (1938-1946)*. Thực tế là sau năm 1946 vẫn còn cuộc kháng chiến chống Pháp lần thứ hai nữa. Vì vậy khái niệm này được mở rộng, bao gồm các tác phẩm được viết trong thời gian chiến tranh Pháp-Việt lần thứ hai. Nếu hiểu như vậy, giai đoạn nhạc tiền chiến dùng để chỉ các bài hát cải cách, sau gọi là tân nhạc, từ khi ra đời cho đến khi cuộc chiến tranh chống Pháp chấm dứt, tức là tính đến năm 1954 - ngày đất nước chia làm hai miền. Cốt lõi của nhạc tiền chiến là âm nhạc lãng mạn, thật vô cùng phong phú về đề tài và đa dạng về ngôn ngữ âm nhạc.

Khác với chủ nghĩa cổ điển, chủ nghĩa lãng mạn khẳng định cái tôi, cái bản ngã riêng tư đặc thù chứ không phải cái ta chung cho mọi người. Ta gặp trong âm nhạc lãng mạn những chủ đề đậm nét trong văn chương lãng mạn như hình ảnh người thiếu nữ, ngợi ca tình yêu, những giấc mộng tình, sự đam mê, nỗi buồn, sự cô đơn, sự luyến tiếc và nỗi bất hạnh. Nhà lãng mạn còn phô diễn tình yêu thiên nhiên, yêu quê hương đất nước, hoài niệm nét đẹp của dân tộc, mơ tưởng một thế giới khác lạ trong tưởng tượng, dần thân vì khát vọng tự do, biểu lộ lòng yêu nước sâu sắc, lòng nhân ái, lý tưởng cao đẹp đầy tính nhân văn.

Hồi tưởng về dòng nhạc này, nhạc sĩ Hoàng Nguyên viết: *“Những ngày đó, không khí trữ tình bàng bạc. Những ngày đó, nghệ sĩ không nhiều nhưng mỗi nghệ sĩ là một tâm hồn, một biểu hiện thật thà của tình cảm. Mỗi nghệ sĩ là một tâm hồn lãng mạn, lãng mạn đúng nghĩa của một ứ tràn tình cảm... Nên tiếng hát những ngày đó, những ngày chưa chiến tranh, là tiếng hát thoát đi từ tổn, không khó khăn, không kiêu kỳ, không phiến toái, không lập dị, là tiếng hát thật thà của những rung cảm thật thà, là tiếng vui tiếng buồn hồn nhiên của những tình tự hồn nhiên, là tiếng hát rất tinh của những tâm hồn không xô dịch... Nghĩ như vậy thì nhạc tiền chiến thật sự, nghĩa là nhạc của thời chưa chiến tranh, chẳng có được bao nhiêu. Tuy nhiên trong cái chẳng được bao nhiêu ấy, người ta vẫn tìm thấy cái yếu tố, cái chất liệu đã khiến nhạc tiền chiến thật sự sống lại thật huy hoàng, thật rực rỡ trong niềm yêu, trong sự suy tôn của nhiều người hôm nay. Cái yếu tố, cái chất liệu đó là tâm hồn, là sự rung cảm chân thật, là sự vô tư rất nghệ thuật của người sáng tác”⁽¹⁾.*

I. NHỮNG CA KHÚC VỀ TÌNH YÊU LỬA ĐÔI

Ca khúc lãng mạn đề cao tình yêu lứa đôi, vì vậy tình yêu đó là cảm hứng chủ đạo và bất tận của các nhạc sĩ lãng mạn. Tình yêu trong các ca khúc của họ xuất hiện dưới nhiều dáng vẻ phong phú, đi đến tận cùng sâu thẳm của cảm xúc, lột tả trọn vẹn mọi sắc thái cực đoan của tình cảm yêu đương. Đó thường là những bài ca đẹp đẽ, trong sáng hoặc đầy thương cảm, nỗi tình, bị luy được tác giả lấy cảm hứng từ kinh nghiệm của chính bản thân mình hoặc hóa thân vào trạng huống của đối tượng được mô tả. Dù từ nguồn cảm hứng nào, tác giả phải truyền đạt được rung cảm để người nghe có thể sống lại rung cảm đó như chính mình, có như vậy tác phẩm mới thành công. Phần lớn ca khúc lãng mạn đều đạt được hiệu quả đó bởi chính tình cảm chân thực của tác giả, nguồn cảm hứng không bị tác động bởi những yếu tố ngoài nội tâm, điều này được minh chứng bằng sự tồn tại và sức sống của ca khúc lãng mạn trong nhiều thập niên kể từ lúc tác phẩm đầu tiên ra đời ⁽²⁾.

1. Hình ảnh người thiếu nữ

Trước hết, trong tình yêu ta luôn bắt gặp hình ảnh những thiếu nữ được xưng tụng với vẻ đẹp thuần khiết, sự dịu dàng đôn hậu mà nghệ sĩ thường gặp trên hầu hết các nẻo đường đất nước. Có thể cô gái sẽ rất đẹp trong tâm tưởng người nghệ sĩ nên hình ảnh đó luôn tạo được những tứ nhạc đầy lưu luyến:

*Nhà tôi bên chiếc cầu soi nước
Em đến tôi một lần
Bao lũ chim rìng hợp đàn
Trên khắp bến xuân*

*Từng đôi rung cánh trắng
Rút rút ca u ú ù u ú
Cành đào hoen nắng chan hòa...
(Văn Cao & Phạm Duy, Bến xuân)*

*Ngồi bên em anh quên hết ưu phiền
Hồn say sưa tắm giấc mơ thần tiên
Ngồi bên em ôi giây phút mơ huyền
Nguồn yêu đương tươi thắm tươi cho lòng...
(Hoàng Trọng, Khúc đàn tâm)*

*Em như cô gái hãy còn xuân
Trong trắng thân chưa lấm bụi trần
Xuân đến hoa mơ hoa mận nở
Gái xuân giữ lụa trên sông Vân...
(Tùng Vũ, thơ Nguyễn Bính, Gái xuân)*

*Hôm qua đến tìm em
Anh thấy hoa xuân rơi đầy trước thềm.
Bâng khuâng bước nhẹ êm
Sợ làm tan bao giấc mơ hoa triền miên.
Anh yêu nét hồn nhiên
Yêu biết bao khi em ngồi khuất rèm.
Đôi tay nhắc đường kim
Làn môi hé cười thần tiên...
(Hoàng Trọng, Đẹp giấc mơ hoa)*

Trong các bài hát xuất hiện sớm trong nền tân nhạc, ta thấy các nhạc sĩ luôn ngợi ca đôi mắt người thiếu nữ: đôi mắt nhung, đôi mắt huyền, đôi mắt đẹp, đôi mắt sầu mộng:

Hôm xưa anh đến nhà em
Thấy đôi mắt đẹp anh thèm muốn xin
Môi em nở nụ cười duyên
Thân em thoáng hiện, dáng hiền tình yêu.
Ra về anh thấy vương theo
Phấn hương ân ái gió chiều thoảng đưa...
(Ngọc Bích, Thiếu nữ trên ngàn)

Em tôi ưa đứng nhìn trời xanh xanh
Mang theo đôi mắt buồn vương giấc mơ
Vu vơ đắm đuối, vương ngàn áng mây
Bao đêm thăm đếm trên trời đầy sao sáng.
Buồn vương man mác theo lời gió reo lời thơ
Trầm tư se sắt tơ lòng đắm theo đàn khóc
Bao nhiêu nước mắt chôn sâu đắng cho lời thơ
Giờ này em hát câu chiều mơ.
(Lê Trạch Lưu, Em tôi)

Tôi nhớ ngày qua
Xinh xinh cô em đôi mắt dịu buồn
Hồn đắm mơ say
Tim tôi rộn ràng tình đầu mong nhớ
Đôi mắt huyền ơi
Rung lên bên tôi đôi tim nhịp nhàng
Ngày tháng xuôi sang
Cô em hững hờ tình tôi thờ ơ...
(Thông Đạt, Đôi mắt huyền)

Người em có đôi mắt huyền nhưng
Anh băng khuâng một chiều gió vàng
Chiều ấy gặp em

*Anh mơ màng bóng em trên đường vắng
Làn mắt huyền nhưng ánh xuân dịu dàng say
Bướm hoa vờn nơi đây
Em mang cả một trời bao la
Biết nhau khi ướt lệ chan hòa...
(Lê Mộng Nguyên, Đôi mắt nhưng)*

*Rồi lòng ta từ đó đắm say mơ màng
Chìm trong đôi mắt. Ôi đôi mắt nhưng huyền
Nhìn ta không nói, chiều thu ân ái...
(Lâm Tuyền, lời Dạ Chung, Lặng lẽ)*

*Ôi đôi mắt em sáng trong
Yêu làn môi hồng thắm hé rung
Kề bên em dưới trăng mơ huyền
Hồn theo gió tìm chốn thiên đường.
Trời về khuya nghe lòng man mác
Hương tình thơm ngát còn rung trần gian.
(Ngọc Bích, Hương tình)*

*Một chiều ái ân say hôn ta bao lần
Một trời đắm duyên thơ cho đời bao phút ơ thờ
Ngạt ngào sắc hương tay cầm tay luyến thương
Đôi mắt em nhìn càng say đắm
Mơ màng nào thấy đâu sâu vương...
(Duang Thiệu Tước & Minh Trang, Bóng chiều xưa)*

Đôi khi người thiếu nữ để lại nhiều thương nhớ chỉ với suối tóc êm đềm và say đắm:

Làn tóc óng nuốt sóng đắm trắng

*Lướt như tơ liễu buông
Say đùa cùng gió đàn
Áng mây thoáng ghen ngưng lưng trời
Lu mờ cùng làn trăng
Nét phai tan ngàn băng...*
(Thâm Oánh, *Suối huyền*)

*Tôi có người em nhỏ
Xanh xanh đôi hàng mi
Môi hồng vừa đương độ
Chưa biết sầu biệt ly.
Ngày tôi đi vàng nắng
Nghiêng nghiêng một hàng cau
Mai ta nhìn mây trắng
Gửi lời về thương nhau.
Chiều nay buồn viễn xứ
Nhớ người em gái xưa
Tôi thấy phương trời cũ
Giăng giăng một hàng mưa...*
(Nguyễn Hiền, *Người em nhỏ*, 1945)

Ta luôn tìm thấy hình ảnh người đẹp và thi sĩ được gắn kết bên nhau đầy thơ mộng:

*Thơ anh làm em hát, tơ em dệt anh may
Ta xây đời bằng mộng, như tiếng rập con thoi.
Ta cứ yêu đời đi, như lúc ta còn thơ
Rời để anh làm thơ, và để em dệt tơ.*
(Đức Quỳnh, thơ Nguyễn Bính, *Thoi tơ*)

Hình ảnh ấy còn được tìm thấy ở Thắm Oánh trong một ca khúc bày tỏ tình cảm với cô hàng hoa với nhịp tango êm đềm, dịu dặt:

*Một chiều nắng đào phai sắc hoa mờ
Tần ngần trên đường dài bao thương nhớ
Một mình cô bán hoa bước ơ thờ
Đôi bao cánh phai tươi sắc hoa mờ.
Tần ngần ngoài song
Có chàng thi sĩ mơ mộng
Cao lời ca chờ mong
Lời lời ru ngân hòa trong gió lan xa gần
Trầm trầm lắng dư âm.
Cô hàng hoa ơi! Xin vào với tôi
Hoa dù héo khô, tôi còn mến hoa...
(Thắm Oánh, Cô hàng hoa)*

Và cả với cô gái hái mơ trong ca khúc đầu tay của người nhạc sĩ họ Phạm:

*Hỡi cô con gái hái mơ già
Cô chưa về ư, đường còn xa
Mà ánh chiều hôm dần sắp tắt
Hay cô ở lại về cùng ta.
Nhà ta ở dưới gốc cây dương
Cách động Hương Sơn nửa dặm đường
Có suối nước trong tuôn róc rách
Có hoa bên suối ngát đưa hương.
(Phạm Duy, thơ Nguyễn Bính, Có hái mơ)*

Vào thời xa xưa ấy ta chỉ thấy trong hầu hết bài hát là hình ảnh của cô gái ở miền quê:

*Sương thu mênh mông hoàng hôn mờ xuống
Bơ vơ trên đê còn ai một bóng
Cô gái quê ơi gồng gánh đi đâu
Dưới bóng tre xanh lay lắt trên đầu...
(Chung Quân, Cô gái quê)*

Từ hình ảnh người thiếu nữ lần đầu gặp gỡ đã dần xuất hiện vô vàn sắc thái tình cảm của người nghệ sĩ được diễn tả trong các ca khúc của họ:

*Nàng ơi, anh đã yêu nàng
Quyết chí cùng nàng nên duyên (a)
Bỏ lúc vì nàng thâu đêm (a)
Rồi đây anh sẽ anh sẽ về
Nói với cùng mẹ cha anh (a)
Sẽ tới hỏi nàng cho anh (a)
Cùng nhau chung sống trong mộng thắm
Cùng nhau chung sống bao ngày xanh.
(Vũ Minh, Cô hàng nước)*

*Ngồi bên em anh quên hết ưu phiền
Hồn say sưa tắm giấc mơ thần tiên
Ngồi bên em ôi giây phút mơ huyền
Nguồn yêu đương tươi thắm tưới cho lòng...
(Hoàng Trọng, Khúc đàn tâm)*

*Hôm nao dưới bóng trăng mờ
Tôi mơ ngắm cánh tay ngà
Nhẹ nâng ly trà ướp sen ngọt ngào*

*Trông cô rón rén ra vào
Đôi môi thắm cánh hoa đào
Lòng tôi dạt dào muốn xiêu...
(Canh Thân, Cô hàng cà phê)*

Đây là lời quyên luyến và tiếc nuối của chàng trai khi người con gái đành phải đi xa:

*Chẳng lẽ ôm lòng chờ đợi mãi
Cô đành lỡ ước với tình quân
Bỏ thuyền, bỏ bến, bỏ dòng sông
Cô lái đò kia đi lấy chồng
Vắng bóng cô em từ dạo ấy
Để buồn cho những khách sang sông.
(Nguyễn Đình Phúc, thơ Nguyễn Bính, Cô lái đò)*

*Dừng chèo lại đây cô lái đò ơi
Dừng chèo lại đây giây phút ngừng bơi
Cho tôi sang bến bến sông xa vắng
Đường xa đêm vắng khách sang mình tôi...
(Hoàng Quý, Cô lái đò)*

*Năm xưa khi tôi bước chân ra đi
Đôi ta còn đứng bên hàng tường vi
Em nói rằng em sẽ chờ đợi tôi
Đừng nói đến phân ly.
Cô lúng giềng ơi,
Nay bóng hoa bên thềm đã thắm rồi
Chân bước vui bên bờ đường quê
Em có hay chăng giờ tôi về.
(Hoàng Quý, Cô lúng giềng)*

Tình yêu đôi khi lớn dần chỉ từ sự gặp gỡ và gắn bó tình cảm với cô nàng kỹ nữ:

*Đêm nay đôi người khách giang hồ
Gặp nhau tình trắng nước
Sánh vai nhịp bước mơ hồ
Kề vai ước xây nhà bên suối
Kề môi ước gầy vài đường tơ...
(Phạm Duy, Tình kỹ nữ)*

Không chỉ là lời tiếc nuối mà còn là lời trách móc người đẹp hững hờ quên cả tình anh:

*Cô hái hoa tươi, hãy dừng bước chân
Trên đường thăm xa,
Tôi nhắn cô em đôi lời.
Lòng không lưu luyến,
Sao đành cô lãng quên
Quên người gặp gỡ
Trong một chiều mơ.
Chuông chiều ngân tiếng
Vấn vương lòng trông
Theo cô hái hoa
Bước đi băng khuâng
Muôn ngàn sâu nhớ bóng mờ mờ xa...
(Hoàng Giác, Mơ hoa)*

*Mỗi khi vang âm ngàn phương
Nhạc chinh nhân trong chiều sương
Em có mong dòng sông cũ
Vẫn xuôi niềm thương*

*Tình anh như thông đầu non
Vời cao trong mây buồn đứng
Muôn kiếp cô liêu, ngàn năm còn reo.
(Tô Vũ, Tạ từ)*

Không chỉ là lời trách móc mà còn là nỗi sầu thương vô hạn vì người đã cách biệt, tình đã phai trong ngày ly tan:

*Bông hoa nay vẫn còn hương
Lòng ta còn vết đau thương không cùng
Đỉnh hoa ở một bên lòng
Ngàn năm tiếc giấc mơ mòng khi xưa.
(Lê Thương, Bông hoa rừng)*

*Nhớ ngày xưa ngày tôi ra đi
Nước mắt em tôi thấm thiết trên mi chia ly
Nhớ nhung còn thấm
Đôi khi còn thấm câu thơ năm xưa
Xa vắng bao ngày tháng...
Đời đã vắng tiếng cười làn môi hương phai rồi
Buồn nhớ tới dáng người yêu áo xanh.
(Lê Trạch Lưu, Nhớ)*

Hoặc nhẹ nhàng hơn là sự hoài niệm về quãng thời gian êm đềm đã trôi qua:

*Chiều nay nắng thu chìm trong rừng
Ngừng đây nghe gió theo mây vàng
Lãng du lên mấy cung đàn
Thời chinh chiến trôi
Ngày tháng bên suối ngàn.
Ngày thu ánh sương chiều buông mờ*

*Lòng khách say sâu muôn kiếp nhớ
Nhớ ai cười trong nắng vàng
Bao ngày xuân tươi thắm
Nay đã phai tàn...
(Phạm Duy & Ngọc Bích, Giấc mơ ngàn)*

*Rạt rào tình vương sơn nữ
Tình thơ ngây bên suối
Xót xa duyên tình xưa
Lạnh lùng ngời trông trăng sáng
Ta nhớ ngày qua, nhờ làn gió đưa
Gió ơi đưa về chốn xưa
Phía xa bên bờ suối thơ
Bóng ai xa còn ước mơ...
(Văn Phụng, lời Văn Khôi, Trăng sơn cước)*

Khi nói đến tình của người lữ khách với các nàng sơn nữ, các nhạc sĩ thấy niềm vui trước hương sắc núi rừng dù sau đó khi rời xa lòng không nguôi thương nhớ. Cả hai bài hát sau đây đều diễn tả tình cảm trong sáng, nhẹ nhàng bằng nhịp điệu luân vũ 3/4 tươi vui:

*Ai về sau dãy núi Kim Bôi
Nhấn rằng tim tôi chưa phai mờ
Hình dung một chiếc thắt lưng xanh
Một chiếc khăn màu trắng trắng
Một chiếc vòng sáng lóng lánh
Với nụ cười nàng quá xinh...
(Tô Hải, Nụ cười sơn cước)*

Đường lên núi rừng sao hỡi hùng

Ôi gió lộng, muôn lá động
Cành trong bóng thê lương
Chiều nay gió ngừng bên suối rừng
Giăng nước bạc, nghe tiếng nhạc
Hồn vương bóng cố hương.
Mây bay về đâu? Chim bay về đâu?
Xin cho tôi nhắn tới nàng đôi câu
Ra đi vì đâu? Chia ly vì đâu?
Khăn tay còn thấm lệ sầu...
(Lê Bình, *Đường lên sơn cước*)

Hầu như các nhạc sĩ trên đường lãng du thường ngợi ca các nàng sơn nữ được gặp mà họ xem như là những đóa hoa ngàn:

Một đêm trong rừng vắng
Ánh trăng chênh chếch
Đầu ghềnh thấp thoáng
Bóng cô sơn nữ
Miệng cười xinh xinh.
Một đêm trong rừng núi
Có anh lữ khách nhìn trời xa xa
Ngắm trăng say đắm
Một mình băng khuâng.
Một đêm trong rừng vắng
Có cô sơn nữ
Miệng cười khúc khích
Ngắm anh lữ khách
Rời lòng băng khuâng.
Một đêm trong rừng núi
Có anh lữ khách nhìn trời xa xa
Biết đâu sơn nữ nhìn mình đắm đắm...

(Trần Hoàn, *Son nữ ca*)

*Nàng son nữ ơi nàng son nữ
Bóng anh về đây
Vì nợ nước anh đành tạm xóa
Để mưu thù chung.
Nàng son nữ ơi nàng son nữ
Nhớ chăng tình xưa
Giờ đây nhé ta cùng chung sống
Bên hoa rường mơ...
(Thanh Tuyền, *Tình son nữ*)*

2. Nỗi buồn trong tình yêu

Tình yêu có thể đem lại cho người nghệ sĩ niềm vui hoặc nỗi buồn. Trong âm nhạc lãng mạn, tình vui không được tìm thấy nhiều nhưng tình buồn thì tràn ngập. Trong khuynh hướng buồn thương, bi ai đó ta nghe âm hưởng chủ đạo là nỗi buồn sâu đậm và nỗi cô đơn vây kín. Cái buồn trong âm nhạc lãng mạn cũng là nỗi buồn trong thơ mới, đó là tình cảm tất yếu của một lớp người đã từng trải nghiệm tình trường và nghịch cảnh trong cuộc sống. Nó xuất phát từ tình cảnh của người mất mát tình yêu, của người bơ vơ, trông trải, lạc lõng trên bước đường tìm kiếm tình yêu. Có thể có một số ca khúc diễn tả nỗi buồn trong tình yêu nhẹ nhàng, thoáng qua nhưng cũng có những bài nào tình, thở than nhưng không hề bi lụy, không làm cho tâm hồn rơi vào sự đọa đày tuyệt vọng. Ta nhận ra tất cả giai điệu buồn thương ấy vẫn toát lên cái tình cảm chân thực, không tô vẽ; cái buồn bã đã trở thành vẻ đẹp của tâm hồn, như một nét đẹp thặng hoa, là chất men gây niềm gắn bó với cuộc đời.... Nỗi buồn đó thường được tìm thấy trong những

ca khúc viết về sự dở dang hoặc tan vỡ trong tình yêu, sự chia ly xa cách, sự thương nhớ não nùng, niềm tuyệt vọng đón đau...

a. Nỗi buồn nhẹ nhàng:

Bài hát về tình yêu buồn bã sớm nhất được nhận ra sau đây đã xuất hiện trước khi báo *Ngày Nay* đăng các bản nhạc lần đầu tiên ba năm sau đó. Cũng chỉ là nỗi buồn nhẹ nhàng được gửi trong nhịp điệu luân vũ diu dặt, có chút trách móc nhưng không bi lụy:

*Tình duyên đôi ta bẽ bàng
Đành để muôn năm lỡ làng
Còn nói ái ân làm chi?
Ngày vui xưa qua mắt rồi
Lòng thương xưa phai hết rồi
Tình yêu xưa tan nát rồi
Còn oán trách nhau làm chi?
Xin đừng nhắc những lời êm đềm ấy hết rồi
Sao không cùng chung sống trong yêu đương
Từ ngày còn được gần gũi bên nhau
Khiến phút ấy qua mắt rồi còn đâu?...
(Lê Yên & Văn Chung, *Bẽ bàng*, 1935)*

Rung cảm đã cho người nghệ sĩ những giai điệu mượt mà. Đôi khi họ còn mượn tiếng đàn để giải bày nỗi lòng. Chẳng hạn một khúc tango có từ rất sớm:

*Trời khuya thanh vắng
Hồn ai khóc trong canh trường
Đường tơ ai buông trong sương rền khúc
Hồn ai quanh quất
Đường tơ nhả bao lời thương*

*Sầu tư chung khúc
Tâm tã châu buông...
Đàn ơi xa vắng, buồn thương
Nhớ ôm bên lòng
Buồn ơi mênh mông
Thương mây bạt gió.
Đàn than chi đó, đàn van
Gió thương cùng mây
Đàn than chi đó, như gió thương mây!
(Hoàng Trọng, lời Quốc Bảo, Tiếng đàn ai, 1943)*

*Đường đời nhiều se sắt làm gì, nhiều nỗi đắng cay
Người ơi! Vui lên tiếng làm chi, tôi thấy bẽ bàng.
Lạnh lùng nhìn đời người ta vui tươi
Vội lòng người rạt rào sung sướng quá
Riêng lòng này buồn rầu tê tái hơi người...
(Nguyễn Văn Khánh, Tâm sự với cây đàn)*

*Muốn quên xa đàn.
Quên đi cho hết đau thương giận hờn
Nhưng thôi ta có đành quên được nào
Đời mà thiếu em ta vắng vui.
Hỡi dây tơ đồng
Em ơi hãy giúp cho ta đường đời
Cho ta lên tiếng cùng em vài lời
Đời mà thiếu em ta vắng vui.
(Nguyễn Văn Khánh, Nhạc sĩ với cây đàn)*

Một bài hát mang nét nhạc dân tộc nhưng đã được lồng vào nhịp điệu Tây phương sớm nhất thời bấy giờ (tango habanera) với nội dung phác họa hình ảnh quen thuộc của người phụ nữ với nỗi

chờ đợi khác khoải được tìm thấy nhiều trong tiểu thuyết của nhóm
Tự Lực Văn Đoàn:

*Những lúc em ngồi suốt canh khuya bên đèn
Miệt mài cùng một manh áo len
Vắng bóng anh em chờ mong anh.
Cố sức em đan thật nhanh.
Em đan áo cho xong
Còn hòng đông này vắng hình anh
Em lạnh lòng thay!
Xa anh em nhờ manh áo ấy
Khiến em quên lạnh lòng khi ngồi trước đèn.
Bóng ai qua thêm,
Vừa nhìn thoáng lướt trên nền trời đêm
Ngừng đan em thấy gió lay màn trúc
Bóng ai êm đêm...
(Văn Chung, *Bóng ai qua thêm*, 1937)*

*Hồn cầm phong hương hình bóng xuân tàn
Ngày dần buông trôi sầu vắng cung đàn
Từ người ra đi chờ vắng tin người
Từ người ra đi là hết mơ rồi...
(Văn Cao, *Cung đàn xưa*)*

*Tâm hồn anh tìm em
Theo làn sang lầu Thúy
Dưới trăng ngà sao huyền
Lòng anh giá băng
Trong bóng sương mờ...
(Đương Thiệu Tước, *Tâm hồn anh tìm em*, 1938)*

Đôi khi trong nỗi buồn của người nghệ sĩ có vương chút đau thương tê tái:

*Em, hôn anh đang sâu đau
Hôn anh đang thốn thức
Ai se tình duyên thắm đẹp
Kề mái tóc đầy hương
Tình như áng mây hồng.
Anh thường khóc khi chiều xuống
Lòng nhớ nhung triền miên
Trăng xưa về khuya bẽ bàng
Đường như hấn người yêu
Tình mây nước còn đâu.
(Lâm Tuyền & Dạ Chung, *Trở về dĩ vãng*)*

*Chiều rơi cho lòng lạc loài chơi vơi
Ngày rơi ta buồn giây phút qua rồi
Thời gian luống phụ cho ai mãi đâu
Luống hận cho ai mãi đâu, muôn kiếp u sầu.
Chiều ơi trôi về miền nào xa xôi
Tìm ai tiếng lòng thốn thức vẫn dài
Tình ơi mắt lệ chan chứa khắp nơi
Gió đừng khóc nữa gió ơi, tan nát toi bời...
(Hoàng Trọng, *Nhạc sầu tương tư*, 1953)*

Nhưng rồi chút đau thương tê tái ấy dễ chìm khuất trong thiên nhiên cô tịch dường như hồ hững trước tâm tình của người nghệ sĩ:

*Chim ơi tình ta lỡ làng
Đường đời nhạc duyên bẽ bàng
Say sưa ân ái mơ màng bên nàng.*

*Bồi hồi lòng ta hững hờ
Thuyền tình lạc nơi bến bờ
Sao ai vẫn cố mong chờ ngày mơ...
(Tạ Tấn, lời Hoàng Dương, *Luyến thương*)*

*Bên cầu tơ liễu vương hai bóng đau thương
Gió ru cành than khóc trong chiều sương
Sông nước như làm thình, áng mây vô tình
Thướt tha lướt trôi vờn nước non xanh...
(Thâm Oánh, *Xa cách muôn trùng*)*

b. Giấy phút chia ly

Nỗi buồn trong ca khúc lãng mạn chính là nỗi buồn từ sự chia ly của những người yêu nhau, từ sự đưa đẩy của cuộc đời, sự trở trêu của số phận. Riêng với nhạc sĩ Dzoãn Mẫn, đó không phải là tình riêng của ông mà từ sự chứng kiến sự chia tay của đôi tình nhân khi chàng trai lên đường đi lính lê dương tại ga Hàng Cỏ:

*Mấy phút bên em rồi thôi,
Đến khi bóng em mờ khuất
Người về u buồn khắp trời,
Người ra đi với ngàn nhớ mong.
Mấy phút bên nhau rồi thôi,
Dáng em sống trong hồn tôi
Xa cách ta còn tìm đâu ngày vui...
(Dzoãn Mẫn, *Biệt ly*)*

*Lòng tê tái vương nhớ nhung
Người chinh phu với sầu đông
Thuyền không bến lảng trôi tới đâu*

*Đưa đón ai xa ngừng bến nào
Thầm gieo rắc chi sầu nhớ...
(Hoàng Trọng, lời Nguyễn Túc, Phút chia ly)*

*Thương nhau làm chi
Âm thầm lệ vương khi biệt ly
Xa xôi còn chi
Vô tình em nhớ mối duyên hò
Tình như mây khói bóng ai xa mờ...
(Dương Thiệu Tước & Minh Trang, Bóng chiều xưa)*

Phút chia ly đã gửi tình ta vào mây khói, có chút ngậm ngùi
đầy nhưng biết đâu sẽ cho tâm hồn anh bay bổng về một phương
trời xa xăm nào đó:

*Biệt ly tình đôi ta vời vợi
Thuở ấy hồn anh đắm chơi vơi ngoài khơi
Người em sâu mộng của muôn đời
Thầm ước gông tơ thắm không bao giờ phai.
Tình em như tuyết giăng đầu núi
Tình anh như ánh trăng trâm suối
Tình ta như áng mây chiều trôi
Về tràn trên gối chăn mờ phai.
Biệt ly! Ôi biệt ly!
Ngậm ngùi đêm thâu âm thầm đôi câu
Biệt ly, anh theo cánh gió chơi vơi
Phiêu du khắp bốn phương trời
Xa xôi tiếc nhớ khôn nguôi
Men say lấp kín môi cười. Biệt ly sầu bi.
(Lâm Tuyền & Dạ Chung, Trở về dĩ vãng)*

Hãy cứ để tình anh trôi xa, em cách biệt nơi nào không hề biết nên chỉ còn để lại hồn bên suối vắng hay trên sông dài, chơi vơi theo bóng sương chiều, theo đêm chờ đợi:

*Xa xa êm lướt trên làn sóng
Bóng in chiếc thuyền lững lờ trôi xuôi dưới trăng
Hỡi con đò tình trôi nơi đâu
Hãy mang mối buồn ta tới phương xa...
(Tạ Tấn & Nguyễn Túc, Bên sông vắng)*

*Người hẹn cùng ta đến bên bờ suối
Rừng chiều mờ sương ánh trăng mờ chiếu
Một đêm thiết tha rồi đây xa cách
Đường chia hai ngã biết tới phương nào...
(Lê Mộng Nguyên, Trăng mờ bên suối)*

*Còn đêm nay nữa ta ngồi với nhau
Ngước mắt trông trời
Ngày mai anh đã xa rồi tình tan vỡ
Chìm trong lãng quên.
Thuyền anh mai ra đi rời bến
Mình anh ra đi nơi trùng sóng
Tìm hướng cho lòng tìm bến mơ
Từ nay xa cách rồi bến xưa.
(Đoàn Chuân & Từ Linh, Chuyển bến)*

*Chiều dần rơi chìm dưới sương mờ
Chạnh lòng lữ thứ đầy bao ý thơ
Tay nắm phím rung tơ
Tơ vương niềm thương nhớ
Ngày xa lắng trong mơ...*

(Châu Kỳ, *Nhạc sĩ trong sương chiều*)

Hình ảnh người nghệ sĩ dường như gắn bó với trời đất bao la, khi nắng sớm lúc sương chiều, ở đâu và thời khắc nào thì lòng vẫn mãi xuyên xao:

*Ngày vui tan theo bóng chiều dương
Hoàng hôn buông trên tóc liễu xanh
Trời mênh mông thưa thớt áng mây lơ lững.
Nhạc chiều nay vang khúc tiễn đưa
Buồn lênh đênh theo gió bốn phương
Chiều lằng lằng mây nước cuốn theo ngày vui...
(Trần Ích, lời Hoàng Hôn, *Chiều chia ly*)*

*Chiều nay mây giăng nét sầu
Sông nước lững lờ xuôi thuyền về đâu
Chiều nay mưa gió dãi dầu
Hoa lá phai màu gọi niềm thương đau.
Biệt ly cách xa muôn trùng
Xao xuyên lòng từ nay khuất bóng
Ngàn xa sương khói mênh mông
Luyến tình núi sông khiến ai chờ trông...
(Ứng Lang, lời Châu Kỳ, *Chiều tiễn biệt*)*

*Ra đi một sớm buồn
Sương mờ chập chùng buông
Mênh mang ôi lạnh lùng
Hồn xao xuyên
Chia ly một bóng người
Âm thầm đi chân tôi
Lưu luyến đưa vài tiếng lên đường...*

(Châu Kỳ, lời Hồ Đình Phương, *Từ giã kinh thành*)

Không chỉ chia ly với người mình thương yêu, đôi khi với bạn bè thân thiết cũng phải rời xa vì cuộc sống riêng nhưng trong lòng còn nhiều lưu luyến:

*Anh có nhớ ngày mới quen nhau
Có những lúc ta tự hỏi lòng
Không biết khi nào lại trùng phùng
Mà lòng ta hoài mong.
Anh có nhớ rằng phút chia tay
Quyến luyến biết bao tình bạn bè
Mong ước sao mau cho ngày về
Mắt nhìn mặt dưới trăng thề...
(Dương Thiệu Tước, *Bạn cùng tôi*)*

*Bạn lòng thân mến đây giây phút hồn tôi
Nghe chan chứa hương đời
Nhạc lời êm ái tôi ca ẩm vành môi
Mong sao đến bên người.
Bạn là trăng sáng trong đêm tối hồn tôi
Soi lên bao ánh tươi
Bạn là hoa thắm trên hoang vắng tình tôi
Vun lên một mùa mới!
Gặp nhau năm ấy trao câu hát làm tin
Dem cung phím gieo tình
Cùng yêu sông núi
Yêu duyên nước trời xanh
Yêu hương lúa thơm lành...
(Hoàng Trọng, *Bạn lòng*)*

Từ nỗi buồn lãng mạn đôi khi người nhạc sĩ còn khái quát một cách triết lý để mở rộng thành một nhân sinh quan của chính mình: từ nỗi buồn tình yêu trở thành nỗi buồn nhân thế, từ nỗi buồn nhân thế trở thành nỗi sầu vạn cổ...

*Ngoài hiên giọt mưa thu thánh thót rơi
Trời lắng u buồn mây hắt hiu ngừng trôi
Nghe gió thoảng mơ hồ
Trong mưa thu ai khóc ai than hờ.
Vài con chim non
Chiêm chớp kêu trên cành
Như nhủ trời xanh
Gió ngừng đi mưa buồn chi
Cho cõi lòng lâm ly.
Hồn thu tới nơi đây gieo buồn lây
Lòng vắng muôn bề không liếp che gió về
Ai nức nở thương đời
Châu buồn mau dương thế bao la sầu.
(Đặng Thế Phong & Bùi Công Kỳ, Giọt mưa thu)*

Sự chia ly không chỉ đem lại nỗi buồn da diết mà còn để lại nỗi cô đơn hiu quạnh đến xé lòng, nhất là người nghệ sĩ khi đang trên bước đường lãng du mà lòng thì ngàn mối tơ vò:

*Mây bao la trời đen u tối
Đêm đông trường lữ khách băng khuâng
Ngóng về phương xa chờ tin nhận
Nhưng nhận nào có biết nơi nao mà chờ
Nhận còn véo von bay cao bay xa tít
Chẳng có hẹn ngày về tìm ai nơi nao.
(Tu My, Tan tác)*

Không có hình tượng nào sâu sắc hơn để diễn tả nỗi cô đơn bằng hình tượng con thuyền lạc dòng và trôi dạt dờ khi xa bến:

*Theo gió thuyền xuôi sóng đưa bè trôi
Tiếng đàn trầm trầm man mác lòng tôi.
Nhìn con thuyền xa bến lòng ta còn lưu luyến
Hát khúc chia ly cho trái tim nào nùng đôi chút
Cho tiếng tơ thêm càng réo rắt
Mái chèo nhật khoan xen lẫn tiếng đàn.
Tôi khóc biệt ly khóc cho ngày đi
Không còn ngày về chia mỗi tình si...
(Luu Bách Thụ, Con thuyền xa bến)*

Chưa hết. Một con thuyền khác lại không còn bến nữa, chẳng biết trôi dạt về đâu giữa dòng nước bao la trong đêm thâu quạnh vắng. Một nỗi cô đơn rờn rợn trong mênh mông. Hình tượng đó khiến ta liên tưởng đến tâm trạng bơ vơ nào nùng của người nghệ sĩ:

*Lướt theo chiều gió
Một con thuyền theo trăng trong
Trôi trên sông Thương
Nước chảy đôi dòng
Biết đâu bờ bến
Thuyền ơi thuyền trôi nơi đâu
Trên con sông Thương
Nào ai biết nông sâu...
Ánh trăng mờ chiếu
Một con thuyền trong đêm thâu
Trên sông bao la*

Thuyền mơ bến nơi đâu.

(Đặng Thế Phong, *Con thuyền không bến*)

c. Sự hoài niệm, tiếc nuối:

Khi mối tình đã rời xa, điều còn lại với người nghệ sĩ là niềm tiếc nuối vô hạn để rồi họ không thể nào quên những ngày tháng tươi đẹp với bao kỷ niệm ấm áp, êm đềm đã qua:

Dư âm tiếng hát

Reo lên trong lòng anh bao nhớ nhung

Đê mê lòng nhớ

Đêm qua giấc mơ môi em hé rung

Anh muốn thành mây

Nương nhờ làn gió

Đưa anh tới cõi mơ hồ nào đây

Muôn kiếp bên nàng.

(Nguyễn Văn Tý, *Dư âm*)

Yêu ai, yêu cả một đời

Tình những quá khát khe khiến cho đời ta

Đau túi cả lòng vì yêu ai mà lòng hằng nhớ.

Năm tháng trôi lạnh lùng hoài

Tình đó nhắc nhớ luôn đến ta tình ai

Nhớ cả một trời

Tình yêu kia mà lòng nào quên...

(Nguyễn Văn Khánh, *Nỗi lòng*)

Chiều nay niềm ái ân xưa

Tìm đến bên ai kể nỗi nhớ thương

Lời thề cùng cánh hoa rơi

Tàn úa bên sông dưới ánh tà dương.

*Xuân nay bao sầu nhớ xuân xưa
Tiếc mối tình phai hương
Đang lòng hầu dứt muôn đường tơ vương
Sầu vương áng mây bao nhuộm màu tang...
(Vũ Thành, Nhớ bạn)*

*Lời thề nguyện giờ đâu xa vắng
Lòng tràn đầy sầu chung non nước
Hồn em có cùng người chứng minh
Anh bước ra đi luyến tiếc hoài
Đời còn có em nay mà thôi...
Nhìn chiều vàng đời thông thừa thốt
Lòng bụi ngùi tìm em trong gió
Giờ đây viếng thăm hồn cố nhân
Năm tháng trôi qua sóng gió đời
Chiều chiều nhớ em khôn lòng nguôi...
(Nguyễn Văn Khánh, Chiều vàng)*

Tâm sự biết gửi về đâu? Xin nắn nốt cung đàn nhưng mối duyên đã lỡ, dây tơ đã chùng. Thôi đành âm thầm một bóng trong nát tan cõi lòng:

*Tha thiết gửi mấy cung đàn
Nửa chùng xuân cung đàn lỡ
Ai nhắn người nơi xa ngàn
Tơ vương nghìn năm nát tan.
Nơi ấy giờ đây âm thầm
Chiều chiều mơ nơi đàn ấm
Vương khói trầm luân cay nồng
Xe tơ tầm cho nát lòng...
(Hoàng Giác, Lỡ cung đàn)*

*Ngàn đường tơ lướt theo mây giang hồ
Ngàn lời thơ xa vời mơ mơ
Lệ sầu rơi luyến thương đôi lời
Dịu làn môi sóng lòng chơi vơi...
Chim ơi tình ta hết rồi
Chim bay bay mãi bốn trời
Hận buồn lòng ta rã rời theo ngày trôi...
(Tạ Tấn, lời Hoàng Dương, *Luyến thương*)*

*Đàn bao tuổi rồi đàn ca chẳng ngại
Bao dây đứt trong quãng đời
Tình tang tang tính tính tình...
Của tình duyên số mạng người
Đàn ca nửa lời để cùng nhẹ lối...
(Lê Thương, *Đàn bao tuổi rồi*)*

Người nghệ sĩ thường chọn một không gian gần gũi để hồi tưởng về những kỷ niệm buồn vui, những lời yêu đương và hẹn thề trong quãng thời gian đã qua. Không gian đó thường là buổi chiều với gió mây, với sương lam hiu hắt:

*Anh ngồi nhớ tới em những khi sương chiều dần rơi
Che mờ mờ bao cánh bướm khơi
Ôi con nước bên sông lờ đờ đâu còn in bóng
Những phút giây khi xưa đôi ta im ngồi...
(Hoàng Quý, *Đợi chờ*, 1938)*

*Sương lam tuôn rơi hắt hiu
Trên hàng thông xám reo vi vu
Khiến xui bao nhiêu nhớ nhung*

*Tàn lòng ước mơ.
Người đi phương xa đâu ngờ
Miền quê hương ai mong chờ
Đau đớn xót thâm từ ngày biệt ly.
Gió thu về mang thương nhớ
Đến cho lòng thêm chan chứa
Lá ngô bay trong sương sầu
Biết bao giờ còn thấy nhau...
(Đan Trường, Trách người đi)*

Chiều buồn với bao nhiêu mong chờ; ngồi đây mà hồn trôi theo dĩ vãng, lòng như ai oán với khúc điệu blues, slow vọng lên từ trong hoài niệm:

*Chiều vàng rơi trong khúc nhạc tương tư
Đời phiêu lãng sống những ngày mong chờ
Thấu tình ta chẳng hỏi người phương xa
Cung đàn theo với lòng thiết tha...
(Ngọc Bích, Khúc nhạc tương tư)*

*Chiều nay gió xa xăm vang khắp nơi
Như dáng em theo cánh chim tung chồn xa vời
Gây nhớ mong cho người yêu đôi nơi.
Thầm nghe gió hoang mang đưa khúc ca
Tôi ước mong mơ thấy em chiều năm xưa
Cố ngân phím đàn lơ lửng hình dung bóng xa...
(Dzoãn Mẫn, Gió xa khơi)*

Không chỉ có buổi chiều buồn bã mà đêm về mới thấm thía nỗi buồn thương. Bao nhiêu kỷ niệm ùa về khiến cõi lòng dâng lên nỗi nhớ nhưng se thắt con tim:

Nhớ nhung, nhớ nhung ngập trời
Buồn vương khắp nơi gió trăng lạc lối
Nhớ nhung sắt se lòng quá
Phía tây mây mờ sầu lắng trong mơ.
Bóng dáng mây huyền lướt như tóc ai
Tha thướt buông phương trời
Hầu lời cuốn tim ta rồi bời.
Đây nét mặt trong trăng
Âu yếm như mỉm cười
Cùng nhân thế sầu đầy vơi
Nhớ nhung, nhớ nhung ngập trời
Tìm đâu bóng ai cho tâm hồn say...
(Thẩm Oánh, Nhớ nhung)

Mênh mông nước xuôi
Chiếc thuyền lơ lửng theo dòng
Lơ lửng theo dòng
Đùa ánh trăng vàng đầy sông.
Sông sầu nghe hát
Gió đưa tiếng một cô nàng
Hát chi cho lòng càng buồn thương
Đau thương sầu nhớ.
Đêm đêm vắng tanh
Có người mộng vỡ tan tành
Nhìn mảnh trăng tàn
Chìm dưới sông một màu xanh
Sông sầu buông tiếng
Nước reo gió than sóng gào
Nhắc chi cho lòng gọi buồn thương
Tiếng hát vẫn vương...

(Xuân Tiên, *Tiếng hát trong sương*)

*Đêm nay trăng chiếu êm đềm
Xa xa mây tỏa lững lờ
Gió lướt qua hàng cây liễu phát phơ
Soi bóng gương hồ vờn gió say sưa.
Đêm nay trăng gió đẽ huề
Bâng khuâng tiếc thương khúc nhạc ái ân
Vấn vương, vương vấn nhớ ai đó
Ngoài bốn phương
Thương ai sống đời gió sương
Rớt đôi ngán lệ sầu thương.
Ai đi trong lớp sương mờ
Hay chẳng em vẫn mong chờ?
Những lúc đêm tàn buông gió hoài mơ
Em vẫn âm thầm buồn nhớ năm xưa.
Xưa, ngày ấy đã đi xa mờ mờ
Những đêm hôm nào
Đầy trăng soi sáng mơ màng
Tới đây, ngồi đây ta cùng ngắm
Gương hồ long lanh dưới ánh trăng...
(Tạ Tấn, *Bâng khuâng*)*

Tác phẩm đầu tay của nhạc sĩ Hoàng Trọng cũng là một khúc nhạc tình buồn trong tiết tấu luân vũ chậm rãi:

*Vàng trăng sáng lẳng soi bên thềm
Chiều mây nước tiếng dương êm đềm
Lòng sầu vương buồn lan theo gió
Nhớ thương ai khắc khoải chờ mong...
Tơ lòng vương vấn, tâm tình ai thấu*

*Dưới trăng khuya này
Minh tôi ôm khối sầu đau.
(Hoàng Trọng, Vàng trăng sáng, 1938)*

Hoặc một khúc điệu tango đầy u hoài man mác giữa bóng chiều
vội:

*Chiều ơi về đâu
Chiều đi lòng nhớ bao nỗi u sầu
Chiều sương im lặng buồn
Mờ xa đôi cánh chim lùa theo gió
Chiều xa ngoài khơi
Thuyền theo dòng nước về chốn xa vời
Cành hoa phai sắc tàn
Còn đâu trăng sáng mơ bên vườn lan.
Nhưng giấc mơ tan.
Vương theo gió bao cung đàn.
Đâu dáng duyên xưa
Một chiều thu ta còn nhớ.
Nhớ hồi còn thơ,
Vai kề vai trong tiếng tơ.
Tuy xa vắng ta vẫn mong chờ,
Chiều sao hờ hững lạnh lùng thờ ơ.
(Nhật Bằng, Bóng chiều tà)*

*Niềm thương dù cho xa cách
Muôn trùng không phai mờ
Ngày tháng vẫn vương
Theo áng mây trôi đi bơ vơ
Tìm lúc chiều về những phút say mơ
Tìm về lối cũ nên thơ*

*Hàng cây im bóng bên hồ.
Đàn ơi hòa theo tiếng gió
Mơ màng đi xa vời
Lời ai sao mà tha thiết
Êm đềm như chơi vơi
Hình bóng ngày nào đã quá xa xôi
Một tà áo tím bên tôi
Thắm nghe lá vàng nhẹ rơi...
(Nguyễn Hiền, Tìm đâu)*

Hay một khúc slow buồn áo não vì lòng như muốn quên hết
cả cuộc đời:

*Đàn chim tung cánh xa khuất mờ
Chiều thu lưu luyến màu thương nhớ
Nhớ mái đầu ai nhuộm nắng vàng
Buồn biết bao giờ cho hết nguôi.
Lòng ta ai oán man mác sầu
Nhìn xa xôi nhớ thắm mong ước
Như sóng trùng dương theo cánh bướm
Là lúc quên đời không tiếc thương.
(Lâm Tuyên, Hình ảnh một buổi chiều)*

Thời gian gợi nhớ thường đi đôi với cảnh vật chung quanh,
thường là hình ảnh cô liêu, quạnh vắng. Tình cảm thì diệu vợi được
mô tả trong bài hát sau đây bằng màu sắc sinh động của giai điệu
(re thứ chuyển sang re trưởng) và sự đều đặn của nhịp điệu luân vũ:

*Chiều chiều riêng đứng bên sông
Lòng tràn ngập đầy bao nỗi nhớ nhung
Dòng nước trôi lững lờ*

*Thuyền ai lướt nhẹ trên sóng xanh mơ
Lời nguyện trong lúc chia ly
Sầu vương vấn từ khi bước chân đi
Buồn nhớ người xa vắng
Lòng mến thương người đi đã mấy trăng.
(Võ Đức Thu, Nhớ người xa vắng)*

Còn đây là điệu ru êm ái nhẹ nhàng khi hôn đắm chìm trong
chiều thu để nghĩ về mối tình xa xưa ấy:

*Chiều về thu chiều buồn
Chiều về thu, chiều ơi chiều vương lạnh lùng
Mà làm ta sao như vương vấn
Chiều lằng lằng dịu dàng
Cánh đó đây buồn mơ tựa dăng nỗi niềm
Lòng buồn tình xưa sao xa xa vắng...
(Nguyễn Văn Khánh, Lời thề xưa)*

*Chiều nay sớm về với sắc thu đắm u buồn
Cùng gió vàng với sương thu mờ buông
Ai có về nẻo xưa
Cho nhắn cùng người xa.
Nhớ khi hoàng hôn cùng ai dưới màn sương
Bước dần trên đường lòng réo rất yêu đương...
(Nguyễn Thiện Tư, Nhắn gió chiều)*

*Ngàn đường tơ lướt theo mây giang hồ
Ngàn lời thơ xa vời mơ mơ
Lệ sầu rơi luyến thương đôi lời
Dịu làn môi sóng lòng chơi vơi.
Ôi cánh chim buồn lướt sóng tha phương*

*Chốn nào tàn rơi một chiếc bóng xa
Bay qua ngàn trùng dương
Mang bao niềm thương
Say sưa nhạc sóng chim hoài chờ mong.
Chim ơi tình ta lỡ làng
Đường đời nhạc duyên bẽ bàng
Say sưa ân ái mơ màng bên nàng
Bồi hồi lòng ta hững hờ
Thuyền tình lạc nơi bến bờ
Sao ai vẫn cố mong chờ ngày mơ...*

(Tạ Tấn, lời Hoàng Dương, *Luyến thương*)

Không gian đó có thể là một chiều có khuôn mặt thánh thiện của người yêu với mưa buồn ngoài giáo đường im vắng:

*Thánh giá xa vời lắm với chuông chiều ngân
Hồn thánh thoát mưa dầm buồn tối âm thầm
Nơi giáo đường im bóng thắm mong ngóng
Đắm đuối trên làn sóng mắt nàng huyền mơ.
(Nguyễn Thiện Tư, lời Phi Tâm Yến, *Giáo đường im bóng*)*

Hoặc là một đêm thanh vắng, cô tịch với vầng trăng mà trong lòng tràn ngập cả nỗi buồn chơi vơi khi nhớ tới lời thề xưa và nhìn lại nỗi cô đơn trong giây phút hiện tại:

*Dâng sóng sâu đàn ơi ta nhớ xuân nào
Xa khuất rồi một mùa bên ánh trăng soi
Ngọt hôn nhớ người tình xưa
Dưới ánh trăng mờ đã thề thốt lời mong chờ.
Xa vắng rồi người đẹp về bến mơ nào
Đâu những lời hẹn thắm ta sống bên nhau.
Chiều buồn tới nhạc hôn ơi*

Sóng âm thầm với đời giang hồ lẻ loi.
Xa xôi nhớ cung đàn, đêm nao giấc mơ tàn
Yêu em thiết tha dù lòng nát tan
Hôm xưa dưới trăng thề, sao ơi vẫn thẫn thờ
Khi nghe tiếng tơ tràn về thương nhớ...
(Ngọc Bích, *Lời hẹn xưa*)

Ánh trăng lan dần
Cô lái đò chờ trên bến sông
Lòng mơ hình bóng chàng
Dắt trăng theo
Thuyền sang ngang bến
Hồn nặng vương vấn
Bóng con đò nghiêng...
(Hoàng Trọng, *Trên bến vắng*)

Đêm nay sao trong mắt ta hoen mờ
Nhạc hồn ơi về dâng sầu nhớ!
Nhớ ai trong mơ, giấc mộng chiều xưa
Kiếp giang hồ theo gió mưa...
Đêm nay trăng thương xót ai trăng mờ
Trời về khuya thăm vương sầu nhớ
Trách ai năm xưa, nữ đàn thờ ơ
Xót xa chùng muôn phím tơ!
(Ngọc Bích, *Hồn theo gió*)

Đôi khi người nghệ sĩ không chỉ buồn trong tim mà còn phóng cái buồn ra khắp cả thế gian:

Nhớ nhung, nhớ nhung ngập trời
Buồn vương khắp nơi, gió trăng lạc lối.

*Nhớ nhung sắt se lòng quá
Phía tây mây mờ, sầu lắng trong mơ.
Bóng dáng mây huyền lướt như tóc ai
Tha thướt buông phượng trời
Hầu lời cuốn tim ta rối bời
Đây nét mặt trong trăng âu yếm
Như mỉm cười cùng nhân thế sầu đầy voi.*
(Thâm Oánh, *Nhớ nhung*)

d. Mong chấp cánh yên ương:

Khi chia ly, mỗi người theo một nẻo đường riêng của mình. Người đi thì về nơi xa, người ở lại thì cô đơn chiếc bóng trong cô phòng:

*Cô liêu lòng ai sắt se đau thương
Tìm đâu cho thấy bóng ai
Sầu căng ôi đứt giây tơ đồng
Hận tình lạnh lùng theo gió đông
Một trời buồn nhớ bao la
Lời thề lòng ta vẫn thiết tha...
(Dương Thiệu Tước & Minh Trang, *Buồn xa vắng*)*

Cô đơn khiến người nghệ sĩ mong ước người xưa quay lại, nhất là khi đêm về, đó là thời khắc dễ vang lên tiếng lòng khắc khoải. Ta hãy nghe giai điệu êm đềm trong bài dạ khúc (nocturne) của hai tác giả cùng chung tâm trạng:

*Gió gầy hương nhớ nâng tiếng đàn xa đưa
Sầu vương vấn gầy mơ khóc trên dây tơ
Trong sầu nhớ bóng ai thoáng về cô phòng
Nào đâu thấy tình xưa mơ màng.
Đàn ai lên cung oán (tang tình) gieo hờn*

*Đàn ai ngân theo gió (xé xang) gieo buồn
Bồn chôn trong đêm tối
Lần dò chân theo lối mấp mô...
(Nguyễn Mỹ Ca, Dạ khúc)*

*Đêm về trong bước phong sương lùa gió phủ phàng
Ai cười kiếp sống mong manh, lệ thấm cung đàn
Ai cất chén mong say sưa quên hận sâu
Mơ bóng dáng xưa
Trong tiếng tơ ngập ngừng, ai oán.
Đêm về trên bến cô liêu mờ xóa chiều tà
Lau thắm xơ xác run nghe sương chìm băng giá
Hồn ai về rền tiếng than như chập chờn
Hòa tan cùng nhịp sóng nước
Reo mịt mùng vắng xa...
(Nguyễn Văn Quý, Dạ khúc)*

Mối tình tan vỡ để lại trong lòng người nghệ sĩ không chỉ tiếc nuối mà còn nổi mong ước một ngày nào đó được gặp lại, nối kết tơ lòng để còn được bên nhau trong một ngày đoàn viên để sống lại tình xưa êm đẹp:

*Nàng ơi đường còn xa
Nào sánh bước đôi đi cùng
Khán nguyên trăng già, nổi duyên tao phùng.
Tôi tin rằng trời cao xui khiến chi đây
Không dung thì làm sao đã có nơi này.
Cho đôi mình cùng đi xuyên núi qua đồi
Dưới bóng trăng đăng kia
Bước nàng khiến bước tôi.
(Đan Trường, Miếng trâu duyên)*

*Một hôm lại gặp nhau
Đời tươi vui cùng tia nắng
Trên cành hoa đào
Ta được gần bên nhau
Mặc không gian
Mặc cuộc sống ra thế nào.
Lòng ta được hân hoan
Cùng nhau ta có thể mơ những ngày sáng
Say đắm trong câu ca mơ màng
Ta hát theo cung đàn của giấc mộng vàng.
(Lam Minh, *Mơ khúc tương phùng*)*

*Bóng trăng xưa còn đây
Nhắc duyên tình bao ngày cùng ai mơ say
Bóng chim bay về đâu
Mắt vương sầu mi nhìn chân trời lòng đau.
Người xưa nơi đâu thấu chẳng lòng ta
Buồn trông mây trôi lời cuốn bao mơ
Tàn theo bóng trăng trong ngàn sương mờ.
Bóng trăng xưa còn đây
Xót xa lòng đâu người cùng ta mơ say
Gió mây đưa về đâu
Mắt vương sầu mơ nhìn chân trời lòng đau.
(Hoàng Trọng, *Bóng trăng xưa*, 1940)*

Mối tình chẳng hề phai nên lúc nào cũng vang lên tiếng lòng tha thiết cùng hình ảnh đầy luyến thương và một ngày hẹn hò với người năm cũ có chăng chỉ về trong giấc mơ? Tâm sự được phô diễn trong khúc điệu tango say đắm:

*Đàn ơi dù người xa cách
Nhạc còn tha thiết những khi chiều vắng
Nhớ chẳng đêm nao
Đôi lòng hòa tiếng tơ vàng.
Chiều buồn về nhạc dâng ý thơ
Cung đàn nhớ nhung lời thề xưa
Còn đâu tiếng lòng
Còn đâu hình bóng một mùa chờ mong?
Hẹn ngày nào về trong giấc mơ
Ôi buồn nhớ nhung một chiều xưa
Hồn say đắm rồi
Chờ ta theo với
Người em ngoài phương trời.
(Xuân Tiên & Ngọc Bích, Chờ một kiếp mai)*

Hay một lời tự tình chứa bao niềm mong ước chạy trên giai điệu ngũ cung và nhịp điệu slow nào nê:

*Mộng đẹp về trong đêm lắng mơ
Nhạc triền miên lâng lâng ý thơ
Bóng em tôi tha thướt mơ hồ
Đến bên tôi trong lúc không ngờ
Nhắc cho tôi phút giây mong chờ.
Rồi nhìn nhau không nói mấy câu
Thời gian đợi chờ ai mãi đâu
Lúc xa nhau muốn nói muôn lời
Ước mang sao cho đến bên người
Mất nhưng huyền ngất ngây hồn tôi...
(Hoàng Trọng, Tiếng lòng, 1953)*

II. NHỮNG CA KHÚC CA NGỌI THIÊN NHIÊN

1. Thiên nhiên tươi đẹp

Âm nhạc lãng mạn cũng tràn đầy cảm xúc trước thiên nhiên. Người nghệ sĩ ca ngợi vẻ đẹp của đất trời, mây nước, vẻ đẹp muôn sắc của thiên nhiên. Thảng hoặc một đôi bài hiếm hoi mang màu sắc quan điểm duy mỹ, còn hầu hết đều là cảnh quan gắn liền với miền đất cụ thể của đất nước. Thiên nhiên ấy hiển nhiên không phải là cảnh đẹp trừu tượng, hư cấu mà chính là hình ảnh quê hương, đất nước của người nghệ sĩ. Các tác giả đi vào cuộc sống, bước chân trên mọi nẻo đường, phác họa và ghi chép biết bao hình ảnh thân thương in dấu trong tâm hồn họ. Hình ảnh đó là cảnh thiên nhiên tươi đẹp hiện ra với bao dáng vẻ biến đổi theo từng mùa được các nhạc sĩ mô tả và rung động theo nhịp đập trái tim biết xao xuyên trước mỗi sắc màu, trước bao tình tự, bao mối u hoài, bao kỷ niệm được gọi lên từ đó. Thiên nhiên ở đây bao giờ cũng thấm đượm tình cảm đậm đà của người đối diện; cảnh và tình trong tâm hồn người nghệ sĩ không tách biệt mà chỉ là một, cảnh là cái nền cho tình trải rộng và tình được phô diễn hay gọi lên từ cảnh. Nói khác đi, người nghệ sĩ từ nội tâm bước ra ngoại giới và từ ngoại giới trở về nội tâm. Trong một số ca khúc ta tìm thấy thiên nhiên tươi đẹp, ấm áp, ở đó không gian như mở ra thanh thoát, tình cảm dịu êm và hương vị ngọt ngào trong niềm vui ái tình.

Bài hát về chủ đề thiên nhiên được đăng sớm nhất trên báo *Ngày Nay* ngày 31-7-1938 có nhịp điệu tươi vui, rộn rã là bài thơ phổ nhạc:

*Chờ đợi bình minh, hồn non nước
Đang âm thầm sống trong gió sương*

*Chờ đợi bình minh, hồn hoa thắm
Đang êm đềm đắm trong giấc hương.
Đàn chim bay xuyên xao trên cành
Cùng mây trông đón đưa tin lành
Khắp nơi mơ màng, khắp nơi vui mừng
Chờ đợi ánh dương.
Bao nguồn sống, bao tưng bừng
Đầy mây nước, tiếng vang lừng như rồng reo.
Bướm tung bay say đắm trên hoa
Hoa đón làn gió cùng nhau múa theo
Khúc thanh âm bình minh tươi sáng
Tươi khắp non sông
Khắp non sông vang tiếng ca
Vui mừng reo ánh dương.
(Nguyễn Xuân Khoát, thơ Thế Lữ, Bình minh)*

Ngay từ rất sớm, hai nhạc sĩ Nguyễn Văn Thương và Thẩm Oánh đã phác họa khung cảnh thiên nhiên tươi đẹp cùng giai điệu dặt dìu trong nhịp luân vũ ở hai bài hát sau:

*Vườn xuân hoa hé cười
Nhờn nhờ bướm lượn
Cỏ cây cùng hoa đua tươi.
Hương sắc hoa nhàn đượm
Gió thoảng đôi nơi
Ướt thơm riêng một góc trời.
(Nguyễn Văn Thương, lời Ngô Ganh, Người đẹp vườn xuân)*

*Xuân về rồi, muôn đóa hoa đào tươi
Cười trong nắng sáng tươi
Buông mảnh tơ liễu soi hồ gương*

*Rộn màu sắc xuân vừa sang
Ngàn muôn tiếng vang lừng ca
Chim ghé đôi tung trời bay
Và âu yếm bên ngàn hoa
Cô gái mơ màng say...
(Thâm Oánh, Xuân về)*

Ta nghe tiếng reo vui trong sáng vang khắp đất trời của mùa xuân với muôn sắc màu tươi thắm:

*Xuân tươi xuân vui
Xuân đẹp trong ý thơ đẹp trong tiếng ca
Đẹp trong sắc muôn ngàn hoa.
Xuân về ta chào xuân khắp nơi
Chào xuân thắm tươi
Chào xuân với bao ngày vui
Nắng xuân loáng in gương hồ
Bướm xuân giỡn nô trên bờ.
Làn gió vi vu hoài
Làn sóng rung rinh hoài
Làm cho ta luôn luôn khoan khoái
Với xuân tới ta vui cười...
(Lê Yên, Xuân nghệ sĩ hành khúc)*

*Xuân tung bồng mùng xuân múa hát
Cho bao người cùng xuân vui chơi
Reo ca lên lời oanh gieo vang
Đời xuân ta đang thắm tươi...
(Nguyễn Hữu Ba, Xuân...xuân)*

*Trời huy hoàng chân mây
Nắng hồng phớt nhung*

*Non nước bốn phương nghe xuân về
Vườn xa thấp thoáng mưa hoa đào rơi
Chờ tin lành, hồ xuân sóng vàng nắng rung...
(Hùng Lĩnh, Một mùa xuân huyền ảo)*

Và đây khúc hát mừng đón bình minh với giai điệu tươi sáng được lồng trong nhịp luân vũ dịu dặt:

*Bình minh tươi sáng đây đó khắp nơi
Trời xanh thắm tươi bao vật đều vui cười
Đàn chim líu lo như đón chào bình minh
Nhón như bay liệng trên cành.
Ngàn hạt sương mai long lanh khắp nơi
Muôn ánh sáng tươi trên những cành hoa xa vời
Làn mây thướt tha đang êm đềm trôi qua
Gió đưa cành trúc la đà...
(Võ Đức Thu, Bình minh ca khúc)*

Đây là lời ngợi ca bình minh với muôn tia sáng rọi chiếu khắp cảnh vật yêu kiều:

*Trời bình minh nhẹ theo chiều gió
Muôn cánh hoa thơm hắt hiu lòng
Khoe sắc êm dịu dưới ánh hồng
Nhìn hoa thắm lòng bao nhớ nhung.
Ngàn tia nắng xuyên qua cành lá
Chim hót vang như muôn tiếng đàn
Tiếng trúc vi vu trong gió ngàn
Trời tươi sáng nhiều muôn sắc hồng...
(Hoàng Trọng, Mùa hoa thắm)*

*Trời bình minh lướt theo chiều gió
Bướm bay bướm bay chàng đi tìm yêu
Đầu cành muôn đóa hoa hàm tiếu
Lả lơi mỹ miều trên bướm đa tình.
Vườn hồng nhung ẩn sau màn sương
Cánh phong kín hương nàng chưa hề yêu
Thường nàng trông những con bướm to
Nàng không ước mơ đời hoa thơ trinh...
(Nguyễn Văn Thương, lời Kim Minh, *Bướm hoa*, 1942)*

Có nhạc sĩ yêu loài hoa mai, quý mến cả sắc và hương rồi đem ví như người thiếu nữ đang yêu:

*Hoa mai trong gió cười lả lơi
Hoa như ngây ngất say tình đời
Hoa như quyến luyến tâm hồn tôi
Như hẹn nhau từ ngàn kiếp xa xôi.
Hoa dâng hương ngát thơm vườn xuân
Nhụy vàng không chút vương bụi trần
Như cô gái nhớ mong tình quân
Hoa cười đang chờ đợi phút ái ân...
(Canh Thân, *Hoa mai*)*

Đôi khi nhìn đóa hoa khoe sắc ngoài kia mà tưởng như người đẹp của lòng mình. Nhưng thiên nhiên tươi đẹp không chỉ mang lại niềm vui. Người nghệ sĩ lắm lúc suy tư khi nhìn đời hoa sớm nở tối tàn mà nghĩ về cuộc sống ngắn ngủi, phù du:

*Nàng hoa sáng nay khoe thắm
Cùng hương trời say đắm
Dáng yêu kiều lắm*

*Hương ngát mơ màng
Ngàn hoa kém thua sắc nàng
Và giống ngàn lá vàng
Đều nghiêng nghiêng
Lá hoa như buồn ý riêng...
(Dzoãn Mẫn, Sao hoa chóng tàn)*

*Nhưng bên luống hoa
Kìa ai ngồi thở than
Thương cho đời hoa
Khéo sao sớm nở tối tàn.
Mà giờ đây muôn hoa thắm tươi
Hương theo gió đưa
Trong muôn sắc huy hoàng
Ai có ngờ đâu khi ánh tà dương
Lắng sau màn sương
Hoa lià cánh biếc
Hồn theo gió vương...
(Dương Thiệu Tước, Kiếp hoa, 1948)*

Nhạc sĩ Dương Thiệu Tước vốn say đắm cảnh đẹp thiên nhiên nên viết nhiều bài hát về chủ đề này. Chẳng hạn cảnh đẹp mùa xuân tươi thắm:

*Một ngày đẹp tươi hồng
Chúng ta thăm cảnh trời xa
Khi chân núi khi ven rừng
Gió mây chờ mong.
Nhạc rừng tràn âm thầm
Suối mơ reo và ngàn thông
Chim đua hát ca trên cành*

Tiếng vang rừng xanh...

(Dương Thiệu Tước, *Dưới nắng hồng*)

Bên cạnh đó là những bài hát vẽ nên hình ảnh buổi chiều êm đềm, trầm lắng. Dĩ nhiên tác giả vẫn lồng vào đó chút tình riêng nhẹ nhàng của người nghệ sĩ. Giai điệu hai bài hát sau đây được chuyển tải trong nhịp luân vũ êm ái:

Trời hoàng hôn nắng vàng sao xuyên

Kìa làn mây gió quuyến xa đưa

Mây trôi lững lờ, hôn ai luống ngẩn ngơ

Chiều lẳng lẳng xuống dần

Lẳng lẳng gieo buồn, chiều mơ.

Nhìn áng mây chiều

Thuyền mây lướt tha thướt về bến nao

Chìm trong bóng tà dưới trời u sầu

Làn mây kia gió đưa về đâu...

(Dương Thiệu Tước, *Áng mây chiều*)

Thuyền mơ trên dòng sông vắng

Buồm in bóng trên ngàn dâu xanh

Núi lam khuất sau ngàn cây

Như bức tranh chiều nắng tơ xây mộng vàng.

Làng ai bên dòng sông vắng

Kề bên núi lam miền Trường Sơn

Nhà ai khói tỏa mây mờ

Giống niềm thương nhớ

Chìm theo mây nước bao ước mơ

Bên sông lững lờ

Thuyền trôi trôi khuất xa mờ.

Thuyền ơi trôi về bến nao

Hồn thơ reo khúc ly tao.

*Trong bóng chiều từ không trung
Chuông chùa buông
Tiếng trầm ngâm âm u.
Triển miên trên dòng sông vắng
Thuyền mơ bến xưa
Dòng trường giang
Buồm trông bóng in núi xanh
Gió về lưu luyến
Buồn thơ chan chứa trong sương chiều
Bến sông tiêu điều
Thuyền ai ai nhớ ai nhiều...
(Dương Thiệu Tước, *Thuyền mơ*)*

Ngoại giới cũng là cái có để người nghệ sĩ giải bày tâm trạng, nhất là cảnh vật tuyệt đẹp như tranh vẽ: rừng thu, suối mát - nơi ghi dấu bao kỷ niệm những ngày đã qua:

*Suối mơ bên rừng thu vắng,
Dòng nước trôi lững lờ ngoài nắng
Ngày chưa đi sao gió vương
Bờ xanh ngát bóng đôi cây thùy dương.
Suối ơi ôi nguồn yêu mến
Còn ghi khi bóng ai tìm đến
Đàn ai nấn buông lưu luyến
Suối hát theo đôi chim quỳên...
(Văn Cao & Phạm Duy, *Suối mơ*)*

Không gian tuyệt vời không kém là đêm trăng. Trăng bên bờ sông, trăng qua vòm lá, trăng chiếu làn mây, trăng phai bên thềm với âm thanh của tiếng tiêu, tiếng đàn và cả tiếng lòng nữa. Có lẽ vì

thế nên nhiều nhạc sĩ đã say đắm ánh trăng khi muốn bày tỏ tâm tình hoài niệm của mình:

*Bóng trăng dần xuống
Hàng cây hắt hiu theo gió buồn
Mây trắng mờ trong bóng đêm
Không gian lắng chìm vắng im.
Bóng trăng dần xuống
Xa vời bao bóng dáng yêu thương
Tơ trùng ai nắn buông
Cho lòng rung lên ngàn tiếng...
(Nguyễn Văn Quỳ, Nhớ trăng huyền xưa)*

*Chờ trăng lên ánh trăng e lệ mãi
Vương vấn mong lá rơi bên thềm vắng
Gió thu như cùng chia mối âu sầu của bóng cây tàn lá
Trong đêm hò hững
Rời trăng lên ánh trăng mơ huyền quá
Âu yếm hoa ý tơ dịu dàng say
Nghe ý thơ sắc hoa phô
Tình hương dưới ánh trăng mùa thu.
(Đoàn Chuẩn & Từ Linh, Ánh trăng mùa thu)*

*Ngày nào một giấc mơ
Đâu những đêm trăng mờ ai ngóng chờ
Khi áng mây thành thơ nhẹ gió đưa
Theo tiếng đàn thuyền mơ tìm bến xưa.
Một chiều mùa chiến chinh
Xuân ngát hương thanh bình say mối tình
Khi ánh trăng về vui đời thắm xinh
Bên dáng huyền thâm mơ lúc tuổi xanh...*

(Ngọc Bích, *Trở về bến mơ*)

*Ai nhớ chẳng một đêm hè
Bên khúc sông dòng êm lắng
Dưới ánh trăng huy hoàng gió đưa lời than
Hòa với cung đàn u huyền
Trong gió đưa từ xa vắng
Tiếng tiêu như mơ hồ ngân dưới trăng ngà...
(Nguyễn Thiện Tư, *Tiếng trúc bên sông*)*

Trong âm nhạc lãng mạn có rất nhiều tác phẩm viết về thiên nhiên trong sự đổi thay thời tiết từng mùa. Nhiều nhất là các bài hát viết về mùa xuân. Bài hát sau đây mang tính chất trữ tình với những hình ảnh trong sáng, tươi vui được viết trên nhịp luân vũ tươi tắn, bộc lộ niềm hân hoan của con người trước mùa xuân mới:

*Ngày thắm tươi bên đời xuân mới,
Lòng đắm say bao nguồn vui sống
Xuân về với ngàn hoa tươi sáng
Ta muốn luôn luôn cười với hoa.
Xuân thắm tươi, én tung bay cao tít trời
Vui sướng đi, cao tiếng ca mừng vui reo
Đừng để lòng thốn thức tình mê đắm
Ta trẻ vui, ta trẻ vui đời xuân thắm tươi...
(La Hối, lời Thế Lữ, *Xuân và tuổi trẻ*)*

Mùa xuân gắn với hình ảnh khu vườn có nắng hồng, có hoa khoe sắc thắm, có bướm lượn bay như muốn chào mừng cảnh vật đẹp tươi:

Vườn xuân hoa hé cười nhớn như bướm lượn

*Cỏ cây cùng hoa đua tươi.
Hương sắc hoa nhuần đượm
Gió thoảng đôi nơi ướp thơm riêng một góc trời.
(Nguyễn Văn Thương, lời Ngô Ganh, Người đẹp vườn xuân)*

Mùa xuân còn đem tới cho mọi người niềm tin non sông tươi sáng:

*Xuân ơi sao nở đành dứt đi
Núi rừng mong chờ
Bao lâu đem trời tươi đẹp
Đến cho ngàn giấc mơ
Muôn cây sống
Bao ngày tháng êm đềm
Trong lúc xuân về
Non sông đã cười tươi
Trong nắng êm đềm chờ xuân...
(Ngọc Bích, Nhớ xuân)*

Không chỉ có mùa xuân, thiên nhiên còn rực rỡ hơn nữa trong mùa hè. Ở đó niềm vui còn dâng trào và luôn thôi thúc trái tim người nghệ sĩ khi được trải lòng giữa bầu trời xanh bao la:

*Hè bùng tia nắng,
Hè bùng tia nắng thúc tơ lòng căng.
Đóa hoa tươi cười,
Chập chờn rung nắng gió đưa láng láng,
Hồn hoa thấm tươi dâng đời
Tình ngập nồng dưới nắng hồng.
(Dương Thiệu Tước & Minh Trang, Nắng hè)*

Trời hè trưa nắng xa xa trên đôi vắng

Dưới bóng thông xanh theo gió lá đưa
Đôi chú mục đồng đôi mắt buồn mơ.
Phía xa xa xóm làng
Buồn trong ánh nắng vàng
Êm êm nằm bên núi đồi xa vắng...
(Hoàng Quý, Trên đồi thông xanh)
Mùa hè ơi gió theo mây đến phương trời
Về muôn nơi lướt trên dòng nước trôi
Đời đầy vui có sao mây nở ngậm ngùi
Chiều hè sang với muôn lòng chứa chan.
Ta cười trong nắng hè
Hồn thơ lai láng đây khúc nhạc vang
Đời ta vui tiếng đàn
Hòa trong ánh vàng bóng dương ngời sáng...
(Hoàng Trọng, Vui cảnh mùa hè)

Không chỉ có mùa xuân và mùa hè, cảnh thu hiu hắt cũng vẽ nên được cái đẹp dưới đôi mắt của người nghệ sĩ:

Chiều về trên sông vắng
Chỉ thoáng có đôi cò trắng
Màn sương thu xuống dần
Vương vấn tiếng chuông chùa ngân.
Nhịp cầu đang duyên dáng
Nhìn bóng trên sông gợn sóng
Thuyền ai theo gió đưa
Lững lờ trôi qua bến mơ.
Sương thu xuống rồi
Trên núi đồi dưới biển khơi
Sương thu trắng ngần
Đang xuống dần khắp trần gian...

(Văn Phụng, *Sương thu*)

2. Thiên nhiên buồn bã

Các nhạc sĩ đã tô điểm những nét tươi vui của mùa xuân. Nhưng mùa xuân không chỉ đem lại niềm vui. Đôi khi nhìn thấy cảnh vật tươi thắm bên ngoài nhưng trong lòng người đợi chờ vẫn vang lên nỗi niềm thương nhớ và luyến tiếc một thời đã qua:

*Đàn xuân tủi lòng nẩy cung đợi mong
Reo ai oán trong khuê phòng
Tình tang tang tính tính tình
Tình tang tang tính tính tình
Lạnh lòng hơn gió ngoài đồng.
Ngồi se chỉ hồng hỏi ai hiểu không
Tiếng oanh muốn nhắn lời
Thay những tiếng ngân
Như chiếc bóng người
Chưa dám nhắc chân
Chờ tin thơ chim hoàng oanh đưa
Còn xa bay trong áng sương mờ.
(Lê Thương, *Bản đàn xuân*)*

*Buồn nhớ bao la xuân xưa hoa còn tươi
Ngập trời hương sắc xuân tung bồng
Tung bồng khắp nơi
Bây én chào đón vui cười ca hát vang lừng
Chúc hoa bao lời nồng say.
Xuân nay màu tàn sắc phai
Hoang vu vườn âm u tối
Bây oanh yến vui đùa chốn đau thương*

Cho hoa biết bao sầu đau...

(Dương Thiệu Tước, lời Thẩm Oánh, *Tiệc một thời xuân*)

Mùa xuân còn gọi mỗi tơ lòng, ở đó cung đàn dệt nên bao yêu thương chất chứa và nỗi chờ mong thắm kín của người nghệ sĩ:

Chiều nay sương rơi

Uớt vai người khách giang hồ,

Trời thu hiu hắt lá rơi nhẹ cuốn theo dòng

Rồi còn tìm đâu những năm xưa ngày ấy

Bên nhau tiếng đàn êm đềm nhẹ lá vàng rơi.

Đàn còn vang nhịp theo tiếng xưa

Dưới trăng bên thềm vai kẻ ta xây ước mơ

Còn tìm đâu thấy những khi nhịp bước trên cầu

Mộng đẹp đầy thơ ước xây bên nhà ấm

Nay thu đã về như nhủ lòng nhớ tình xưa.

(Nhật Bằng, *Một chiều thu*)

Thiên nhiên khi nhìn qua lăng kính con tim của người nghệ sĩ đã nhuộm màu sắc buồn bã vì trong lòng họ còn bao nỗi u hoài khi vắng bóng người yêu thương:

Lênh đênh theo gió hồn về đâu

Chơi vui trong khúc nhạc vương sầu

Mùa xuân đến mơ dáng em về

Nụ cười để mê bên làn tóc thề.

Mênh mang thương nhớ trôi về đâu

Xa em anh nhớ mùa trăng nào

Đời phiêu lãng theo sóng giang hồ

Từ ngàn kiếp xưa neo thuyền bến mơ...

(Ngọc Bích, *Bến đàn xuân*)

*Gió chiều thâm vương bao nhớ nhung
Người yêu thoáng qua trong giấc mộng
Vui nguồn sống mơ những ngày mong chờ
Trách ai đành tâm hững hờ...*

(Ngọc Bích, *Mộng chiều xuân*)

Thậm chí nỗi buồn đó dường như người nhạc sĩ còn tìm thấy trong dáng hình của con chim lẻ loi vì lạc bầy:

*Trời xuân dịu êm như đắm say
Nắng xuân in vàng mái hiên ngoài
Hoa đào thắm tươi phô sắc tía
Gió uốn cành lá bướm lượn bay
Ý xuân nồng say tung bừng khắp
Vườn xuân có một con đẽo quỳên
Hót lên hoài ngàn muôn tiếng sâu thăm
Vì đâu hỡi chim mi buồn phiền...*

(Phạm Văn Chùng, *Con chim lạc bầy*)

Thật vậy, trong dòng ca khúc lãng mạn đậm nét hơn cả là một thiên nhiên buồn bã, thể hiện rõ màu sắc đa dạng của tâm trạng người nghệ sĩ. Cũng như trong thơ ca lãng mạn, mùa thu bao giờ cũng được các nhạc sĩ nhắc đến nhiều nhất, ở đó biết bao tình cảm đậm đà được phô diễn. Dưới mắt họ, đó là mùa của nỗi buồn, của sầu thương và cô đơn:

*Nhạc thu lắng trầm
Reo sâu gió hắt hiu bờ lau
Ánh nắng thu tàn
Sen úa vương màu nhớ thương nhau.
Nhạc thu lắng trầm reo sâu
Mây lướt trôi về đâu*

*Xa xa mờ sương phớt màu
Cây úa rơi hàng châu...
(Thảm Oánh, Nhạc thu)*

*Vương màu nhớ thương nhau
Đàn chim bay thiết tha
Trên núi cao miền xa
Mang theo những nỗi buồn mộng mơ
Nguồn thăm sâu đã qua.
Khi ta đi liễu đang còn xanh lá
Trong đám cây
Oanh hát vài lời ca để chòng đám hoa...
(Lê Thương, Thu trên đảo Kinh Châu)*

Nỗi sầu thương dấy lên tự cõi lòng vì cảm giác cô đơn, vì khuê phòng chiếc bóng trong khi bên ngoài thì gió thu se lạnh cùng âm thanh nã nê. Đây là khúc tango của nhạc sĩ Hoàng Dương:

*Chiều tàn mây thu man mác buồn vương
Vật vờ chim kia lướt cánh ngoài sương
Theo vút làn mây bên đường
Gió táp từng cơn điên cuồng
Buồn thu lai láng cố hương.
Chiều tàn mây thu lơ lửng về đâu
Dừng chèo thuyền ơi, ta nhắn vài câu
Có biết lòng ai ưu sầu
Theo bóng người đi bên cầu
Mật mờ xa khuất về đâu.
(Hoàng Dương, Tiếc thu)*

Chiều nay gió thu đã về

*Đàn rung bao huyền âm nã nê
Ai ơi ngoài xa sương gió
Nhớ chẳng ngày nao đã nặng thê.
Người phương xa thấu chẳng khi mùa thu tới
Phòng đơn chiếc thiết tha
Hàng trông ngóng người...
(Ngọc Bích, Thu về)*

Từ nội tâm nhìn ra ngoại giới, người nghệ sĩ cũng chỉ thấy một không gian quanh hiu, buồn tẻ. Không gian đó là chiều thu hiu hắt với lá vàng vèo bay trong cơn gió heo may:

*Chiều thu lướt thướt bao đám mây thu vàng
Lờ lững trôi về rừng núi xa xăm
Chiều thu lớt phớt trên cô thôn êm đềm
Cùng bầy trâu đoàn mục tử trở về.
Đầy đàn chim loáng thoáng bay
Trên ngành cây gió phát lay
Trong tiếng gió đưa hắt hiu
Vang theo trầm ngân tiếng tiêu.
(Nguyễn Văn Khánh, Thu)*

*Thu cô liêu, tịch liêu
Cô thôn chiều, ta yêu thu
Yêu thu, yêu mùa thu.
Vàng hoen đáy nước soi rõ đường đi
Một mùa thu, một mùa thu
Lá rơi, rơi rụng buồn chi lá vàng...
(Văn Cao, Thu cô liêu)*

Trời thu bao la thuyền ai

*Lướt trôi trên dòng nước xanh
Chìm trong sương sa
Muôn ánh sao huyền lấp lánh
Buồn vương tiếng ca như oán thương
Tình ta đã lỡ khuấy ca
Sóng vàng triền miên
Lắng câu ca hò tình duyên...
(Hoàng Trọng, *Bến mơ*, 1951)*

Không gian đó cũng có thể là khu vườn, là con thuyền trôi trong đêm trăng huyền diệu:

*Vườn khuya trăng chiếu
Hoa đứng yên như mắt buồn
Lòng ta xao xuyến lắng nghe lời hoa
Cánh hoa vương buồn trong gió
Áng hương yêu nhẹ nhàng say gió lay...
Qua lá cành ánh trăng lan dịu dàng
Ru hồn bao nhớ nhung
Đêm lắng buồn tiếng thu như thì thầm
Trong hàng cây trầm mơ...
(Đặng Thế Phong, *Đêm thu*)*

*Thuyền trôi êm đềm con thuyền trong mơ
Lá reo u huyền lướt trên dòng thơ
Thuyền trôi băng khuâng tiếng ca trầm dân
Nhật khoan mái chèo trên suối ái ân...
(Hoàng Quý, *Đêm thu chơi thuyền dưới trăng*)*

Hay đêm mưa lạnh lẽo với hình ảnh cánh nhạn lẻ loi cũng gợi bao niềm nhớ nhung:

*Mưa đêm thu trời lạnh lẽo gió thu vi vu
Cành rụng rơi lá vàng đầu ghènh
Tiếng dế sầu canh.
Mưa rơi rơi, từng giọt nhỏ mái hiên rơi rơi
Kìa nhận kêu dưới trời mù mù biết bay về đâu...
(Võ Đức Thu, Mưa đêm thu)*

Trong không gian đìu hiu như thế, người ta dễ hỏi tưởng mối tình xưa, tưởng như nắng đang về giữa chiều thu khiến lòng ta say đắm:

*Lá thu nhẹ rơi rơi, nắng thu vàng phai phai
Ai về âm thầm nẻo cũ băng khuâng tình xưa
Hiu hiu luồng hơi may, du du làn mây bay
Ai nhắn theo mây
Niềm quê vấn vương xa đó ngàn dâu thưa...
(Tô Vũ, Tiếng chuông chiều thu)*

*Nàng từ đâu tới đây, gieo sầu mùa thu
Nàng nhìn ta dưới hoa, nhìn thôi chẳng nói
Cớ sao nhìn ta?
Rồi lòng ta từ đó đắm say mơ màng
Chìm trong đôi mắt. Ôi đôi mắt nhưng huyền
Nhìn ta không nói. Chiều thu ân ái...
(Lâm Tuyên, lời Dạ Chung, Lặng lẽ)*

Hỏi tưởng ngày qua mà trong lòng không nguôi thương nhớ: giờ ta đang ở đây mà người tình thì đi xa quá hoặc nàng còn ở lại mà ta thì đang trên đường gió sương:

Chiều nay sương rơi
Ướt vai người khách giang hồ
Trời thu hiu hắt lá rơi nhẹ cuốn theo dòng
Rồi còn tìm đâu những năm xưa ngày ấy
Bên nhau tiếng đàn êm đềm nhẹ lá vàng rơi.
Đàn còn vang nhịp theo tiếng xưa
Dưới trăng bên thềm vai kẻ ta xây ước mơ.
Chiều về lòng nhớ tới những phút ấy
Ngày nào đầy vui thơ nay khuất xa rồi
Chiều thu đem tới với ta bao nỗi u sầu
Còn tìm đâu thấy
Những khi nhịp bước trên cầu
Mộng đẹp đầy thơ ước xây bên nhà ấm
Nay thu đã về như nhủ lòng nhớ tình xưa.
(Nhật Bằng, Một chiều thu)

Chiều thu vấn vương vì đâu
Người ra đi nhớ chẳng hôm nao
Trong lúc chia tay nhìn nhau
Thầm giấu ai đôi hàng lệ sầu.
Tìm đâu cố nhân giờ đây
Lòng quạnh hiu
Gửi cùng mây gió ngàn phương
Mơ bóng ai trong chiều sương
Hồn thêm nhớ thương cho lòng buồn vương...
(Dương Thiệu Tước, Ước hẹn chiều thu)

Người nghệ sĩ cảm thấy cô đơn trong không gian hiu quạnh đó. Và hình ảnh quen thuộc thường được mô tả về nỗi cô đơn chính là môtip người thiếu phụ ngồi đàn áo hoặc dệt áo chờ chồng cả trong văn chương lẫn trong âm nhạc:

*Ai lướt đi ngoài sương gió
Không dừng chân đến em bẽ bàng
Ôi vừa thoáng nghe em
Mơ ngày bước chân chàng
Từ từ xa đường vắng.
Đêm mùa thu chết
Nghe mùa đang rớt rơi theo lá vàng
Em ngồi đan áo, lòng buồn vương vấn
Em thương nhớ chàng...
(Văn Cao, *Buồn tàn thu*, 1939)*

*Từ chàng ra đi, lưng khoác chiến y
Và hồn nương bóng quốc kỳ.
Nàng ngừng con thoi, có khi nhớ chàng
Có muốn gì đâu, lệ thấm tơ vàng...
(Phạm Duy, *Chinh phụ ca*)*

Có thể nói nhạc sĩ Đoàn Chuẩn - Từ Linh là người tình của mùa thu. Đó là mùa của muôn chiều lá đổ, của tà áo xanh, của thu vàng ấm, của gió trong mây ngàn, của lời hẹn ái ân... Vẫn là mùa thu buồn bã luôn bàng bạc trong tình yêu lỡ làng, tan vỡ và chia ly của ông:

*Thu đi cho lá vàng bay
Lá rơi cho đám cưới về
Ngày mai, người em nhỏ bé
Ngồi trong thuyền hoa tình duyên đành dứt.
Có những đêm về sáng
Đời sao buồn chi mấy có nhân ơi
Đã vội chi men rượu nhấp đôi môi*

Mà phung phí đời em không tiếc nhớ.
Lá đổ muôn chiều ôi lá úa
Phải chăng là nước mắt người đi
Em ơi đừng dối lòng
Dù sao chẳng nữa không nhớ đến tình đôi ta...
(Lá đổ muôn chiều)

Anh mong chờ mùa thu
Tà áo xanh nào về với giấc mơ
Màu áo xanh là màu anh trót yêu
Người mơ không đến bao giờ.
(Thu quyến rũ)

Đây khách ly hương mấy thu vàng ấm
Nơi quán cô đơn mơ qua trùng sóng
Mơ tới bên em em tô quầng mắt
Em tôi ngập ngừng trong tấm áo nhung...
(Tình nghệ sĩ)

Với bao tà áo xanh đây mùa thu
Hoa lá tàn, hàng cây đứng hững hờ
Lá vàng từng cánh rơi từng cánh
Rơi xuống âm thầm trên đất xưa.
Gửi gió cho mây ngàn bay
Gửi bướm muôn màu về hoa
Gửi thêm ánh trắng màu xanh lá thư
Về đây với thu trần gian...
(Gửi gió cho mây ngàn bay)

Nhớ tới mùa thu năm xưa
Gửi nhau phong thư ngào ngạt hương

*Nét bút đa tình lả lơi
Nhớ phút ngập ngừng
Lòng giấy viết rằng chờ đến kiếp nào
Tình đầu trong gió mùa người yêu ơi
Em nay về đâu phong thư còn đây
Nhớ nhau tìm trong ánh sao
Nhớ tới ngày nào
Cùng bước đến cầu ngói xõa tóc thê
Hẹn lời ân ái
Trôi đến bến nào hình dáng thuyền yêu...
(Lá thư)*

Với nhạc sĩ, giữa mùa thu lá rụng, chiếc lá lìa cành cũng đồng nghĩa mối tình sẽ chia ly, tan tác. Chuyện lứa đôi rồi sẽ trôi theo quá vãng và hình ảnh người tình cũng chìm khuất theo dòng nước vô tình:

*Thôi thế từ đây
Anh cố đành quên rằng có người
Cầm bằng như không biết mà thôi
Lá thu còn lại đôi ba cánh
Đành lòng cho nước cuốn hoa trôi...
(Lá đổ muôn chiều)*

Mùa thu dễ xui cho lòng băng khuâng, tê tái. Tâm trạng đó của người nghệ sĩ thường được nhận ra trong khoảnh khắc thời gian của buổi chiều tà:

*Chiều buồn len lén tâm tư
Mơ hồ nghe lá thu mưa
Dạt dào tựa những âm xưa*

*Thiết tha ngân lên lời xưa.
Quạnh hiu về thắm không gian
Âm trầm như lẩn vào hồn
Buổi chiều chợt nhớ cố nhân
Sương buồn lẳng qua hoàng hôn...
(Cung Tiến, Hoài cảm)*

*Lòng sao vẫn còn mang
Nỗi sầu mỗi thu về
Khi bóng ác tà
Khuất dưới làn sương chiều buồn.
Còn đây núi kia đây dòng sông này
Nào ai biết chẳng tằm lòng nát tan...
(Nguyễn Thiện Tơ, Nhấn gió chiều)*

*Đàn chim tung cánh xa khuất mờ
Chiều thu lưu luyến màu thương nhớ
Nhớ mái đầu ai nhuộm nắng vàng
Buồn biết bao giờ cho hết nguôi.
Lòng ta ai oán man mác sầu
Nhìn xa xôi nhớ thắm mong ước
Như sóng trùng dương theo cánh buồn
Là lúc quên đời không tiếc thương...
(Lâm Tuyên, Hình ảnh một buổi chiều)*

*Chiều về thu chiều buồn
Chiều về thu, chiều ơ chiều vương lạnh lùng
Mà làm ta sao như vương vấn.
Chiều lằng lằng dịu dàng
Cảnh đó đây buồn mơ tựa dăng nổi niềm
Lòng buồn tình xưa sao xa xa vắng...*

(Nguyễn Văn Khánh, *Lời thề xưa*)

*Chiều hôm qua lang thang trên đường
Hoàng hôn xuống chiều thắm muôn hương
Chiều hôm qua mình tôi băng khuâng
Có mùa thu về tơ vàng vương vương...
(Cung Tiến, *Thu vàng*)*

Khoảnh khắc thời gian đó cũng thường là đêm tối yên tĩnh
với khung cảnh cô liêu dễ khiến lòng gọi lên niềm thương nhớ:

*Đêm nay riêng có bóng ta trong đêm trường
Cô liêu lòng ai sắt se đau thương
Tìm đâu cho thấy bóng ai
Sầu căng ôi đứt giây tơ đồng
Hận tình lạnh lùng theo gió đông
Một trời buồn nhớ bao la...
Lời thề lòng ta vẫn thiết tha...
Tơ vương thê lương ngàn hướng
Cách xa nhau muôn ngàn tiếng tơ
Muôn lời nhớ thương...
(Dương Thiệu Tước & Minh Trang, *Buồn xa vắng*)*

*Ngày nào một giấc mơ
Đâu những đêm trăng mờ ai ngóng chờ
Khi áng mây thành thơ nhẹ gió đưa
Theo tiếng đàn thuyền mơ tìm bến xưa.
Một chiều mùa chiến chinh
Xuân ngát hương thanh bình say mối tình
Khi ánh trăng về vui đời thắm xinh
Bên dáng huyền thâm mơ lúc tuổi xanh...*

(Ngọc Bích, *Trở về bến mơ*)

Nhưng không chỉ có mùa thu, người nghệ sĩ cũng buồn vương theo cái lạnh lẽo tê tái của mùa đông, nhất là trên quê hương miền Bắc và miền Trung. Mùa đông luôn gieo cái sầu áo nã trong tâm hồn họ:

*Trời mưa rơi tí tách phỏ xá sao u buồn
Mình ta trên đường vắng lòng mơ ước yêu đương.
Kìa trên gác nhà ai thấp thoáng sau lá cành
Có đôi đầu chung bóng dưới ánh đèn dịu xanh...
(Hoàng Quý, *Dưới ánh đèn xanh*)*

*Mưa rơi hiu hắt ai sầu mùa đông
Không gian u ám sương mờ mờ buồn
Xa trong đêm vắng chuông buồn buồn ngân
Mùa đông xưa rét mướt bến sông ngừng chân
Chờ ai trong tê tái lắng nghe chuông ngân...
(Lâm Tuyền, lời Dạ Chung, *Tiếng thời gian*)*

*Đêm đông xa trông cố hương buồn lòng chinh phu
Đêm đông bên song ngẩn ngơ kìa ai mong chồng.
Đêm đông thi nhân lắng nghe tâm hồn tương tư
Đêm đông ca nhi đối gương ôm sầu riêng bóng...
(Nguyễn Văn Thương, lời Kim Minh, *Đêm đông*, 1943)*

*Mưa rơi chiều nay vắng người
Bên thềm gió lơi mơ bóng ngàn khơi
Mưa rơi màn đêm xuống rồi
Mây sầu khắp nơi thương nhớ đầy vơi.
Bâng khuâng nghe tiếng tơ dọi dằng*

*Nhìn lá úa theo hoa tàn
Tiếc than phút giây lia tan...
(Ứng Lang, lời Châu Kỳ, Mưa rơi)*

*Em đến thăm anh một chiều đông
Em đến thăm anh một chiều mưa
Mưa dầm dề, đường trơn ướt tiêu điều.
Em đến thăm anh người em gái
Tà áo hương nồng
Mắt huyền triu mến sưởi ấm lòng anh
Em đến thăm anh chiều đông giá
Em đến thăm anh trời mưa gió
Đường xa lạnh lùng...
(Tô Vũ, Em đến thăm anh một chiều mưa)*

*Đông về ngòi buồn nghe gió lời,
Lá úa rơi hiên ngoài
Đông về ngập trời vương nhớ thương
Cho lòng không bao giờ nguôi...
(Ứng Lang, Nhạc chiều đông)*

*Mây chiều đông nay âm u trôi về đâu
Mang theo biết bao thương đau
Đàn ai buồn ngân trong gió rét chiều sương
Khơi bao nhớ thương sâu bên lòng.
Bên lầu xưa ta mơ hát khúc tình ca
Cho vang tới nơi phương xa
Nhìn mây chiều tan theo gió cuốn ngàn hương
Có riêng mình ta mến thương...
(Hoàng Trọng, Gió lạnh chiều đông)*

III. NHỮNG CA KHÚC CA NGỌI QUÊ HƯƠNG

Ý niệm thiên nhiên không thể tách rời với ý niệm quê hương, đất nước. Thiên nhiên đó không phải như trong thơ văn cổ điển của Trung Hoa và Việt Nam, ở đó luôn tìm thấy toàn hình ảnh phong hoa tuyết nguyệt. Thiên nhiên đó phơi bày trước mắt, nó cụ thể ở chung quanh mình và của chính mình. Yêu thiên nhiên cũng chính là yêu quê hương của mình. Nhiều ca khúc viết về nỗi niềm yêu mến quê hương, mô tả những cảnh vật, con người và đời sống nông thôn quen thuộc và gần gũi. Nhiều tác giả tha thiết với phong vị đồng quê, yêu mến những giá trị tinh thần của dân tộc còn lưu lại nơi đồng quê. Khuynh hướng viết về thôn dã có lẽ là khuynh hướng bình dị, trong sáng, êm đềm nhất trong dòng ca khúc lãng mạn trữ tình.

1. Vui cảnh đồng quê

Quê hương là đề tài mà nhiều nhạc sĩ chọn làm nguồn cảm hứng thiết tha để sáng tạo tác phẩm. Ở khuynh hướng này ta thấy các tác giả đưa vào tác phẩm nhiều hình ảnh quen thuộc, gần gũi của thôn quê Việt Nam từ nhiều tâm thế khác nhau làm cho tình ca quê hương thêm phong phú và ngôn ngữ âm nhạc cũng có nhiều sắc thái đa dạng.

Có thể nói nhạc sĩ Hoàng Quý (1920-1946) là người viết về quê hương của chúng ta sớm nhất. Nhà văn Duyên Anh trong bài *Hoàng Quý - tâm hồn tươi sáng ấy* đã viết về nhạc sĩ này như sau: “*Không một nhạc sĩ nào, kể cả Phạm Duy (Tình hoài hương), Việt Lang (Tình quê hương), Chung Quân (Làng tôi)... diễn tả nổi một chiều quê mộc mạc, thơ mộng, đầm thắm và thần tiên như Hoàng*

Quý. Hoàng Quý trong âm nhạc tiền chiến là Nguyễn Nhược Pháp trong thi ca. Cả hai đều tươi sáng. Cả hai đều thoát khỏi cơn dịch ủy mị của một thời đại gọi là lãng mạn và ngủ vùi. Hai tâm hồn đó thật hiếm hoi ở xứ sở bất hạnh này... ”.⁽³⁾ Ta thấy trong *Chiều quê* viết theo nhịp 3/4 và bài *Hương quê* viết theo nhịp 2/4, tác giả đã vẽ nên khung cảnh êm đềm rõ nét của miền quê nước Việt đúng như nhà văn trên đã viết:

*Quê nhà tôi chiều khi nắng êm đềm
Chạy dài trên khóm cây đàn chim ríu rít ca
Bao người ra ngòi hay đứng bên thềm
Đợi chồng con mắt trông về phía trời xa.
Sáo diều êm nào khác lời thơ
Lúa vàng reo ngàn muôn sóng nhấp nhô.
Ôi chiều quê chiều sao xiết êm đềm
Nhìn xem tơ khói vương
Chờ giây phút mến thương.
Trông người ra ngòi âu yếm bên thềm
Chuyện trò chung với nhau đời sống thần tiên...
(Hoàng Quý, *Chiều quê*)*

*Tôi yêu quê nhà tôi khi ánh trăng êm đềm
Dần lên với bóng tre xanh rì rào
Cùng tiếng sáo mơ hồ chơi vơi
Đâu đây bên hàng cây.
Khi gió đưa rung rinh hàng lá
Với ánh trăng non mờ mờ
Dần lấp ló sau hàng tre thưa...
(Hoàng Quý, *Hương quê*)*

Hình ảnh quê hương với cây đa đầu làng gần như trở thành hình ảnh tiêu biểu cho làng quê Việt Nam:

*Làng tôi có cây đa cao ngát tầng xanh
Có sông sâu lờ lững vờn quanh
Êm xuôi về Nam.
Làng tôi bao mái tranh san sát kề nhau
Bóng tre ru bên mấy hàng cau
Đòng quê mơ màng...
(Chung Quân, Làng tôi)*

Rõ ràng những hình ảnh êm đềm, tươi đẹp của thôn quê Việt Nam, dù bao biến cố đổi thay làm quê hương chìm trong tang tóc nhưng những hình ảnh đó vẫn mãi còn và mãi nuôi dưỡng tâm hồn người nghệ sĩ. Với nhạc sĩ Thúc Đăng, đây là một khúc samba khá sớm của tân nhạc:

*Quê hương tôi gió chiều về trong nắng vàng
Ven bờ sông ai chờ mong bao hình bóng
Ôi mênh mông cánh đồng làng trong nắng tàn
Bao người đang lo cày sâu mong ngày mai.
Đồng lúa thơm ngát hương nồng
Chiều xuống thương nhớ xa xôi
Ngày dần trôi, gió về phía mây,
Ai vẫn mong chờ ngày người về
Nói lời thề, người ơi!
(Thúc Đăng, Khúc nhạc đồng quê)*

Hay một khúc ca yêu đời nông thôn với giai điệu nhẹ nhàng, bay bổng nghe như nhịp đi sau đây:

Cánh đồng quê ta hôm nay đẹp tươi

*Mây trôi đó đây
Khấp phương trời sắc thắm hồng
Gió động rung rinh
Ngây ngất trong hàng cây
Như khế thì thắm
Vui thiết tha với cảnh trời...
(Nguyễn Văn Khánh & Dương Thiệu Tước,
Vui cảnh đồng quê)*

Một khúc ca khác cũng khắc họa hình ảnh tươi vui của miền quê với nhịp fox rộn rã:

*Bóng chiều đùng xuống dần
Đường về thôn quá xa
Mênh mông đường quê
Lúa ngả nghiêng bóng la đà
Nơi chân trời xa thẳm
Tùng đàn cò trắng bay
Tô sắc huy hoàng
Bao cánh rìng hoa lá...
(Hoàng Trọng, *Chiều về thôn xưa*, 1952)*

Nhịp điệu rộn ràng của các bài hát trên đây vẫn còn được tìm thấy trong nhiều bài hát khác, ở đó không chỉ có cảnh quan, đẹp đẽ của nông thôn mà còn nêu bật cuộc sống tươi vui, ấm cúng ở đồng quê và người dân quê chân chất, mộc mạc nữa:

*Nhà nông chân lấm tay bùn
Bền lòng kiên trí nêu cao gương cần lao
Dầu nắng, phơi sương không sờn
Mưu sống no cho quốc dân nhờ cây trồng...*

(Thắm Oánh, Nhà nông)

*Trời bình minh tia nắng
Thắm rơi rơi khắp cánh đồng
Một đoàn nông dân khom mình
Hồ hồ khoan, khoan hồ hồ khoan
Với trâu với cày sấu quên
Cùng nhau hát vang.
Tùng đàn cò bay trong nắng
Lướt cánh tô lưng trời
Như lưu luyến cảnh đồng...
(Văn Giảng, Tiếng hát dân quê)*

Đôi khi trong những khúc hát của người dân quê, họ không quên hình ảnh một quê hương thanh bình còn khuất lấp đâu đó có thể mang lại tình cảm yêu thương chứa chan. Và đây một bài ngợi ca đời sống nông thôn rất thần tiên với nhịp luân vũ dịu dặt:

*Đêm nay trăng sáng soi làng tôi
Một vài cô thôn nữ xay lúa lo ngày mai
Cười vui theo ánh trăng huyền lan
Đưa câu hò tình tứ lúa thoáng bao mùi hương
Bên hàng giậu thưa, một đoàn trai tráng
Cùng nhau ca vang câu tình quê...
Đêm nay trăng sáng soi triền miên
Một chiều vương lưu luyến
Hương thoáng bay ngàn phương
Làn trăng soi sáng trên dòng sông
Trên ven đồi mờ thắm, chiếu khắp lên trần gian
Bên bờ ruộng quê, đượm nồng hương lúa*

*Chiều nay trăng lên trên đồng xanh.
(Tiến Đạt, Trăng sáng trong làng)*

Quê hương trong nhạc Phạm Duy không chỉ là cảnh đẹp êm đềm mà còn biết bao tình cảm chan chứa của những đứa con một đời gắn bó với quê hương:

*Quê hương tôi, có con sông dào xinh xắn
Nước tuôn trên đồng ruộng vắng
Lúa thơm cho đủ hai mùa
Dân trong làng trời về khuya
Vẳng tiếng lúa đê mê.
Quê hương tôi có con đê dài ngậy ngát
Lúc tan chợ chiều xa tấp
Bóng nâu trên đường bước dòn
Lúa bấp nông, vòm tre non
Làn khói ẩm hương thôn...
Quê hương ơi! Bóng đa ôm đàn em bé
Nắng trưa im lìm trong lá
Những con trâu lành trên đồi nằm mộng gì
Chờ nghe tôi thổi khúc sáo chơi vui.
Quê hương ơi! Tóc sương mẹ già yêu dấu
Tiếng ru nổi niềm thơ ấu
Cánh tay êm tựa mái đầu
Ôi bóng hình từ bao lâu
Còn ghi mãi sắc màu...
(Phạm Duy, Tình hoài hương)*

Trong đời sống đó ta còn tìm thấy hình ảnh những con vật thân thương, gắn gũi gắn bó một đời với người nông dân để họ có được những hạt lúa vàng quý báu:

*Trâu ơi ta cấy mùa chiêm mùa chiêm
Nghe ơi ta cày đồng hoang ta tát nước trong
Ta xây ngọn má, ta xây ruộng lúa mau mùa lúa...
(Sỹ Minh, Lúa đồng quê)*

*Ốc dòn theo gió ngân dài
Rền vang núi đồi chìm trong sương khói.
Ốc dòn giục bước trâu về
In bóng đôi nương trên bóng đường thôn...
(Nguyễn Văn Quỳ, Chiều cô thôn)*

*Trâu ơi ta cấy mùa chiêm mùa chiêm
Nghe ơi ta cày đồng hoang ta tát nước trong
Ta xây ngọn má, ta xây ruộng lúa mau mùa lúa...
(Sỹ Minh, Lúa đồng quê)*

*Ốc dòn theo gió ngân dài
Rền vang núi đồi chìm trong sương khói.
Ốc dòn giục bước trâu về
In bóng đôi nương trên bóng đường thôn...
(Nguyễn Văn Quỳ, Chiều cô thôn)*

*Chiều là chiều ơi
Nắng chiều dần buông khắp nơi.
Từng bầy chim tung cánh bay về nơi cuối trời
Một đàn mục đồng ngồi vắt vẻo trên mình trâu
Ngân tiếng tiêu sào
Hòa nhịp theo câu hát đưa duyên.
Đồng ruộng mênh mông*

*Nắng mưa cùng nhau góp công
Một dòng sông nước
Xuôi ngược hai mái chèo
Tình mình tuy nghèo
Mà mơ ước tát cạn biển đông
Thương mến thêm mặn nồng
Chờ ngày mai cây lúa đơm bông...
(Đặng Khánh, Chiều đồng quê)*

Một bài ca tựa như bức tranh đầy màu sắc sống động:

*Chiều ơi, lúc chiều về rợp bóng nương khoai
Trâu bò về giục mõ xa xôi ơi chiều.
Chiều ơi, áo chàm về quấy lúa trên vai
In hình về sườn núi chơi vơi, ơi chiều...
(Phạm Duy, Nương chiều)*

Đối với người nông dân, đồng quê phải đi liền với hình ảnh
lúa vàng - nguồn sống bao đời của dân tộc:

*Lúa vàng, lúa vàng trên cánh đồng làng,
Tang tình tang tang tình tang lúa ơi!
Từng nhánh lúa thơm rơi
Lúa thương đời hòa bình
Nhọc nhằn bao đêm trắng
Lúa nặng trĩu hạt vàng...
(Mặc Hy, Lúa vàng)*

*Ai đi về đồng ruộng mà xem
Có mùa lúa thơm vàng
Nặng hạt reo cùng đây đó
Ai đi về đồng ruộng mà xem*

*Đến mùa lúa chín đều rộn rịp ta hái về.
Kìa xem bao gái thơ
Hát hò quay về thôn xóm
Trai tơ với lúa vàng mau tay hái đem về...
(Thu Hồ, Mùa lúa chín)*

*Cánh đồng mênh mông cánh đồng bát ngát
Ôi cánh đồng rào rạt lúa thơm nồng
Tới mùa lúa chín xóm làng ca hát
Đây lúa về cùng đời sống nhà nông.
Vui vui lên, lúa ơi! Vui vui lên, lúa ơi!
Nuôi nấng người sung sướng đời ấm no.
Vui vui lên, lúa ơi! Vui vui lên, lúa ơi!
Ta hát mừng bông lúa ngời xinh tươi...
(Phạm Đình Chương, Được mùa)*

Viết về nông thôn, nhiều nhạc sĩ không quên đưa vào bài hát của mình ngôn ngữ âm nhạc dân tộc. Chẳng hạn nhạc sĩ Minh Hiến dùng âm hưởng nhạc dân gian Huế trong bài hát sau:

*Đây đoàn người nam nữ ra đi
Gánh gánh bao nhíp bước qua làng
Bao thân dầm mồ hôi lưng cong dưới gánh nặng
Thoảng bao cánh tay
Cùng nhíp nhàng đưa đưa...
(Minh Hiến, Gánh lúa qua làng)*

Người nông dân không chỉ có ruộng nương, đồng lúa mà họ còn phải ra khơi đi tìm nguồn cá hoặc lên rừng kiếm gỗ để xây cơ ngơi làm đẹp cuộc sống:

*Đêm dang với ngọn triều
Đô à đô kéo thuyền nhỏ neo
Vi vu buồm lên cao
Đô à đô sóng reo dạt dào.
Trăng lên vừa nhô xa
Con thuyền trôi trong trời bao la
Mái chèo này chèo xa tấp bến bờ...
(Phạm Đình Chương, Tiếng dân chài)*

*Rừng trời khuya bao la, đoàn ta hò reo
Này cùng nông sức lên cùng lời gõ về
Hè! Kéo nào, cùng nhau kéo về
Về ta làm nhà cùng nhau sum vầy...
(Văn Giảng, Kéo gỗ rừng khuya)*

2. Thương nhớ đồng quê

Cảnh sống êm đềm của người nông dân không phải bao giờ cũng trường tồn. Khi khói lửa chiến tranh đến với quê hương, muôn cảnh tang thương cũng làm buồn lòng bao người dân:

*Ai qua miền quê bình khối,
Nhấn giúp rằng nơi xa xôi
Tôi vẫn mơ tìm tre xanh ngát
Tim sắt se cảnh xưa hoang tàn.
Bao nhiêu ngày vui thơ ấu
Bao nhiêu lễu tranh yêu dấu
Theo khói binh lều tan tre nát
Theo khói binh lòng quê héo tàn
Ôi quạnh hiu, ôi quạnh hiu, lòng quê khô héo
Luyến tình quê, luyến tình quê hẹn sẽ trở về...*

(Hoàng Giác, *Quê hương*)

*Năm xưa trăng sáng bao la làng tôi
Năm nay trăng úa rơi trên đồng hoang.
Chợ làng còn đâu cô thôn nữ chiều tan
Đường về vui bước đưa câu ca hô hò khoan...
(Thông Đạt, *Luyến quê*)*

Quê hương điệu tàn được vẽ lên trong một khúc tango habanera:

*Rời một chiều thu tôi về cố hương
Nhìn cảnh làng xưa
Vết hoang tàn đều hiu gió sương.
Nhìn xóm nhà vắng thưa
Nhớ chốn đây năm nào
Chiều chiều bao người hẹn nhau
Đến bên nhịp cầu...
Hôm nay chốn đây
Thôn làng quanh hiu người vắng xa...
(Dương Thiệu Tước & Minh Trang, *Ôi quê xưa*)*

Quê hương dù đẹp tươi hay hoang tàn thì vẫn gợi lên niềm thương nhớ không nguôi và lòng người nghệ sĩ luôn mong ngóng một ngày về lại giữa quê nhà. Ở đây có tình cảm rộn ràng của người nhạc sĩ trong một khúc rumba:

*Chiều vương sáo êm ru say hồn quê
Gió vi vu lay tình quê
Lòng tha thiết mong ngày về.
Chiều quê, tình quê.
Nào ai đang vui nấn khúc say mơ*

*Mơ tiếng tiêu đây hồn núi sông
Ai lắng nghe theo dòng nước trong, chiều quê...
(Thu Hồ, Tiếng sáo chiều quê)*

Hay những lúc lắng hồn trong thương nhớ điệu vơi:

*Ngàn dâu xanh ngắt mấy nếp tranh xa mờ
Tiếng sáo bay dập dìu đường về thôn xưa
Tình quê lai láng dưới trời thu
Khói xây thành chập chùng xa đưa...
Tình quê hương thiết tha
Buồn lắng nhẩn theo lời gió
Mùa trăng êm tiếng tơ một trời còn vương
Ôi buồn nhớ quê hương.
(Việt Lang, Tình quê hương)*

Thương nhớ quê hương, người nghệ sĩ mơ về đồng lúa trong gió chiều, mái tranh trong làn khói ẩm, cánh chim ở bên sông, tiếng sáo diều u buồn:

*Từ bao năm quê người sống phiêu linh
Mơ đồng lúa xanh thom
Êm đềm dìu theo cánh gió
Vang tiếng tiêu ru hồn lúc chiều vàng
Gieo lòng khách mơ màng khúc thanh bình.
Từng đoàn mục đồng vui chơi bến sông
Bao cô gái làng, trong thôn hát vang
Pha tiếng cười trẻ thơ trong xóm
Đang nô đùa dưới mái nhà tranh.
Quê tôi, không mùa chinh chiến
Không cảnh hoang tàn*

*Dân lành yên vui cuộc sống
Say sưa cùng ánh trăng mơ
Say đồng hương ngát gió đưa về.
Về đây, nghe lòng quê đang thiết tha
Về đây, giang hồ bao năm cách xa
Về đây, hỡi người lênh đênh nhớ quê
Chân trời băng khuâng mơ về
Về với lúa vàng.
(Hoàng Giác, Hương lúa đồng quê)*

*Gió xuân đưa mây chiều về
Nắng xuân đưa tin nhận về
Giờ này hương lúa thương gợi tình quê.
Lòng người tha hương khóc biệt ly
Gió xuân đưa hương ngập trời
Ý xuân thiết tha nghẹn lời
Giờ này ngân phím loan nặng tình phai
Đàn buồn lãng du hồn u hoài...
(Vũ Thành, Say nhạc canh tàn)*

*Gió hời gió ngừng đây vài phút
Giúp ta chút tình nhớ nhung ngàn xưa
Chim ơi chim nhắn ta mấy lời
Về đồng quê xưa yêu dấu êm đềm.
Nhớ những chiều hoàng hôn đậm ấm
Nhớ đây sáo diều từ chốn âm thầm
Chiều đồng quê ghi bao mối tình
Khấp trên xóm làng man mác bao la...
(Nguyễn Thiện Tơ, Chiều quê)*

Niềm thương nhớ đó ở nhiều sắc độ khác nhau tùy theo tâm trạng người nghệ sĩ, song tình cảm đó sẽ rất mãnh liệt đối với khách tha hương đã rời xa quê nhà nhiều năm tháng. Bài hát chậm rãi với nhịp luân vũ dịu dặt:

*Sống xa một mình
Ta đau lòng nhớ tới quê nhà
Nước non bao tình
Sao tâm hồn ta thấy xót xa
Buồn nhớ cố hương
Lòng ta có bao giờ thắm tươi
Lúc ta mơ nhìn bóng quê người...
(Phạm Ngũ, Nhớ quê hương)*

*Cho nhớ thương về quê xưa
Mùa xuân không còn nữa
Muôn cánh hoa đào phai úa
Lối cũ rơi hững hờ.
Nơi ấy bao ngày xanh qua
Hồn thơ mơ màng quá
Yêu những khung trời hoa bướm
Vội nắng tơ vàng êm.
Yêu sao ngày thơ ấu
Đất nước chưa thay màu
Những tấm lòng thương nhau
Cười nghiêng nghiêng tà áo.
Năm tháng theo làn mây trôi
Ngày thơ xa dần mãi
Nơi cũ dăng sầu tê tái
Sắc bướm hoa tàn phai.
Hồn bướm hoa xưa còn đâu*

Vườn cũ quê nhà yêu dấu
Màu nắng xưa còn lưu luyến
Hương sắc ngừng trôi trước thềm.
Còn nhớ hay chẳng người ơi
Chiều nào thắm nghe lá rơi
Ta nắm cung đàn u sầu
Thương ngàn cánh hoa phai màu.
(Nguyễn Hiền, Hoa bướm ngày xưa)

Chiều nay ai thấu cho cùng nỗi đau xa nhà
Tê tái bao ngày thiếu ấm cúng
Thăm nhớ năm xưa ngày xa quê nhà
Ngập ngừng tay rời tay mắt còn vời trông...
Thôi mong chi ngày trở về quê hương
Đón gió tung bùng trong nắng hanh vàng
Ngoài hiên còn gió mưa
Đêm nay nơi chân trời xa xăm
Có chẳng ta nhớ thương.
(Hoàng Trọng & Quách Đàm, Lạnh lùng)

Đàn lòng ngân cung oán hòa theo suối trầm
Ôi kiếp tha hương cố gạt sầu vương
Tiếc người ngàn phương.
Lời xưa rồi đây theo gió còn bay ngàn trùng
Thề xưa còn hay lãng quên để lòng xao xuyến
Nhấn yên đưa lời nhớ thương
Nhấn mây đem trao tình mến
Ngày về nhắc lời xưa thề bên đồi huyền mơ.
(Nguyễn Thiện Tơ, Trên đường về)

Đường về xa vời gieo thương nhớ cho lòng

Hồn quê lai láng khi ánh chiều buông
Đã mấy thu xưa qua rồi
Khi gió sầu đông mang về
Lòng buồn man mác niềm nhớ.
Từng đàn chim chiều tan tác bốn phương trời
Miền xa xa vắng đâu chốn cố hương
Khói biếc hồn quê chứa chan
Trông mãi đường về xa xôi
Như nhắn tình sầu ly hương...
(Hoàng Trọng, lời Quang Khải, Đường về)

Sương gió thổi pha bao tình trường
Say đắm chi cho lòng vấn vương
Biết bao năm gió phai mùi hương
Chốn xa xăm lòng nhớ quê hương.
Trong bóng chim bay ngang về chiều
Khi ánh dương thu tàn hắt hiu
Lắng theo ngàn tiếng chuông chiều vang
Gió xa đưa lướt ngàn quan san...
(Hoàng Trọng, Buồn nhớ quê hương)

Xa quê hương từ ngày cất bước ra đi như con thuyền lạc bến, người nghệ sĩ mong ước trở về trong vòng tay đầm ấm của người thân yêu và được sống trong lòng quê hương:

Quê tôi chiều xưa nắng êm đềm
Hàng cây soi bóng in bên thềm
Về đây ta lắng nghe hồn quê
Sáo diều về chiều còn đê mê.
Ra đi một hôm cuối thu tàn
Từ ngày quê vắng bao cung đàn

Ngày vui tươi thắm nay còn đâu
Lá vàng rụng tàn bao nỗi sầu...
(Nhật Bằng, Chiều nhớ quê)

Tung cánh chim tìm về tổ ấm
Nơi sống bao ngày giờ đầm thắm
Nhớ phút chia ly ngại ngần bước chân đi
Luyến tiếc bao nhiêu ngày xanh...
Trông bốn phương mờ hàng lệ thắm
Mơ đến em một ngày đầm ấm
Nhớ phút chia phôi cùng ai dứt đau thương
Tìm đến em nay còn đâu...
(Hoàng Giác, Ngày về)

Chiều xa cổ hương lắng nghe niềm thương
Sao lòng vấn vương
Chiều xa cổ hương trông trời mênh mông
Nao nao gió ngân tơ trùng
Ôi cánh chim chơi vui triền miên
Áng mây trôi hoàng hôn rơi rơi
Lặng nhìn vầng dương phai nhớ nhung
Vườn trăng soi nay đã xa vời...
(Lê Quang Nhạc, Xa quê)

Chiều chiều ngùi trông xa khơi mờ sóng
Từng đàn chim bay trong ánh hoàng hôn
Chơi vui hôn ai tới chốn xa xôi
Khuất bóng kim ô chiều tàn lâm ly
Mây trời bao la. Lòng buồn sâu ước
Như lũ chim quyết tung trời mây...
Rời một hoàng hôn ta sẽ hỏi hương

*Trở về quê xưa thêm bao tình thương
Bao con bướm xưa đến đón cố nhân
Vời bóng thân yêu ngàn đời chờ mong
Mây trời bao la. Lòng càng thổn thức
Quên hết bao mối hận mà đi
Yêu đương say đắm mà chi
Xa xôi đem thú biệt ly
Sầu nhớ đau thương làm chi.
(Lâm Tuyền, Khúc nhạc ly hương)*

*Hình bóng làng xưa xa mờ
Thuyền ơi đi mãi mãi đâu
Nổi trôi đi muôn phương?
Bao nhiêu lá vàng rơi đây
Gió thoảng hoàng hôn đưa về
Vẳng tiếng ai hò gài xa gieo nhớ thương.
Về nơi bến xưa cho tươi thắm lòng
Đời muôn hướng dù sông nước chia đôi dòng
Sóng muôn trùng thuyền ơi mau ghé bến
Vui nói lại tình thương bao êm êm.
Vui nói lại tình thương đời ấm êm.
(Nguyễn Hiền & Thiện Huân, Về bến xưa)*

Đôi khi người nghệ sĩ trở về quê nhà không còn tìm lại được những hình ảnh thân yêu ngày cũ, nỗi buồn lại dâng kín:

*Về đây nhìn mây nước bơ vơ
Về đây nhìn cây lá xác xơ
Về đây mong tìm bóng chiều mơ
Mong tìm mái tranh chờ
Mong tìm thấy người xưa.*

Về đây buồn trông cánh chim bay
Về đây buồn nghe gió heo may
Về đây đâu còn phút sum vầy
Đâu còn thắm niêm say
Lạnh lòng ngắm trời mây.
(Châu Kỳ, Trở về)

Rừng thu ướp hơi sương
Say ru lòng người nhớ tới quê hương
Đàn vương bao nhớ thương
Sầu dâng mắt nai bóng hình thôn vắng.
Đời say gió muôn phương
Tôi mơ thời gian
Chiều tắm mắt nắng tàn
Dần khuất bóng xóm làng...
(Lê Trạch Lưu, Nhớ)

Luyến tiếc những ngày êm đềm ở quê hương nhiều nhất vẫn là những người tha phương chưa có được ngày trở về, họ phải sống trong niềm nhớ nhung bất tận:

Hôm nay lẻ bước trên đường mưa gió
Rồi đây những khi giang hồ đây đó
Bao nhiêu nỗi tơ lòng bao nhiêu nỗi u hoài
Cùng hướng quê nhà thân yêu...
(Văn Thủy, Ra đi một chiều mưa)

Bao phen sương nhuộm bạc mái đầu
Nhìn lên chim én bay về đâu...
Ôi non sông ôi, thấu chãng tình sầu lữ thứ
Ngày về gần xa

*Sống nơi quê người giờ đã mấy thu...
(Hùng Lĩnh, Sầu lữ thứ)*

*Cứ mỗi chiều ngắm mây chiều
Lòng thiếp buồn đau đã quá nhiều
Nhìn khắp nẻo quanh hiu
Chốn hoang liêu vẻ đìu hiu
Nhớ bóng người đi một buổi chiều
Gió thu buồn hắt hiu...*

*(Võ Đức Thu, Tha hương mộ khúc)
Tháng ngày dần trôi, bao ngày thắm tươi
Nhưng tác lòng đầy vấn vương
Mong ước ngày về cố hương.
Nhớ khi rời chân, tìm theo đời sống phiêu lưu
Bốn phương kiếm giang hồ chơi vui.
Sầu miên cùng non nước xa khơi
Nơi chân trời ta hoài mong nhớ.
Ôi bóng quê thắm đầy giấc mơ
Dòng sông lặng lẽ trôi dưới đồi núi xanh.
Ôi làng tôi bao cảnh sắc đầy tình
Dáng vương chiều nay
Xao xuyên hồn lảng mê say
Thiết tha mong nhớ
Quê nhà phương trời xa.
(Dương Thiệu Tước & Minh Trang, Chiều lữ thứ)*

*Ngàn tiếng tơ ngàn ý thơ
Hòa gió xa tình thiết tha
Giờ đây trăng bao la tràn lan khắp nơi.
Hồn ngất ngây nhạc đắm say
Tình cố hương chợt vấn vương*

Niềm thương nơi tâm tư
Chợt vương phím loan u hoài.
Hương nhớ gây niềm ý trắng xưa
Bóng quê hương xa mờ
Phút giây gợi tâm tình xưa
Hương nhớ chan hòa ánh trăng chờ
Gửi hồn quê trôi theo mây lững lờ
Tìm bóng người thương xa mờ...
(Vũ Thành, *Gửi áng mây hàng*)

Nói về những giai điệu tha thiết của Nguyễn Đình Phúc trong *Lời du tử*, nhạc sĩ Dương Thiệu Tước và Phạm Thành viết: “Một nhạc điệu nhẹ nhàng nhưng tha thiết, thâm trầm mà hùng hậu. Phải chăng tâm hồn khách lãng du đã nổi dậy trong một chiều sương?”⁽⁴⁾.

Chiều nay biết về nơi đâu
Dừng chân ta ngắm cảnh bao la sâu
Ai đi trong lớp sương sa
Người về đâu tá tới nơi quê nhà.
Dừng nơi đây dừng nơi đây
Đường dài chí lớn ta dừng nơi đây
Trông mây bay, trông mây bay về nơi quê nhà
Ta buồn chỉ có mình ta...
Mà nay lòng nhớ quê hương
Trong chiều sương sao để lệ sâu vương
Không không, ta quyết đi xa
Có đâu ngồi nhớ tới nơi quê nhà.
(Nguyễn Đình Phúc, *Lời du tử*)

Nhạc sĩ Lê Thương có nhận xét: “Thời tiền chiến, nhất là những năm còn xa chiến tranh, lúc đó đất nước còn đủ ba “kỳ”,

còn có chỗ cho họ phiêu lưu tìm hứng. Lúc đó chỉ có một đường yêu nước là nền độc lập cho quốc gia dân tộc” (5). Trong chiến tranh chống Pháp, quê hương Việt Nam bị dày xéo, quân thù gây bao cảnh điêu tàn song đối với mỗi người Việt, quê hương ấy đều thân thiết vô bờ. Người nhạc sĩ diễn tả nỗi đau khi nhìn quê hương tang tóc và nuối tiếc những nét đẹp của quê hương thanh bình với bao cảm xúc chân thành và bao giờ cũng nồng cháy. Ta hãy nghe các chàng trai nhạc sĩ tâm sự khi quê hương còn đang thời binh lửa đành phải gác tình riêng, dứt đi lời thương nhớ và hương tình ái ân:

*Tóc tang còn âm u trong gió
Thiệt tha chi những mối hoài mong
Đàn lẻ cung thôi đừng buông tơ
Đắm hương tình khi đang giông tố
Non nước đang tràn máu anh hùng
Đừng mơ ái ân đàn ơi...
Suối u huyền trầm lan trong gió
Quyến trắng thanh lấp lánh vàng tơ
Hòn chiến chinh vang lừng không gian
Nhớ chẳng lòng quê hương nguy biến
Mau đứng lên chào đón thanh bình
Lòng ơi dứt đi đường tơ...
(Văn Thủy & Dzoãn Cảnh, Dứt đường tơ)*

*Chiều nào ngập sóng kinh kỳ
Máu xương pha nhòa sắc thắm
Người đi lạc bước chinh nhân
Mờ trong khói tên quên đời êm ấm.
Chiều nào ngập sóng kinh kỳ
Vàng son phai, tan nát hoa
Ai lắng nghe xa gió về*

Tiếng than não nề nhắc duyên tình xưa.
(Nguyễn Văn Quỳ, *Bóng chiều*)

*Tản ngân chàng bước chân đi
Đi tới nơi xa xăm bao hình mơ
Thuyền dần trôi xa bến bờ
Ngại ngừng thay phút biệt ly.
Người anh dừng dứt chân bước đi
Trong bóng tre xanh hồn nước nhà
Lòng đau với bao tiếng tơ...
(Hoàng Trọng, lời Nguyễn Túc, *Phút chia ly*)*

*Người của bốn phương
Người đã ra đi có nhớ bao giờ
Dù duyên thê ước đắm với giấc mơ
Đường tơ vẫn vương
Đem bao thắm tươi vào đời đau thương
Và cố quên đi tình người bơ vơ.
Người nghệ sĩ đi giúp núi sông
Cung đàn vui xóa bao chờ mong
Dành tình này cho kẻ khổ đau
Quên tình duyên, quên cả đò xưa.
(Anh Việt, *Lỡ chuyến đò*)*

*Gặp nhau năm ấy trao câu hát làm tin
Đem cung phím gieo tình
Cùng yêu sông núi
Yêu duyên nước trời xanh
Yêu hương lúa thơm lành.
Đời ta chung hướng
Bao nhiêu ý chờ mong*

*Xây đắp nên mái tranh
Để cùng vui sống
Say sưa đón bình minh
Chứa chan mộng ngày xanh...*
(Hoàng Trọng, *Bạn lòng*)

Người nghệ sĩ đôi khi còn dùng môtip trong văn chương cổ điển để tô đẹp thêm hình ảnh lãng mạn của người ra đi vì sông núi:

*Còn nhớ năm xưa
Một chiều thu vàng trời mây u ám
Chinh chiến khắp nơi tràn lan
Non nước đó đây lằm than
Biết bao gia đình nát tan vì chiến tranh
Chiều ấy năm xưa
Bên bờ Hàn giang một chàng trai tráng
Thấy nước non nhà điêu tàn
Nung nấu gan vàng cắn hờn
Dem thân nam nhi trả nợ quê hương mến yêu...*
(Dương Thiệu Tước, *Bến Hàn giang*)

*Chiều thu xưa nàng quay tơ dệt đầy thơ
Chiều thu nay tình thương vay dáng xa mờ
Thuyền duyên trôi về xa xôi có thấu chăng
Đàn xuân mơ chùng đường tơ em hoài trông.
Ngày vinh quang đàn hòa vang về làng thôn
Cùng vui say đồng nương khoai với luống cày
Dệt tơ vương ngàn yêu đương luyến thắm ngày
Lều tranh nương niềm uyên ương gió hương nguyệt...
Ngày chinh chiến còn tan biến mùa chia phôi
Màn sương rơi ngàn mây lơ lửng ven trời*

*Người ra đi từ chia ly lắng tin hồng
Vườn dâu mang tình quan san em chờ mong.
(Mạnh Phát, Bến nước tình quê)*

*Người chiến sĩ âm gió rít mưa bay
Dấn mình trong khói súng chiến trường
Áo mong manh căm thù nuôi ấm thân
Quyết gắng sức nâng cao sắc cờ...
(Tử Phác, Tiếng hát quay tơ)*

*Lửa khói mùi khét chiến tranh,
Đôi chim hoãn mộng rẽ đôi cành
Anh đền nợ nước theo chinh chiến
Phỉ chí tung hoành kiếp chiến binh.
Đợi lúc qua mùa hết chiến chinh
Giang sơn sáng lạn khúc thanh bình
Anh về nhịp bước say công chiến
Để nối duyên hồng lúc thắm xinh!
(Ngọc Bích, Thuở trăng về)*

Hình ảnh người trai còn được mô tả trong hiện thực của đời sống bấy giờ, đó là niềm tự hào về con đường ra đi vì đất nước và lời hoan ca trong giây phút hợp quần:

*Đời ta hiên ngang thề xây kiếp huy hoàng
Đường xa ta đi không chút vấn vương lòng
Dù nguy khốn dù đường dài
Thề cùng đồng tâm quyết không phai
Không hề lui bước trước gian lao
Tô thắm kiếp người!
Đoàn người vui trong mơ say*

Với khúc ca oai hùng
Nhịp đàn lên hòa cùng trời mây
Phút vui mơ màng
Trời Việt Nam người người cười vang
Ta cùng nắm tay ước nguyện
Theo gió muôn phương
Kiếp phong sương tiến lên đường!
(Ngọc Bích, Đón gió mới)

Niềm vui chan chứa
Bao tình thấm dâng chan hòa
Lòng ngập yêu thương
Rộng bao la như trùng dương
Tình chung non nước
Bao niềm ước trong tuổi xanh
Những phút quyến luyến
Dưới ánh đèn đời tươi màu
Tìm mộng duyên thăm ban đầu
Cùng nhịp ca múa trong đêm sâu
Yêu nhạc thanh tân vui hội hoa đăng.
Nghe vang khúc nhạc triền miên
Lắng như mơ hồ
Nghe vang những lời ca
Triu mến như áng thơ
Vui vui tiếng đàn trầm ngân
Hòa bao niềm nhớ
Tình nhạc tha thiết tình đàn lưu luyến
Nhạc và thơ kết duyên
Nhịp nhàng ca múa chập chờn đôi lứa
Mờ mờ trong bóng hoa...
(Dương Thiệu Tước, Hội hoa đăng)

Ra đi vì non nước nhưng đôi lúc người nghệ sĩ còn vương vấn chút tình nhớ thương cảnh cũ người xưa:

*Như âm vang lên tiếng chiến chinh
Mơ làm điều mang sáo thanh bình
Nghe vườn cây xao xác gió may
Mơ làm chiếc lá úa rơi đây.
Hiu hiu theo chiều gió dâng lời thầm ước
Anh nghe chãng lá vàng rụng lay lắt rớt nhớ thương...
(Lương Ngọc Châu & Tử Phác, *Tiếng hát lênh đênh*)*

*Nhưng giờ này nhớ nhung
Tìm hình ai trong gió mưa lạnh lùng
Ôi lòng hờn căm chinh chiến
Sầu chia ly trong nguy biến.
Chờ ngày mai tươi sáng
Cỏ cây mơ màng trong nắng
Khúc ca khải hoàn lừng vang
Khấp nơi đây huy hoàng.
(Dương Thiệu Tước, *Hồn sóng gió*)*

Tất cả tâm tình đó là sự thao thức của người thanh niên trước thời cuộc, thể hiện tấm lòng đối với quê hương. Nhưng người nghệ sĩ không chỉ dừng ở đó, họ còn phải lên đường nhập cuộc, phải đi đấu tranh giữ lấy quê nhà với tâm trạng phấn khởi, tình cảm rộn ràng:

*A! Ngồi trong ánh hương đêm
Ta cùng cất cao lời nguyện
Thề đồng tâm ta quyết thờ sông núi*

*Dem tâm can xây đắp ngày tươi mới...
Một lòng son, bền tâm chí, vì non nước
Có sá chi lao lung
Anh em ơi im nghe vang âm trong rừng...
(Hoàng Quý, Đêm trong rừng)*

*Anh em cùng nhau
Bước mau trên đường trường
Ra công làm tươi
Cho núi sông, ta chẳng ngừng
Sao cho sức trai mau hùng cường
Quyết tâm thành công.
Non cao bao la bốn phương
Sắc tràn láng láng trong nắng hồng
Tiến lên cùng đi lên
Bao nguồn sáng tươi đang mong chờ...
(Dương Thiệu Tước, Dưới nắng hồng)*

*Chiều nay mưa rơi
Ướt vai người dưới quán vắng
Chàng niên thiếu
Miền xa thân dầm sương
Đời phiêu lưu mang
Máu giang hồ đi bốn phương
Chí lớn say sưa cuộc đời mưa nắng...
Rồi đây ta ca
Khúc thanh bình vang muôn phương
Trời quê sắc hồng hoa bướm ngàn hương
Đời ta ra đi hiến thân mình cho gió mưa
Góc suối thân non quên sao tình thương...
(Hoàng Trọng, lời Quách Đàm, Chiều tha hương)*

3. **Ngợi ca người mẹ**

Hình ảnh quê hương không chỉ là hình ảnh của đồng quê, làng xóm mà còn là hình ảnh của người thân yêu gắn bó một đời của người nghệ sĩ. Hình ảnh thường xuất hiện trong âm nhạc chính là hình ảnh người mẹ:

*Hi sinh thân con đi đền nợ nước
Nước mắt ướt thấm cách biệt mẹ hiền
Người mà lòng này đầy thương mến nhiều
Đứng trước quốc biển phải đành lìa xa...
(Trần Văn Lý, lời Trần Văn Nhi, Mẹ ơi)*

*Mẹ tôi tóc xanh nhuộm bạc tháng ngày
Mẹ tôi đau buồn nặng trĩu đôi vai
Bao năm nuôi đàn trẻ thơ nhỏ dại
Cầu mong con mình có một ngày mai...
(Nhị Hà, Mẹ tôi)*

*Đêm khuya trăng mờ
Mắt trông về trong cõi xa mờ
Nơi xa xăm kia
Tôi say nhìn quê cũ dấu yêu
Ôi tình quê hương
Nơi chốn xưa có người mẹ hiền
Tóc màu hoa bạc
Chiều chiều mắt hoen mờ vì con.
Ra đi con dâng đời cho gió mưa
Quê người ngời nhớ đến ngày vui qua*

*Gió chiều thường nhắc khúc ca biệt ly
Cố nhìn quê cũ lẫn trong sương mờ...
(Thu Hồ, Quê mẹ)*

Hình ảnh của mẹ luôn gắn liền với lời ru được nghe từ lúc bé thơ được nhạc sĩ mô tả ở một tầm khái quát và khắc họa khá rõ nét về lòng thương con, sự tần tảo, tính chất phác của mẹ:

*Mẹ quê, mẹ quê vất vả trăm chiều
Nuôi đàn, nuôi một đàn con chắt chiu.
Bà bà mẹ quê, gà gáy trên đầu ngọn tre
Bà bà mẹ quê, chợ sớm đi chưa thấy về...
Bà bà mẹ quê, đêm sớm không nề hà chi
Bà bà mẹ quê, ngày tháng không ao ước gì
Nhỏ giọt mồ hôi vì đời trẻ vui.
Miệng khô, miệng khô nhớ bát nước đầy
Nhớ bà, nhớ bà mẹ quê xưa ấy
Mùa đông, mùa đông manh chiếu thân gầy
Cháu bà, cháu bà ngủ ngon giấc say...
(Phạm Duy, Bà mẹ quê, 1953)*

Suốt một đời mẹ vui buồn với con. Và người con mãi còn lưu giữ hình ảnh mẹ từ ngày thơ ấu để rồi khi lớn lên, trên những nẻo đường chinh chiến, người con bao giờ cũng nghĩ đến mẹ trước tiên. Chính cảm xúc chân thành ấy, đôi khi chỉ là những nét tinh tế, đơn sơ nhưng lắng đọng, đã có khả năng truyền lại cho người nghe tình cảm yêu thương người mẹ dạt dào không kém:

*Ai đi về phía quê tôi
Làm ơn cho nhắn vài lời nhớ thương
Xa xôi buồn nhớ quê hương*

Mẹ già một nắng hai sương mỗi mòn.
Ra đi một sáng tinh sương
Mẹ ơi con vẫn nhớ lời mẹ khuyên:
"Con ơi tình nước sâu hơn
Hẹn ngày chiến thắng con về vinh quang" ...
(Tiến Đạt, Ai về quê tôi)

4. Phong cảnh quê hương

Người nghệ sĩ tìm thấy trên quê hương, đất nước mình biết bao cảnh đẹp như ru hồn người. Từ Bắc đến Nam, nhiều danh lam thắng cảnh đã được ghi nhớ trong tâm khảm biết bao người. Trước hết đó là ngôi chùa từng đi vào văn chương lãng mạn:

Thuyền bơi lướt trên nước xanh
Biết bao êm đềm
Con thuyền đưa tôi tới nơi thần tiên
Chùa Hương với đồi núi cao
Biết bao êm đềm
Phút mơ màng quên hết ưu phiền.
Chiều sương rơi còn đâu đây
Vang tiếng trâm theo gió
Tiếng nam mô êm êm dần lan xa xa
Mỗi phút thêm âm trong ngàn mơ.
Chiều sương rơi còn đâu đây
Vang tiếng trâm theo gió
Tiếng nam mô lâng lâng hồn tôi bay
Theo tiếng chuông nơi xa mờ...
(Hoàng Quý, Chùa Hương)

Nếu bài hát trên mô tả cảnh đẹp ngôi chùa thì bài hát sau đây kể lại câu chuyện tình nên thơ:

*Hôm nay đi chùa Hương
Hoa cỏ mờ hơi sương
Cùng thầy me em dậy
Em vấn đầu soi gương...
Thuyền đi. Thuyền đi.
Thuyền đi bến Đục qua
Mỗi lúc gặp người ra.
Thẹn thùng em không nói
“Nam mô A di đà!”.
Réo rắt suối đưa quanh
Ven bờ ngọn núi xanh
Nhịp cầu xa nhỏ nhỏ
Cảnh đẹp gần như tranh...
Ôi! Chùa trong đây rồi!
Động thấp bóng xanh ngời
Đá rêu trần thạch nhũ
Động nhuộm hương trầm rơi...
(Trần Văn Khê, thơ Nguyễn Nhược Pháp,
Đi chơi chùa Hương)*

Đây là thiên nhiên tuyệt đẹp của quê hương miền Bắc được ngợi ca:

*Chiều rơi trong gió khơi đêm êm
Đàn chân mây dần trắng non lên
Ánh vàng tha thướt nước mờ trong xanh
Gió đưa hơi gợn sóng.
Đàn xa xôi bóng non chập chùng*

*Nằm im nghe mờ trong không trung
Tiếng đàn thánh thót theo ngàn lời ca...
(Hoàng Quý, Đêm trăng trên vịnh Hạ Long)*

Còn đây là cảnh đẹp hồ Guom, biểu tượng của Hà Nội:

*Bước men quanh hồ Hoàn Kiếm giữa thu chiều úa
Tôi nhớ tháng ngày sống nơi Thủ đô hồi qua
Hồ đẹp gương nước liểu xưa la đà bóng hồ
Đời vui thái bình trước lúc chiến tranh...
(Trần Văn Nhon, Hà Nội 49, 1950)*

Hình ảnh đất nước có thể là nơi chôn nhau cắt rốn ở vùng quê hay thành thị:

*Ôi thành phố thân yêu
Bao mái nhà chìm trong sương chiều
Ôi lửa ấm cơ ngơi
Sau bức màn là cuộc đời vui
Ôi đường sá đêm khuya
Đôi mái kê dều êm trên hè. Ôi trẻ khó lê la
Trong khói chiều gằm cầu chiều mưa...
(Phạm Duy Nương, Chiều đô thị, tức
Cười đổ kinh thành, 1952)*

Vào đến miền Trung là cảnh đẹp đất thần kinh và sông Hương được nhắc đến trong muôn lời ngợi ca:

*Chiều tàn trên bến Hương giang lơ trôi
Bóng chim bay về chân núi xa vời
Chiều tàn trên bến mang theo hoàng hôn*

*Dòng sông buồn mơ chiếu áng mây hồng
Khóm lau mờ nghiêng mình bên dòng nước.
Trên sông Hương
Bến nước mờ chan chứa bao tình
Hàng Nga vừa lên nhìn qua khóm cây
Dưới ánh mơ
Khách du thuyền lòng bao đắm say
Hồn tràn nguồn thơ trước cảnh Hương Bình...
(Nguyễn Văn Thương, Trên sông Hương, 1936)*

*Đây Huế dòng Hương giang lững lờ
Nam Bình khúc nhạc gợi tình xưa
Thành cao rêu phủ mờ sương gió
Lắng nghe khoan hò chèo lái đưa con đò.
Tới chốn thần kinh chan chứa tình
Sớm nào nắng đẹp dệt mộng xinh
Ngàn hoa thua một tà áo tím
Lướt bay trên cầu, càng thăm duyên Hương Bình...
(Dương Thiệu Tước, Hương Bình lưu luyến)*

*Trên dòng sông Hương tiếng ca dặt dìu
Vạn vật say đắm trong chiều dịu mơ
Cánh bướm trắng còn vương vấn quanh co lượn sóng
Con đò mơ đường lưu luyến chưa theo dòng trôi
Gió ngừng quuyến hàng mây đứng im soi lòng sông
Dưới trời êm chiếu dần dần buông
Hiu hiu hơi chiều dịu mơ.
(Trịnh Văn Ngân, Đường tơ lưu luyến)*

Các nhạc sĩ rung động trước thiên nhiên tuyệt đẹp của cố đô Huế nên đã viết nhiều bài ca thăm tình:

*Bài thơ Huế dệt bằng gấm vàng
Dệt bằng mắt nàng nhìn đăm trời thương
Dệt bằng con thuyền lững lờ sông Hương
Có ai qua khúc Trường Tiền.
Nhìn nước biếc, vài cô gái Huế
Nghiêng duyên cười trong nón lá lơ lửng bước
Về nơi mô? Chiều Nam Giao nhớ người Bến Ngự
Nhớ lời ước thề...
Bài thơ Huế dệt bằng gấm vàng,
Dệt bằng áo người sầu nhớ phòng khuê
Dệt bằng tiếng chuông chùa ngân xa vắng
Nhắc ai ước mong ngày về.
(Lê Mộng Nguyên, Bài thơ Huế)*

*Chiều nào trên sông Hương
Ai hát khúc ca ôi êm đềm
Lòng tôi mơ theo trăng
Nhìn xa trông bóng bên thềm
Thuyền từ từ trôi đi
Đi khuất nơi xa xa chân trời
Mặc ai mơ theo trăng khúc hát yêu đời...
(Trần Nhật Bằng, Tiếng đàn trong đêm, 1952)*

*Về đây trong hoa lá hồi cánh chim giang hồ
Về đây trong hương sắc thắm tươi, say mơ.
Huế, lờ lững dòng Hương
Năm tháng còn vương lời ai mong chờ.
Huế, trong tiếng dịu êm
Cô lái bên sông còn vang lời thơ...
(Lê Hữu Mục, Hẹn một ngày về)*

*Cho nhẩn về miền Trung
Tìm cuộc sống ước mơ trong cõi mộng
Dòng sông Hương nước trôi
Thuyền trên bến xa xôi
Mơ dáng người, tiếng hò lả loi...
Mơ ước về miền Trung
Tà áo tím thướt tha trong nắng hồng
Nụ cười xinh thắm môi
Làn tóc xõa gió đưa
Theo dáng người thương nhớ rồi!
(Ngọc Bích, Mơ về sông Hương)
Một chiều tròn trăng mái chèo ngược dòng
Chẳng hẹn mà quen chuyển đò chung bóng
Hương Giang trôi lững lờ, Vãn Lâu soi bóng mờ
Róc rách khua tay chèo nhịp đưa.
Đẹp là bờ vai tóc thề buông dài
Làn môi mộng tươi như thắm hẹn ai
Ánh mắt biếc u hoài đắm chiêm trông xa vời
Như áp ôm tâm sự đầy vơi...
(Canh Thân, Vĩ Dạ đò trắng)*

Nhưng miền Trung không chỉ có cảnh đẹp hữu tình của xứ Huế. Qua bao cuộc chiến tranh, miền Trung vẫn đổ nát, đau thương:

*Về miền Trung
Miền thùy dương bóng dĩa ngàn thông
Thuyền ngược xuôi suốt một dòng sông dài.
Ôi quê hương xứ dân gầy*

Ôi bông lúa, con sông xưa, thành phố cũ.
Về miền Trung
Người về đây sống cùng người dân
Lửa chinh chiến cháy bùng thôn làng điêu tàn.
Đêm hôm nao gió u buồn trên sông vắng
Có tiếng hát xao xuyến ánh trăng vàng.
Hò hô hò! Hò hó hò!
Người đi trên đồng tro tàn
Thương em, nhớ mẹ hương vàng về đâu
Chiều khô nước mắt rung sầu
Tan thân thiếu phụ, nát đầu hài nhi.
Hò hô! Hò hô!
Hà hớ hớ... Nhớ thương về chiến khu mờ
Biết bao người sống mong chờ
Hát rằng: Hà há hớ...
Nhớ về cố hương yêu dấu xa xưa!
Về miền Trung
Còn chờ mong núi về đồng xanh
Một chiều nao đốt lửa rực đô thành
Tay trong tay dắt nhau về quê hương cũ
Không than van, không sầu nhớ.
Về miền Trung
Người về đây hát bài thành công
Lửa ám áp bếp nhà ai hồng, đêm trùng.
Đêm hôm nay tiếng dân nông vang thôn xóm
Có tiếng hát xao xuyến ánh trăng vàng
Hò hô hò! Hò hó hò!
Về đây với lúa, với nàng
Thay bao nỗi khổ tiếng đàn (tôi) mừng reo.
Nguồn vui đã tới với dân nghèo
Con sông nước chảy, tiếng chèo hò khoan!

Hồ hớ! Hồ hô!
Hà hớ hơ... Tiếng ai vừa hát qua làng
Lúc em gặt lúa trên đồng
Hát rằng: Hà há hơ!
Tiếng cười, tiếng ca trên lúa trên sông.
(Phạm Duy, *Về miền Trung*, 1948)

Theo bước chân về phương Nam, thành phố Sài Gòn được xem như Hòn ngọc Viễn Đông dù trong thời loạn lạc vẫn tránh được cảnh điêu tàn nhưng vẫn còn cảnh người bơ vơ:

Từ ngày chiến tranh khốc tàn
Gieo những mối tang thương
Khắp Nam Việt đâu đó
Đều chung phần trong đau đớn
Sài Gòn rất may
Cửa nhà chẳng xiêu đổ tàn nát
Bao phố phường vẫn như hồi thái bình...
(Trần Văn Nhơn, *Sài Gòn xa hoa*, 1950)

Trời khuya vui bước bên đường Catinat
Người đi còn dăm ba khách không nhà
Ngàn mây sao chiếu trên trời đầy mơ
Hàng cây lặng im nghe gió dưới trăng mờ
Còn kia vài ba búp bê đang nhìn
Ngồi im và vương mắt trông xa mơ hồ...
(Trần Văn Trạch, *Đêm khuya trên đường Catinat*)

IV. NHỮNG CA KHÚC VIẾT VỀ THẾ GIỚI MỘNG MƠ

1. Khát vọng lãng du

Âm nhạc lãng mạn còn ngợi ca kiếp sống lang bạt, giang hồ với hình ảnh con người phóng túng, xa rời những ràng buộc, hệ lụy của cuộc sống thực tế. Họ say sưa trong từng bước chân đi, say sưa với tiếng đàn và lời ca trên bước đường muôn dặm, say sưa kiếp sống của người lãng du. Họ luôn mang dáng vẻ của một người sắp ra đi với khát vọng khám phá những thế giới xa lạ đầy quyến rũ, tươi đẹp có thể đem lại cho họ niềm vui sống.

*Chiều nay mưa rơi
Ướt vai người dưới quán vắng
Chàng niên thiếu
Miền xa thân dầm sương
Đời phiêu lưu
Mang máu giang hồ đi bốn phương
Chí lớn say sưa cuộc đời mưa nắng...
(Hoàng Trọng, lời Quách Đàm, *Chiều tha hương*, 1951)*

*Ra đi khắp nơi xa vời
Gió bốn phương
Kìa gió bốn phương ào ào cuốn lá rơi
Người đi khúc nhạc chơi vơi
Rắc khắp nơi kìa rắc khắp trời
Vang vang khúc nhạc yêu đời...
(Đỗ Nhuận, *Đoàn lũ nhạc*)*

*Túi đàn chân bước đi lên đường
Kìa nơi xa xôi đợi chờ bao mến thương.
Nhịp theo tiếng đàn
Tiếng hát vang vang lừng
Ta mang vui tươi tô đời thắm tung bưng.
Kìa là núi rừng với cánh lúa nơi đồng quê
Với sức sống tráng hùng lòng ta say mê.
Nhịp theo tiếng đàn
Tiếng hát vang vang lừng
Ta mang yêu đương reo về khắp bốn phương.
(Canh Thân, Túi đàn)*

Không chỉ ra đi là thoát ly cuộc sống tù túng nhưng ra đi để tìm một phương trời xa lạ, một nơi thần tiên để nương náu:

*Đi với tôi đến chân trời xa
Trăng nước êm, một trời đầy hoa
Bạn của Hằng Nga và vô cùng thanh thú
Lắng tai nghe nhạc réo lững lờ.
Đi với tôi đến chân trời xa
Đây suối mơ là nhạc của ta
Tay đàn miêng ca và mơ màng ta múa
Gót chân thêm nhịp bước thần tiên...
Cầm tay ta hát, hát khúc ca yêu đời
Cho người vui. Với tình ta chan chứa bao la
Trong bước đi trên đường đời
Ô kìa chàng thi sĩ đang miên man
Đi tìm bao vần thơ
Ô kìa nàng ca sĩ đang say sưa
Cung đàn cho đời mơ...*

(Canh Thân, *Đi với tôi đến chốn trời xa*)

Ra đi không chỉ là trường hợp riêng lẻ, đôi khi những người cùng chí hướng tụ tập với nhau thành một cộng đồng tươi trẻ đầy sinh khí:

*Đoàn người tung bồng về trong sương gió
Hồn như đám mây trắng lững lờ
Giang hồ không bờ không bến
Đẹp như kiếp Bôhêmiên.
Ánh dương lên một đoàn thanh niên
Giục nhau đi từ khi nắng sớm
Lúc gió chiều về trong tiếng tiêu
Bóng ai còn in trên đường dài.
Đoàn người đi vượt rừng qua núi
Bước chân vui qua miền xa xôi
Kìa là đoàn người Việt Nam gieo thắm tươi...
(Lê Vy, lời Phạm Duy & Mai Hạnh, *Con đường vui*, 1951)*

Phạm Duy cảm thấy niềm vui được sống tại nơi đồng quê, nên với bài hát này ngoài tính chất hiện thực còn có thêm cả chất trữ tình nữa:

*Kìa đoàn người đi hiên ngang
Qua đồng mênh mông
Người bàng hoàng đưa câu ca
Theo nhịp chân không
Có những lúc reo mừng
Với tiếng hát mơ mộng
Của từng đoàn nông phu vui sống
Có những lúc tươi cười
Với tiếng hát cô hàng*

Tan chợ chiều trên đường về cô thôn...
(Phạm Duy, *Đường về quê*, 1947)

Ra đi như một kẻ giang hồ nhưng trong lòng bao giờ cũng vọng tưởng, mơ trở về cố hương để tìm lại những dáng xưa yêu kiều đã chìm khuất sau bước lãng du:

*Chiều xưa, có ai qua
Bến sông Hồng mộng mơ
Dù dặt đôi lời hò
Còn vương vấn nhớ nhung
Chiều đó, khách tha phương
Đã qua một chiều vui
Rời đi, chưa hết yên vui vội xa...
Đò ơi! Kiếp phiêu lưu
Giống con đò giạt trôi
Chiều chiều, ta mơ nhìn
Về nơi cũ bến xưa
Gặp gỡ, phút yêu đương
Sớm gieo sầu biệt ly
Rời đi, thương nhớ ai nơi đò xưa.
(Đào Thừa Liệt, *Bến đò xưa*)
Kiếp giang hồ đây đó biết đâu là bến bờ
Bến xưa còn hay lời ước phai mờ.
Mấy thu thuyền xa bến, nước trôi lời ước nguyện
Cố nhân ngơ ngác chờ hình bóng thuyền mơ.
Dòng sông vẫn êm đềm còn in bóng thuyền xưa
Bóng thuyền vô tình lờ lững xuôi dòng.
Đò đi khách se lòng, càng xa vắng càng mong
Khách còn qua đò còn nhớ bóng mơ.
(Nguyễn Thiện Tư, *Qua bến năm xưa*, 1949)*

*Đường về man mác sâu tình thương bao la
Xa bóng quê làng xưa đâu bóng ai ven sông
Thoáng bên rèm xưa mắt hoen lệ sâu thương.
Đành ghen trong tiếng cười cầm tay chia ly
Duyên kiếp ta chờ nhau...
(Nhật Bằng & Đan Thọ, Bóng quê xưa)*

*Chiều nay sương gió
Lữ khách dừng chân quán xưa
Mơ màng nghe tiếng chuông chiều
Vương về bên quán tiêu điều
Vàng trắng hoen úa
Như lá vàng rơi cuối thu
Lững lờ soi mấy hàng cây
U sầu đang ngắm trời mây...
(Hoàng Trọng, Dừng bước giang hồ)*

*Ta luyến lưu một kiếp giang hồ
Dù rằng cuộc sống vô bờ
Tim nồng tràn máu vô tư.
A ha ha! Suối in hình chiếc xe tàng
Đêm nao đập vỡ cây đàn
Giận đời nào ai mất xanh.
Vó câu bấp bênh
Trên đường gian nan
Chiếc xe lắc lư ru hồn nghệ sĩ tới nơi xa ngàn.
Xe lăn êm êm dưới ánh trăng vàng
Môi ai say sưa hé mấy cung đàn
Ca lên cho tan nỗi niềm cay đắng.
Vui ca lên đi trong chiếc xe già*

Sau khi men say lãng mảy tơ đàn
Hồn ta vụt lướt lên trời xanh lam.
(Trọng Khương, Bánh xe lãng tử)

Có ai biết chãng chuyện tình cờ
Có ai đoán đầu nào mà ngờ
Vào một đêm trăng sáng
Hồn nhạc thơ lai lãng
Thiết tha êm đềm mơ hồ.
Áng mây cuốn tâm hồn dịu dàng
Thiết tha với cung đàn nhịp nhàng
Dịu hồn ta đi tới
Miền thần tiên thanh thú
Sắc hương huy hoàng nên thơ.
Hào quang bốn phương huy hoàng
Bầy tiên nữ đang khoe mình với cung đàn.
Nắm tay múa theo điệu nhịp nhàng
Nhấp say chén men rượu nồng nàn
Bầu trời trong thanh mát
Ngàn người vang câu hát
Dưới hoa muôn màu huy hoàng.
Có ai biết chãng chuyện tình cờ
Có ai đoán đầu nào mà ngờ
Chuyện thần tiên giây phút
Chìm dần trong mây khói
Vấn vương tâm hồn trong mơ.
(Văn Phụng, Giác mộng viễn du)

Người ra đi giọng ruồi trên bước đường lãng du nếu đôi khi
lỡ quên lời hẹn ước, chắc sẽ có người bạn lòng nhắc nhở hãy trở về
bên người thân chung sức xây dựng quê hương:

*Hỡi người xa núi sông
Chưa về tắm nắng mai hồng
Xa kiếp sống bèo bồng.
Thời gian êm êm lướt nhanh
Ngày xanh cho anh mấy lần
Vì bao gian lao chớ nài
Hẹn nhau đi tới ngày mai.
Hỡi người tôi mến yêu
Say đời nắng sớm mưa chiều
Yêu nước non trời mây.
Dừng lại đây cho ta còn thấy
Màu khăn tay đưa nhau ngày ấy
Người ra đi hẹn với tang bồng
Một sớm nắng mai hương nồng
Về chung say đắm non sông...
(Lâm Tuyền & Nguyễn Văn Đông, Nhấn người viễn xứ)*

2. Những giấc mơ tiên

Người nghệ sĩ lãng mạn còn mơ ước sự thoát ly cuộc đời trần gian, muốn thoát tục để đi tìm thế giới mộng tưởng. Cũng như chủ nghĩa lãng mạn ở phương Tây, các nghệ sĩ Việt Nam cũng mê đắm thế giới thần tiên, thế giới mơ ước thường rất đậm nét trong văn chương phương Đông: giấc mộng Nam Kha - giấc mộng hoàng lương trong thế giới của Trang Tử. Một bài hát ru hồn về thế giới êm đẹp đó với nhịp điệu luân vũ dịu dàng:

*Trăng êm ái ánh lan gần xa
Sương gió lướt rung ngàn hoa
Trong ánh trăng ngà lấp lánh*

Bóng ai nơi cung Hằng
Êm êm tiếng ai ca
Nhịp bước thướt tha tà áo mơ màng.
Hòa cùng sáo ngân vang
Lòng tràn ngập ý thơ
Ta im lắng mơ mơ dáng tiên nga
Chập chờn bóng hoa lòng
Tràn đầy ước mơ say
Say dáng yêu kiều
Nồng hương làn tóc biếc.
Ôi bao giấc mơ tàn
Vị trắng khuất sau đám mây còn đâu.
(Dương Thiệu Tước, *Mơ tiên*)

Mời nàng tiên bay xuống đây
Và đưa lối lên cung Hằng
Ta muốn xa nước non này
Hồn vương vấn say gió trắng.
Rồi cùng nhau trong cõi mây
Ta trông xuống giang sơn này
Lòng tan hết bao mơ màng
Ta muốn quên trên tầng mây...
(Thâm Oánh, *Trên mây*)

Thế giới cõi tiên cũng đây quyền rũ làm nhiều nhạc sĩ đắm say:

Kìa nàng tiên trắng lướt
Cùng làn mây xuống trần gian
Cùng ta ca múa khúc
Nhạc ngày xuân trong vườn lan
Tà xiêm óng ánh

*Lướt mình theo vờn bao cung đàn
Giọng êm như tiếng phím
Nhẹ ngân trong đêm mờ màng.
Kìa vàng trắng sáng
Chiếu nhẹ muôn sắc chón thần tiên
Ngàn hoa như đấm đuối
Cùng tiên say giấc triền miên
Trời xanh trong sáng
Gió nhẹ phát uốn rung mây tàn
Hằng Nga tiên nữ
Đắm mình say trong giấc mơ vàng...
(Trần Nhật Bằng, Nàng tiên trắng)*

*Lá đào rơi rắc lối thiên thai
Suối tiễn oanh đưa những ngậm ngùi
Nửa năm tiên cảnh một bước trần ai
Ước cũ duyên thừa có thể thôi.
Đá mòn rêu nhạt nước chảy huê trôi
Cái hạc bay lên vút tận trời
Trời đất từ nay xa cách mãi
Cửa động dầu non đường lối cũ
Nghìn năm thơ thản bóng trắng chơi.
(Võ Đức Thu, thơ Tản Đà, Tống biệt)*

Thế giới gần gũi nhất là thế giới trên cung trăng, vốn hấp dẫn cả trẻ em lẫn người lớn. Cung trăng cho người nghệ sĩ một thế giới tưởng tượng, ở đó cảnh vật cũng như chị Hằng bao giờ cũng tuyệt đẹp:

*Xa! Chị Hằng Nga
Núp bóng sau bao lùm tre xanh*

*Ta cùng nhau ta múa
Hát ca đón chào chị ấy.
Trên trời bao la
Tươi sáng kia sao vàng lấp lánh
Đây chị Hằng Nga
Chiếu ánh vàng giữa bầu trời xanh.
Ánh trắng mờ mờ chiếu qua
Chiếu soi vào lòng chúng ta
Khiến thêm đời càng thiết tha
Nắm tay đồng lòng múa ca...
(Minh Ký, lời Mộng Lan, *Chị Hằng*, 1953)*

Còn đây là câu chuyện tình Trung Hoa đã gọi bao cảm hứng cho nhạc sĩ. Bài hát *Gắm vàng* là một trong những bài hát của vở kịch *Khói Lửa Cảo Kinh*. Hình như chỉ có bản nhạc được phổ biến, còn vở kịch cũng chưa bao giờ lên sân khấu. Vở kịch này nguyên thủy là một vở kịch thơ, tác giả là Vũ Hân. Đó là câu chuyện U Vương - Bao Tự. U Vương, vua nhà Chu, say đắm Bao Tự; mà Bao Tự lúc nào cũng buồn, không bao giờ cười. Một hôm, thấy Bao Tự có vẻ vui khi nghe tiếng xé lụa, nhà vua ra lệnh tập trung các thứ vải quý như gấm, lụa để các cung nữ vừa múa hát vừa xé gấm xé lụa... nhưng người đẹp Bao Tự vẫn không cười. Bài hát *Gắm vàng* thuộc đoạn này trong vở kịch. Giai nhân trong câu hát chính là Bao Tự vậy:

*Gắm vàng một cuốn gấm vàng
Óng a óng ánh
Như tóc nàng Quỳnh Tiên.
Nàng Quỳnh Tiên
Đàn trong động Đào Nguyên
Hằng đêm nàng lên múa hát*

*Trên miền Thiên Thai.
Tóc quên cài nàng say sưa múa hát
Gió dẫn đường
Đưa tóc lác xuống trần gian.
Người đời cắt tóc dệt gấm vàng
Dâng lên chín bệ
May áo choàng giai nhân.
Gấm ái, gấm ân, gấm của sông Ngân
Gấm tan nghìn mảnh
Giai nhân không cười.
Tung gấm lên khơi
Tung bướm lên khơi
Cánh vàng lấp lánh chập chờn rơi.
Rơi trên mình cô áo xanh áo đỏ
Uốn lả lơi nhịp nhàng
Bướm đậu trên ngàn
Trên ngàn tơ liễu biếc
Mỹ nhân đưa mắt ngắm
Bướm thẹn đôi cánh rung rinh.
(Duong Minh Ninh, lời Vũ Hân, *Gấm vàng*)*

Bên cạnh thế giới cõi tiên đó, các nhạc sĩ còn khai thác những hình tượng nghệ thuật từ trong truyện kể dân gian và trong truyền thuyết. Thật vậy chủ đề mộng mơ trong dòng nhạc lãng mạn trữ tình thật phong phú có thể làm thăng hoa tâm hồn con người qua những cung đàn muôn điệu.

oOo

Dòng ca khúc lãng mạn trữ tình từ khi mới hình thành đã có vị trí xứng đáng do giá trị nghệ thuật và thẩm mỹ của nó, đã tác động và khơi nguồn sáng tác cho nhiều lớp nhạc sĩ kế tiếp chọn lựa

khuyh hướng này. Mặc dù trong hoàn cảnh chiến tranh, bên cạnh nhiều khuyh hướng âm nhạc khác ra đời, âm nhạc lãng mạn trữ tình vẫn không bị đánh mất giá trị và vai trò của nó. Âm nhạc lãng mạn vẫn là chỗ dựa tinh thần cho nhiều tâm hồn lớp thanh niên lớn lên giữa hoàn cảnh lịch sử có nhiều biến chuyển. Nó còn có đời sống lâu dài và trở thành một phần di sản nghệ thuật quý báu của nền tân nhạc Việt Nam.

CHÚ THÍCH:

(1) *Tiếng hát những ngày chưa chiến tranh*, in trong tập *Nhạc tiền chiến*, Kê Sĩ xuất bản, Sài Gòn, 1970, tr.7.

(2) Theo các tác giả cuốn *Âm nhạc mới Việt Nam - tiến trình và thành tựu*, bài hát đầu tiên của tân nhạc là bài *Cùng nhau đi hồng binh* của Đinh Nhu xuất hiện vào năm 1930. Cần phải xác định tiêu chí khi khẳng định bài hát đầu tiên, đó là bài hát phải được phổ biến rộng rãi, ít nhất bắt đầu từ một cộng đồng nào đó hoặc được công bố bằng văn bản. Bài của Đinh Nhu chỉ được một số bạn tù truyền khẩu, sau này được ký âm mới phổ biến. Nhạc sĩ Lê Thương cho biết từ năm 1933-1934, hai nghệ sĩ Tư Chơi (Huỳnh Hữu Trung) và Năm Châu (Nguyễn Thành Châu) đã đề xướng phong trào ‘bài hát ta điệu Tây’. Tiếp đó năm 1938 nhạc sĩ Nguyễn Văn Tuyên ra Bắc hô hào phát triển tân nhạc rồi sau đó báo *Ngày Nay* đăng bài hát *Kiếp hoa* của ông. Đó là hai thời điểm cần lưu ý. Song trước đó một số bài hát được trình diễn từ năm 1935 thì cũng phải được nhắc đến. Trong khi đó theo nhạc sĩ Tô Vũ, một tu sĩ Công giáo đã viết thánh ca bằng tiếng Việt đầu tiên từ năm 1911. Vị tu sĩ đó là linh mục Phaolô Đoàn Quang Đạt (1877-1956), người sáng tác thánh ca theo ký âm pháp Tây phương, trong đó có bài *Nửa đêm mừng Chúa ra đời*. Đây có thể là thời điểm hình thành nền tân nhạc VN.

(3) *Hương quê- mười ca khúc của cổ nhạc sĩ Hoàng Quý*, Sài Gòn, 1974, tr. 5.

(4) *Nhạc tiền chiến*, Đỗ Kim Bảng tuyển chọn, Kê Sĩ xuất bản, Sài Gòn, 1970, tr.8.

(5) *Nhạc tiền chiến*, Đỗ Kim Bảng tuyển chọn, Kê Sĩ xuất bản, Sài Gòn, 1970, tr.70.

CHƯƠNG VI

TÌNH CA QUÊ HƯƠNG

Nếu trong thời tiền chiến ta tìm thấy những nhiều bài hát ca ngợi quê hương thì ở giai đoạn từ 1954 trở đi, những ca khúc viết về quê hương được tiếp nối, đã phong phú hơn và không mất đi cảm xúc dạt dào, sự yêu thương tha thiết, nồng nàn. Thậm chí những ca khúc ấy do hoàn cảnh chia cắt đất nước đã mang nhiều sắc thái khác hơn, tình cảm sâu đậm hơn. Trong hoàn cảnh mới của đất nước và với quyền tự do sáng tạo, đã có sự phát triển mạnh mẽ và đa dạng của nhiều khuynh hướng sáng tạo trong âm nhạc, trong đó có khuynh hướng lãng mạn ở một số tác giả. Tuy vậy, nhiều ca khúc của các tác giả đó hòa lẫn trong sự phong phú của ngàn bài ca khác nên tuy đó là các bài ca lãng mạn nhưng chúng không còn tạo thành dòng nhạc thuần túy như trước. Thật vậy các chủ đề trong âm nhạc trữ tình đã phát triển ở phạm vi rộng lớn hơn. Trước hết xin đi sâu vào dòng nhạc quê hương sau ngày chia cắt đất nước.

I. NỖI LÒNG NGƯỜI ĐI

Một biến cố lớn xảy ra cho dân tộc Việt, đó là ngày đất nước phân ly. Có khoảng một triệu người từ miền Bắc di cư vào Nam, trong đó có nhiều nghệ sĩ. Bao nhiêu tâm trạng rối bời trong lòng người dân ở cả hai miền đất nước. Gia đình phân tán, kẻ Bắc người Nam; nhiều tâm tư lắng đọng rồi cũng được giải bày và chia sẻ trong các sáng tác của các nhạc sĩ. Họ đã trải lòng mình trong tác phẩm với nhiều cảm xúc khác nhau.

1. Niềm luyến tiếc

Trước tiên là những ca khúc bày tỏ niềm luyến tiếc và đón đầu khi người ra đi phải rời bỏ quê hương của mình. Nhiều ca từ ta bắt gặp rất nhiều trong những bài hát này gợi nên sự chia xa trong khoảng cách địa lý: “muôn trùng”, “ngàn trùng”, “trùng trùng”, “viễn phương”, “muôn phương”, “ngàn phương”, “cố hương”, “mây khói”... Niềm luyến tiếc đó đầu tiên gây nên từ sự chia cắt đất nước và dòng sông Bến Hải nhỏ nhắn như một vết cắt trên thân thể quê hương mà đôi khi người nghệ sĩ tự cảm nhận về nỗi đau này:

*Sông nào cắt đứt đôi nơi
Sông nào xé nát tim tôi
Sông nào bóp chết thương yêu,
Việt Nam ơi!
Sông buồn khóc nước tang thương
Sông gậm thét khúc bi thương
Sông sầu nước mắt ly hương, Việt Nam ơi!
(Trọng Khương, Về miền Nam)*

*Yêu là yêu là yêu không bờ bến rồi
Yêu là yêu là yêu những nẻo đường ơi
Yêu là yêu là yêu không bờ bến rồi
Sao người ơi đành tâm chia đường cách đôi.
(Thanh Bình, Những nẻo đường Việt Nam)
Ơ... ơi... hò ...
Dòng sông mơ màng và đẹp lắm
Anh ơi ai nỡ chia đôi bờ
Để tình ta ngày tháng phải mong chờ...*

(Lam Phương, *Chuyến đò vĩ tuyến*)

*Hận sầu ly hương ai đem đất nước
Chia cách đôi nơi sông núi chia phối
Viễn du sầu lắng mang theo tình quê
Xót xa mền thương làng cũ.
Chiều tà mây bay bao la gió cuốn
Chiều ơi xa vắng tiếng chim gọi đàn
Thầm mơ ước mong ngày mai sáng tươi
Đàn vang tiếng ca hồi hương.
(Xuân Tiên & Đan Thọ, *Xa quê hương*)*

*Người ơi! Nước Nam của người Việt Nam
Vì đâu oán tranh để lòng nát tan
Đây Bến Hải là nơi ngăn cách đôi tình
Đứng lên tìm chốn yên vui thanh bình.
Người ơi! Sống chi cuộc đời thương đau
Về đây áo cơm đùm bọc lấy nhau
Đây nỗi lòng người dân tha thiết mong chờ
Cớ sao người vẫn đang tâm thờ ơ...
(Nguyễn Hiền & Nhật Bằng, *Về đây anh*)*

Nỗi buồn thương được nhân lên khi gia đình bỗng dưng chia lìa người thân mà không biết thời gian nào được trùng phùng:

*Đêm hôm qua anh trở về,
Về bên sông sông mờ mờ
Mắt ngược nhìn nhà ta chìm
Trong khói súng thù.
Đêm hôm qua lòng biết lòng
Nghe tin chồng về bên sông*

*Lòng biết lòng nhưng mong gì
Thấy đôi mắt trong...
Những chiều mái tóc buông lơl
Những chiều đem áo ra phơi
Lòng thấy chơi vơi nói không nên lời
Tiếng lệ thấm qua muôn đời
Xa nhau cách mấy phương trời vì ai.
(Hoàng Thi Thơ, *Tình sâu biên giới*)*

Nhạc sĩ Lam Phương - một người miền Nam, bỏ quê hương Rạch Giá lên Sài Gòn lúc 17 tuổi để kiếm sống - cũng tự đặt lòng mình vào tâm trạng của người con gái miền Bắc sau ngày chia cắt đất nước. Nàng đang mong chờ cùng người yêu trên con đò bên bờ sông để đưa chàng qua vĩ tuyến về miền Nam trừ phú với niềm tin sẽ mãi được sống trong thanh bình:

*Đêm nay trăng sáng quá anh ơi
Sao ta lìa cách bởi dòng sông bạc hai màu
Lênh đênh trên sóng nước mông mênh
Bao đêm lạnh lẽo
Em chờ mong gặp bóng chàng.
Vượt rừng vượt núi đến đầu làng
Đò em trong đêm thâu
Sẽ đưa chàng sang vĩ tuyến
Phương Nam ta sống trong thanh bình
Tình ngát hương nồng thấm
Bên lúa vàng ngào ngọt dâng...
(Lam Phương, *Chuyến đò vĩ tuyến*)*

Nhưng nỗi bật hơn cả là nỗi niềm, tình cảm thống thiết của những người đã rời bỏ đất Bắc để vào Nam khi họ giải bày tâm sự:

*Thu năm qua đoàn người đi xót xa
Mang tâm tư hận sầu vương thiết tha
Hôm nay đi nghe tiếng sóng rạt rào
Nghe tiếng gió nghẹn ngào
Nhìn làn mây buồn trôi.
Ôi quê hương!
Giờ chìm trong khói sương
Mây bao la gọi sầu ai viễn phương
Bên kia sông ai nữ cắt đôi đường
Gieo rắc mối u buồn
Tìm đâu tình cố hương.
(Anh Hoa, lời Ngọc Long, Hận ly hương)*

*Ra đi khi hoa đào nhẹ rơi
Xuân về ai nữ sớm chia phôi
Cát bước đi bao người như sầu nhớ
Xa quê vì nước chia đôi bờ.
Xuân nay ta mang bao niềm thương
Trông vời xa lắt chón quê hương...
(Phó Quốc Lân, Xuân ly hương)*

*Lìa xa thành đô yêu dấu,
Một sớm khi heo may về
Lòng khách tha hương vương sầu thương.
Nhìn em mờ trong mây khói,
Bước đi nhưng chưa nữ rời
Lệ sầu tràn mi, đượm men cay đắng biệt ly...
(Vũ Thành, Giấc mơ hồi hương)*

Nỗi niềm tiếc thương càng nhân lên gấp bội khi chiều về khách viễn du tưởng nhớ đến làng xưa quê cũ với bao hình ảnh êm đềm giờ đã khuất xa:

*Chiều buồn mênh mông xa quê thân yêu
Khi bước chân đi trên bến chia ly
Áng mây lơ lững trôi êm về đâu
Cánh chim lướt bay ngàn lối.
Thuyền về nơi nao cho ta luyến tiếc
Xa bóng quê hương đi tới muôn phương
Vấn vương cùng ý tơ bao lời thơ
Lắng nghe lá rơi chiều ơi...
(Xuân Tiên & Đan Thọ, *Xa quê hương*)*

Người ra đi từ nhiều vùng đất ở miền Bắc nhưng quê hương tiêu biểu trong lòng người lữ khách vẫn là hình ảnh của Hà Nội yêu thương:

*Hà Nội ơi! Xa cách muôn trùng dương
Những lúc sương chiều xuống
Tìm đâu bóng Hồ Gươm lòng bao mến thương
Hà Nội ơi! Như cánh chim ngàn phương
Ta sống trong sầu thương
Từ nay vắng Hồ Gươm lòng bao vấn vương...
(Nhật Bằng & Đan Thọ, *Vọng cố đô*)*

Một lần nữa có hai người nhạc sĩ miền Nam cũng hóa thân thành một người con Hà Nội để tiếc thương cảnh cũ ở miền quê đất Bắc. Đó là Lam Phương và Song Ngọc:

Buồn nhìn về xa xôi

Hà Nội ơi đã xa cách rồi
Mật mừng ngàn trùng khơi,
Thành phố cũ lảng sau núi đồi.
Đâu Thăng Long năm xưa
Cùng tháp cũ rêu xanh mờ
Còn tìm đâu nên thơ,
Cành liễu úa rủ bên ven hồ.
Nghẹn ngào nhìn ly bôi,
Tình yêu nước nấu nung tháng ngày
Bềnh bồng trôi phương nao,
Sầu ly tan mắt hoen lệ tràn.
Ôi ta xa kinh đô,
Vì nghiệp nước phải giang hồ
Dù xa xôi năm tháng,
Hà Nội ơi ta nhớ muôn đời.
(Lam Phương, Tình cố đô)

Hà Nội ngày tháng cũ
Có bóng trăng thơ in trên mặt hồ
Hà Nội ngày tháng cũ
Có tiếng oanh ca bên bờ tường vỹ
Hà Nội ngày tháng cũ
Có dáng em tôi áo trắng
Nghiêng nghiêng đường chiều
Tiếng guốc lưa thưa lao xao
Khua trên vỉa hè
Mùa thu nghe gió heo may.
Hà Nội người có nhớ
Tháp Bút chơ vơ liễu xanh vật vờ
Hà Nội người có nhớ
Hương lan vương vương

*Bên hồ Thuyền Quang
Hà Nội người có nhớ
Chiếc áo xanh lam
Thơ ngây cô em học trò
Áo trắng Tây Sơn Trưng Vương
Em tan trường về
Đường qua nẻo phố hẹn hò.
Ai ra đi mà không nhớ về
Trường Thi ngày ấy ta bên nhau...
(Song Ngọc, Hà Nội ngày tháng cũ)*

*Nhạc sầu buồn trầm lắng
Xa quê bao ngày tháng
Mang theo nỗi niềm đau xót chia phôi.
Hà Nội xa vời lắm
Nơi quê hương chìm đắm
Ai ra đi mà không thương nhớ về.
Vì đâu ta điêu linh
Sống trong đêm mong manh
Nhớ nhưng ôi đêm thâu buồn tàn canh
Chiều năm xưa vui tươi
Gió reo ca vang trên môi cười
Tình kết liên muôn người.
Thuyền trôi trong lênh đênh
Trùng dương xa mộng mênh
Lạnh buốt đến thê lương sầu hoài hương.
Buồn vương theo sương lam
Hoài đi quê ly tan
Ngàn sóng vang lên niềm tin ngàn...
(Lam Phương, Sầu ly hương)*

Còn người Hà Nội thì niềm luyến thương luôn sống dậy và
khắc khoải trong lòng khi xa cảnh cũ người xưa:

*Tôi đứng bên này vĩ tuyến
Thương về năm cửa ô xưa
Quan Chương đêm tàn dẫn lối
Đê cao hun hút chợ Dừa
Cầu Rèn mưa dầm lây lội
Gió về đã buốt lòng chưa?
Yên Phụ đôi bờ sóng vỗ
Nhị Hà lấp lánh sao thưa
Cầu Giấy đường hoa phượng vĩ
Nhớ nhung biết mấy cho vừa...
(Y Vân, thơ Tạ Tỵ, *Thương về năm cửa ô xưa*)*

*Rồi khi nắng tắt dần chuông chiều buông
Gió mang nắng thu về sâu vương
Đây kiếp giang hồ
Gửi tình quê hương trong tiếng ca.
Hà Nội ơi! Thôi cách xa từ nay
Bao mái xưa đậm ấm
Chìm trong tiếng lòng
Ta hoài hương thiết tha...
(Nhật Bằng & Đan Thọ, *Vọng cố đô*)*

*Ngày ấy thắm tươi vui bao la
Ngàn tiếng ríu rít chim đua ca
Đón xuân ngày qua.
Còn những phút vui đâu năm xưa
Lệ thắm ướt khăn lúc tiễn đưa
Hà Nội yêu mến!*

(Phó Quốc Lân, *Xuân ly hương*)

Không chỉ nhớ về cảnh xưa, người nhạc sĩ còn luyến thương hình bóng người yêu năm cũ vẫn còn ở lại quê nhà:

*Tôi xa Hà Nội năm lên mười tám
Khi vừa biết yêu
Bao nhiêu mộng đẹp yêu thương
Thành khói tan theo mây chiều
Hà Nội ơi! Nào biết ra sao bây giờ
Ai đứng trông ai ven hồ
Khua nước trong như ngày xưa.
Tôi xa Hà Nội năm em mười sáu
Xuân tròn đắm say
Đôi tay ngọc ngà
Dương gian tình ái em đông thật đầy
Bạn lòng ơi! Ngày ấy tôi mang cây đàn
Quen sống ca vui bên nàng
Nay khóc tơ duyên là tan...
(Anh Bằng, *Nỗi lòng người đi*)*

Trong một ca khúc với giai điệu nhẹ nhàng trong nhịp điệu luân vũ, người ra đi còn gửi lời thương mến cho người mẹ già ở lại:

*Mẹ ơi thôi đừng khóc nữa
Cho lòng già nặng sầu thương
Con đi xây tình viễn xứ
Đâu có quên tình cố hương.
Thương ngóng về quê cũ
Gót thù xéo thảm thê
Đời trai thâm roi lệ*

Súng girom hện mai về.
(Nguyễn Hiền, *Lá thư gửi mẹ*)

Cũng như Quang Dũng trong thi ca và Hoàng Thi Thơ trong âm nhạc, nhạc sĩ Nguyễn Hiền sau khi nhắc đến mẹ cũng không quên nhớ về em gái. Hai hình ảnh ấy gắn chặt lẫn nhau trong tâm thức người nghệ sĩ xa quê:

*Tôi có người em nhỏ,
Xanh xanh đôi hàng mi
Môi hồng vừa đương độ,
Chưa biết sầu biệt ly.
Ngày tôi đi vàng nắng,
Nghiêng nghiêng một hàng cau
Mai ta nhìn mây trắng,
Gửi lời về thương nhau.
Chiều nay buồn viễn xứ,
Nhớ người em gái xưa
Tôi thấy phương trời cũ,
Giăng giăng một hàng mưa.
Mơ về đôi môi thắm,
Cười ngày tôi lên đường
Quê ta chừng xa lắm,
Giờ em có nhớ thương.
(Nguyễn Hiền, *Người em nhỏ*)*

2. Nhớ về quê cũ

Ra đi nhưng trong lòng còn biết bao hình ảnh thân yêu của quê hương nơi mình sinh ra và gắn bó một đời. Tuy đã đặt chân tới miền đất mới nhưng người nghệ sĩ vẫn thấy xa lạ, chỉ mong được

thấy cảnh cũ người xưa. Trong lời ca ta thường bắt gặp những từ “sầu”, “hận”, “buồn”, “đau”, “thê lương”, “thương”, “yêu”, “nhớ”, “ngậm ngùi”...

*Ra đi xa mái tranh thân yêu
Xa bến xưa cô liêu
Vời hình dáng quê nghèo
Đêm nay ta lặng ngắm mây trôi
Nhớ về phía xa xôi
Hận sầu dâng đầy vơi...
(Anh Hoa, lời Ngọc Long, Hận ly hương)*

*Mưa về gọi nhớ đến nơi xa
Những chiều ngồi ngắm bóng mây qua
Ngày thơ ấu cười đùa mà giờ đây ngậm ngùi
Còn tìm đây giây phút êm vui.
(Phó Quốc Thăng, lời Ngọc Long,
Khúc nhạc hoài hương)*

Một người con ra đi nhưng không quên làng xóm quê xưa. Ở nơi xa, người nhạc sĩ ấy bằng giai điệu của mình gửi lời thăm về người láng giềng, thăm em bé, mẹ già, thăm cô gái làng, và không quên cả đàn bò thân thuộc:

*Từ miền Nam viết thư về thăm xóm làng
Sắt son gửi trong máy hàng
Thăm bà con dải dầu năm tháng.
Từ Tiền Giang,
Thương qua đèo Cả thương sang
Đêm đêm nhìn vàng trăng sáng
Thương những già hôm sớm lang thang.*

*Em thơ ơi có còn học hành sớm tối
Áo nâu tươi gái làng còn che môi cười
Và đàn bò còn nghe chim hót lưng đồi
Nhớ nhung rồi thương quá lắm bé thơ ơi!
(Thanh Bình, Lá thư về làng)*

Và hình ảnh nổi trội trong các bài hát chia ly là hình ảnh miền quê của những tháng ngày cũ mà người ra đi không nguôi hoài niệm:

*Quê yêu xa rồi, còn nhớ muôn đời
Làng xưa thôn cũ. Tiếng ca mong chờ
Đàn nắn cung hò, tình chia bến bờ...
(Phó Quốc Thăng, lời Ngọc Long,
Khúc nhạc hoài hương)*

*Đường về còn xa, đây kiếp không nhà
Nơi đất quê người ta mong thấy
Những chiều êm êm lá vàng rơi
Chiều ly hương gió thu tàn mơ
Nhìn quê xưa lòng vương sầu nhớ
Chân bước đi còn tiếc trông
Bóng tre xanh mờ dần khuất xa.
(Nhật Bằng & Đan Thọ, Thu ly hương)*

*Đường về xa vời gieo thương nhớ cho lòng
Hồn quê lai láng khi ánh chiều rơi.
Đã mấy thu xưa qua rồi
Khi gió sầu đông mang về
Lòng buồn man mác niềm nhớ.
Từng đàn chim chiều*

*Tan tác bốn phương trời
Miền xa xa vắng đâu chốn cố hương.
Khói biếc hồn quê chứa chan
Trông mãi đường về xa xôi
Như nhắc tình sầu ly hương.
(Hoàng Trọng, lời Quang Khải, Đường về)*

Dù đã bình yên trên vùng đất phương Nam tươi đẹp, người ra đi vẫn không ngừng thương nhớ miền Bắc thân yêu và họ đã giải bày tình cảm ấy vào trong tiếng nhạc. Chẳng hạn một khúc tango của một nhạc sĩ mà người ta thường ví ông như là “ông vua tango”:

*Chiều về nghiêng nghiêng
Trên cánh chim bay lưng trời
Hồn người băng khuâng
Như nhớ thương ai xa vời
Đàn chùng ã lên phím rồi
Mà lòng còn nghe sóng đời
Nên đàn hòa tiếng đầy vơi.
Lạnh lùng phương Nam
Mơ bóng cây xanh ven hồ
Ngậm ngùi phương Bắc
Trông lúa xa xăm mong chờ
Vì một dòng sông xóa mờ
Tình đời lia đôi bến bờ
Ai người còn nhớ quê xưa?
(Hoàng Trọng, lời Hồ Đình Phương, Bắc một nhịp cầu)*

Một bài hát được phổ biến rộng rãi nhưng không phải được sáng tác sau ngày chia cắt đất nước. Nhạc sĩ Hoàng Dương viết bài hát này trong những năm tháng chống Pháp phải bỏ Hà Nội để tản

cu về miền quê. Tuy xa cách không lâu nhưng khi rời bỏ thành phố, nhạc sĩ hoài niệm những tháng ngày êm đềm, thơ mộng ở nơi đó nên tình cảm khá dạt dào:

*Hà Nội ơi, hướng về thành phố xa xôi
Ánh đèn giăng mắc muôn nơi,
Áo màu tung gió chơi vơi
Hà Nội ơi, phố phường dải ánh trăng mờ
Liều mềm nhủ gió gầy thơ,
Thấu chẳng lòng khách bơ vơ.
Hà Nội ơi, những ngày vui đã ra đi
Biết người còn nhớ nhung chi
Hết rồi giây phút phân ly.
Hà Nội ơi, dáng huyền tha thướt đê mê
Tóc thề thả gió lê thê
Biết đâu ngày ấy anh về...
(Hoàng Dương, *Hướng về Hà Nội*)*

Chỉ một tiếng tiêu nhẹ đưa cũng đủ ru buồn hồn người nghệ sĩ lạc vào giấc mộng xưa:

*Rồi đây dù lạc ngàn nơi
Ta hướng về chốn xa vời
Tìm mộng xưa lãng quên tháng ngày tàn phai
Nghẹn ngào thương nhớ em, Hà Nội ơi.
Ta nhớ thấy em một chiều chớm thu
Dáng yêu kiều của ngày đã qua
Thướt tha bên hồ liễu thưa.
Lắng tiếng tiêu buồn của ngàn phím tơ
Thiết tha thề ước mối duyên hò đã phai mờ
Trong bóng đêm mơ hồ...*

(Vũ Thành, *Giấc mơ hồi hương*)

*Nhớ xưa mưa trắng kinh kỳ
Cho bay khói thuốc tìm về xứ thơ
Ba mươi sáu phố sương mờ
Thu vàng ý cúc chiều mưa gợi sầu...
Đôi hàng lệ nhỏ chứa chan
Vì đâu người Bắc kẻ Nam đôi đường
Mẹ già tóc bạc màu sương
Nhìn mưa thấy bóng cố hương thăm sâu.
(Hoàng Trọng, *Chiều mưa nhớ Bắc*)*

Từ đây người ra đi biệt biệt không còn nhìn lại được những hình ảnh nơi quê xưa, nơi có bóng hình người yêu cũ, nỗi nhớ thương trong lòng lại càng đong đầy:

*Giờ đây biết ngày nào gặp nhau
Biết tìm về nơi đâu
Ân ái trao nàng mấy câu
Thăng Long ơi!
Năm tháng vẫn trôi giữa dòng đời
Ngậm đắng nuốt cay nhiều rồi
Hồ Gươm xưa vẫn chưa phai mờ...
(Anh Bằng, *Nỗi lòng người đi*)*

*Có tiếc chẳng ai,
Mái tóc bông bênh chảy xuôi ý đẹp
Có nhớ chẳng ai
Lệ nào ướt đẫm tình người
Ôi Hà Nội ơi, tê tái tiếng cười*

*Từng cánh hoa đời khép lại
Thương về năm cửa ô xưa!
(Y Vân, thơ Tạ Ty, Thương về năm cửa ô xưa)*

*Thuyền ơi, bến xưa ai đang ngóng chờ
Dòng sông cũ đâu hùi nước trôi lững lờ
Bóng con đò chèo khua trên sông vắng
Xa bến bờ chập chùng một hàng cây...
Hình bóng làng xưa xa mờ
Thuyền ơi đi mãi mãi đâu
Nổi trôi đi muôn phương?
Bao nhiêu lá vàng rơi đây
Gió thoảng hoàng hôn đưa về
Vắng tiếng ai hò gần xa gieo nhớ thương...
(Nguyễn Hiền & Thiện Huân, Về bến xưa)*

*Về đâu hồi bấy lũ chim rừng?
Ngừng đây nhắn giùm lời nhớ thương!
Những đêm nao ôm đàn
Lòng thổn thức vấn vương
Nhạc hồn mơ khúc ca hồi hương...
(Ngọc Bích, Khúc nhạc chiều mơ)*

Nhạc sĩ Phạm Đình Chương, một con người của Hà Nội, đã giải bày tình cảm thương tiếc khi rời bỏ quê xưa như sau:

*Mưa hoàng hôn, trên thành phố
Buồn gió heo may vào hồn
Thoảng hương tóc em ngày qua
Ôi người em Hồ Gươm*

Về nương chiều tà
Liều sầu úa thêm cũ nằm mơ hiền hòa
Thương màu áo ngà, thương mắt kiều sa
Hiền ngoan thiết tha.
Thơ ngây đôi má nhung hường
Hà Thành trước kia thường,
Thường về cùng lối đường
Khi mưa buốt, lạnh mình ướt
Chung nón diu bước thơm phố phường.

Với tâm trạng của một người đã mất mát tất cả, nhạc sĩ có một chút trách móc, oán than vì đâu nên nỗi:

Em ngoài ấy còn nhớ hẹn xưa miệt mài
Giăng mắc heo may sầu rơi ướt vai
Hồn quê tê tái...
Trên dòng sông Hồng Hà
Ôi còn đâu vàng son mùa thơ hiền hòa.
Đau lòng Tháp Rùa, Thê Húc bơ vơ...
Cô liêu trong nỗi u hoài
Lòng người sống lạc loài
Thê lương mềm vai gầy
Bao oan trái dằng tê tái
Cho kiếp người héo mòn tháng ngày.
(Phạm Đình Chương, thơ Hoàng Anh Tuấn,
Mưa Sài Gòn mưa Hà Nội)

3. Giác mơ hồi hương

Tuy buồn trách như vậy nhưng trong lòng người ra đi vẫn còn mong mỗi một ngày về không xa để được sống với quê mẹ

yêu thương, với ngày tháng cũ êm đềm. Ở những bài hát bày tỏ ước mơ này, ta thường gặp nhiều từ như “đợi chờ”, “hẹn ngày”, “nhớ nhé”, “lời nguyện”, “cho nhân”, “mong sao”:

*Xa quê hương một chiều khi viễn khơi
Bao tâm tư hẹn ngày vui khắp nơi
Thăng Long ơi! Không biết tới bao người
Đang sống với mong chờ
Ngày vui về cố hương.
(Anh Hoa, lời Ngọc Long, Hận ly hương)*

*Đây lời người viễn khách tha phương
Mong tìm về mái ấm quê hương
Về thôn cũ một chiều
Tìm người em đợi chờ
Cùng cười vui cho hết đau thương.
(Phó Quốc Thăng, lời Ngọc Long,
Khúc nhạc hoài hương)*

*Ước mong sẽ quay về chốn quê cũ xa vời
Niềm thương bao la qua năm tháng
Hát khúc hồi hương.
Nắng in bóng bên thềm,
Nắng chiều lắng êm đềm
Chiều tha hương mênh mang niềm nhớ
Cách xa cố hương...
(Xuân Tiên & Đan Thọ, Xa quê hương)*

Một nhạc sĩ người miền Nam cũng sẽ chia tâm trạng của những người di cư:

Mãi mãi hướng về kinh đô, ngán lệ sầu khô
Ôi xiết buồn cảnh đời hải hồ
Mịt mù nhìn trời bao la
Nhấn theo chim chiều
Rằng nơi này có người hoài hương.
Rừng trùng trùng bao la,
Đường bao xa dưới ánh dương tà
Đây là dòng sông sâu,
Nguồn nước đổ biết đâu chẳng là
Hôm nay đây bơ vơ
Vi yêu nước thương quê nhà
Hà Nội ơi nhớ nhé,
Ngày hồi hương ta vẫn mong chờ.
(Lam Phương, Tình cố đô)

Ra đi với tình thương mang theo luyến sầu vương,
Khi thu nắng vàng phai bụi trần vương lòng ai?
Ra đi khóc tình quê nặng gót chân lê thê
Tìm nhấn quê xa vời hẹn ngày mai sẽ quay về.
Về nơi cũ sống vui đầm ấm
Ngàn hoa thắm còn vương tình xuân...
(Nhật Bằng & Đan Thọ, Thu ly hương)

Đợi một ngày mai tràn đầy
Xuân mới về cố hương hòa vui
Mẹ già yêu mến, giờ này mong con
Ngồi đếm bao mùa qua rồi
Lạnh lòng đây vơi nhìn đời mây khói
Lòng nhớ nhung nào nguôi!
(Hoàng Trọng, Mộng ngày hồi hương)

Người ra đi mơ ước ngày trở về sẽ xây dựng lại quê hương
với viễn cảnh tươi đẹp, gần gũi, ở đó cuộc sống êm đềm ở quê nhà
được trọn vẹn như những tháng ngày cũ:

*Con về tắm dệt líu
Mẹ cười vun khóm dâu
Mái tranh nghèo vườn khói
Vườn thơm ngát hương cau.
Nương chè vườn xanh lá
Ruộng thơm lúa lên màu
Rộn ràng muôn tiếng hát
Đời hết nghĩa thương đau.
(Nguyễn Hiền, Lá thư gửi mẹ)*

*Ruộng vườn yêu ơi, thôn làng ruộng vườn yêu ơi
Từ ngàn trùng khơi, nhấn qua non sông suối đồi
Ruộng vườn yêu ơi, thôn làng ruộng vườn yêu ơi
Có sớm ta về, làng làng xóm xóm yên vui.
Đẹp màu tre tươi, ơi là đẹp màu tre tươi
Đường về làng tôi, lúa đồng xôn xao đón mời.
Và người yêu quê âu sầu từ ngày anh đi,
Có sớm anh về, mừng mừng ướt má hoen mi.
(Thanh Bình, Lá thư về làng)*

*Mưa còn rơi ta còn ước rồi nắng yêu thương về đời
Vang trời tiếng cười ấm niềm tin hồn người
Mây trắng vui tươi, tình quê ngọt khơi
Tự do phơi phới.
(Phạm Đình Chương, thơ Hoàng Anh Tuấn, Mưa Sài Gòn
mưa Hà Nội)*

Nhạc sĩ Hoàng Trọng còn mong ước trong một ngày không xa đoàn người di cư sẽ trở về quê hương qua một khúc tango:

*Hẹn ngày anh sẽ về,
Muôn năm đẹp tan buồn đau nhân thế
Ai ra xứ ngoài cho nhắn
Bao nhiêu lời nguyện này
Kết thành câu tung hoành
Đâu đây đã tràn tia nắng,
Anh tin nhịp cầu vượt sóng đang thành.
(Hoàng Trọng, lời Hồ Đình Phương, *Bắc một nhịp cầu*)*

Các nhạc sĩ khi sớm đặt chân vào miền Nam, lại mong muốn sẽ trở về quê xưa bằng nhiều khúc ca nồng ấm:

*Những cánh đồng miền Trung xơ xác điêu tàn
Người dân đau xót vô vàn cuộc sống ôi lâm than...
(Phó Quốc Thăng, *Hướng về đất Bắc*)*

*Chờ anh em nhé chí trai anh đã thề
Một lòng hy sinh cho dân tộc thanh bình...
(Nhật Bằng & Xuân Tiên, *Chờ anh em nhé*)*

II. NẮNG ĐẸP MIỀN NAM

Thế là đã xong một cuộc chia lìa. Sau những buồn thương, tiếc nhớ, người xa xứ rồi cũng nguôi ngoai để cùng hòa vào tâm tình của cả dân tộc sau bao tháng năm dài sống trong chinh chiến. Đó là tâm tình của những người được hưởng cảnh thái bình trước mắt, dù không biết kéo dài được bao lâu nhưng niềm vui cũng đã có thật một cách trọn vẹn. Một nửa đất nước miền Nam lại hội tụ

những người con từ mọi miền một lòng xây đắp cuộc sống tương lai.

1. Thanh bình ca

Quê hương đã qua rồi khói lửa chiến tranh, giờ đây trong tim mọi người dân Việt lại vang lên khúc ca mừng thanh bình. Đất nước phương Nam tạm yên mùa chinh chiến, và lời mời gọi của nhạc sĩ Nguyễn Hiền vang lên như tiếng chim gọi đàn, kêu gọi sự hòa hợp tin yêu để xây cuộc đời mới:

*Người về đây sống vui đời thắm tươi
Miền tự do đắp xây cho muôn đời
Nhịp cầu mến thương gieo vương ngàn nơi
Xuân thanh bình rộn ràng muôn lòng trai.
Người ơi ước mong ngày tàn chinh chiến
Để toàn dân sống trong cuộc đời ấm êm...
(Nguyễn Hiền & Nhật Bằng, Về đây anh)*

Và ông đã sớm được sống trong cuộc đời mới đó và đã chia sẻ tâm tình reo vui trong một khúc luân vũ tươi vui đầy cảm khái:

*Ôi mừng sao khi sông núi thanh bình
Lau nước mắt xóa tan mùa chiến chinh
Bóng trắng vàng đùa cùng mái tranh hiền
Lời hẹn hò nhịp cầu gieo thương mến.
Đời yên vui ta xây đắp tương lai
Niềm tin yêu bao la khắp muôn nơi
Thoát điêu tàn người người sống vui cười
Bầy em thơ xanh đôi mắt ngàn khơi.*

Và rồi cảnh yên bình của một thời quá vãng lại hiện về: những thôn làng âm êm dù vẫn là đất quê nghèo nhưng cuộc sống cũng no lành với bóng tre xanh hiền hòa, với ruộng lúa ngàn đời trong tiếng reo vui. Giai điệu dịu dàng trong nhịp luân vũ:

*Về nơi đây chung xây đắp quê hương
Và nơi nơi, vui câu hát yêu thương
Lúa reo mừng, mùa về ngát thôn làng
Đời vui tươi như muôn sóng trùng dương.
Từng bàn tay bao đôi mắt long lanh
Miền đồng hoang vươn lên bóng tre xanh
Đất quê nghèo bừng nguồn sống no lành
Và muôn phương say sưa reo bình minh.
Nhìn đàn trâu em mơ ước xa xôi
Chiều vàng rơi trong sương khói chơi vơi
Khắp thôn làng rộn ràng tiếng yêu đời
Ngày mai ơi, thương yêu về ngàn nơi.
(Nguyễn Hiền, Thanh bình ca)*

Về đây trong một nhà, người phương xa không còn phân biệt Nam Bắc, họ cùng góp bàn tay xây dựng cuộc sống mới trong cảnh thái hòa:

*Người từ là từ phương Bắc đã qua dòng sông
Sông dài tìm đến phương này, một nhà thân ái.
Ơi tình Bắc duyên Nam là duyên
Tình chung muôn đời ta đắp xây.
Gặp nàng, nàng là thôn nữ
Mắt duyên cười say môi hồng
Tình thắm đôi lòng mộng vàng chung bóng
Ơi, mạch đất dâng hương là hương*

*Cần lao chung đời vai sát vai.
Cùng góp bàn tay thương yêu nhau rồi
Ngô khoai hai mùa ngát một niềm vui chung vui
Cho thơm hương đời lúa vàng tình ơi...*

(Xuân Tiên, Khúc hát ân tình)

*Người ơi, mau về đây
Về bên bếp hồng tay cầm tay
Cười lên chan chứa tươi làn môi
Nhớ phút vui đêm nay.
Về đây cho lòng say
Tìm nhau mấy mùa hoa còn tươi
Tìm khi nắng lên hay chiều rơi
Ta nhớ nhau về đây.
Nhà ai trong chiều nay
Nửa đêm đốt hồng vai kề vai
Và nghe câu hát yêu đời ai
Hát mãi sao không nguôi.
Vì thương yêu đời nhau
Vì thương những chiều mưa về đâu
Vì thương những người không tình yêu
Nên nhớ đi tìm nhau...
(Xuân Tiên, Về dưới mái nhà)*

Cảnh đời thái hòa thể hiện rõ nét trong cuộc sống dân quê với những đêm trăng trên đồng lúa được mùa cùng tiếng reo vui khắp thôn làng:

*Giờ đây ánh trăng lên
Rọi xuống khắp đồng quê
Bao la la bao la a á à a...
Có một đàn cò trắng bay về*

Về đời xa, xa xa xa vời.
Mừng vui lúa tung tăng
Hò reo lúa mừng trăng
Reo vang tang tình tang lúa reo.
Lúa mừng cuộc đời sống
Thanh bình đã về đây với dân yên lành.
Cùng cười lên thắm tươi lúa ơi
Cho nhân loại được sống yên vui.
Cho cung Hằng cũng hé môi cười,
Cười lả lơi trong nhân thế yêu đời.
Hò khoan ánh trăng lên
Rọi xuống khắp trần gian
Xa xôi lúa đầy vơi trăng ơi.
Trăng về là nguồn sống
Yên lành của toàn dân
Yêu trăng thanh bình!
(Lam Phương, Trăng thanh bình)

Đi về miền Nam
Miền hương thơm bông lúa tràn ngập đầy đồng
Đi về miền Nam
Miền xanh tươi đất rộng cùng chung đời sống...
Vang lừng khúc hát hoan ca
Say đời sống ngát hương hoa
Ta cười đón gió phương Nam,
Miền Nam ơi!
Đây miền đất nước xinh tươi
Đây miền nắng ấm reo vui
Đây miền sống khắp muôn phương
Việt Nam ơi!
(Trọng Khương, Về miền Nam)

Miền Nam mưa nắng giao hòa
Câu hát câu hò say trời quê đẹp như gấm hoa.
Hò ơi đây mùa vui tới tay trồng tay xới
Lúa lên tươi cho đồng thắm ngời...
(Hoàng Trọng, lời Hồ Đình Phương, *Đẹp mùa yên vui*)

Đây phương Nam đây ruộng Cà Mau no lành,
Vời tiếng hát êm đềm trong suốt đêm thanh
Quê hương anh lúa rợp khắp bờ ruộng xanh
Lúa về báo nhiều tin lành
Từ khắp quê cùng kinh thành.
Đây phương Nam đây tỉnh Cần Thơ êm đềm
Có lúa tốt quanh vùng nuôi sức dân thêm
Quê hương em bóng dừa áp ủ dịu êm
Những chiều trăng rọi bên thềm
Vẳng những tiếng cười vui hiền...
(Anh Hoa, *Trăng phương Nam*)

Ai đi qua trên bến nước làng tôi
Dừng chân nghe cô lái hát khoan hò
Hò hò ơi... Đây bến tự do
Trăng nước xuôi dòng trôi
Chim trắng bay ngàn lối.
Trăng lên khơi chênh chếch bóng đèn non
Để anh tôi buông mái ngắm trăng tròn.
Hò hò khoan, đây bến đò ngang
Soi bóng con thuyền nan
Ta đắp xây mộng vàng.
Mai về ngược sông Đồng Nai
Sông dài lại thắm tình ai
Đời có em quên lắm than

*Ruộng lúa kia cho thơm vàng
Đời nghèo thêm dịu dàng...
(Phạm Thế Mỹ, Bến duyên lành)*

Về miền Nam để tìm cây trái bốn mùa. Những miền đất thơm thảo cho người dân những loại cây trái riêng nức tiếng của đất mình để rồi được đem đi muôn phương cho mọi người mến yêu:

*Quê em vốn ở Đồng Nai
Long Thành đất đỏ rời lên Biên Hòa.
Mãng cụt sầu riêng vườn bưởi năm roi
Cô hàng chôm chôm người cũng dễ coi.
Quê anh ở tận An Giang
Long Xuyên, Châu Đốc qua cồn Tân Châu
Mỗi năm nước lụt xuôi thuyền về đâu
Có mơ dáng nàng Hà Tiên thì về.
Quê em vốn miệt Cần Thơ
Miền Tây vừa lúa mới cánh cò bay.
Bạc Liêu, Sóc Trăng chung đường lộ mới
Biển rộng Cà Mau ghe cá ghe tôm.
Quê anh vốn ở Long An
Yêu người con gái Mỏ Cà, Bến Tre
Thương nàng giỏi giăng đảm đang
Vườn dừa to trái dày cơm nước nhiều.
Quê em vốn ở Tiền Giang
Cái Bè cam quýt chèo lên Bến Thành.
Khô thiếu thiệt ngon Rạch Giá đua tranh
Dưa hấu Đồng Tháp ruột đỏ vỏ xanh.
Quê anh Trăng Bằng, Tây Ninh
Cùng nàng Sông Bé yêu rừng cao su
Uống chung dòng sữa mẹ*

*Trắng ngần thơm tho
Lái Thiêu trái ngọt mùa dâu ta hẹn hò.
(Khánh Băng, Tình khúc giao duyên)*

Người người đều ước vọng mãi bên nhau trong tình thương
đằm ấm, cùng xây dựng cuộc sống yên bình trong tình yêu sông
núi:

*Gặp nhau năm ấy trao câu hát làm tin
Dem cung phím gieo tình
Cùng yêu sông núi yêu duyên nước trời xanh
Yêu hương lúa thơm lành.
Đời ta chung hướng bao nhiêu ý chờ mong
Xây đắp nên mái tranh
Để cùng vui sống say sưa đón bình minh
Chứa chan mộng ngày xanh...
(Hoàng Trọng, Bạn lòng)*

2. Lối về xóm nhỏ

Miền Nam được sống trong cảnh thanh bình nên người dân ra sức
xây dựng cuộc sống mới. Sau chiến tranh làng quê đã lên màu xanh
tươi của ruộng lúa. Đó là đất lành không chỉ của người dân miền
Nam mà của chung cả dân tộc, trong đó có cả người di cư đang ra
sức cần lao để nuôi ấm tình người:

*Này đây đồng xanh xanh xanh quá
Này đây dừa nghiêng nghiêng nghiêng lá
Có ta chan hòa, vui mừng nhìn đất nước xa.
Đây có người nông phu vươn vai
Bên luống đất cày sâu miệt mài.*

*Đất với người chung một ngày mai
Mùa lên lúa chín vàng tươi.
Hô lầy hô lầy hô lầy hồ
Đây có đoàn người dân di cư
Vang câu hát tình quê dạt dào.
Quyết phá rừng phá đồi hoang sơ
Để nuôi sống mầm tự do.
Hô lầy hô lầy hô lầy hồ
Em gái Bắc Ninh, anh trai Biên Hòa,
Em đất Thanh Nghệ, anh nhà Cà Mau.
Đời nương thương sức cần lao
Se duyên Nam Bắc ngọt ngào tình yêu.
(Phạm Đình Chương, Đất lành)*

Dưới mắt một người miền Bắc mới đặt chân đến miền Nam, họ nhận ra nơi đây cuộc sống yên lành với ruộng đồng bao la, bát ngát. Một khúc ca tươi vui với nhịp điệu rộn rã:

*Hương lúa mênh mông
Tràn miền Nam ngát thơm nồng
Ánh dương ngập trời
Đây miền quê bao đẹp tươi.
Non nước bao la
Từng bầy chim hót vang hòa
Lúa xanh đây đồng
Bao người dân chung niềm vui...
Hoa xuân xinh tươi ngát bên đường
Chim đua ca vui đón mừng mùa gặt mới
Dân quê hân hoan tung bưng
Đón vui say sưa
Bông lúa vàng thơm ngàn nơi.*

Người dân quê được trở về với nếp sống cũ, đã chăm lo lại ruộng vườn, vui với đời sống lam lũ ngày nào nhưng lòng vẫn hát ca:

*Đây nông phu chân lấm tay bùn
Bao công lao lo cấy cày cho ngày mai.
Ta vui say sưa bên ruộng xanh
Bao la tắm nắng hồng ca hát mừng
Nào ai viễn xứ bao năm tháng phiêu linh
Mau quay về nơi đây...
(Phó Quốc Lân, Hương lúa miền Nam)*

Người dân miền Nam mở lòng đón chào ánh bình minh của cuộc sống mới và tiếp nối khắp mọi nơi là những khúc hoan ca rộn ràng:

*Chào bình minh hoa ban mai lả lơi
Nhạc điệu êm vang dư âm ngàn nơi
Bên khóm tre tươi,
Chim hót hoa cười trong nắng yêu đời.
Bầy trẻ thơ yêu quê hương đầy vui
Đồng ruộng tươi vườn lên bao nguồn mới
Sóng lúa chơi vui,
Xanh ngắt chân trời dịu màu đẹp tươi.
Đây phương Nam, bao la dịu dàng
Say sưa câu hoan ca nhịp nhàn
Duyên xưa còn thắm chung xây cuộc sống
Chan chứa mệnh mông.
Tình miền Nam như hoa lan đầy hương
Tìm tự do chim tung bay ngàn hướng*

*Đây đó vui ca, trong nắng chan hòa
Dựng một mùa hoa.
(Phó Quốc Thăng & Hoài An, Dựng một mùa hoa)*

Về đất mới, người dân đến đâu cũng nghe tiếng hò êm ái vang lên khắp đất trời rộng mở dù cuộc đời chưa hẳn đã thoát khỏi nghèo khó. Nhạc sĩ Phạm Duy đã nương theo câu hò của miền Nam để diễn tả nỗi lòng của người di cư:

*Nhà Bè nước chảy chia hai
Ai về Gia Định Đồng Nai thì về
A li hò lơ! A li hò lơ!
Đường về lối bạn không xa
Qua vùng Đất Đỏ rồi ra Biên Hòa
A li hò lơ! A li hò lơ!
Nghe chẳng tiếng hò dân ta
Tiếng lòng di cư vẫy vùng theo gió
Nghe đây tiếng người nông phu
Biết tìm tự do tránh xa ngục tù.
Đường chiều gió thổi vì vu
Tình nghèo vẫn nở như hoa.*

Tác giả ngợi ca cuộc sống mới trong tâm lòng hòa hợp Nam Bắc khi bước chân tới khắp các nẻo đường miền Nam êm đềm tình nghĩa:

*Ai nghe chẳng tiếng hò bao la
Của mối tình đôi ta Nam Bắc một nhà.
Chiều chiều ngọn gió đẩy đưa
Mẹ hiền nâng bé ngủ mơ
Yêu con thơ mỹ miều*

*Yêu non sông rất nhiều
Vạn lời hò mến yêu.
Nhà Bè nước chảy chia đôi
Ai về dưới ruộng cùng tôi thì về
A li hò lờ! A li hò lờ!
Đường về nước chảy trôi mau
Đưa thuyền tới mũi Cà Mau ta chuyện trò.
A li hò lờ! A li hò lờ!
Quê em mãi tận Hà Tiên
Có hạt tiêu cay, có tình quyến luyến
Đưa anh tới miền Cần Thơ
Dưới hàng dừa cao trái thơm ngọt ngào.
Ruộng đồng lúa trở bông mau
Lạch nguồn cá lội xôn xao
Đêm hôm nao gió về biển Đông
Cuốn mối tình Cửu Long, xe kết đôi lòng.*

Và mối tình sắt son trong tình tự dân tộc không thể chia cắt
và không hề mờ phai:

*Ngày nào cạn nước Đồng Nai
Ngày nào cạn nước ngoài khơi
Non sông ta xóa mờ
Không ai nghe tiếng hò
Thì lời nguyện mới phai...
(Phạm Duy, Tiếng hò miền Nam)*

Người xa quê hương đã tìm thấy ở miền Nam những xóm
làng thơm ngát, cuộc sống đẹp tươi, hiền hòa, từ đó trong lòng tươi
sáng một niềm tin vào tương lai:

Tình nồng thắm xuyên qua bao mái tranh
Ngọt ngào dâng hương vương mái tóc xanh
Những tình mặn mà là những tình đơn sơ
Quê tôi vẫn đẹp đẹp mấy tình ngây thơ.
Chiều làng quê say sưa trong tiếng ca
Người làng quê yêu bông lúa thiết tha
Những mẹ già ngời trông trẻ đùa xóm dưới
Run run môi cười như thuở còn đôi mươi...
Chiều tàn rơi trên đê nghe tiếng ai
Hẹn hò nhau vui duyên thắm gái trai
Tiếng hò chơi vơi khi trăng ngà lả loi
Đêm quê rộn ràng bao tiếng chày buông loi.
Hàng dừa cao im mơ soi bóng sông
Mộng ngày mai say sưa những ước mong
Gái miền sông Hương hẹn trai miền Cửu Long
Hai ta ước thề xây thắm tình duyên quê.
(Trúc Phương, Tình thắm duyên quê)

Hò lơ hó lơ lắng tai nghe tiếng ai đang hò lơ
Hò lơ hó lơ. Miền Nam nước Việt mến yêu
Có một miền quê rất nhiều đất sống.
Tình quê như chín con sông
Nước trôi vào lòng đất cày thơm nồng.
Đợi ngày lúa tốt trở bông
Đợi chàng, em đến làm công...
Miền Nam đất giàu nước sang
Có một miền quê xóm làng thơm ngát
Đời ta tuy thiếu xa hoa
Đức tin vẫn là mối tình trong lòng...

Về đây họ gặp được người gái quê tuy đơn sơ nhưng yêu kiều, dù còn khó khăn nhưng mối tình vẫn bền chặt:

*Trời xinh em trắng như bông
Cũng bởi em làm vất vả trên đồng.
Được mùa lúa tốt hạt cơm
Gặt về cho bố nhọc công...
Yêu em đôi mắt hạt huyền
Yêu làn tóc rối yêu liền nước da.
Yêu em tấm áo thô sơ
Dãi dầu nắng mưa
Vẫn chưa phai mối tình...
(Phạm Duy, *Hò lơ*)*

Với người đã từng sống với miền quê xanh ngát, nơi đã ươm bao tình cảm gắn bó tha thiết thì mỗi khi xa quê hương, niềm thương nhớ trong lòng vẫn luôn dào dạt với hình ảnh thân yêu dưới bao mái tranh nghèo:

*Mái tranh chiều
Một trời mây lam áp ủ mái thu vàng
Mái tranh chiều
Ngọn đèn lu lu như đèn vàng trăng sáng
Rơi nhà ai chậm thêm chạnh hoàng hôn
Gió chiều nay lộng hàng cau lay hắt hiu
Trăng vàng êm dịu nhẹ lên
Lấp ló sau bao mái tranh chiều.
Mái tranh nghèo
Mẹ già lom khom nghe chùng bước con về
Mái tranh nghèo
Trẻ đùa vô tư đâu nào sâu nhân thế*

Ai nằm nghe vạc, tiếng vạc sầu tênh
Tơ lòng thêm lạnh ngoài hiên nghe vắng tanh
Có người khơi lửa ngòi may
Nghe gió lay, lá bay qua màn...
(Hoàng Thi Thơ, *Mái tranh chiều*)

Nhớ mái tranh xưa đằm ấm
Ghi biết bao nhiêu niềm thương
Nhớ bóng trăng soi đầu xóm
Nhớ câu ca đầu thôn khắc ghi cõi lòng.
Gió mát trăng thanh đẹp quá
Gieo biết bao nhiêu vần thơ
Muốn nói lên muôn ngàn ý
Hát lên muôn bài ca những khi chiều mơ.
Thẹn thùng gì khi ta gặp nhau trên đường vắng
Trao nhau đôi câu ấm lòng
Ghi nên bao tin yêu để duyên ta càng sâu
Mong cho thôn xóm tươi màu
Vì đời còn tin yêu thì thương nhau còn mãi
Như khi trăng soi giữa đời
Câu ca đang chơi vơi còn ghi trong lòng tôi
Trăng ơi trăng sáng ngàn nơi...
(Y Vân, *Bóng người cùng thôn*)

Xin trả tôi về thời xa xưa lộng gió
Bên khóm hoa cà rượi đuối bướm tung tăng
Điều căng dây mái đình
Thương đầu xanh chưa biết buồn
Chưa sâu chưa hờn oán.
Xin trả tôi về ngày xưa trong mùa lúa

*Bên ánh lửa hồng mẹ thức nấu ngô khoai
Ngoài sân vang tiếng cười
Tan vàng trắng của bóng chày
Thắm đượm vẹn tình quê...
(Mặc Thế Nhân, Xin trả tôi về)*

Quê hương tươi đẹp như thế nên luôn có lời nhắn nhủ dù đi xa khắp nơi nhưng cố trở về sống với miền quê thân thương, triu mến:

*Quê em nắng vàng nhạt cô thôn
Vài mây trắng dật dờ nơi cuối trời
Bâng khuâng tiếng hò qua xóm vắng
Khói lam buồn như muốn ngừng thời gian.
Một chiều anh mới đến
Bóng dĩa nghiêng gió ru thêm
Tìm về đôi cánh mầu
Mắt em nhìn nói ngàn câu.
Nhớ mãi mối tình của mẹ quê nâu sồng
Của người em mơ mộng
Và chiều vàng ngát mênh mông
Là chiều ngày ấy sang sông em chờ trông.
Anh ơi nhớ về thăm thôn xưa,
Để nghe tiếng ngọt ngào ru bóng dĩa
Xa xôi bước người anh lữ thứ
Nhớ thương hoài câu hát chiều làng em.
(Trúc Phương, Chiều làng em)*

Tình cảm dành cho quê hương ấy còn được diễn tả trong một khúc nhạc tươi vui, rộn rã của một nhạc sĩ mà tình cảm tràn đầy trong các tác phẩm của ông đều dành cho miền quê:

Về thôn xưa ta hát khúc hoan ca
Ngọt hương lúa tình quê thêm đậm đà
Dào dạt bao niềm vui trong mái lá.
Bờ dâu xanh, cô gái hát êm êm
Tâm mai chín gợi anh dăng mẹ hiền
Lòng già thêm hơi ấm khi chiều lên.
Có những chiều hôm
Trời nghiêng nắng xế đầu non
Nắng xuống làng thôn
Làm cho đôi má em thêm gòn
Lúa đã lên bông
Mắt già tươi sáng thôi chờ mong
Tiếng hò cô lái bên Cừu Long
Mơ rằng mai lúa lên đầy bông.
Chiều hôm nay quay gót bước phiêu du
Về thôn xóm để vui chung ngày mùa
Đường về thôn quyện chân bên nhánh lúa.
Vàng trắng nghiêng soi mái tóc em thơ
Vài cô gái nhỏ to vui chuyện trò
Đường về thôn niềm vui dăng dây đờ.
(Trịnh Hưng, *Lối về xóm nhỏ*)

Dưới mắt một nhạc sĩ miền Trung, vùng đất mới tiêu biểu cho đồng ruộng phương Nam chính là Đồng Tháp, nơi bày ra cuộc sống dân dã của người dân nơi đây:

*Đây Tháp Mười phương Nam tôi thân yêu
Sông lúa vờn vờn trong ánh nắng chiều
Vang tiếng chày khắp chốn cô liêu.
Đây Tháp Mười mênh mông nơi quanh năm*

*Có những mùa trồng dâu ta wơm tằm
Có những mùa trồng khoai hay hái cà.*

Không chỉ có ruộng đồng bát ngát mà nơi đây cuộc sống ấm no, chan hòa tiếng cười ấm êm trong tình thương của xóm làng:

*Tháp Mười ơi đây miền Nam,
Yêu tự do vui bình an.
Hò ơ hò hò ơ. Ai vô Đồng Tháp mà nghe
Có chiều chiều về em bé,
Bé hát về về mà chơi
Đồng xanh xanh ngát chân trời
Ơ hời hời ờ ờ ơ. Hò ơ...
Quanh năm đồng lúa phì nhiêu
Lúa nhiều nuôi dân no ấm
Tang tình tình tình tang
Ai đi xin nhớ xóm làng
Quanh năm cây cấy cho nhà, nhà Việt Nam.
Đây Tháp Mười phương Nam tôi thân yêu
Vang tiếng hò hòa trong những tiếng cười
Vui cấy cày khắp chốn nơi nơi.
Như luyến tình yêu ai lúc xa xôi
Trông lúa vàng nàng thôn nữ tươi cười
Vui xóm làng hò ơ ta yêu đời.
(Thu Hồ, Khúc ca Đồng Tháp)*

Trong một khúc ca với tiết tấu rộn rã, nhạc sĩ Văn Phụng ngợi ca mùa xuân tươi đẹp đang về trên miền Nam thân yêu với cuộc sống yêu đời của bao lớp dân quê:

*Từ phương xa, đêm nay xuân về duyên dáng
Trên đôi môi nàng trinh nữ thắm nét sống
Đêm bao la, không gian vang lời tha thiết
Van xin xuân đừng phai sắc.
Hoa ngát hương thơm lành
Nhạc lắng câu thanh bình
Gió lướt êm như ru cơn mơ say sưa
Theo âm thanh đang trầm ngân.
Miền Nam! Niềm vui chan chứa đêm mơ hồ
Miền Nam! Tình xuân sưởi ấm thêm đôi bờ
Giờ đây, mùa xuân đang xóa tan mây mờ
Quên đi đau thương sâu nhớ
Vui ca tung gieo nguồn sống đắp xây tự do.
(Văn Phụng, Xuân miền Nam)*

Cùng mạch cảm hứng đó, nhạc sĩ Phạm Duy cũng mừng vui trong mùa xuân tự do:

*Trời xanh xanh quá, sáng soi bên nhà
Hương xuân la đà lọt cánh cửa qua.
Ngoài trời tự do, lũ bướm quanh co
Theo đường tơ, ra ngoài nẻo mơ.
Có tiếng guốc kéo vang trên phố vắng
Đưa tôi ra gặp ngay ánh nắng
Có tiếng hát giáo đường trong gió sớm
Đưa tôi về cuộc đời đầm ấm.
Một mùa xuân nóng giữa nơi kinh kỳ
Mưa bay không về, chỉ có bụi xe.
Mặt trời phương Nam trong lúc xuân sang
Yêu người dân, xuân nồng tình đoan.
Nắng khắp phố phường và xuân ngay trong vườn*

*Hoa cười lên hương dùa cao nghe ngóng
Máu xuân trong lòng tràn lan trong gió cong
Yêu một dòng dòng nước cuốn mênh mông
Xuân vờn trên sóng. Có cô nàng
Giặt áo áo cho chàng, mặt phơi ngoài nắng...
(Phạm Duy, Xuân nông)*

Hơn ai hết, vì lớn lên trên đất miền Nam, nhạc sĩ Lam Phương nhận ra trên quê hương của mình cái đẹp của mùa nắng ấm làng quê với tất cả tình yêu tha thiết:

*Đây trời bao la ánh nắng mai hé đầu ghènh
Lan dần tới đồng xanh.
Ta cùng chen vai đem tay góp sức tăng gia
Cho người người vui hòa.
Đường cày hôm nay lên tràn bông lúa mới
Ôi duyên dáng đồng ơi!
Đến mai sẽ là ngày muôn hạt chín lá loi
Mình ngắm nhau cười.
Kìa đàn chim quê chim tung bay về đâu
Mang tin rằng giờ đây ta sống với bình minh.
Tiếng ca trong lành tiếng hát lòng trời xanh
Đẹp biết bao tâm tình, tình là tình nồng thắm
Buộc lòng mình vào núi sông tình mến quê hương.
Ngàn bóng đêm phai rồi
Vàng dương lên soi đời làng ta nay rạng ngời!
(Lam Phương, Nắng đẹp miền Nam)*

Đất nước sau chiến tranh vẫn còn bày ra cảnh điêu tàn, xơ xác trên khắp nẻo đường quê hương, vì vậy nơi đâu ta cũng nhận ra

cảnh quê nghèo. Tuy vậy trong cảnh thanh bình, cuộc sống người dân vẫn gọi lên niềm vui chan hòa với tình người thắm thiết:

*Đây xóm nghèo quê tôi khi nắng lên
Hương lúa ngọt tình quê thêm trĩu mển
Đôi bướm vàng nhớn như khi quuyến luyến và
Cô gái làng ngẩn ngơ mơ tình duyên.
Bên luống cây đời vui đang nở hoa
Ôi áo màu nâu tươi sao đẹp quá
Chân bước về tìm vui dâng mái lá
Lắng nghe tiếng hò hát đưa duyên mặn mà
Em bé thơ ơi, trên mình trâu nắng
Em ước mộng điều gì
Cô hái dâu ơi, trên dòng sông vắng
Cô có buồn người đi.
Trên đường về quê hương
Nghe dạt dào tình thương
Cánh chim giang hồ vẫn trôi giữa trời
Bước chân lãng du ơi chỉ là mộng thôi.*

Làng quê đó được phác họa bằng đôi nét giản dị và thân thuộc: bóng dừa, hàng cau, lúa vàng, lũy tre, con sông, mái tranh, con đê, em bé quê...

*Đây bóng dừa xanh xanh tôi mển thương
Chim trắng về đem vui reo ngàn hướng
Kìa cổng làng hàng cau nghiêng nắng xuống
Đàn em bé đùa hát ca quên sầu thương.
No ấm về tình ta thêm thắm tươi
Bông lúa vàng nhờ tay anh cày xới*

*Đây nắng đẹp miền quê thêm sáng chói
Bùng lên xóm nghèo ấm êm bao cuộc đời.
(Phạm Thế Mỹ, Nắng lên xóm nghèo)*

*Tôi yêu quê tôi yêu lũy tre dài đẹp xinh
Yêu con sông xanh dâng cát hoe vàng bên đình
Yêu trắng bông lơi trên má cô nàng dệt tơ
Và yêu cánh đồng vờn xa là đây đang dựng mùa hoa.
Tôi yêu đơn sơ qua mái tranh nghèo mẹ quê
Yêu duyên nên thơ trong tiếng khoan hò ước thề
Yêu con đê xưa đưa lối qua chợ làng quê
Và yêu máy nhíp cầu tre là đây em chờ anh về.*

Đời tuy còn nghèo nhưng nụ cười luôn nở trên môi, đâu đâu cũng vang tiếng hát yêu đời của trẻ thơ và của lúa đò:

*Kìa cùng đùa chơi trẻ thơ ca hát say đời
Dù nghèo mà vui hỏi ai không hé môi cười
Mưa nắng ơn trời luống cày thắm đẹp lúa ngời
Xóm làng đón mùa chiêm mới ấm no áp ủ lòng tôi.
Tôi yêu quê tôi yêu mãi bây giờ càng yêu
Yêu chim bay qua mang đến tin mừng thái hòa
Yêu anh yêu em yêu nước yêu trời gần xa
Và yêu mối tình nở hoa
Ngàn năm không hề phai nhòa.
(Trịnh Hưng, Tôi yêu)*

*Đêm nay trăng soi thôn trang,
Gió đưa gió đưa nhịp chày vang, chày vang
Trăng đến vui thôn làng
Cho nặng tình, tình yêu thương.*

Êm êm trên sông ven thôn,
Gió đưa gió đưa giọng hò khoan hò khoan
Nghe sóng vỗ mạn thuyền
Khêu gọi tình, tình quê hương
Nghe sóng vỗ mạn thuyền
Thêm nặng lòng biết bao là tình.
Ó! Quê hương mình (hò dô hò)
Đồng rộng trời thanh
Ó! Nước non mình (hò dô hò)
Cảnh đẹp người xinh
Ó ờ ơ, này là trai (ơ) gái (ớ ớ dô ớ hò)
Ta như đôi bàn tay,
Ó ờ ơ, cùng một dòng (ư) máu (ớ ớ dô ớ hò)
Ta thương yêu (ờ) nhau.
(Mạnh Bích & Nguyễn Diệu, *Thôn trang*)

Lung trời mây trắng trôi lững lờ
Mơ hồ tiếng sáo ru hồn thơ
Ngắm trăng thanh và nghe tiếng tiêu
Đưa câu mơ huyền
Lòng tôi mơ ước tiên ban cặp cánh
Bay lên vàng trắng.
Thu đã đem nguồn vui tới đây
Điểm tô ánh trăng mơ
Nhưng thấy đâu mùa trăng ấu thơ
Mùa trăng lúc ngây thơ.
Màu trăng sáng cùng muôn khúc ca
Ngày xưa đã trôi qua
Ánh trăng xưa lòng tôi vẫn ghi
Thời gian chưa xóa mờ.
(Văn Phụng, *Hình ảnh một đêm trăng*)

Trong hoàn cảnh nghèo khó đó, người dân phải ra sức cần lao, hăng say công việc đồng áng để có được cuộc sống tươi đẹp hơn:

*Chiều chiều oi trăng về lả lơi
Chiều đồng quê câu hò chơi vơi.
Hò ơi! Sức chúng ta em cùng anh
Đem nước lên cho đồng xanh
Nuôi kiếp nghèo đời mong manh.
Nhịp nhàng đưa dây gàu đều tay
Lòng nào say trăng vàng lung lay
Hò ơi! Ta ngắm xem bên bờ sông
Bao mắt ai đang chờ trông
Mai lúa mùa rồi đơm bông.
Trăng sáng quá em ơi trên mái đình
Chiều trăng rung rinh câu hò tình tứ.
Vàng kia ai gieo trên lúa đồng mình
Vòn đôi cò trắng biết bao là tình...
(Hoàng Thi Thơ, Múc ánh trăng vàng)*

Quê hương những ngày tháng sau chiến tranh vẫn còn hoang tàn, cuộc sống vẫn đạm bạc, người dân quê vẫn còn nghèo khổ. Dưới mắt họ, mái tranh tuy nghèo nhưng vẫn chứa đựng những tình cảm thương yêu và chan chứa niềm vui, vì vậy họ vẫn muôn đời gắn bó:

*Mây bay qua ánh trăng chiếu dần
Vào ruộng đồng bao la
Nghe xa xa mấy câu hát về
Vọng từ đầu thôn đưa về.
Quê hương ta đất xưa vốn nghèo*

*Nhưng giàu tình thương nhau
Biết yêu lúa mầu xa cuộc đời cơ cầu
Gái trai biết làm tròn lời thề khi ban đầu.
Đêm hôm qua gió lay lá cành
Chờ cảnh đẹp trăng thanh
Theo dư âm, tiếng ru quyến tròn
Chùng buộc vào mối duyên lành
Thương cho nhau nắng mưa cây cày
Ngoài ruộng đồng nông sâu
Sớm hôm tươi trông nào quản đời dãi dầu
Vững tin có ngày mình được nhìn lúa thom vàng...
(Hoài An, Tình lúa duyên trăng)*

3. Tình thắm duyên quê

Trong cảnh đời đó những lúa đôi của làng quê vẫn sống bên nhau đậm tình, mơ ước được sống mãi trong mối duyên lành êm đẹp:

*Trên sông sâu đôi mái chèo nhẹ khoan
Đây quê tôi đẹp như ánh trăng ngàn.
Trăng lên khơi, tôi hát lời hò khoan
Trăng sáng cả miền Nam,
Trăng sáng cả đèo Ngang.
Đêm hôm nay say tiếng hò nhẹ đưa
Ta thương nhau mà thương mấy cho vừa
Quê hương ta đây sáng tận chiều mưa
Nơi gió lành nhẹ đưa trăng nấu sau liếp dừa...
Đêm hôm nay trăng rót vào lều tranh
Nghe êm êm vài cơn gió vương lành
Trăng ơi trăng yêu kiếp đời cần lao
Yêu kiếp nghèo gian lao,*

*Yêu mỗi duyên nghèo khó.
Đêm hôm nay nghe gió vào lều tranh
Nghe êm như lời em gái tâm tình
Ta yêu trăng yêu cánh đồng xanh xanh
Yêu lúa mùa đẹp xinh xây đắp mộng duyên lành.
(Trịnh Hưng, Trăng soi duyên lành)*

Và làng quê thì gắn liền với đồng lúa. Chính nếp sống thuần nông này đã tạo nên cảnh sắc nên thơ như tiếng giã gạo trong đêm sau những ngày lao động trên đồng:

*Trong đêm trăng tiếng chày khua,
Ta hát vang trong đêm trường mênh mang
Ai đang say, chày buông rơi
Nghe tiếng vui tiếng đây.
Ai đang đi, trên đường đê,
Tai lắng nghe muôn câu hò đê mê
Vô đây em, dù trời khuya
Anh nhớ đưa em về.
Muôn câu hò, hò hò khoan,
Đang mãi vang trong đêm dài
Gái trai làng chiều hôm nay
Đang mãi say theo tiếng chày.
Đêm chơi vui gạo cười tươi,
Như chuyện hơi ấm, ấm lòng người...*

Tiếng hò trong đêm đôi khi cũng kết nối được tình cảm yêu đương cho những lứa đôi:

Ai xa xăm, ai buồn chãng,

*Nghe hát vang muôn câu hò thên thang
Chân băng ngang,
Vào nơi đây chấp mối duyên lỡ làng.
Trong đêm thanh, trăng tàn canh,
Bao tiếng ca theo tiếng chày nhanh nhanh
Dư âm xa, còn vang mãi trong ánh đêm trăng tà.
Còn vang mãi trong ánh đêm trăng tà
Còn vang mãi trong xóm nghèo làng ta...
(Hoàng Thi Thơ, Gạo trắng trăng thanh)*

*Kìa thôn quê dưới trăng vàng bát ngát
Ánh trăng thanh chiếu qua làng xơ xác
Chiếu hồn quê bao khúc ca yêu đời.
Mừng trăng lên chúng ta cùng múa hát
Ước mong sao lúa hai mùa thơm ngát
Lúa về mang bao khúc ca tuyệt vời...
Hò là hò lơ hó lơ hò lơ
Này anh em ơi! Giã cho thật đều,
Giã cho thật nhanh
Giã cho khéo khéo trắng phai rồi
Khoan hò khoan tiếng chày khua
Vang mãi trong đêm dài.*

Nhất là trong những ngày mùa, tiếng chày vang cùng tiếng hát đã cho cuộc đời thêm sắc màu tươi thắm:

*Cười lên đi trăng sắp tàn bóng xế
Hát lên đi để nung lòng nhân thế
Để đồng xanh vui khúc ca ngày mùa.
(Lam Phương, Khúc ca ngày mùa)*

Và cứ thế cuộc sống êm đềm trôi qua với câu ca, tiếng hò còn vang trong thôn xóm cùng lời hò hẹn của trai gái trong làng tưởng như đang chìm đắm trong giấc mộng triền miên:

*Mây trắng bay qua khi trăng dần lan
Muôn câu hò nhịp nhàng khắp thôn trang
Đoàn người say sưa vui tiếng hát vang
Lúa dâng sữa ngọt đậm tình ta với nàng.
Đêm lắng sâu khi sương lam dần xuống
Hương ngọt ngào tình ruộng sẵn ngô thơm
Trời về khuya nghe man mác gió lành
Chấp duyên thắm dịu đẹp tình ta với mình...
Em có nghe chẳng dư âm đồng quê
Khi trăng ngàn mờ tỏa chiếu trên đê
Đoàn người nông phu vui gánh lúa về
Bóng trai gái làng hẹn hò nhau ước thề.
Đom đóm bay quanh trên ao bèo xa
Khi bao người dịu dịu giấc Nam kha
Mộng triền miên say sưa dưới mái vàng
Ánh trăng khuất chìm vào rặng tre cuối làng.
(Hoài An & Huyền Linh, Trăng về thôn dã)*

Chính trong khung cảnh nên thơ đó, mối duyên tình của đôi lứa cũng vừa nảy nở. Tình yêu được nói lại từ mấy nhịp cầu tre thân thuộc:

*Làng tôi nghe đu đưa mấy nhịp cầu tre
Làng bên băng qua kênh nói tình miền quê
Buồn vui dân trong làng ra nghỉ trưa hè
Lặng mà nghe ai hát đêm về.
Hỏi rằng ai không yêu mấy nhịp cầu tre*

Lặng nghe ai ca trong nắng chiều vàng hoe
Cầu tre bao trưa hè vui một câu vè
Để lòng ai quên hết nẻo nề...
Nhờ ai em tôi qua lấy chồng làng bên
Nhờ ai ai đem ngô lúa về ngoài hiên
Cầu ơi ai đem tình gieo tràn khắp miền
Lòng cầu như đôi cánh chim hiền.
Chiều nay, trăng trong xanh
Nhớ nhịp cầu duyên
Cầu ơi ai đâu quên những chiều thân tiên
Lòng mong mai cho dù sông cạn đá mòn
Nhịp cầu kia muôn kiếp vẫn còn...
(Hoàng Thi Thơ, *Mấy nhịp cầu tre*)

Có ai nhớ về mấy nhịp cầu tre bờ ao đong đưa
Ruộng lúa phì nhiêu tận cuối chân trời
Thăng cánh cò bay.
Bến sông cuối làng có con đò
Đưa người khách lạ với câu hò
Trên nhịp cầu tre, tóc xòa bờ vai
Một người con gái đứng nghiêng nón chò.
Biết bao kỷ niệm trên nhịp cầu tre
Chuyện tình đôi ta
Một mái nhà tranh hai trái tim vàng
Không thể lìa xa
Lặng nghe khúc nhạc tiếng sáo diều
Bóng hình ngã dài nắng ban chiều
Tay lại cầm tay, vai lại kề vai,
Tình yêu không thiếu ước mơ đã nhiều.
(Khánh Băng, *Trên nhịp cầu tre*)

Đẹp nhất là khi mối duyên tình đã thành nghĩa vợ chồng giữa những trai gái làng quê. Còn gì thơ mộng hơn khi một lứa đôi với tình yêu mặn nồng trên chiếc thuyền trong đêm trăng:

*Trên con sông
Buồn vui với một dòng
Thuyền trôi (ở) đẹp lòng
Đôi vợ chồng một đôi vợ chồng
Tình yêu mặn nồng
Đời dù nghèo khi ánh chiều tan
Vui với đò trăng
Đời đẹp quá những đêm trăng rằm...
Sông cheo leo hồn theo thuyền nghèo
Nào đâu dừng chèo
Đôi vợ chồng hằng mong ngày nào
Tình yêu dạt dào
Đời ngọt ngào vui sướng hằng mơ
Với chiếc đò thô
Lòng đẹp quá câu hát ven bờ...
(Y Vân, Đôi mái chèo trăng)*

Hình ảnh đêm trăng được tăng thêm vẻ đẹp khi người nhạc sĩ lặp đi lặp lại lối nhân hóa sự vật thật nên thơ:

*Đêm nay bao con thuyền về đâu xuôi mái
Ai ca dưới trăng ngà gần xa vẫn dài
Mái chèo khoan thai, trên sông hai màu
Con thuyền về đâu
Ô hay sao trăng rụng xuống cầu?
Vi đâu, ô hay sao trăng rụng xuống cầu?
Đêm nay bao con thuyền về ngang bến vắng*

*Cô em hát lên rằng đừng chân hời chàng
Hời chàng chiến đấu nắng mưa dãi dầu
Đừng vội về đâu trăng vui
Nên trăng rụng xuống cầu
Vì đâu trăng vui nên trăng rụng xuống cầu?
(Hoàng Thi Thơ, Trăng rụng xuống cầu)*

Mối duyên tình của đôi lứa ở thôn quê đẹp để biết bao!
Người con gái sớm hôm tần tảo, dầu dãi nắng mưa cho ruộng đồng
xanh tốt nhưng vẫn không hề mất đi sự duyên dáng:

*Em gái vườn quê cuộc đời trong trắng
Dầm mưa dãi nắng
Mà em biết yêu trăng đẹp ngày rằm.
Anh biết mặt em một chiều bên thềm
Giọng hò êm đềm
Và đôi mắt em lóng lánh sau rèm.
Ai hát ngoài ao chừng ngòi giặt áo
Giọng hò êm quá
Mà anh ngỡ ai rót mật vào lòng.
Anh cuốc vườn sau mặt trời trên đầu
Ruộng vườn lên màu
Vì em ước mong đây đó chung lòng.*

Cuộc sống dẫu còn nghèo khổ nhưng mối tình vẫn keo sơn,
tình vẫn thủy chung để chăm lo cho tương lai, vẫn còn đôi tay để
vượt qua bao khó khăn:

*Gió sau ao bèo em thương anh
Không kể là giàu nghèo
Miễn rằng tình đậm sơn keo,*

Núi cao em cũng trèo
Sông sâu em cũng lội
Vạn đèo em cũng qua.
Gió lay cành đa
Anh thương anh thương em thật thà
Mưa lay hoa cà da em quá mặn mà
Và thương bao giọt mồ hôi đẹp má mặn môi.
Dầm miếng trâu cay một buồng cau trắng
Một buồng cau trắng
Mà duyên đôi ta nên vợ thành chồng.
Một túp lều tranh một vùng trăng tròn
Một vùng trăng tròn
Mà tha thiết yêu cho hết tơ lòng.
Cho đến ngày mai dù mưa hay nắng
Lòng ta vẫn thẳng
Mà đôi chúng ta xây dựng đời này.
Ta có bàn tay một tình yêu này
Một đời sum vầy
Thì đâu khó chi lấp biển vá trời...
(Hoàng Thi Thơ, *Duyên quê*)

Trong cái nhìn của cảm xúc tương tự, hai ca khúc khác của nhạc sĩ Phạm Duy cũng mô tả cảnh đời của đôi vợ chồng quê trong niềm vui chung sức cằn lao:

Nhớ nhớ thuở nào anh (là) cày thuê
Em (là) dặt trâu,
Đôi ta cùng gặt nhau dưới cầu
Bóng mát dưới cầu.
Nhớ nhớ thuở nào anh đây làm công
Em (là) gánh rong,

Miếng trầu cau nên đôi vợ chồng
Đôi vợ (ừ) chồng.
Cuối cuối nẻo làng túp (là) lều hoang
Che (là) gió sương,
Ơn hai mùa (là) lúa chín ngô vàng
Lúa chín ngô (ý) vàng.
Suốt suốt một đêm anh (là) cùng em
Dưới (là) bóng trăng
Tiếng chày tre cối đất nhịp nhàng,
Nhịp nhàng vui...
(Phạm Duy, Tình nghèo)

Chàng là thanh niên
Mạch sống khơi trên luống cấy
Nói năng hiền lành như thóc với khoai.
Nàng là con gái nét na trong xóm
Nước da đen giòn với nụ cười son.
Hỡi anh gánh gạo (ư ừ)
Trên đường, chàng ơi
Gạo Nam, gạo Bắc (ư ừ ư)
Đòn miề Trung, gánh đùng để rơi
Chàng chàng ơi, gánh đùng để rơi.
Hỡi em tát ruộng (ư ừ) bên ngòi,
Nàng ơi biển Đông ta tát cạn (ừ ư ư)
Nàng nàng ơi, cho đời thuận nhau.
Nàng nàng ơi, chàng chàng ơi.
Chàng nhìn đàn chim
Rồi ước như chim ngang trời
Sống chia miếng mồi, như đĩa có đôi
Nàng cười không nói, ngược ra sông núi
Má em hây hồng như áng mây trời...

(Phạm Duy, *Vợ chồng quê*)

4. Mùa hợp tấu:

Thế là đất nước đã yên bình, mọi con dân về chung trong một nhà đầm ấm tình dân tộc. Bao thương yêu trải rộng cho mọi tâm hồn để đón mừng cuộc sống thanh bình đang về trên quê hương. Lòng người dân đã có được niềm vui chan hòa trong bầu khí thiêng của sông núi, tưởng chừng như mọi người đang ở trong ngày lễ hội hoa đăng:

*Niềm vui chan chứa
Bao tình thấm dâng chan hòa
Lòng ngập yêu thương
Rộng bao la như trùng dương.
Tình chung non nước
Bao niềm ước trong tuổi xanh
Những phút quyến luyến
Dưới ánh đèn đời tươi màu.
Tìm mộng duyên thăm ban đầu
Cùng nhịp ca múa trong đêm thâu
Yêu nhạc thanh tân vui hội hoa đăng...*
(Dương Thiệu Tước, *Hội hoa đăng*)

Tiếng reo vui trong cuộc đời bừng sáng khi ánh thái dương soi rọi khắp quê hương và người người muôn nơi như được chấp thêm đôi cánh để tung bay trên khắp trời Việt. Đúng là mùa hợp tấu như nhạc sĩ Hùng Lô đã gọi tên:

*Bạn đường ơi, nắng lên rồi, gieo sáng ngời
Nhạc ngày xanh như chim lành tung đôi cánh
Một trời hoa sáng bao la*

*Chờ đợi ta kíp xông pha
Bạn cùng tôi câu nước non ta chung hòa.
Ngoài ruộng sâu đã lên màu bông lúa đầu
Nhành thùy dương
Vui lên đường về định hướng
Mùa dựng xây đón ta đây
Hợp ngàn tay thắm men say
Dựng ngày mai tươi sáng
Trong khúc nhạc bình mây.*

Cùng với trời hoa tươi sáng, mọi người cùng cất tiếng hát ngợi ca
tình thân ái về trong lòng người, về trên quê hương:

*Ca lên đi, xuân thế hệ lên phơi phới
Ca lên đi, ca sức mạnh dân tộc mới
Cho xanh tươi cây ước vọng bên suối đời
Cho thắm lại tơ lòng ai thiếu yên vui.
Bạn đường ơi, nắng lên rồi, gieo sáng ngời
Nào cùng nhau, ta mở đầu mùa hợp tấu.
Dù ngày mai sống đôi nơi, hẹn rồi đây sát đôi vai
Nhìn ngày trôi, nghe sức thiêng ta chưa hề phai.
(Hùng Lĩnh, Mùa hợp tấu)*

Sống trong cuộc đời yên bình như thế, mọi người đều tin vào
sức cần lao của mình, tự đắp xây tương lai trong niềm vui sống.
Nhạc sĩ Phạm Duy đã phát triển làn điệu dân ca Bắc bộ (*Trống
com*) để viết nên khúc ca thể hiện niềm vui của bao lớp người trong
xã hội. Trước hết là hình ảnh của con gái, con trai:

*Tình bằng có tiếng trống lơ
Khen ai khéo vỗ ấy tay mà vui tay*

*(Tay mà vui tay tay mà vui tay).
Một bầy tang tình con gái
Chứ mấy thành (í) thơ
Đi tìm tìm tìm ai (tìm tìm ai).
Tình bằng có tiếng trống com
Khen ai khéo vỗ ấy bông mà nên bông
(Bông mà nên bông bông mà nên bông)
Một đàn tang tình trai tráng
Chứ mấy lợi (í) sông
Đi tìm tìm tìm ai (tìm tìm ai).
Bông mà bông bông bông mà bông bông
(Bông mà bông bông bông mà bông bông).
Một đoàn tang tình trai gái
(Một đoàn tang tình trai gái)
Chứ mấy lợi (í) sông
Đi tìm tìm tình thương (tìm tình thương)
Quên tạm những nỗi căm hờn
(Quên tạm những nỗi căm hờn).*

Tiếp đó là hình ảnh của lũ chim non, của đàn em bé, của người thi sĩ và của mọi người mơ ước cuộc đời tự do:

*Tình bằng có tiếng véo von
Nghe như tiếng hát lũ chim mà chim non...
Tình bằng có tiếng lú lo
Tôi yêu tiếng hát ngậy thơ mà ngậy thơ
(Thơ mà ngậy thơ thơ mà ngậy thơ)...
Một bầy tang tình con nít
Chớ mấy mãi mơ chim trời
Này mày ơi (này mày ơi).
Một đoàn tang tình thi sĩ*

*(Một đoàn tang tình thi sĩ)
Chứ mấy làm (i) thơ
Yêu đời đời tự do (đời tự do).
Ca ngợi nỗi vui con người
(Ca ngợi nỗi vui con người)...
Tình bằng nhớ mãi nhớ hoài
Ta xin quyết chí tin vào tương lai
(Tin vào tương lai tin vào tương lai)...
(Phạm Duy, Tình tự tin)*

Trong niềm vui lớn lao đó, mọi người như muốn kêu gọi về sống bên nhau một cuộc đời bình yên sau mùa chinh chiến. Người nhạc sĩ đã cất lên tiếng mời gọi đó:

*Người ơi, mau về đây
Về bên bếp hồng tay cầm tay
Cười lên chan chứa tươi làn môi
Nhớ phút vui đêm nay.
Về đây cho lòng say
Tìm nhau mấy mùa hoa còn tươi
Tìm khi nắng lên hay chiều rơi
Ta nhắn nhau về đây.
Nhà ai trong chiều nay
Lửa đêm đốt hồng vai kề vai
Và nghe câu hát yêu đời ai
Hát mãi sao không nguôi.
Vì thương yêu đời nhau
Vì thương những chiều mưa về đâu
Vì thương những người không tình yêu
Nên nhớ đi tìm nhau.*

Về đây để cùng nhau tìm tình thương bên ngọn lửa hồng dưới mái nhà đêm ấm, dù là người từ miền Bắc vào hay người ở mọi miền quê miền Nam:

*Oi, bếp hồng sưởi ấm bếp hồng tươi
Tiếng ca xa vời
Hát mừng mừng lửa hồng tươi.
Oi, nồi lòng chan chứa, hỡi người ơi
Biết sao cho vừa
Tình thương của bếp hồng soi.
Chiều nay mưa còn rơi
Chiều nay bếp hồng đang còn say
Chiều nay vui sống trong tình yêu
Nhớ phút vui không nguôi.
Nào ai xa ngàn nơ,
Kìa bao mái nhà đang chờ ai
Kìa bao bếp hồng đang còn tươi
Thương nhớ lên đầy vơi.
(Xuân Tiên & Y Vân, Về dưới mái nhà)*

*Người từ (là) từ phương Bắc
Đã qua dòng sông, sông dài
Tìm đến phương này, một nhà thân ái.
Oi! Tình Bắc duyên Nam là duyên
Tình chung muôn đời ta đắp xây.
Gặp nàng, nàng là thôn nữ
Mắt duyên cười say môi hồng
Tình thắm đôi lòng mộng vàng chung bóng.
Oi! Mạch đất dâng hương là hương
Cần lao chung đời vai sát vai.*

*Cùng góp bàn tay thương yêu nhau rồi
Ngô khoai hai mùa
Ngát một niềm vui chung vui
Cho thơm hương đời lúa vàng tình ơi.
Ngày mai hạnh phúc nơi nơi reo cười
Quê hương thôi đau
Sầu ngăn sông núi cách chia...
(Xuân Tiên & Thanh Nam, *Khúc hát ân tình*)*

Trong tất cả bài hát ca ngợi miền quê vào thời kỳ sau chiến tranh, có lẽ không ai bằng nhạc sĩ Văn Phụng, người đã đưa vào bài hát niềm vui sống của người dân quê với tiết tấu rộn rã, tươi mát với nhịp điệu khá mới mẻ. Trước hết là cảnh đồng quê được tô vẽ đầy màu sắc dưới đôi mắt người nghệ sĩ:

*Trời xanh xanh bao la
Mây trắng trắng trắng xóa
Tia nắng tung bồng chiếu trên đồng lúa vàng
Đàn chim, chim chim non đang riu riu rít hót
Tung cánh bay nhẹ lướt trên cành lá đã.
Từ xa xa xa xa nghe thoáng thoáng tiếng hát
Thôn nữ bên đồng lúa ca lời mơ màng
Tình tang tang tang tang,
Tang tính tính tính tính
Du khách nâng nhẹ phím buông nhẹ tơ vàng.*

Trong sắc màu tươi thắm đó người nghệ sĩ dễ dàng vẽ ra cuộc sống thanh thoi của người dân quê khi ngày mùa đến:

Hời nắng hỡi sáng lên

*Để ngàn hoa tươi thắm hơn
Hồi gió hãy cuốn lên
Để đồng xanh tươi mát hơn
Thôn quê hân hoan mừng ngày mùa sang
Người người hò vang, đàn hòa tình tang
Nhịp nhàn vắng xa.
Hò lơ ho lơ hò, hò lơ ho lơ ho lơ
Hò lơ ho lơ hò, hò lơ ho lơ hó lơ.
Ơi anh em ơi còn gì đẹp tươi
Còn gì mừng vui
Bằng ngày mùa mới gặt về thành thơi.*

Trên khắp nẻo đường quê, những em bé, những trai gái nô đùa với với ngàn câu hò, tiếng hát say sưa và yêu đời:

*Chàng trai vui câu ca thôn nữ cất tiếng hát
Em bé nô đùa rộn luôn miệng tươi cười.
Đồng quê hôm nay vui, vui với thóc lúa mới
Cho bố công cày cấy bao ngày mong chờ.
Chàng trai say say say thôn nữ già già già
Em bé đưa miệng cắn đôi hạt lúa vàng.
Vàng trắng nhô lên cao soi sáng khắp lối xóm
Ai nấy vui làm với muôn ngàn câu hò
(Ai nấy vui làm với muôn ngàn câu hò).
(Văn Phụng, *Bức họa đồng quê*)*

Người nghệ sĩ không chỉ dừng lại ở chỗ khắc họa cảnh đồng quê, lớp người dân quê và hòa chung niềm vui của họ mà còn đi đến việc thể hiện sâu đậm hơn trong tình cảm. Ông xung tưng cuộc sống đó bằng một từ “mê ly”, nghĩa là cuộc sống đã được thăng hoa cao vợi:

*Ô mê ly, mê ly! Ô mê ly, mê ly đời ta!
Ô mê ly đời sống với cây đàn
Tinh tít tang dạo phím rồi ca vang.
Chiều êm êm nhìn phía xa mây vàng
Giục lòng ta dạo khúc ca với đàn.
Một chiều mưa ta hát vang: mưa rơi
Rồi cùng ta mưa đáp: cho tươi đời.
Một ngày nắng ta hát vang: nắng tươi
Đàn cầm tay say sưa hát là nguồn vui.*

Và như thế, người nghệ sĩ hòa vào đám đông với tiếng đàn reo vui của riêng mình:

*Gió sớm đã về, cùng tiếng hát tiếng cười
Thấp thoáng bóng người ngoài đám lúa cắt lời
Thấy tiếng hát cười là gió sớm đến mời
Người ơi, đàn đi!
Ô mê ly, mê ly! Ô mê ly, mê ly đời ta!
Đứng giữa cánh đồng nhìn ánh nắng phớt hồng
Có tiếng hát chòng từ đám lúa lướt về
Thoáng thấy tiếng nàng và thoáng có tiếng cười,
Đàn ta hòa vang.*

Tất cả đã hòa chung nhịp điệu tươi vui, rộn dập để ngợi ca tình cảm yêu thương tha thiết với quê nhà:

*Ô mê ly, tơ duyên!
Ô mê ly, khúc ca triền miên!
Ô mê ly đời sống bao duyên tình
Trời về trưa ngồi dưới hàng cây xanh.
Nhìn bao la đồng lúa xa xa mờ*

*Đàn hòa vang tựa sóng xô đến bờ.
Đường về thôn em bé vui câu ca
Giục hồn thơ tha thiết yêu quê nhà
Đàn cùng ta reo khúc ca chơi vui
Nhạc còn vang nhịp nhàng đưa ngàn nơi.
(Văn Phụng, Ô mê ly)*

Quê hương không chỉ có miền quê mà còn có cả rừng xanh
trùng điệp bùng lên trong nắng mai tươi đẹp:

*Rừng xanh lên bao sức sống (ú u ú u)
Ngàn cây xôn xao đón hương nồng
Của vàng thái dương hồng
Bùng lên trời Đông.
Cỏ cây vươn vai lên tiếng (ú u ú u)
Cùng bao nhiêu chim chóc tung bừng
Dậy sau giấc đêm dài triền miên triền miên.
Nhà sàn ai lam khói trong sương mai
Ngọt ngào hương tre nứa trong rừng thưa
Có dăm đôi chim thơ lú lo trao duyên mơ
Trong hơi gió đưa xa về dật dờ,
Dật dờ tình chan chứa.
Gió vi vu vi vu, suối xa êm như ru như ru
Lá khô xuôi dòng ngù ngờ, ngù ngờ xuôi về đâu...
(Phạm Đình Chương, Sáng rừng)*

Đó là niềm vui trên quê hương thưở thái hòa. Trong không
khí nồng ấm của cuộc sống mới, người nghệ sĩ còn muốn tung đôi
cánh tâm hồn để phiêu diêu trên khắp mọi nẻo đường đất nước. Họ,
những người phiêu lãng, giang hồ, bao giờ cũng thích ra đi tìm
niềm vui, sự yêu đời, tìm cái đẹp và mở rộng tầm mắt:

*Khi đến chân đồi phai nắng
Hoàng hôn rơi dịu êm như giấc mơ
Có tiếng sáo ai đang say sưa êm đềm
Thoáng có mái lều nhẹ buông
Khói lam trong sương chiều rơi.
Nghe thoáng trên đồi ai hát
Lời tha thiết hòa theo tiếng đàn vang
Tính tính tính tang, tang tính tính tính tình
Cát tiếng hát vang
Ta ca hòa với tiếng vang trên đồi.
A... ta nhip bước bên nhau hát trên đường xa
Đàn vang nhạc khúc hòa theo gió lơi ban chiều.
Đâu có chi bằng bên nhau
Nhìn trăng lên mà ca trên đồi vắng
Tính tính tính tang, tang tính tính tính tình,
Nhớ mãi khúc ca vang trên đồi vắng
Lặng trong sương chiều.
(Văn Phụng, Tiếng ca trên đồi)*

Họ say sưa được đắm mình trong ánh nắng mới trên quê hương vừa tìm lại hòa bình, họ sẽ chia sẻ bao yêu thương vì được sống trong tự do và san sẻ bao lời ca, tiếng đàn cho muôn người:

*Nhạc ngày xanh reo vang nơi nơi
Miền đồng quê bao la xanh tươi
Trong ánh nắng mai tràn hương mới.
Có tiếng ríu rít đôi chân xinh xinh
Tắm ánh nắng mới một ngày hòa bình
Đời đẹp như bông lúa thắm xinh.
Từ thành đô ra đi muôn phương
Hòa niềm vui trong bao yêu thương*

Reo rất khắp nơi nguồn vui sống.
Tiếng gió lướt sóng mênh mông mênh mông
Đốc núi bát ngát chập chùng chập chùng
Đời tự do say trong phong sương...
(Văn Phụng, *Ta vui ca vang*)

Nắng tô thắm cho ngàn hoa
Nắng lên huy hoàng quá
Trời đẹp không vương mây buồn
Đời đẹp muôn tình thương
Nắng đang thắm tô ngàn nơi
Nắng gieo muôn ngàn lối
Kìa xem bao đôi môi hồng.
Nắng, hương nắng huy hoàng.
Nào cùng hát lên, cùng hát lên
Kìa kìa nắng lên, kìa nắng lên
Cầm tay ta hát: "Nắng lên".
Mặc đời gió mưa, mặc gió mưa
Hòa cùng tiếng tơ, cùng tiếng tơ
Cầm tay reo khúc yêu đời.
Nắng lên rồi, đẹp lòng ai
Tô thắm môi ai
Nắng lên rồi, đẹp bao
Mái tóc xanh người ơi
Nắng huy hoàng
Còn gieo hương vui khắp nơi nơi
Nắng về đây cùng ta hát khúc ca yêu đời...
(Hương Huyền Trinh, *Hương nắng huy hoàng*)

Đường xa, mưa nắng không sờn chí
Đàn ơi, ta với người cùng đi.

Chiều nay vang khúc ca ngàn hướng
Cười lên, cho xóa bao sầu thương.
Nhiều khi dùng chân bên quán vắng
Ta nâng ly cà phê đắng,
Cho cuộc đời lên hương
Cùng nhau lê đôi giày bung gót
Tai nghe chim hót trong sương
Tung bay cao ngàn hướng...
(Phó Quốc Thăng & Huyền Linh, *Cung đàn lý thú*)

Cầm tay ta hát, hát khúc ca
Yêu đời cho người vui
Vời tình ta chan chứa,
Bao la trong bước đi trên đường đời.
Ở kia chàng thi sĩ
Đang miên man đi tìm bao vần thơ
Ở kia nàng ca sĩ
Đang say sưa cung đàn cho đời mơ.
Tính tính tang tang tình lời thơ và ý nhạc
Thấm thiết gieo cho người một ý niệm yêu đời
Còn chi vui hơn đời nghệ sĩ chúng ta?
Nguồn vui phơi phới
Trên đôi môi xinh hồng bên ngàn hoa.
Chứ dù mưa hay nắng
Ta vui ca bên nhau bao lời thơ...
(Văn Phụng, *Vui đời nghệ sĩ*)

Dù đường còn xa bao la hay qua đồi cao
Biển rộng rừng sâu khi đi thân trai ngại gì
Rời một ngày mai

*Khi non sông say nhạc thanh bình
Chim xanh đua hót đón mừng đoàn ta trở về.
(Lam Phương, Đoàn người lữ thứ)*

Với tâm trạng của người thanh niên hăng hái ra đi, ở đây người nhạc sĩ tìm đến biểu hiện khoái cảm ngọt ngào qua những giai điệu trong sáng, vui tươi cùng nhịp điệu rộn ràng để diễn tả tâm hồn tuổi trẻ khát khao hạnh phúc trong giấc mộng lãng du:

*Một đoàn trai đi khi xuân tới
Hẹn rằng gieo tình thương khắp nơi
Non nước tuy xa vời ta đã yêu thương đời
Đừng e nắng gió sương bạn ơi.
Từ đồng xanh ra đi biên giới
Bụi trường chinh bạc vai áo tôi
Xuân đã mang hương trời
Ta quyết đem hương đời
Để đây đó thấy màu nắng tươi...
(Văn Phụng, Vó câu muôn dặm)*

*Phiêu lưu bước bước trên đường xa xa xăm
Phiêu lưu bước bước trên đường ta ta hăng.
Núi rừng là nguồn vui tuổi xanh
Tâm hồn trong như nước suối thanh.
Phiêu lưu bước bước trên đường xa xa xăm
Phiêu lưu bước bước trên đường ta ta hăng.
Mai về là ngày vui non sông
Dem đời hòa bình cho muôn dân...
(Văn Giảng, Đoàn người phiêu lưu)*

Ra sông biết mặt trùng dương,

Biết trời mệnh mông
Biết đời viễn vông, biết ta hỡi hùng.
Ra khơi thấy lòng phơi phơi,
Thấy tình thế giới
Thấy mộng ngày mai, thấy niềm tin mới.
Chơi vui, con thuyền trên sóng không nguôi
Bão bùng xô tới xô lui, vững tay chèo lái
Xa xôi hỡi người trong viễn phương ơi
Hẹn hò nhau viễn du thôi, lên đường mãi mãi.
Ra đi nước trời bao la, hết cuộc phong ba
Đất liền Âu Á cũng không xa gì
Phiêu du khắp nẻo đây đó,
Bỗng người say sưa
Thấy hoàn cầu mơ khúc đại đồng ca...
(Phạm Duy, Viễn du)

Có ai biết chẳng chuyện tình cờ
Có ai đoán đâu nào mà ngờ
Vào một đêm trăng sáng,
Hồn nhạc thơ lai láng
Thiết tha êm đềm mơ hồ.
Áng mây cuốn tâm hồn dịu dàng
Thiết tha với cung đàn nhịp nhàng
Dịu hồn ta đi tới miền thần tiên thanh thú,
Sắc hương huy hoàng nên thơ.
Hào quang bốn phương huy hoàng
Bầy tiên nữ đang khoe mình với cung đàn...
(Văn Phụng, Giác mộng viễn du)

Đoàn người đi lúc đêm còn bóng tối
Bước chân lạnh lùng ướt sương trời mai

*Bao cánh hoa còn say giấc đêm dài
Thấy bóng ta đi hé môi đang cười.
Đoàn người đi phía xa vừa le lói
Ánh dương nhuộm hồng cánh đồng vàng tươi
Ôi thế gian dường như biến thay đời
Ánh sáng đem vui đến cho bao người.
Kìa chim hót vang tung bùng trên cây
Mà lòng người như bay vút tới ngàn mây
Theo gió ta đi phiêu bạt tháng ngày
Gieo khúc yêu đời tràn lan đó đây.
Cùng hát vang lên trong trời hôm nay
Dù rằng đường đi xa tấp đến ngày mai
Ta đi hương thơm trên đồng thắm tươi
Lúa với muôn nơi còn mãi nhịp sống vui...
(Phạm Đình Chương, Ra đi khi trời vừa sáng)*

III. QUÊ HƯƠNG BỐN MÙA

Ngoài tình cảm dành cho quê hương, các ca khúc trong giai đoạn này còn đi sâu vào việc mô tả cảnh đẹp thiên nhiên trên khắp các vùng từ miền Trung đến miền Nam cùng việc thể hiện tâm tình khi đất trời đổi thay. Vì quê hương trải qua bốn mùa nên có thể tìm thấy nhiều ca khúc viết về cảnh sắc từng mùa cùng những cảm nhận của người nghệ sĩ được phô bày trong các tác phẩm.

1. Xuân đã về

Mùa xuân luôn tươi đẹp, đem lại bao niềm vui, nguồn sống cho nên các ca khúc viết về mùa xuân khá phong phú. Ta hãy nghe người nghệ sĩ mô tả cảnh sắc mùa xuân:

*Gió mùa xuân tới
Cánh đồng tươi thắm trong nắng vàng
Muôn bướm tung bay
Mang sắc tươi phớt cùng trời thắm.
Gió mùa xuân tới
Bóng hồng tha thướt trong nắng đào
Kiếp sống cô đơn mơ ước ôm trong lòng lửa tươi.
Xuân reo khắp nơi trời ngát hương trầm
Lòng mang vấn vương
Hồn say mộng ước cùng những đóa hoa
Áp ủ trái tim hưởng những phút say mơ.
Vội mùa hoa thắm
Khắp trời xuân sáng vui tung bùng
Muôn đóa hoa tươi
Reo hát ca vang mừng trời xuân...
(Hoàng Trọng, *Gió mùa xuân tới*, 1950)
Xuân đã đến rồi,
Reo rắc ngàn hồn hoa xuống đời
Vui trong bình minh,
Muôn loài chim hót vang mọi nơi.
Đẹp trong tiếng cười,
Cho kiếp người tình thương đắm đuối
Ánh xuân đem vui với đời.
Kìa trong vạt nắng, mạch xuân tràn dâng
Khóm hoa nhẹ rung,
Môi cười thẹn thùng cùng bao nguồn sống.
Bướm say duyên lành, thắm tô trời xanh
Bầy chim tung cánh
Hát vui đón mừng mùa nắng tươi lan...
(Phạm Đình Chương, *Đón xuân*)*

Nắng xuân về trên muôn hoa
Nắng xuân về trên khắp mọi nhà
Người người vui đón xuân đã về
Một mùa xuân mới chan chứa tình.
Nắng xuân hồng về nơi nơi
Nhớ ai còn xa cách phương trời
Về đây người hồi xuân đã về
Là đây tổ ấm vui sống đời.
Một mùa xuân tươi vui thanh bình
Đàn chim líu lo trong bình minh
Tiếng pháo lách tách vui rộn ràng
Chào xuân mới sang.
Rượu nồng trao nhau chúc xuân lành
Bày em bé thơ vui tuổi xanh
Bóng quê hương yêu thương đằm say.
Nhà Việt mến yêu.
Nắng xuân về trên muôn hoa
Dáng xuân đẹp tô thắm muôn nhà
Mừng xuân ta hát câu thái hòa
Ngày vui về khắp non nước nhà.
(Huỳnh Anh, thơ Thanh Sơn, *Mừng nắng xuân về*)

Mùa xuân đem đến niềm vui nên người nghệ sĩ thường viết bài hát với giai điệu tươi vui, tiết tấu nhanh gọn:

Ngàn hoa thắm tươi
Hé môi cười mừng chào đón xuân
Bầy chim tung cánh
Bay trên muôn cành cùng hót vang
Tính tang tính tang tiếng đàn

Vang lời ca mừng xuân vàng
Về cùng ta hòa vui thắm tươi.
Tay cầm tay cầm tay đều
Múa nhịp theo điệu ca cùng hát khúc ca xuân.
Xuân về chim hót ca, hoa nở tình thướt tha
Êm đêm ánh huy hoàng
Khúc bình minh đang reo vang.
Bình minh sáng tươi
Gieo trên ngàn muôn tia nắng xuân
Hồn tràn đầy ước mơ
Vui yêu đời lòng đắm say
Nắng xuân chiếu qua lá mờ,
In hình trên muôn sóng xanh
Đang triển miên tựa muôn ánh sao
Chim và hoa cùng ta là
Bước cùng chốn thần tiên hòa khúc hát ca xuân.
(Nhật Bằng, Khúc nhạc ngày xuân)

Ánh xuân về tràn dâng nắng mới
Tơ trời mừng say gió tới
Ngàn đóa hoa bừng chào đời.
Từng bầy én trông đẹp mùa màng
Vờn cánh vui đùa nhịp nhàng
Hòa tiếng chung tình nồng nàn.
Có riêng một mình ta với bóng
Không hẹn gần ai ám cúng
Mà chẳng nghe lòng lạnh lùng.
Vì người ấy luôn chờ một lời
Là hiến ta trọn cuộc đời
Thề ước đem tình sánh vai.
Ôi đôi mắt long lanh, như ánh trăng thanh

*Soi sáng đất lành một đêm thái bình
Ôi môi thắm màu hoa, năm tháng dần qua
Buông những lời ca như gọi lòng ta...
(Hoàng Trọng, Mộng lành)*

*Xuân đã về, xuân đã về
Kìa bao ánh xuân về tràn lan mênh mông
Trên cánh đồng, chim hót mừng
Đang thướt tha từng đàn tung bay vui say.
Xuân đã về, xuân đã về
Ngàn hoa hé môi cười tươi đón gió mới
Xuân đã về, xuân đã về
Ta hát vang lên câu ca mừng chào xuân...
(Minh Kỳ, Xuân đã về)*

Ta nhận ra mùa xuân với sắc màu tươi thắm, với gió xuân, nắng vàng, hoa và bướm đùa vui khắp chốn:

*Xuân vừa về trên bãi cỏ non
Gió xuân đưa lá vàng xuôi nguồn
Hoa cười cùng tia nắng vàng son
Lũ ong lên đường cánh tung tròn.
Hoa chẳng yêu lũ bướm lả lơi
Muốn yêu anh vác cày trên đồi
Hay là yêu chiến sĩ ngàn nơi
Thấy hoa tươi cười bỗng thương đời.*

Phải chăng mùa xuân tươi thắm là để dành cho nhân thế, nuôi cuộc sống nhân quần cho đời thêm vui, cho người người đem sức cần lao để xây đắp ngày mai:

*Xuân! Hoa còn tươi mãi
Hoa vì nhân thế biết sum vầy cuộc vui.
Xuân! Hoa nở vì ai
Tay nhịp bàn tay cùng đắp xây ngày mai.
Có một chàng thi sĩ miền quê
Ngắt bông hoa biếu người xuân thì
Có một đàn em bé ngoài đê
Hát câu i tờ đón xuân về.
Những đoàn người trên luống cày nâu
Thấy hoa xuân phép lạ ra màu
Bỗng nhủ lòng ra sức cày sâu
Tiếng ca không phải tiếng kinh cầu.
Hoa bèn yêu bóng dáng cần lao
Bắt tay nhau tránh cuộc cơ cầu
Người cùng mùa đã thoát ực sâu
Sức reo hoa nở lúc xuân đầu...
(Phạm Duy, Hoa xuân)*

*Xuân tôi ra góp chung câu gào thiết tha
Là xinh, là tươi có xuân thưở xưa
Ước mơ hiền hòa.
Xuân xanh lơ, hắt hiu trong trời nắng mưa
Vườn xuân là xuân có hoa ngày mai
Hát xuân thật dài.
Xuân xuân ơi, xuân ơi, xuân ơi
Xuân xuân ơi, xuân ơi, xuân ơi...
(Phạm Duy, Xuân ca)*

Mùa xuân tươi đẹp như thế nên mùa xuân về là mọi người cùng nhau chúc mừng để sẻ chia niềm vui cùng niềm mong ước tốt lành cho đủ lớp người trong xã hội: mừng người nông dân, anh

công nhân, người thương gia, anh chiến sĩ và cả người mẹ già luôn đợi chờ con:

*Ngày xuân nâng chén ta chúc nơi nơi
Mừng anh nông phu vui lúa thơm hơi
Người thương gia lợi tức,
Người công nhân ấm no
Thoát ly đời gian lao nghèo khó.
Á a a a nhấp chén đầy vui
Chúc người người vui
Á a a a muôn lòng xao xuyến duyên đời.
Rót thêm tràn đầy chén quan san
Chúc người binh sĩ lên đàng
Chiến đấu công thành sáng cuộc đời lành
Mừng người vì nước quên thân mình.
Kìa nơi xa xa có bà mẹ già
Từ lâu mong con mắt vương lệ nhòa.
Chúc bà một sớm quê hương
Bước con về hòa nổi yêu thương.
Á a a a hát khúc hoan ca thắm tươi đời lính
Á a a a chúc mẹ hiền dứt u tình.*

Ly rượu nồng không chỉ dành để chúc cho lúa đôi được thành duyên, cho người xa nhà quay về bên lửa ấm, cho chàng nghệ sĩ mang đến nhiều lời thơ nhưng trên hết là cầu chúc cho non sông được mãi mãi sống trong thái hòa:

*Rượu hân hoan mừng đôi uyên ương
Xây tổ ấm trên cành yêu đương
Nào cạn ly, mừng người nghệ sĩ
Tiếng thi ca nét chấm phá tô thêm đời mới.*

Bạn hỡi, vang lên lời ước thiêng liêng
Chúc non sông hòa bình, hòa bình
Ngày máu xương trôi tuôn rơi
Ngày ấy quê hương yên vui
Đợi anh về trong chén tình đầy voi.
Nhắc cao ly này
Hãy chúc ngày mai sáng trời tự do
Nước non thanh bình
Muôn người hạnh phúc chan hòa.
Ước mơ hạnh phúc nơi nơi
Hương thanh bình dâng phời phới.
(Phạm Đình Chương, *Ly rượu mừng*)

Hoa lá nở thắm đẹp làn môi hồng
Xuân đến rồi đây nào ai biết không
Mang những hoài mong đi vào ngày tháng
Bao nhiêu mơ ước đến khi mùa xuân sang.
Tôi chúc gì đây vào mùa xuân này
Khi nắng vàng tươi nhuộm làn tóc ai
Khi gió nhẹ lay hoa đào hồng thắm
Trong khi xuân ấm mới tô đẹp tháng năm.
Tôi chúc muôn người mọi điều ước muốn
Non nước vinh quang
Trong tia nắng thanh bình
Để người anh lính chiến quay về gia đình
Tìm vui bên lửa ấm.
Tôi chúc yên lành người người khắp chốn
Mong gió đưa duyên cho cô gái xuân thì
Ước nguyện sao chóng thành
Rượu hồng se duyên.
(Minh Kỳ & Lê Đình, *Cánh thiệp đầu xuân*)

Mùa xuân là mùa hội ngộ, tất cả người thân đều quây quần trong giây phút đoàn viên của gia đình:

*Xuân đã về, xuân vẫn mơ màng
Trong nắng vàng, khắp chốn tiếng reo vang.
Xuân đã về, xuân vẫn huy hoàng
Trong gió ngàn mừng đón xuân sang.
Vui mùa xuân năm nay gần nhau
Nhớ khi xưa lúc ngây thơ
Cầm tay hỏi nhau ngẩn ngơ
Đến bao giờ đón xuân mơ...
(Văn Phụng, Xuân họp mặt)*

Hội ngộ để cầu chúc năm mới đầy tình thân ái, thắng tiến trong công danh, sum vầy trong may mắn và hạnh phúc trong tình yêu:

*Trên đường đi lễ xuân đầu năm
Qua một năm ruột rói tơ tằm
Năm mới nhiều ước vọng chờ mong
May nhiều rủi ít ngóng trông
Vui cùng pháo nổ rượu hồng.
Ta cùng nhau đón thêm mùa xuân
Xuân dù thay đổi biết bao lần
Xin khấn nguyện kết chặt tình thân
Vin cành lộc những bâng khuâng
Năm này chắc gặp tình quân...
Mong đầu năm cuối năm gặp may
Gia đình luôn hạnh phúc sum vầy
Trên bước đường danh lợi rộng mây*

*Duyên vừa đẹp ý đáp say
Ôm nàng xuân đẹp vào tay!
(Hoài An, Câu chuyện đầu năm)*

*Thắm thoát là đây một mùa xuân mới
Vội ngàn cánh mai vàng
Nụ cười trên môi trên làn má ai
Đón xuân tươi vừa sang
Biết chúc chi đây khi làn gió xuân về
Giấy trắng ghi lại đôi dòng nhạc tâm tư
Làm thơ trao duyên gửi người đôi câu
Chúc nhau vào lúc đầu xuân
Xuân nay tôi chúc tình nồng thêm hương
Muôn ngàn câu mến thương
Mong xuân yên lành trong bao hương tình
Để rồi người thêm vui cuộc sống thanh bình.
Xuân nay tôi chúc người người nơi nơi
Cho bền duyên lứa đôi
Như hoa xuân đời tay trong tay rồi
Dựng xây ngày hôm nay
Cho ngày mai thắm tươi...
(Minh Kỳ & Lê Dinh, Hạnh phúc đầu xuân)*

*Anh cho em mùa xuân nụ hoa vàng mới nở
Chiều đông nào nhưng nhớ
Đường lao xao lá đầy chân bước mòn vỉa phố
Mắt buồn vin ngọn cây.
Anh cho em mùa xuân mùa xuân này tất cả
Lộc non vừa trẩy lá.
Lời thơ thương cõi đời bầy chim lùa vật nắng
Trong khói chiều chơi vui...*

(Nguyễn Hiền, thơ Kim Tuấn, *Anh cho em mùa xuân*)

Mùa xuân cũng là dịp để con người trở về với tình yêu cùng nỗi nhớ nhung, cùng lời ước hẹn, đôi khi là nỗi buồn nhẹ nhàng thoáng qua:

*Đón xuân này tôi nhớ xuân xưa
Một chiều xuân em đã hẹn hò
Như ươm tình trong cánh hoa mơ
Đưa hương theo làn gió
Em nói rằng em viết thành thơ.
Đón xuân này tôi nhớ xuân xưa
Hẹn gặp nhau khi pháo giao thừa
Em đứng chờ tôi trước song thưa
Tôi đi qua đầu ngõ
Hỏi nhau thăm xuân đã về chưa...
(Châu Kỳ, *Đón xuân này nhớ xuân xưa*)*

*Nếu chiều nay lỡ hẹn không về
Thì xuân năm nay xuân sẽ buồn
Sẽ buồn hơn mấy cội mai già
Và mùa xuân quên mặc áo mới.
Hẹn hò xa xưa còn nguyên tất cả
Dành cho em tình yêu rất lạ
Dù sao anh cũng về, mộng xuân đã chín đỏ
Bàn tay nâng niu hoa cúc,
Bàn tay hùi hắt giọt lệ đầy...
(Anh Việt Thu, *Mùa xuân đó có em*)*

*Bao nhiêu thương nhớ gom nhặt đầy
Anh trở về thăm em bao lần ngời thâu đêm*

*Nghe mùa xuân vừa đến.
Em ơi hoa thắm rơi ngập đường
Trời nắng xế vương vương
Lòng nhớ tới em luôn
Khi chiều tà chim gọi đàn.
Em ơi đôi lúc nghe lòng buồn
Trên sườn đồi thông xanh
Sương phủ đầy vai anh
Canh tàn trăng mờ ánh.
Long lanh sao rớt vương đầy trời
Dòng thác trắng bao la
Chờ sáng đến chim ca
Cho đường dài cũng không xa...
(Tuấn Khanh, Mùa xuân đầu tiên)*

Mùa xuân còn là dịp nhớ về gia đình, nhớ về quê xưa với biết bao kỷ niệm những ngày tháng cũ, nhất là đối với người sống kiếp tha phương:

*Ngày xưa xuân thắm quê tôi
Bao nhánh hoa đời đẹp tươi
Mẹ tôi sai uốn cây cành
Vun xới hoa mùa xinh xinh.
Thời gian nay quá xa xăm
Tôi đã xa nhà đậm ấm
Sống bao xuân lạnh lẽo âm thầm...
Chiều nay lê bước phiêu du
Thăm nhớ xuân về làng cũ
Tình quê chan chứa trong lòng
Chua xót thay sầu tư hương
Đường đi xa lắt lể thê*

*Thèm khát khao ngày về quê
Để sống vui quê mẹ lúc xuân về...
(Phạm Đình Chương, Xuân tha hương)*

2. Khúc ca mùa hè

Khi mùa xuân đi qua, người nghệ sĩ lại đón chào một mùa nắng ấm, lòng người như tươi sáng, rạng rỡ hơn. Niềm vui giữa thiên nhiên như thế càng được tô đậm thêm với các ca khúc có tiết tấu rộn ràng, sôi nổi như tiếng lòng của những người trẻ tuổi:

*Về đây ta lắng nghe muôn cung đàn
Đường tơ tha thiết vương hương nồng nàn
Về đây nghe bao câu hát du dương mơ màng
Và về đây tắm ánh sáng trắng huy hoàng.
Khúc ca mùa hè lắng trong chiều về
Vang trong đêm êm đêm thánh thót
Ngân nga tiếng ai ca khúc ca mùa hè.
Gió xa dồn về lướt qua bên hè
Nghe như ru như gọi tình thơ
Nghe như thấy lâng lâng bừng một trời mơ...
(Canh Thân, Khúc ca mùa hè)*

*Trời hồng hồng sáng trong trong
Ngàn phượng rung nắng ngoài song
Cành mềm mềm gió ru êm
Lộc màu mây bích ngọc qua màu duyên.
Đàn nhịp nhàng hát vang vang
Nhạc hòa thơ đón hè sang
Hè về trong khóm trúc mềm đầu bờ
Hè về trong tiếng sáo điều dật dờ*

*Hè về gieo ánh tơ.
Bâng khuâng nghe nắng đùa mây trắng
Đàn chim cánh đo trời
Phân vân đôi mái chèo lữ thứ
Thuyền ai biếng trôi.
Xa xa lớp lúa đôn cao sóng vàng
Leo dốc chân đồi
Thanh thanh hương sen nồng ướp gió
Trắng khi chiều rơi...
(Hùng Lĩnh, Hè về)*

*Mùa hè ơi gió reo thơ nắng vui cười
Làn mây tơ vắt lưng trời lửng lơ
Hè về đây khắp nơi phượng vĩ rơi đầy
Lòng say say với nắng hè ngát ngây.
(Hoàng Trọng, Vui cánh mùa hè)*

Mùa hè gieo niềm vui nhưng cũng là tháng ngày buồn của tuổi học trò. Mùa hè là mùa chia tay để rồi mỗi người một phương trời cách biệt. Nhạc sĩ Lam Phương đã khéo léo đưa vào hơi ai trong âm nhạc dân gian Nam bộ để diễn tả nỗi niềm thương tiếc đó:

*Hôm nay đây còn vui trông thấy nhau
Bên tiếng ca tiếng đàn vượt trời cao
Lời vui thắm thiết đưa trao
Như khi mới gặp nhau.
Nhưng anh ơi ngày mai ta cách xa
Anh kinh đô tôi phải về miền xa
Biệt ly ai khéo gieo chi
Lên bao mái đầu xanh.
Nhớ hàng phượng thắm ven đường*

*Mỗi lúc chiều buông
Tan tác rơi cài lên mái tóc xanh.
Vời bóng dáng ai chiều ấy
Nâng niu tà áo biết nói gì khi chia ly...
(Lam Phương, Ngày tạm biệt)*

Có thể nói chỉ có nhạc sĩ Thanh Sơn mới là người đã khai thác chủ đề này với nguồn cảm hứng dồi dào qua nhiều ca khúc nói về tuổi học trò, về mái trường thân yêu khi những cánh chim non tạm rời xa bạn bè trong mây tháng hè:

*Mượn một ca khúc viết lên tâm sự
Biết bao nỗi niềm phút giây tạ từ
Hình dáng những người thân yêu,
Xa rồi để thương nhớ nhiều
Giờ biệt ly ôi thấy điều hiu...
(Thanh Sơn, Hạ buồn)*

*Mỗi năm đến hè lòng man mác buồn
Chín mươi ngày qua chứa chan tình thương
Ngày mai xa cách hai đũa hai nơi
Phút gần gũi nhau mất rồi,
Tạ từ là hết người ơi!
Tiếng ve nước nở buồn hơn tiếng lòng
Biết ai còn nhớ đến ân tình không.
Đường xưa in bóng hai đũa nay đâu
Những chiều hẹn nhau lúc đầu
Giờ như nước trôi qua cầu...
(Thanh Sơn, Nỗi buồn hoa phượng)*

Đó là nỗi buồn của những người bạn thân thiết bên nhau suốt một năm học, giờ phải chia tay để mỗi người về nơi quê cũ:

*Người ơi thắm thoát niên học hết rồi
Chúc nhau cạn lời giây phút ly bôi
Ngày mai tan trường mình không chung lối
Thương nhau nhiều biết gửi về mô
Kỷ niệm cũ tan vào hư vô.
Cầm tay bốn mắt thương cảm nỗi sâu
Tiễn đưa bụi ngùi phút cuối như nhau
Đời không bao giờ hợp nhau mãi mãi
Thương yêu rồi nữ đành biệt nhau
Để nhung nhớ muôn vạn ngày sau...
(Thanh Sơn, Ba tháng tạ từ)*

Giây phút tạm biệt phải xa ngôi trường thân yêu, xa hình bóng thầy cô không tránh khỏi tình cảm lưu luyến, thương yêu:

*Thế rồi già biệt thầy cũ trường xưa
Niên học hết rồi mình buồn làm sao
Tiếng ve u buồn nức nở vọng ngân
Thấy hoa phượng rớt rụng trước thềm
Lòng rung rung nhớ thương nhiều thêm.
Chia tay bạn bè còn ai đâu nữa
Bốn phương biết rồi mỗi đứa một đường
Phượng ơi! Còn lại dòng lưu bút buồn
Hết rồi phút giây đến trường
Mười hai năm viết mới viết mòn...
(Thanh Sơn, Ve sầu mùa phượng)*

Mùa chia tay đã đến, những cô cậu áo trắng thấy lòng bịn rịn rồi chuyễn tay nhau cuốn lưu bút chứa những tâm sự không

thể nói thành lời... Lưú bút của tuổi xanh như một dấu tích đáng yêu, cô đọng bao tâm tư của lứa tuổi học trò:

*Lòng xao xuyến mỗi khi hoa phượng rơi
Nhắc lại câu chuyện buồn
Trường còn kia ôi mái đồ tường rêu
Nơi kỷ niệm êm ái
Đâu dư âm của tiếng nói ngây thơ
Ngày hai đứa đi nhau đến sân trường
Cùng đuổi bướm hái hoa trên cuối đường
Tiếng cười vạn tình thương...
(Thanh Sơn, Lưú bút ngày xanh)*

Không chỉ có Thanh Sơn, nhiều nhạc sĩ khác cũng có nhiều cảm xúc dạt dào khi hồi tưởng năm tháng học hành thời tuổi nhỏ với hình ảnh ve sầu, phượng thắm, với thầy cũ, trường xưa:

*Em đến với em vào một ngày trời đẹp nắng
Một ngày phượng hồng thắm
Trong đôi mắt buồn xa xăm
Phượng hay băng khuâng
Tuởng chừng như cô đơn
Nên khi chiều xuống thấy vấn vương tâm hồn.
Anh có biết không hè về phượng hồng đẹp lắm
Tình mình càng nồng thắm
Cho bao ước vọng cao dang
Giờ trong tim tôi màu hồng không phai phai
Xuân qua hè tới ta nhớ nhau luôn phượng ơi!...
(Tuấn Hải, Phượng buồn)*

*Còn buổi họp cuối cùng này thôi
Mai chúng ta già biệt người ơi*

*Tâm sự đi những gì chưa nói
Câu ca này và tiếng thơ ngâm
Mình mang một nỗi buồn xa xăm...
(Hàn Sinh, Hẹn mặt lần cuối)*

*Quay về kỷ niệm lúc còn học sinh
Tà áo trắng nguyên tô thắm bao tình
Đời học sinh với nét đoan trinh
Tươi đẹp như màu hoa xinh
Có đôi khi thấy buồn một mình...
Tuổi thơ đi qua rồi bạn bè người một nơi
Xa xôi cách trở phương trời
Thương nhau nhắc nhở đôi lời
Nhớ những lúc bên nhau gọi tên
Vui say sưa mái trường thân mến
Và bao niềm tâm tư khó quên!
(Minh Kỳ & Dạ Cầm, Tuổi học trò)*

*Biết rằng mai này xa bạn xa thầy
Cúi mặt tim buồn ngán lệ ngán dài
Thương cổng trường từ đây khép kín
Thương dãy bàn nằm im câm nín
Thương những bông hoa rụng bên sân.
Nhớ lại những ngày hoa mộng đã qua
Suốt đời như tưởng không hề xóa nhòa
Đâu tiếng thầy làm em xao xuyến
Đâu những chiều cầm tay lưu luyến
Đâu những khi tâm sự thâu đêm...
(Phương Trà tức Anh Bằng, Ly ca tức
Giã biệt trường xưa)*

Hôm nay tôi trở về thăm trường cũ
Nhiều nét đổi thay tường mái rêu mờ
Bên hiên hằng giờ tìm những bạn xưa
May ra có còn đôi đứa
Vẫn yên vui sống đời học trò.
Bâng khuâng đợi chờ người sao chẳng đến?
Hỏi lá hỏi hoa chỉ thấy im lìm
Cây dương đầu trường còn khắc hàng tên
Hoa leo phủ phàng đan kín
Tiếng ve ru nghe gọi buồn thêm...
Hôm nay trở lại nhiều khuôn mặt mới
Thầy đó trường đây bạn hữu đâu rồi?
Bao nhiêu kỷ niệm hoa bướm ngày thơ
Vang trong nỗi niềm nhung nhớ
Có ai đi thương về trường xưa?
(Duy Khánh, Trường cũ tình xưa)

Rồi chiều nay hè trở về đây
Phượng thắm ơi phượng thắm rơi đầy
Lại cách xa nhau chín mươi ngày
Hay là một thế kỷ dài
Mà lòng ai đang khóc ai.
Một ngày nào mình mới gặp nhau
Phượng đã phai ve trắng ru sầu
Tà áo xưa nay vẫn tươi màu
Sân trường rũ bóng u sầu
Khóc đời chia rẽ tình sâu...
(Duy Khánh, Mùa chia tay)

3. Khúc thu ca

Tiếp nối những cảm xúc của các tác giả tiền chiến, các nhạc sĩ thế hệ kế tiếp không ngoài những tình cảm dạt dào về mùa thu. Đó là mùa của lá vàng rơi ngập màu lưu luyến, của sương chiều lã đãng, của mây thu dật dờ như chẳng cần trôi, của sương giăng hiu hắt ngàn khơi, của muôn giọt mưa thu thánh thót, của những kỷ niệm tình yêu đã vèo bay về miền quá khứ:

*Mùa thu nay tới đây
Lá vàng thắm rơi
Ai cùng em nhớ nhung
Mùi hương làn tóc, thoáng đâu ngày qua.
Nghe lá rơi ngoài thềm
Ngờ đâu ai biết
Ngoài hiên đêm khuya vắng
Phiền ưu ... Vàng trắng lẻ soi
(Lâm Tuyền, lời Dạ Chung, *Lặng lẽ*)*

*Có những chiều thu vương nắng cuối thôn
Tiếng tiêu ai vọng đến thiết tha buồn
Man mác niềm vương vấn tình cố hương
Mối u hoài trầm tư khi chiều xuống...
(Minh Kỳ & Hoài Linh, *Mấy độ thu về*)*

*Chiều hôm qua lang thang trên đường
Hoàng hôn xuống, chiều thắm muôn hương
Chiều hôm qua mình tôi băng khuâng
Có mùa thu về, tơ vàng vương vương.
Một mình đi lang thang trên đường
Buồn hiu hắt và nhớ băng khuâng*

*Lòng xa xôi và sâu mênh mông
Có nghe lá vàng nã nề rơi không.
Mùa thu vàng tới là mùa lá vàng rơi
Và lá vàng rơi, khi tình thu vừa khơi
Nhặt lá vàng rơi, xem màu lá còn tươi
Nghe chừng đâu đây màu tê tái...
(Cung Tiến, Thu vàng)*

Một chút sương se lạnh giữa khung trời chiều hắt hiu có chiếc lá vàng rơi làm chạnh lòng người lữ thứ. Một khúc tango nhẹ nhàng vang lên:

*Lạnh lòng sương rơi heo may
Buồn ngơ ngác bóng chim bay
Mây tím giăng sâu đỏ đây.
Ngày đi chiều mang sầu tới
Làn sương chiều thu lá rơi
Tiếng mưa rơi đều trên lối.
Chiều về gieo thương với nhớ
Lòng người lữ thứ bơ vơ
Nghe lá hoa rụng xác xơ.
Chiều thu về đây lạnh lẽo
Mà sương chiều rơi hắt hiu
Gió xa đưa nhẹ tiếng tiêu...
(Phạm Mạnh Cương, Thu ca)*

Hoặc một khúc luân vũ dịu dàng trong lòng đôi lứa:

*Sương thu xuống rồi, trên núi đồi,
Dưới biển khơi
Sương thu trắng ngần,*

*Đang xuống dần khắp trần gian
Mơ hồ sương xuống rồi,
Trên mắt người, ướt làn môi
Mơ màng trên áo chàng,
Vương tóc nàng sương thấm tràn...
(Văn Phụng, Sương thu)*

*Nhớ mãi từng chiều thu rơi ngàn trùng
Tóc đã lạc vùng mây trôi ngập ngừng
Đêm mong người về cho vui giá buốt
Nghe hồn từng mùa đã khuất
Tiếc thu mệnh mỏng.
(Thanh Trang, Tiếc thu)*

4. Mưa mùa đông

Mỗi mùa đều có giọt mưa riêng nhưng nhiều nhất vẫn là mưa mùa đông. Ở trong không gian đó thường có những ca khúc đầy tâm trạng của người nghệ sĩ. Hiếm khi có một bài hát viết về mùa mưa mà lại đem đến niềm vui cho nhà nông, tô thêm màu xanh cho ruộng lúa, nương dâu trên khắp cả miền Nam như bài hát sau đây:

*Mưa rơi rơi trên đường,
Mưa rơi suốt canh trường
Mưa rơi ướt phố phường,
Mưa trôi lá trong vườn
Mưa đang tí tách reo ven tường.
Mưa rơi trên sông dài,
Mưa qua khắp non đồi
Mưa cho thấm hoa đời,*

Mưa cho hết u hoài
Mưa cho đám lúa non mỉm cười.
Mưa đem tươi vui về cho thấm áo nâu
Mưa cho nướng đậu và khoai sắn lên mau
Mưa như trút sầu mưa tươi lúa đầu
Mưa rơi qua Bến Hải, Cà Mau...
(Văn Phụng, Mưa)

Hoặc cơn mưa gọi mỗi u hoài về một nơi xa vời với nỗi sầu
nhẹ dâng:

Mưa rơi hiu hắt, ai sầu mùa đông.
Không gian u ám sương mờ, mờ buồn.
Xa trong đêm vắng chuông buồn, buồn ngân.
Mùa đông mưa rét mướt, bến sông, ngừng chân
Chờ ai trong tê tái, lắng nghe, chuông than
Thời gian trôi tan tác, mang theo ngày xuân
Mưa đêm nay khóc thầm
Cuộc đời đắm ám đã theo thời gian.
(Lâm Tuyền, lời Dạ Chung, Tiếng thời gian)

Nhạc chiều lắng trong mơ
Chìm trong khóe mắt xa vời
Nhạc chiều ngắt ngảy tìm vào áng mây.
Nhạc chiều dâng khúc tình ca
Đắm say lòng ta thương nhớ chan hòa.
Nhìn giọt mưa rơi
Rơi nhẹ trên cánh hoa
Lòng ta vấn vương sầu...
(Văn Phụng, Mưa rơi thánh thót)

*Thánh thót mưa rơi lãng buồn bên mái lâu
Ngàn mây u ám vương vấn trôi về đâu
Thương thay cánh chim bạt gió
Ngóng tìm mái nhà xưa dưới ngàn xa mờ...
Mưa xuống cô thôn xa xôi bao lạnh lùng
Người đi mái tóc theo gió cuốn ngàn mây
Mưa thấm đôi lòng bên trời
Ngàn tiếng tơ sầu lãng, sầu lãng xa mờ.
(Hoàng Trọng, lời Hoàng Dương, *Tiếng mưa rơi*)*

Tuy vậy những ca khúc về chủ đề mùa đông trong thiên nhiên dường như đã được các nhạc sĩ tiền chiến khai thác nhiều, đến giai đoạn này các tác giả mới chỉ nói đến mùa đông qua những cảm xúc buồn bã những lúc mưa về. Họ phôi diễn tình cảm riêng tư khi hồi tưởng kỷ niệm êm đềm gợi lên từ khung cảnh thiên nhiên ngày mưa, điều đó cho thấy các nhạc sĩ trở về với nội tâm nhiều hơn, nhất là trong các bài hát về tình yêu lứa đôi.

IV. ĐẤT NƯỚC MẾN YÊU

Người dân Việt luôn tự hào có một đất nước anh hùng, dòng dõi Rồng Tiên. Tuy đất nước chia cắt nhưng trong lòng mỗi người dân luôn trọn vẹn hình ảnh một đất nước thống nhất ba miền. Đất nước tươi đẹp đó cũng được vẽ nên với những giai điệu nhẹ nhàng mang tính chất tự sự nhưng cũng toát lên niềm tự tin, kiêu hãnh:

*Đất nước tôi màu thắm bên bờ đại dương
Bắc với Nam, tình nối qua lòng miền Trung
Đất nước tôi từ mái tranh nghèo Bắc Giang
Vượt núi rừng già Trường Sơn
Vào tới ruộng ngọt phương Nam.*

*Dân nước tôi từng đấu tranh diệt ngoại xâm
Trên máu xương từng hát ca bài thành công
Dân nước tôi nòi giống hùng cường Lạc Long
Làm gái toàn là Trưng Vương
Làm trai rạng hồn Quang Trung...
(Hoàng Trọng, Bên bờ đại dương)*

*Việt Nam! Việt Nam!
Việt Nam oai linh ngàn xưa.
Việt Nam! Việt Nam!
Việt Nam mến yêu muôn đời.
Nói gương tổ tiên bao lần tranh đấu
Rạng danh sáng chói non sông
Lam Sơn trước kia nay còn lưu dấu
Vẻ vang giống dân Lạc Hồng.
Dù ngàn chông gai ra sức anh tài
Rồng Nam oai dũng tung bay
Thề gìn giang san thoát cảnh điêu tàn
Cùng nhau ca khúc khải hoàn.
(Võ Đức Thu, Việt Nam mến yêu)*

Người dân Việt tự hào với lịch sử đấu tranh bốn ngàn năm của dân tộc, luôn tiến về phía trước để một lòng dựng xây non nước nhà:

*Đây là lúc quốc dân hùng tiến
Cờ Việt từ nay phơi phới ngang trời cao.
Vĩ giang sơn máu pha tô sông đào
Hồn muôn anh dũng vết thương nay quyết liền.
Bao thời u buồn
Nhà Việt lắm than nguy khốn.*

*Nào ai con cháu Tiên Rồng
Một lòng vì giống nòi Nam.
Quốc dân ơi ta cùng tiến lên đi
Nước non đang chờ gót nam nhi
Vời trông ngàn xưa đòi bao danh tướng
Quyết mau ta hùng cường.
(Thảm Oánh, Việt Nam hùng tiến)*

*Tôi yêu đất nước tôi, nằm phơi phới bên bờ biển xanh
Ruộng đồng vun sóng ra Thái Bình
Nhìn trùng dương hát câu no lành.
Đất nước tôi! Dãy Trường Sơn ẩn bóng hoàng hôn
Đất miền Tây chờ sức người vươn, đất ơi.
Đất nước tôi! Núi rừng cao miền Bắc lửa thiêng
Lúa miền Nam chờ gió mùa lên, lúa ơi.
Tôi yêu những sông trường
Biết ái tình ở dòng sông Hương
Sóng no đầy là nhờ Cửu Long
Máu sông Hồng đỏ vì chờ mong.
Người yêu thế giới mịt mù
Cùng tôi ôm ấp ruộng đồng (ư đồng) Việt Nam
Làm sao chấp cánh chim ngàn
Nhìn Trung Nam Bắc kết hàng (là hàng) mền nhau...
(Phạm Duy, Tình ca)*

Tình cảm thiết tha với quê hương đất nước đôi khi lại nhẹ nhàng trôi mền khi con người nhớ về những hình ảnh gần gũi, thân thương ngàn đời của quê nhà hoặc trở về với cuộc sống yên bình của mình trên đất nước mền yêu:

Người ơi, một chiều nắng

Tơ vàng hiền hòa hồn có mơ xa.
Ngươi ơi, đường xa lắm
Con đường về làng diu mấy thuyền đò.
Còn đó tiếng tre êm ru
Còn đó bóng đa hện hò
Còn đó những đêm sao mờ
Hồn ta mênh mông nghe sáo vi vu.
Người ơi, còn nhớ mãi trưa nào
Thời nào vàng bướm bên ao
Người ơi, còn nghe mãi
Tiếng ru êm êm buồn trong ca dao
Còn đó tiếng khung quay tơ,
Còn đó con diều vật vờ
Còn đó, nói bao nhiêu lời
Thương yêu đến kiếp nào cho vừa...
(Cung Tiến, Hương xưa)

Ngàn tiếng tơ ngàn ý thơ
Hòa gió xa tình thiết tha
Giờ đây trắng bao la tràn lan khắp nơi
Hồn ngát ngát nhạc đắm say
Tình có hương chợt vấn vương
Niềm thương nơi tâm tư
Chợt vương phím loan u hoài...
(Vũ Thành, Gửi áng mây hàng)

Trời thanh nắng chói bình minh
Non sông nước Việt
Đẹp xinh bát ngát đồng xanh.
Lặng nghe sóng Thái Bình Dương
Êm êm vỗ về tình thương,

*Tình thương trên đất lành.
Cùng vui đất nước bình yên
Vui chung mái nhà
Nhà êm ấm lúc hoàng hôn.
Ngày qua nắng sớm chiều hôm
Chăm lo cấy cày đồng xanh
Đồng xanh nên lúa vàng.
Non nước, ai ơi mới chung tình
Non nước ới chung tình, tình chung
Tình chung đã về nơi quê này
Chúng mình thì làm sao
Ta cố chăm lo ruộng sớm
Ai ơi với nương chiều...
(Y Vân, Non nước chung tình)*

*Từ khi hoa lá tô thắm cuộc đời
Từ khi manh áo sười ấm lòng người
Tình trong hơi gió và trong tiếng tiêu
Tôi viết nên cung nhạc chiều
Để ca ngợi tình yêu.
Một yêu non nước như mối tình đầu
Là yêu quê hương mảnh đất đẹp màu
Và tha thiết nữa là anh với tôi
Khi đã cho nhau
Cuộc đời mặn nồng đôi có đôi...
(Hoài Linh, Trăm mến ngàn thương)*

1. Miền Bắc xa vời

Đi dọc theo chiều dài lịch sử cũng như chiều dài đất nước, chúng ta sẽ nhận ra vẻ đẹp của quê hương trên mỗi vùng miền của

đất nước. Trước hết từ miền Bắc xa vời, chúng ta nghe giọng hò
câu hát của người dân qua từng bến nước, con sông; người nghệ sĩ
giải bày tâm sự thương yêu và luyến tiếc khi bước chân rời xa làng
cũ:

*Chiều nay sương khói lên khơi
Thùy dương rũ bến toi bời
Làn mây hồng pha ráng trời
Sóng Đà giang thuyền qua xứ người.
Thuyền ơi! Viễn xứ xa xưa
Một lần qua đọt bến lau thưa
Hò ơi! Giọng hát thiên thu
Suối nguồn xa vắng, chiều mưa ngàn về.
Nhìn về đường cố lý, cố lý xa xôi
Đời nhịp sầu lỡ bước
Bước hoang mang rồi
Quay lại hướng làng
Đà giang lệ ướt nồng
Mẹ già ngồi im bóng mái tuyết sương
Mong con bạc lòng...
(Phạm Duy, thơ Huyền Chi, *Thuyền viễn xứ*)*

Ở đây ta thấy người nghệ sĩ giải bày tình cảm dạt dào đối với
quê cũ, nơi có bao cảnh đẹp nên thơ, có quê nghèo và những con
người cần cù trong cuộc sống:

*Ai qua bến Đà giang cho tôi nhắn vài câu
Thương về mái tranh nghèo bên hàng cau
Chia ly đã từ lâu ôi mong ước làm sao
Bao nhiêu bóng người thân mến năm nào.
Tôi thương mái chèo lơ bên manh áo tả tôi
Những người lái con đò trên dòng nước*

Ai xuôi bến Đà giang nghe trăng gió thổi than
Bâng khuâng ngắm dòng sông nước mơ màng.
Đà giang nước biếc thuyền theo sóng triền miên
Người ơi có nhớ lòng ta vẫn mong chờ.
Tôi mơ bến ngày xưa bên đôi mái chèo đưa
Nhịp nhàng gió ru hòa duyên tình nước
Ai xuôi bến Đà giang ai qua chuyến đò ngang
Cho tôi nhắn niềm thương nhớ dâng tràn.
(Văn Phụng, Nhớ bến Đà giang)

Chiều rơi trong gió khơi đêm êm
Đằng chân mây dần trăng non lên
Ánh vàng tha thướt nước mờ trong xanh
Gió đưa hơi gợn sóng.
Đằng xa xôi bóng non chập chùng
Nằm im nghe mờ trong không trung
Tiếng đàn thánh thót theo ngàn lời ca
Trông con tàu theo gió xa đưa dần xa.
Non màu xanh mờ đứng
Bóng tàu đi uốn quanh
Muôn hồn bên trời nước
Nhắc thời xưa hồn nước lừng danh...
(Hoàng Quý, Đêm trăng trên vịnh Hạ Long)

Đàn chim bay thiết tha, trên núi cao miền xa
Mang theo những nỗi buồn mộng mơ
Niềm thăm sâu đã qua.
Khi ta đi liễu đang còn xanh lá
Trong đám cây oanh hót vài lời ca để chòng đám hoa.
Ngày nay cúc dẫm thâu, hoa héo khô vì đâu.
Chim oanh cất tiếng

*Một vài câu để thương đời cúc thâu.
Sông Kinh Châu có con bướm trắng
Gió thu mang người biệt ly vào cảnh sầu đó chẳng...
(Lê Thương, Thu trên đảo Kinh Châu)*

Nhạc sĩ Trần Văn Nhon (1912-1973, quê Sài Gòn) ra miền Bắc làm trưởng ban Việt Nhạc của Đài phát thanh Hà Nội. Với tâm tình của một người xa quê, ông ghi lại cảm xúc của mình trong các bài hát khi còn ở Hà Nội. Ngay trên đất ngàn năm văn hiến ông viết những lời ngợi ca qua biểu tượng hồ Gươm:

*Bên hồ Gươm ánh trăng chiếu soi
Đáy hồ xinh bức tranh thiên nhiên
Gió chiều thu hiu hắt êm đềm
Lòng tha phương lắng ưu phiền!
Trông hồ Gươm nước soi tháp xưa
Cầu Thê Húc màu tươi đỏ thắm
Có tiếng chuông lắng buông trầm ngâm
Khiến hồn lãng nhàn mộng mơ...
(Trần Văn Nhon, Bên hồ Gươm)*

*Bước men quanh hồ Hoàn Kiếm giữa thu chiều úa
Tôi nhớ tháng ngày sống nơi Thủ đô hồi qua
Hồ đẹp gương nước liễu xưa la đà bóng hồ
Đời vui thái bình trước lúc chiến tranh.
Khắp chốn nay điêu tàn
Nhà xiêu đổ một cảnh nát tan
Hồ xanh nay vẫn xanh
Nhưng liễu xưa ven hồ đâu tá?
Tôi đứng im lặng nhìn
Nhìn tháp cũ bóng soi hồ Gươm...*

*Hà Nội yêu quý là chốn lịch sử ngàn năm
Là trái tim của Việt Nam
Là chính hồn Việt anh dũng
Là nơi đâm thắm máu xương biết bao anh hùng
Chính nơi muôn đời ghi dấu
Sử xanh thắm ghi chiến công!
Hà Nội yêu quý cầu chúc cho ngày ấm êm
Rày mau chấm dứt tháng ngày than khóc ưu phiền.
(Trần Văn Nhon, Hà Nội 1949)*

*Kinh thành Thăng Long trong bóng sương chiều.
Trời thu đây mùa khêu thương nhớ
Mẹ già cô đơn đang sống hắt hiu
Mỗi chiều mắt trông về chốn xa vời.
Khóe mắt luôn đâm thắm mấy dòng châu
Nhớ đến con của mình khi chiều xuống
Nhấn gió thu mang tình thương nhớ nhau
Đưa đến cho con chốn sa-trường...
Làn sóng hồ Gươm giữa nơi kinh thành
Chiều thu gợn rung theo gió
Lòng ai quạnh hiu giữa nơi kinh thành
Xao xuyên buồn như mây nước hồ thu.
(Trần Văn Nhon, Áo ảnh chiều thu)*

2. Miền Trung thương nhớ

Theo bước chân người xưa, từ đời Trần người dân Việt lại dừng chân trên vùng đất mới. Cả một dải đất miền Trung khốn khó dù tươi đẹp vẫn có thể làm xao xuyên người nghệ sĩ đất phương Nam với giai điệu tha thiết sau đây:

Miền Trung đẹp tươi, đã vương tình tôi
Năm tháng trôi qua rồi
Nhưng sắc hương khung trời làm hồn thơ yêu hoài.
Rừng yêu trời thanh, thùy dương càng xanh
Yêu khói ám xây thành
Chim bướm trao duyên lành, người dựng lều tranh.
Nha Trang sóng lơì
Khi Đà Lạt hoa tươi nghiêng màu bên suối
Thêm nước sông Hương nhuộm thắm đôi bờ
Tiếng hát cô lái đò trôi mền khoan hò...
Miền Trung ngàn nơi, còn bao niềm vui
Bao mái tóc buông dài
Bao cánh môi duyên cười càng đẹp lòng tôi.
(Lam Phương, lời Hồ Đình Phương, Lá thư miền Trung)

Nói đến miền Trung trước hết phải nhắc đến vùng đất thiên nhiên tươi đẹp mà các vua Nguyễn đã chọn làm đất thần kinh. Đó là xứ Huế mà sau này đã gieo biết bao cảm xúc cho người nghệ sĩ. Từ rất sớm nhạc sĩ Hoàng Thi Thơ - một người con của Quảng Trị - vào đây rồi khi chia tay chợt để lại nhiều tình cảm lưu luyến cho vùng đất này, ít nhất trong hai bài hát:

Mùa thu đến bao giờ
Lòng chợt thấy bơ vơ
Nghe tâm tư chạnh nhớ
Quê hương tôi ngoài đó
Con sông Hương tình tứ
Bên tiếng thông Ngự Bình.
Gửi vài chữ tâm tình về xứ Huế xa xôi
Thương Kim Luông vành nón
Thương Văn Lâu điệu hát

*Thương Đông Ba giọng nói
Thương khói trên sông chiều...
Giờ thương nhớ toi bờ
Ngày đêm nhớ khôn nguôi
Khi mưa rơi nẻo vắng
Khi chuông buông chiều nắng
Tôi tương tư trời Huế, ôi xứ quê xa vời.
(Hoàng Thi Thơ, *Tâm tình gửi Huế*)*

*Chiều có đó ôi những chiều có đó
Dòng Hương giang êm trôi
Nước xanh xanh một màu
Mang về vạn ngàn câu thơ.
Chiều có đó ôi những chiều có đó
Cầu Tràng Tiền lưu luyến
Bóng ai qua cầu chẳng ngừng
Qua giây phút chờ mong.
Chiều có đó, ôi những chiều có đó
Dập dìu tà áo tím lướt bay bay mơ màng
Trên cầu nằm chờ trăng mơ.
Chiều có đó ôi những chiều có đó
Nụ cười duyên dáng quá
Cô em ngáp ngừng then thềm
Sau chiếc nón bài thơ...
(Hoàng Thi Thơ, *Chiều có đó*)*

Nhạc sĩ Châu Kỳ - một người con của xứ Huế - cũng có nhiều bài hát dành cho quê hương mình. Ở đây ta thấy nhạc sĩ ngợi ca cảnh đẹp xứ Huế, những kỷ niệm êm đềm, những tình cảm yêu thương lai láng khi chia xa được bày tỏ đậm sâu trong bốn bài hát của ông:

Đây bến Hương giang sao vắng đò người sang
Mưa gió miên man nghe thấm lạnh chiều hoang
Tôi nhớ tên nàng không đếm được thời gian
Nghe tiếng chuông chùa vang
Khơi lòng thương chứa chan.
Thương mái tranh thưa
Thương dáng hình người xưa
Câu nói ngây thơ đôi mắt huyền buồn mơ
Thương mấy cho vừa khi sáng đợi chiều đưa
Em hỏi anh về chưa để em còn mong chờ...
(Châu Kỳ, Hương giang còn tôi chờ)

Sông lạnh đò vắng neo chờ ai
Mong đợi người lâu rồi người ơi.
Đây tiếng chuông vọng xa xôi
Đâu bến đưa về nơi nơi
Đây dòng Hương muôn đời.
Câu hẹn hò nhớ ghi đừng phai
Bến Ngự chiều nao cùng kẻ vai
Nghe thoáng xa điệu Nam ai
Nghe gió lay cành dương rơi
Nghe giọng ca tiếng cười...
Kỷ niệm còn đó nhưng người đâu,
Đừng phụ tình nhau để chờ nhau
Đây tiếng chuông vọng đêm thâu
Đây bến xưa đò Văn Lâu
Đây thùy dương thấm màu.
(Châu Kỳ, Miền Trung thương nhớ)

Tôi có người em sông Hương núi Ngự
Của lũy tre thôn Vỹ hiền từ
Của kinh thành cổ xưa thật xưa.
Buổi trưa em che nón lá
Cả sông Hương liếc nhìn ngẩn ngơ
Lũ chim quyen ngắt ngây từ xa.
Tôi sống độc thân trong căn phố nghèo
Bơi trót thương nên nhớ thật nhiều
Bởi em là hạnh phúc tình yêu.
Ở bên ni qua bên nớ
Cách con sông chuyển đò chẳng xa
Nhỏ sang thăm có tôi đợi chờ...
(Châu Kỳ, Huế xưa)

Gợi buồn chi này cố đô ơi
Hoàng thành kia giờ không thấy lối
Từng nét xưa đã phai rồi
Và dáng em cũng mất rồi
Còn nữa đâu lời trăng trối.
Kìa dòng Hương sầu nước quên trôi
Nhịp cầu đang chìm trong bóng tối
Đò đứng mơ khách phương trời
Đường phố kia vắng không người
Nhìn cố đô núi ngậm ngùi.
Thành xưa đắm trong lửa khói
Đổ nát toi bời, còn chẳng nước mắt rơi.
Tìm đâu dấu tích cho đời
Cố đô rã rời muôn vạn hồn chơi vơi
Gửi lòng thương về cố đô ơi
Của người con tình xa cách ấy
Một khúc ca viết đêm nay

*Một tiếng than ý vui đầy
Lệ rớt theo số mệnh người.
(Châu Kỳ, Cố đô yêu dấu)*

Nhạc sĩ Minh Kỳ, tên thật Vĩnh My, cũng là người con xứ Huế. Ông có hai bài hát nổi tiếng viết về Huế, một xứ Huế trong chiều nắng và một xứ Huế trong chiều mưa. Tình cảm của ông dạt dào khi nhắc đến những địa danh mà không người con xứ Huế nào không biết và không đặt chân đến:

*Mây vương khói chiều, xứ Huế đẹp yêu kiều
Ngơ ngẩn lòng du khách những chiều xưa
Hương giang lững lờ, trắng nước vờn đôi bờ
Câu hò vọng xa đưa khúc buồn mơ.
Tôi thương nhớ nhiều khi nắng chiều êm dịu
Trên đường về thôn Vỹ vắng đìu hiu
Thông reo núi Ngự man mác sâu Thiên Mụ
Ai về gửi thương nhớ chốn ngàn thơ...
(Minh Kỳ, Thương về xứ Huế)*

*Chiều nay mưa trên phố Huế
Kiếp giang hồ không bến đợi
Mà mưa sao vẫn rơi rơi hoài cho lòng nhớ ai.
Ngày chia tay hôm nao còn đây
Nước trên sông Hương còn đây
Tình đã xa gió mưa u hoài mắt lệ ngấn dài.
Chiều mưa trên kinh đô Huế
Tiếng mưa còn vương kỷ niệm
Ngày quen nhau dưới chân Thiên Mụ
Em còn nhớ không?
Chợ Đông Ba khi mình qua*

*Lá me bay bay là đà
Chiều thiết tha có anh bên mình
Mà ngỡ hôm qua...
(Minh Kỳ, thơ Tôn Nữ Thụy Khương,
Mưa trên phố Huế)*

Một người con xứ Huế khác - nhạc sĩ Phạm Mạnh Cương - cũng trải lòng với tình cảm thương nhớ dạt dào khi rời xa quê hương:

*Một sớm mưa chiều tôi rời thành xưa
Sông nước tiêu điều nhỏ lệ buồn đưa
Hắt hiu tâm hồn vì không có ai
Tiếc mình chỉ một lần vui
Tháng năm bẽ bàng tình duyên.
Nghe tiếng chuông chùa ngân vọng từ xa
Sao thấy trong lòng một trời quạnh hiu
Nước mưa vô tình làm hoen mắt ai
Núi Ngự như chặn đường đi
Vấn vương con đò bến xưa...
(Phạm Mạnh Cương, Giã từ cố đô)*

Ca nhạc sĩ Duy Khánh - một người con của đất Quảng Trị - cũng viết nhiều về xứ Huế. Hãy nghe ông đàn trải tình cảm của mình với vùng đất mà ông mãi lưu luyến trong năm bài hát của ông:

*Đã bao lâu rồi
Không về miền Trung thăm người em
Nắng mưa đêm ngày*

Cách trở gờ xa xôi đôi đường
Người hỏi!
Có về miền quê hương thùy dương
Nước chảy còn vương bao niềm thương,
Cho nhắn đôi lời.
Dẫu xa muôn trùng
Tôi vẫn còn thương sao là thương
Nhớ ai xuôi thuyền Bến Ngự
Đẹp trăng soi đêm trường
Và nhớ tiếng hò ngoài Vãn Lâu chiều nao
Ước nguyện đẹp duyên nhau dài lâu.
Xa rồi còn đâu...

(Duy Khánh, *Thương về miền Trung*)

Ai ra xứ Huế thì ra. Ai về là về núi Ngự
Ai về là về sông Hương
Nước sông Hương còn thương chưa cạn
Chim núi Ngự tìm bạn bay về
Người tình quê ơi người tình quê
Thương nhớ lắm chi.
Ai ra xứ Huế thì ra. Ai về là về Vĩ Dạ
Ai về là về Nam Giao
Đốc Nam Giao còn cao mong đợi
Trăng Vĩ Dạ còn đợi câu thề
Người tình quê ơi người tình quê
Có nhớ xin trở về...

(Duy Khánh, *Ai ra xứ Huế*)

Hỏi em rằng, em ở ngoài ấy ra sao
Má xưa còn thắm ơ ơ... còn thắm hoa đào
Mắt xưa còn xanh màu biếc

*Nụ cười có đẹp trăng sao?
Hỏi em rằng, câu hò câu hát năm xưa
Có vang rộn tiếng ơ ơ... rộn tiếng vui đùa
Hay là phòng không đêm vắng
Ai về mai nắng chiều mưa?...
(Duy Khánh, Bao giờ em quên)*

*Có người gặp tôi hỏi sao lâu rồi
Không về thăm quê miền Trung
Dù thương vẫn thương
Nhưng non nước chưa yên lành
Quê hương còn nghiêng ngã, biết trả lời sao?
Biết trả lời sao cho em ấm đôi vành môi
Khi gió mưa trong đời mang bao ấm êm xa rồi
Gieo bao tiếng ca u hoài
Những đêm canh dài, biết trả lời sao?...
(Duy Khánh, Biết trả lời sao)*

*Anh nói rằng anh sẽ về thăm quê miền Trung
Dù năm tháng dài đường xa lạnh lùng
Dòng sông Hương còn trôi
Vàng trăng xưa còn soi
Sao không thấy anh về thăm anh ơi!
Câu hát lời ca ước nguyện xưa nay còn đâu
Giờ anh núi rừng ngàn xa dãi dẫu
Dù anh đi đường mây, tình quê hương còn say
Anh nhớ về cho ấm lại ánh trăng thề...
(Duy Khánh, Sao không thấy anh về)*

*Tôi vượt đường xa xôi tìm em đã khắp nơi
Ra miền thùy dương xưa*

*Trăng nước còn mộng mơ
Nghe tiếng chuông chùa
Bên dòng Hương giang lững lờ
Bến cũ cây đa nay còn thắm duyên tình xưa...
(Duy Khánh & Châu Kỳ, Nén hương yêu)*

*Chân thành xin gửi người anh nơi chốn xa
Đôi lời ấp ủ ngày qua
Người em gái nhỏ quê nhà
Mắt sầu vương ngấn lệ hồn hoa
Dù bao tháng đợi năm chờ
Lời thề xưa còn chưa xóa mờ.
Đây cầu Gia Hội thuyền ai neo bến thương
Đây chiều Thiên Mục mờ sương
Và đây Vỹ Dạ đêm trường
Trăng về chưa ấm lại dòng Hương
Thì ai cách trở đôi đường
Tìm về đây chấp nối tình thương...
(Duy Khánh, Sầu cố đô)*

Nhạc sĩ Hoàng Nguyên - một người con Quảng Trị nhưng theo học ở Huế - cũng say mê màu áo tím của nữ sinh Huế vào trao gửi tâm tình ấy trong một ca khúc nổi tiếng:

*Một chiều lang thang bên dòng Hương giang
Tôi gặp một tà áo tím
Nhẹ thấp thoáng trong nắng vương
Màu áo tím sao luyến thương
Màu áo tím sao vấn vương.
Rời lòng băng khuâng theo màu áo ấy
Màu áo tím hôm nào*

*Tình duyên luyến ban đầu
Chập chờn tâm tư màu áo thoáng chiêm bao...
(Hoàng Nguyên, Tà áo tím)*

Huế là quê hương của đạo Phật, đâu đây vẫn thường nghe tiếng chuông chùa. Tiếng chuông từng đi vào tâm thức người con xứ Huế, để lại bao nhiêu ký ức về tâm linh dù có người đã xa quê trên dọc đường đời:

*Quê hương tôi miền Trung
Sớm hôm chuông chùa nhẹ rung
Tiếng muôn đời hồn tổ tiên kêu hùng.
Ôi uy nghiêm bóng chùa Từ Đàm
Nơi yêu thương phát nguồn đạo vàng
Qua bao giông tố chùa Từ Đàm tôi vẫn còn.
Quê hương tôi là đây
Sớm hôm hương trầm nhẹ bay
Vấn vương lời kinh chiều nay vơi đây
Ôi thân yêu bóng chùa Từ Đàm
Nơi Bắc Nam nối liền một nhà
Tay trong tay quyết vì loài người đời làm than...
(Nguyên Thông, tức Văn Giảng, Từ Đàm quê hương tôi)*

Không chỉ người con của miền Trung nhiều tình cảm tha thiết với quê hương mình mà còn có những nghệ sĩ ở xa đến nơi này vẫn để lại nhiều cảm xúc và lưu luyến trong những ca khúc nổi tiếng:

*Bao năm sống xa quê nhà
Cuộc đời phiêu lưu với nắng mưa
Nhìn về quê xưa,
Biết bao tình thương chan chứa.
Đây nơi chốn xưa bao tình*

Thần kinh bên nước non Hương Bình
Kìa ai duyên dáng
Đang nghiêng mình đón người xa về.
Dòng sông Hương vẫn mơ
Thời gian trôi chưa xóa màu xanh mơ hồ
Buồm ai theo gió đưa
Thuyền đi xa nhưng vẫn còn vang câu hò.
Về nơi đây âm êm
Nhìn muôn tà áo tím trên cầu Tràng Tiền
Kìa làn tóc mây u huyền
Vòng đôi mắt bao diu hiền
Làn môi thắm đang cười tươi
Khoe bao nét duyên...
(Văn Phụng, Trở về Huế)

Cố đô bấy lâu tôi không trở về
Thiên Mụ hồi chuông trầm vang trần thế
Trên bến Văn Lâu dò xuôi mái chèo
Vàng trăng sáng soi lưng đèo
Dòng sông in bóng trong veo.
Xứ Huế nên thơ Đông Ba phố chợ
Nắng cửa Thuận An biển cát mộng mơ
Di tích sơn rồng vàng sơn phủ điều
Đền vua lăng tẩm mỹ miều
Lòng càng vấn vương thêm nhiều...
(Khánh Bằng, Thần Kinh non nước hữu tình)

Người đi chốn xa thương về cố đô
Thương tà áo trắng thương mấy câu hò
Và giọng cười, vành nón Kim Luông
Ôi nắng chiều Vĩ Dạ thoáng buồn

*Ngự Bình chơ vơ nhìn sông Hương.
Nhìn lãng tâm, ôn thế hệ đã qua
Oai hùng trang sử di tích chưa nhòa
Từng giọng hò trên bến Văn Lâu
Năm tháng buồn như nước qua cầu
Chạnh lòng mình phút giây âu sầu...
(Thanh Sơn, Thương về cố đô)*

*Anh đi rồi xứ Huế buồn hiu đơ anh
Chim xa đàn không còn nghe hót trên cành.
Em của anh cũng sầu mênh mông
Khi vắng anh đứng nhìn bên sông
Nỗi u hoài xé nát buồng tim bé bỏng.
Mưa trên rừng mưa về thành xưa hắt hiu
Đầy con đường sớm chiều mình lên Thiên Mụ
Em vẫn ôm ấp một lòng son
Sao bóng anh vẫn còn xa xăm
Để âm thầm ai chờ chờ ai héo mòn...
(Lê Dinh, Huế buồn)*

*Ai về Bến Ngự cho ta nhắn cùng
Nhớ chẳng non nước Hương Bình
Có những ngày xanh, lưu luyến bao tình
Vương mối tơ mảnh.
Hàng cây soi bóng nước Hương
Thuyền xa đậu bến Tiêu Tương
Lưu luyến thay phút say hương dịu buồn.
Nhưng thoảng nghe
Khúc ca Nam Bình sầu than
Như nức nở khóc duyên bể bàng.
Thấp thoáng trăng mờ, ai than ai thờ*

*Đời vui chi trong sương gió.
Ai nhớ thương ai
Đây lúc đêm tàn, tình đã lạt phai...
(Dương Thiệu Tước, Đêm tàn Bến Ngự)*

*Chiều nay ai có về miền thùy dương
Về miền có nắng hạ giữa mùa thu
Về miền mây khắp trời giữa mùa xuân
Về miền thơm ngát mùa hoa yêu thương.
Nam Giao dăm dăm
Mắt lặng nhìn tóc bèo bông
Bến Ngự chiều nay ai mong gió lên
Xa xôi âm vang tiếng cười hiền
Trên đường về hoa nở đẹp,
Môi cười nhớ mãi không quên.
(Trần Đình Quân, Khúc tình ca xứ Huế)*

*Kìa trăng lên cao đang soi sáng
Dòng Hương Giang kia như lơ đãng
Mặt thuyền bồng bênh theo bóng thời gian.
Thuyền ơi sao lênh đênh trôi mãi?
Về đâu ngang qua hay dừng lại
Dừng lại để tôi nhắn ai vài câu.
Kìa chim ăn đêm kêu xao xác
Lòng tôi đang băng khuâng ngơ ngác
Nhìn mây mây bay tan tác vì đâu
Đàn ai buông tơ bên trăng sáng
Hòa theo câu ca thêm nhịp nhàng
Nhịp nhàng lời ca tiếng nhạc còn vang...
(Xuân Tiên, Mong chờ)*

Một cảnh đẹp khác của miền Trung là thành phố nằm ven biển Nha Trang. Thiên nhiên ở đây để lại nhiều cảm xúc cho người nghệ sĩ từng đặt chân đến đây. Ta hãy nghe nhạc sĩ Minh Kỳ, gốc Huế nhưng sống ở Nha Trang, với nhiều cảnh sắc thiên nhiên tươi đẹp trong nhiều bài hát ngợi ca thành phố này:

*Nha Trang là miền quê hương cát trắng
Có những đêm nghe vọng lại
Âm ầm tiếng sóng xa đưa.
Nha Trang cánh đồng bao la bát ngát
Hương quê dâng lên ngào ngạt
Hòa cùng sức sống yên vui.
Nha Trang cảnh đẹp nên thơ khiến nhớ
Bao năm du khách hằng chờ
Một ngày ghé đến Nha Trang.
Ai ơi người về cho ta nhắn với
Nha Trang quê hương dịu hiền
Ngàn đời lòng tôi mến yêu...
(Minh Kỳ, Nha Trang)*

*Nha thành mến yêu
Một ngày trời sang mùa mới
Gió từ biển khơi
Lộng về mừng khách ngàn nơi
Ôi nguồn vui sống
Nắng nhuộm vành môi nàng má hồng
Nắng say lướt nhanh
Qua lòng người trai đùa sóng.
Nha thành đón tôi
Gặp đời bình yên vừa tới
Cát vàng nước xanh*

*Đẹp màu đôi bóng thùy dương
Câu thề câu nói
Kết thành ngàn khúc nhạc ảm lời
Gió ơi gió ơi, ngân hòa thêm tiếng lòng tôi...
(Minh Kỳ, lời Hồ Đình Phương, Nhớ Nha Trang)*

*Chiều nay mưa thu Nha Trang
Im vắng không bóng người qua
Chiều nay âm u trong mưa
Trong gió ai đến thành Nha?
Kìa phố trông tiêu điều.
Đây bể lúc ban chiều
Không bóng giai nhân dập dìu
Đùa vui trên bờ cát trắng.
Ngoài đường mưa thu rơi rơi
Ươn ướt thấm tận lòng ai
Một vài xe đi bơ vơ!
Ôi gió mưa bao giờ phai?
Ai đứng trông bên lê? Ai đón mưa Thu về?
Ai ước mong cho mưa tàn vui sáng ngày mai...
(Minh Kỳ, Nha Trang chiều mưa)*

Nhạc sĩ Phạm Duy cũng dừng chân nơi đây. Ông không nói đến phong cảnh đẹp với biển xanh, cát trắng mà chỉ hoài niệm những ngày êm đẹp đầy lưu luyến từ một góc thiên nhiên này:

*Nha Trang ngày về, mình tôi trên bãi khuya
Tôi đi vào thương nhớ, tôi đi tìm cơn gió
Tôi xây lại mộng mơ năm nào
Bờ biển sâu, hai đứa tôi gần nhau.
Đêm xưa biển này người yêu trong cánh tay*

*Đêm nay còn cát trắng, đêm nay còn tiếng sóng
Đêm nay còn trăng soi, nhưng rồi
Chỉ còn tôi trên bãi đêm khóc người tình...
(Phạm Duy, Nha Trang ngày về)*

Đứng trên dải đất miền Trung, người nghệ sĩ không chỉ trải lòng cho tình riêng mà còn nghĩ đến quê hương ngày xa xưa, nơi có những con người đã từng đổ mồ hôi và nước mắt để cho ta trọn vẹn thiên nhiên tươi đẹp. Đây là sự thương tiếc quá khứ một thời của người dân Chàm đã mất đi mảnh đất của mình:

*Rừng hoang vu vùi lấp bao nhiêu uất căm hận thù
Ngàn gió ru muôn tiếng vang trong tối tăm mịt mù
Vạc kêu sương buồn nhắc đây bao lúc xưa quật cường
Đàn đóm vương như bóng ai trong lúc đêm trường về...
Về kinh đô ngàn thớt voi uy hiếp quân giặc thù
Triển sóng xô muôn lớp quân Chiêm tiến như tràn bờ
Tiệc liên hoan nhạc tấu vang trên xứ thiêng Đồ Bàn
Dạ yến ban cung nữ dâng lên khúc ca về Chàm...
(Xuân Tiên, Hận Đồ Bàn, 1955)*

*Ngồi nhìn trăng xế sương khói mờ ngập tràn
Non nước Chàm cuộn nhạt màu trong bóng ngàn
Thuyền đầu, thuyền tan trên sóng
Nhắc chi điêu tàn lòng chạnh nao ý hoài hương
Gợi gợi thêm tiếng hờn oan.
Đồ Bàn, sao xuyên trên cốt hài vạn hồn khóc máu
Đời vạn vạn hồn thảm thiết Hời!
Tàn canh, cuồng âm theo gió sắt se tơ lòng người
Dật dờ nơi cuối trời lạnh lùng ôi tiếc thời...
(Châu Kỳ, Tiếng hát dân Chàm)*

Đà Lạt, thành phố cao nguyên, cũng đi vào trong nhiều ca khúc của các nhạc sĩ nổi danh. Ở đây ta thấy cảnh đẹp miền cao với rừng thông hiền hòa, với suối reo thác đổ, với hồ xanh thơ mộng khiến du khách bao lần ngỡ ngàng:

*Trời mây vương thơ hồ in bóng chim lững lờ
Nặng rơi sương mơ ven bờ xanh thờ ơ
Hồ dâng menh mang
Hàng thông đứng soi mơ màng
Huyền âm ngân vang trên cành rụng lá vàng.
Gió sớm ngát hương
Một mùa hoa sớm rụng bên đường
Về đây bên nương,
Hồ vương vấn bao niềm thương
Nơi đây quên sầu hận biệt ly ngày nào bên cầu
Lá thư nhạt màu ôi thiết tha tình xưa dẫu.
Hồ thông nương lam đòi thông xóa quê điều tàn
Nhạc thông miên man hay lời ai thở than...
(Nguyễn Hiền, Hồ Than thở)*

Người yêu nhạc khó nguôi ngoai niềm nhớ khi nghe những giai điệu tha thiết của người nhạc sĩ luôn đắm say Đà Lạt:

*Ai lên xứ hoa đào
Dừng chân bên hồ nghe chiều rơi
Nghe hơi gió len vào hồn người
Chiều xuân mây êm trôi
Thông reo bên suối vắng,
Lời diu dặt như tiếng tơ
Xuân đi trong mắt biếc*

Lòng dạt dào nên ý thơ
Nghe tâm tư mơ ước mộng đào nguyên
Đẹp như chuyện ngày xưa.
Ai lên xứ hoa đào
Đừng quên bước lán theo đường hoa
Hoa bay đến bên người
Ngại ngần rồi hoa theo chân ai
Đường trần nhìn hoa bướm
Rồi lòng trần mơ bướm hoa
Lâng lâng trong sương khói
Rồi bàng hoàng theo khói sương
Lạc dần vào quên lãng rồi đường hoa
Lặng bước trong lãng quên...
(Hoàng Nguyên, Ai lên xứ hoa đào)

Ngày nào dùng chân phiêu lãng
Khách tới đây khi hoa đào vương lối đi
Màu hoa in dáng trời tình hoa lưu luyến người
Bồi hồi lòng lữ khách thấy chơi vơi.
Ngày nào đường xuân phơi phới
Khách ngất ngây thấy hoa nở trên má ai
Rồi yêu hoa trên má
Mà ghi câu luyến nhớ thành bài thơ.
Ôi! Đà Lạt là thơ,
Bài thơ mến yêu reo muôn đời
Dệt bằng tiếng gió ngàn reo
Qua đồi thông hay bên bờ suối.
Ôi! Đà Lạt là mơ
Giấc mơ tiên nữ giáng xuống trần
Tóc mây buông rơi tha thướt bên hồ
Đợi tình quân đến trong giấc mơ...

(Hoàng Nguyên, *Bài thơ hoa đào*)

Người nghệ sĩ không hết lời ngợi ca thành phố này dù họ đến từ bất kỳ vùng miền nào của đất nước:

*Đà Lạt ơi trong bao màu tươi
Trời thơ bát ngát yên vui
Khách du còn nhớ muôn đời.
Cây lá loi, hoa nghiêng vành môi
Làn mây đấm gió êm trôi
Núi sông gieo tình trăm lối.
Đà Lạt ơi, khi vui đường đi
Dịu chân tới suối Cam Ly
Ngắm đôi lòng ước trao thề
Khi buồn mơ, Xuân Hương hồ thu
Là nơi đón ánh trăng tơ
Xóa tan phong trần phai mờ...
(Hoàng Trọng, *Nhớ về Đà Lạt*)*

*Mùa thu năm ấy
Trên đường đến miền cao nguyên
Đà Lạt núi rừng thâm xuyên
Thác ngàn nước bạc thiên nhiên.
Chạnh lòng tôi thấy lá vàng rơi nhẹ say mơ
Trong rừng thu đẹp nên thơ
Lung trời đàn chim bơ vơ.
Mùa thu năm nay tôi lại thấy lòng lâng lâng
Khi nhịp bước nhẹ đôi chân
Trong rừng vắng lạnh băng khuâng.*

*Bầy nai ngơ ngác lá vàng rơi đầy miên man
Trên bờ cỏ rộng thênh thang
Nghe mùa thu đi ngõ ngang...
(Văn Trí, Hoài thu) (*)*

Cũng như trường hợp Hoàng Nguyên, nhạc sĩ Minh Kỳ đã viết nhiều ca khúc ngợi ca Đà Lạt với tình cảm tha thiết, dạt dào:

*Đà Lạt lắm sương mù phải không
Hỡi cô em má hồng đẹp như ti gôn vừa nở
Đà Lạt lắm hoa rừng phải không
Lối đi xinh tươi vô cùng,
Rất đẹp là lúc hoàng hôn.
Đà Lạt lắm thông già phải không
Tóc thông xanh núi đồi,
Tình yêu sao như gòn gũ
Đà Lạt lắm chim trời phải không
Lú lo ca vang cả bày
Như mừng du khách về đây.
Ta vẫn nghe Đà Lạt yên vui lắm
Đó quê hương của nàng thơ
Ta vẫn nghe đường đèo quanh co khuất mờ
Tuyệt trần là hồ Than Thở
Ta vẫn nghe đường về Prenn quyến rũ
Thác Prenn như mộng trần gian
Nhưng vẫn chưa một lần đi thăm xứ lạnh
Vì đời còn lắm gian truân...
(Minh Kỳ & Lan Anh, Má hồng Đà Lạt)*

*Lắng nghe chiều xuống thành phố mộng mơ
Màu lam tím Đà Lạt sương phủ mờ*

Từng đôi đi trên phố vắng
Bước chân em giữa không gian
Hoàng hôn xưa màn đêm.
Đứng trên triền dốc nhìn xuống đôi thông
Hàng cây thắm màu đèn lên phố phường
Giờ đây hơi sương giá buốt
Biết ai thương bước cô liêu
Một người đi trong sương rơi.
Đà Lạt ơi, có nghe chăng Cam Ly
Khóc tình đầu dang dở
Đêm xuống Than Thở vang cung hờn
Thêm sắt se tâm hồn
Người đi trong bóng cô đơn...
(Minh Kỳ & Dạ Cẩm, Đà Lạt hoàng hôn)

Tôi nhớ Đà Lạt mơ
Ru lòng người lữ thứ với bao nhiêu ước mơ
Lưu luyến Đà Lạt thơ
Khi hoa anh đào nở đường lên phố xưa.
Gập ghềnh suối đá, lá chen hoa đẹp tươi
Vội sương lam nhẹ rơi với chim ca ngàn lời
Thác ngàn lá rơi
Hẹn hò của giai nhân đón ai trong ngày vui.
Cam Ly vô tư lên tiếng than muôn đời
Thông reo vì vu than thở như ngâm ngợi
Lữ khách băng khuâng thương nhớ vô vàn
Cuộc tình duyên nàng trinh nữ.
Linh Sơn đâu đây
Buông tiếng chuông ban chiều
Như ru ai say trong giấc mơ dạt dào
Cho thế nhân thôi quên hết u sầu

*Để lòng quay về bến yêu.
(Minh Kỳ, Thương về miền đất lạnh)*

Nhiều nhạc sĩ khác cũng dành cho Đà Lạt những giai điệu đắm
thắm, đầy yêu thương:

*Đà Lạt ơi, thôi giã từ em nhé
Ôi Lâm Viên, ôi thác cao, đôi xa
Ôi thông reo, ôi Suối Vàng run rẩy
Có nghe ước thề hẹn về trong bước ai đi.
Đà Lạt ơi, thôi giã từ em nhé
Ôi Cam Ly, ôi Ái Ân rừng thơ
Ai bơ vơ nghe tiếng buồn than thở
Có ai cách trở mộng về mai thắm duyên mơ...
(Duy Khánh, Giã từ Đà Lạt)*

*Rồi mai tôi sẽ xa Đà Lạt
Thành phố này xin trả lại cho anh
Ngàn thông buồn chiều nay im tiếng
Ngôi giáo đường lặng đứng suy tư.
Rồi mai tôi sẽ xa Đà Lạt
Đồi núi buồn xin gọi lại cho anh
Và con đường mù sương giăng mắc
Hai đũa hôm nào lạnh buốt trong tình yêu...
(Song Ngọc, Tình yêu như bóng mây)*

*Thành phố sương mù, mưa mùa chớm thu
Trời mây xanh nhạt màu, ôi buồn sao
Tôi hay lang thang
Đường phố nhỏ quán đầu hiu
Một mình đêm đêm tìm về*

Một người bỏ quên thành phố.
Từ thuở xa người, mấy mùa lá rơi
Người đi xa thật rồi, xa tầm với
Nên đêm thâu đêm
Nằm nhắc chuyện cũ ngày xưa
Để nghe cay riềm mắt
Để nhớ thương nghẹn ngào.
Mây vẫn bay trên vùng thương nhớ
Mưa vẫn rơi trên thành phố quạnh hiu
Em ra đi thành phố xa đất lạ
Quên một người, quên cả lối trăng sao...
(Huỳnh Anh, Thành phố sương mù)

Đà Lạt mơ, mơ người em nắng ấm lên rồi
Vai nặng vai chiếc gánh bên đồi
Nhìn đôi môi son thắm em còn tươi.
Đà Lạt ơi, sương buồn thắm ướt trên hàng mi
Ai người nhớ đến câu biệt ly
Lòng du khách ngập ngừng đi.
Đà Lạt ơi, ai buồn khơi tiếng sáo xa vời
Kìa nhà ai khói ấm lên rồi thấy lòng chơi vơi...
(Hùng Cường, Về thăm xứ lạnh)

Đà Lạt thuộc vùng đất cao nguyên. Vùng đất này là nơi trú ngụ lâu đời của người dân thiểu số, gọi nôm na là người Thượng. Trong dòng nhạc lãng mạn có nhiều bài ngợi ca nàng sơn nữ của đất miền cao thì đến giai đoạn này hình ảnh của xứ Thượng vẫn còn để lại nhiều cảm xúc cho người nhạc sĩ:

*Gió cuốn theo chiều xuống qua bao đồi nương
Nắng úa trên ngàn lá khi ánh chiều buông
Tiếng hát cô nương vương trên rừng chiều bao la,
Qua suối đồi khe lá.
Tiếng hát ai buồn quá bên lưng đèo cao
Tiếng suối bên gành đá dư âm về đâu
Nghe khơi bao niềm yêu
Thương về miền cô liêu bên bản xưa rừng chiều...
Khói sáng vương đồi núi lan trong chiều sương
Thấp thoáng trong làn khói, bóng ai dừng chân
Tha thiết câu mộng mơ, ôi rừng đồi hoang sơ
Tôi vẫn còn ghi nhớ.
Nhớ biết bao hình bóng không bao giờ phai
Nhớ tiếng khèn chiều ấy như ru lòng say
Nhớ dáng ai ngồi đây
Khi chiều nào quay trở bên bản xưa đợi chờ.
(Lê Đình, Chiều lên bản Thượng)*

*Đây Mường Luông suối reo vang trên đèo xa
Những đêm khuya trăng xế tà
Tiếng ca ôi mận mà vì nơi bản xa.
Đây Mường Luông
Nhớ khi sương chiều lặng xuống
Kéo nhau ta cùng uống nước ngàn
Chờ khi trăng lên hát lên ta về làng.
Đây Mường Luông ánh trăng lan trên đồi cao
Ánh trăng khuya ôi mơ màng
Sáng soi muôn cây rừng tựa như ánh sao.
Đây Mường Luông tiếng ca đêm dài âm u
Thoáng qua muôn ngàn lá rừng
Quyện vào không gian xóa tan bao hận thù...*

(Minh Kỳ & Lê Dinh, *Tiếng hát Mừng Luông*)

*Nhớ Mừng Luông
Một đêm sáng trăng mơ màng
Đoàn trai sánh vai cô nàng
Cùng nhau lú lo trong làng.
Vào kỳ hội Bonu
Người dân đang chơi khắp bao lối mòn
Xiêm y các cô tung tròn
Ánh trăng rung mình qua suối ni non
Đời thêm mê hồn
Tiếng khèn rộn ràng Mừng Luông.
Mờ xa từng cặp trai gái
Dưới trăng rừng cùng thể nước non.
(Phạm Đình Chương, *Trăng Mừng Luông*)*

3. Miền Nam đô hội

Theo thời gian, miền Nam nước Việt dần dần đi vào giai đoạn đô thị hóa. Nhiều thành phố được dựng lên, được mở rộng để đón người dân từ vùng quê đổ về thoát vùng khói lửa chiến tranh. Nếu các thập niên trước đây, nhiều nhạc sĩ ngợi ca hình ảnh của nông thôn, của miền quê, ruộng đồng thì đến thập niên 1960-1970 hình ảnh đô thành, phố thị xuất hiện nhiều lên trong các ca khúc miền Nam:

*Tôi xa đô thành một đêm trăng mông mênh
Tuy ra đi rồi mà vẫn nhớ vẫn thương
Hình bóng ấy, người em thơ đang từng giờ đợi chờ.
Tiếng hát những chiều thành câu thơ thương yêu
Bao nhiêu con đường nằm thức giấc giữa đêm khuya
Vì tiếng nói của con tim đi tìm mộng cuộc đời.*

*Thành đô! Còn mãi nhớ mãi nhớ,
Chiều mưa trên công viên, giờ chia ly sân ga
Và khi gặp nhau bên lề đường hẹn hò.
Thành đô! Rằng nhớ mãi nhớ nhé
Dù xa xôi sơn khô, thời gian quên chia ly
Chờ mong người đi trên đường về, đường về.
(Hoàng Thi Thơ, Nhớ thành đô)*

Thành đô không chỉ là sự lựa chọn của những người con khắp vùng miền trên đường học tập, lập thân, tiến thủ mà còn là chốn dung thân cho những người muốn tránh khổ ải trong cuộc chiến không biết bao giờ chấm dứt. Và cuộc sống nơi đây đã để lại nhiều kỷ niệm vắn vừng, nhất là đối với những người nghệ sĩ biết yêu cái đẹp:

*Phố chiều bao tà áo trắng
Lượn trên hè phố nắng
Những cô nàng xuân tròn trắng.
Vui cười như ngày đám cưới
Làn môi màu sáng chói
Đi mua ngày vui trên đời.
Có chàng đi tìm quá khứ
Lần theo đường phố vắng
Nắng hanh vàng đan chiều mơ
Đâu ngờ mưa làm rét mướt
Đường đi đành lấm ướt
Nước mưa lạnh buốt tâm hồn...
(Hoàng Thi Thơ, Phố chiều)*

Chiều xóa thành đô thế nhân bàng hoàng
Giọng hát lời ca ôi sao nhịp nhàng
Dừng trên hè phố lòng ta thắm nhớ
Những chiều lá rơi, lá rơi bên thềm nhà.
Đường vắng chiều buồn bóng cây vài hàng
Đèn sáng ngoài mưa hết ca ngừng đàn
Mộng xưa tàn vỡ lòng ta còn nhớ
Những chiều sát vai, sát vai trong nhịp đàn...
(Hồng Duyệt, Đường chiều)

Người về người đi hoàng hôn một lối
Đường một đường hai chiều đưa vào tối
Trời cao và gió đầy, hàng cây cùng ghé dài
Nào ai lẻ bóng nào ai thành đôi?
Đời mình là con tàu qua nhiều bến
Mà thặng trầm như trùng dương nổi sóng
Trời mây một lớp thành, biển khơi một nổi niêm
Bàn tay còn trắng lòng không tình thương...
(Y Vân, Đại lộ hoàng hôn)

Nhưng đô thành không phải là nơi mọi thứ đều tốt đẹp mà bên cạnh những phố xá lung linh vẫn còn nhiều mảnh đời đáng thương trong những phố buồn:

Đường về đêm đêm mưa rơi ướt bước chân em
Bùn lầy không quên bồi thêm lối ngõ không tên
Qua mấy gian không đèn
Những mái tranh im lìm
Đường về nhà em tối đen.
Nhìn vào khe song trông anh ốm yếu ho hen
Một ngày công lao

*Không cho biết đến hương đêm
Em bước chân qua thềm
Mưa vẫn rơi êm đềm
Và chỉ làm phở buồn thêm...
(Phạm Duy, Phở buồn)*

*Đường về canh thâu.
Đêm khuya ngõ sâu như không màu
Qua phen vênh có bao mái đầu
Hắt hiu vàng ánh điện cầu.
Đường dài không bóng
Xa nghe tiếng ai ru mơ màng
Mưa rơi rơi xóa lối đi mòn
Có đôi lòng vững chờ mong.
Ai chia tay ai đầu xóm vắng im lìm
Ai rung lên tia mắt ngàn câu êm đềm
Mong sao cho duyên nghèo
Mai nắng gieo thêm
Đẹp kiếp sống thêm...
(Phạm Đình Chương, Xóm đêm)*

Khi nói đến đô thành, phố thị chúng ta sẽ nghĩ đến Sài Gòn, thành phố tiêu biểu và là thủ đô của miền Nam. Đó là nơi hội tụ phần lớn các văn nghệ sĩ trên nhiều lĩnh vực. Nói đến miền Nam đô hội là nói đến thành phố Sài Gòn:

*Đường gặp ghềnh
Đoàn xe đi trong nắng hoàng hôn
Bụi mịn mờ quện tung lên theo vó câu dòn
Đoàn nghệ sĩ gieo tiếng tơ
Cùng lời ca dâng ý thơ*

Về nơi nơi ngây ngất say như một giấc mơ.
Về Sài thành đường còn xa xa tí mờ xa
Ngựa chạy đều đoàn xe băng
Trong cát bay nhòa.
Hồn say sưa theo gió đưa
Người nghệ sĩ đang lắng mơ
Ngày về kinh đô sáng tươi vui lên chan hòa.
Xe rung rinh
Trên đường cát trắng đi về Sài thành
Bên muôn hoa
Reo cười duyên dáng xây mộng đẹp lành.
Đây muôn chim bay về chân núi
Đây tơ mây trôi về xa xôi
Dâng duyên thơ cho người nghệ sĩ
Mơ nơi xa vời...
(Hoàng Khải, Đường về Sài thành)

Dưới mắt người nhạc sĩ, Sài Gòn luôn gọi lên niềm yêu đời trong cuộc sống sôi động, náo nhiệt, cho nên ta dễ tìm thấy giai điệu hoan ca, nhịp điệu vui tươi trong các ca khúc viết về Sài Gòn:

Chiều thủ đô nô nức trên hè phố
Bóng giai nhân trong gió chiều
Như bước đùa vui
Chiều thủ đô như đóa hoa
Tươi cười với muôn người.
Chiều thủ đô như bức tranh muôn gấm hoa
Với bao tà áo tung bay lượn bay
Chiều thủ đô vang khúc ca tuyệt vời
Còn mãi muôn đời...
(Khánh Băng, Chiều thủ đô)

*Đêm vẫn chưa buông nhưng chiều dần tàn
Mây tím giăng ngang trên trời Sài Gòn
Phố phường chìm trong tiếng đời nỉ non
Lòng ai như vẩn vương
Ai về chan chứa tình thương.
Ôi tiếng chân đi trong chiều chủ nhật
Nghe quá băng khuâng nghe sao rời rạc
Như từng hạt mưa rớt đều mái hiên
Nhịp chân vương bóng đêm
Khuất dần cuối đường phố yên...
(Đỗ Kim Bảng, Bước chân chiều chủ nhật)*

*Màn đêm xuống dần
Muôn ánh đèn đột nhiên như ngời sáng
Kìa bao phố phường
Bao mái lầu chìm trong bóng đêm
Lá lá lá... Lá lá lá...
Đời đẹp quá (á a à...) bài thơ.
Đường đi lối về
Cơn gió lùa ngả nghiêng bao tà áo
Và bao mái đầu
Không vướng sầu kẻ vai bước mau.
Lá lá lá... Lá lá lá...
Lòng thầm nhớ (ơ ơ ơ...) người yêu.
(Y Vân, Đêm đô thị)*

*Dừng chân trên bến khi chiều nắng chưa phai
Từ xa thấp thoáng muôn tà áo tung bay
Nếp sống vui tươi nối chân nhau đến nơi đây
Sài Gòn đẹp lắm, Sài Gòn ơi! Sài Gòn ơi!*

*Ngựa xe như nước trên đường vẫn qua mau
Người ra thăm bến cầu chào nói xôn xao
Phố xa thênh thang đón chân tôi đến chung vui
Sài Gòn đẹp lắm, Sài Gòn ơi! Sài Gòn ơi!...
(Y Vân, Sài Gòn)*

*Cùng nhau đi tới Sài Gòn
Cùng nhau đi tới Sài Gòn
Thủ đô yêu dấu nước Nam tự do.
Dừng chân trên bến Cộng Hòa
Người Trung Nam Bắc một nhà
Về đây chung sống hát khúc hoan ca.
Ngựa xe như nước rộn ràng
Ngập muôn sức sống tiềm tàng
Đèn đêm tung ánh sáng như hào quang
Lòng vui chân bước dật dờ
Đường đi quanh khúc bàn cờ
Cùng nhau vui sống đắm say tình thơ...
(Văn Phụng & Huyền Linh, Ghé bến Sài Gòn)*

Không chỉ được ngợi ca, đô thị còn vẽ ra những cuộc đời của thị dân với những buồn vui, sầu khổ, thương cảm. Đó là cảnh đời khiến người nghệ sĩ cảm xúc qua nhiều giai điệu cảm thông và nhân ái:

*Đường thương đau đầy ải nhân gian
Ai chưa qua chưa phải là người.
Trong thói đời, cười ra nước mắt
Xua trắng tay gọi tên bằng hữu
Giờ giàu sang quên kẻ tâm giao
Còn gian dối cho nhau.*

*Người yêu ta rồi cũng xa ta
Nên chung thân ta giận cuộc đời
Đôi mắt nào từng đêm buốt giá
Bên chiếu chăn tình xa nhịp thở
Tiền đổi thay khi rủ con mê
Để chua xót trên lối về...*
(Trúc Phương, *Thói đời*)

Trong xã hội từ xưa đến nay, người nghệ sĩ luôn dành sự thương cảm cho người kỹ nữ, tuy sống trong những hoàn cảnh khác nhau nhưng họ luôn có số phận hèn kém dưới con mắt người đời. Trong thi ca, các nhà thơ cũng từng thương xót như vậy: *Em sợ lắm. Giá băng tràn mọi nẻo/ Trời đầy trăng lạnh lẽo suốt xương da/ Người giai nhân: bến đợi dưới cây già/ Tình du khách: thuyền qua không buộc chặt* (Xuân Diệu, *Lời kỹ nữ*) hoặc *Đâu biết rằng anh cũng chỉ là/ Khách chơi giây lát ghé chơi qua/ Rồi thôi, nín áo không tình nữa/ Để mặc tình ai khỏi ước mơ* (Thế Lữ, *Bên sông đưa khách*). Trong âm nhạc cũng vậy, nhiều giai điệu tha thiết bày tỏ sự cảm thông của người nghệ sĩ vẫn dành cho họ:

*Đêm nay đôi người khách giang hồ
Gặp nhau tình trắng nước
Sánh vai nhịp bước mơ hồ kẻ vai
Ước xây nhà bên suối
Kề môi ước gầy vài đường tơ...
Đêm nay khi tàn giấc mơ vàng
Ngồi đây sầu ngơ ngác
Ngắm bao tình khách giang hồ
Lòng ta nhớ duyên tình kỹ nữ
Lòng ta nhớ cung đàn mùa xưa.*
(Phạm Duy, *Tình kỹ nữ*)

*Ta tiếc cho em trong cuộc đời làm người
Ta xót xa thay em là một cánh hoa rơi
Loài người vô tình giẫm nát thân em
Loài người vô tình giày xéo lên em
Loài người vô tình giết chết đời em.
Em hồi em ơi trong đèn màu mờ mờ
Sau những cơn say thấy lòng mình vẫn bơ vơ
Và từng đêm về lòng vẫn cô đơn
Và từng đêm về tình vẫn xa xôi
Và từng đêm về lệ vẫn tuôn rơi...
(Nhật Ngân & Duy Trung, Tình kỹ nữ)*

Khi xã hội chìm ngập trong chiến tranh, nhiều con người đau khổ trong cảnh bần hàn, những phụ nữ, những em bé trôi dạt trên những nẻo đường kiếm sống:

*Hận đời sinh ra lắm kẻ vô tình
Dập vùi đời hoa tẩm thân mong manh
Như sương như khói mau tàn
Trong đêm giông tố miên man
Phận má hồng đầy nỗi ưu phiền.
(Y Vân, Phận má hồng)*

*Thằng bé âm thầm đi vào ngõ nhỏ
Tuổi ấu thơ đã mang nhiều âu lo
Ngày nó sống kiếp lang thang
Ngẩn ngơ như chim xa đàn
Nghĩ mình túi thân muôn vàn.
Mẹ nó qua đời khi còn tấm nhỏ
Một chén cơm chiều nên lòng chưa no*

*Cuộc sống đôi rách bơ vơ
Hỏi ai ai cho nương nhờ
Chuỗi ngày tăm tối vô bờ...
(Anh Bằng, Nó)*

*Ông lái đò giờ đây già yếu lắm
Cũng thấy lòng sống lại tuổi đôi mươi
Hồn rung mạnh trước cảnh đời tươi thắm
Nổi mừng vui không thốt được nên lời...
Và từ đó bên hàng lau lả lướt
Khách ngày xưa không trở lại sang sông
Nên mỗi chiều thả thuyền trên bến nước
Ông lái buồn đưa mắt mãi mòn trông.
(Hiếu Nghĩa, Ông lái đò tức Hình ảnh hai cuộc đời)*

Những người nghệ sĩ trên dòng đời mưu sinh cũng có những tâm trạng buồn thương, xót xa. Bên ngoài là lụa là đa sắc nhưng nội tâm cũng nhiều nỗi ê chề:

*Khi biết em mang kiếp cầm ca
Đêm đêm phòng trà dăng tiếng hát
Cho người người bỏ tiền mua vui
Hỏi rằng anh ơi còn yêu em nữa không
Đừng nói nữa em ơi xin đừng nói nữa làm gì
Anh nghĩ rằng đời người ca sĩ
Đáng thương và đáng được yêu...
Khi trót mang duyên kiếp cầm ca
Em xin bằng lòng nghe tiếng trách chê của đời
Chỉ cần anh thôi, chỉ cần anh thôi.
Còn tin anh nữa thôi
Đời vẫn thế em ơi xin đừng nói đến tình đời*

*Em nhớ rằng đời là gian dối
Nhưng đôi ta mãi còn nhau.
(Minh Kỳ & Vũ Chương, Tình đời)*

*Người có thương thân tôi nghệ sĩ
Thì đừng có thương như thương hại đời
Và đừng có nghe khi thiên hạ
Thường dèm pha tôi kiếp xướng ca.
Người đến đây, đêm đêm phòng trà
Đèn màu kết hoa, thương yêu mặn mà
Tôi xin người, nhìn lên sân khấu
Hãy tin tôi hơn lời ca.
Rượu nồng đó người đã say chưa
Ân tình này sao không gắn bó
Đời là những dòng nước vô tư
Ta là thuyền sóng đưa xa bờ.
Người ngồi đó còn có nghe tôi
Tâm tình đầy vươn lên đám đuối
Người đừng trách một kiếp cầm ca
Con tầm nào không muốn vương tơ...
(Minh Kỳ & Hồ Tịnh Tâm, Phận tơ tầm)*

*Mưa rơi cho đời thêm nhớ thương
Hạt mưa ướt vai người tha hương
Mưa rơi phố thưa vắng tiêu điều
Xóm nghèo quanh hiu màn đêm tịch liêu
Đêm đêm đem lời ca tiếng thơ
Đời ca hát cho người mua vui
Nhưng khi cánh nhung khép im lìm
Ánh đèn lặng tắt gửi ai nỗi niềm...*

*Đêm nay bên thềm một bóng ai
Dừng chân bước giang hồ phiêu linh
Mưa đêm vẫn rơi mãi không ngừng
Có người ca sĩ khóc đời quạnh hiu.
(Huỳnh Anh, *Kiếp cầm ca*)*

*Nghe trong đêm mưa gió
Tiếng ai ngập ngừng từng bước
Vì đường vào ngõ tối
Mưa sâu tràn về ngập lối.
Vì đường về lạnh lẽo
Không còn bóng trăng ru thương yêu
Vì ngại ngừng mưa bão
Không màng đến cô đơn đêm khuya.
Ôi đêm mưa gió
Biết cho chăng những kiếp người
Mang kiếp cầm ca lạc loài.
Cuộc đời chỉ mua vui cho ai
Riêng bóng trong đêm dài lẻ loi...
(Lam Phương, *Kiếp ve sầu*)*

Trở lại với miền đất mới, ai cũng nhận ra miền Nam ấm no là nhờ vựa lúa các tỉnh đồng bằng Cửu Long, ở đó cuộc sống hiền hòa yên vui được nhiều nhạc sĩ ngợi ca. Đó là vùng đất cuối của nước Việt: miền Tây thương yêu:

*Về miền Tây. Có ai về miền Tây
Lúa mùa thơm thơm mãi
Dừa xanh nghiêng chênh chếch
Cá ngược dòng sông này.
Về miền Tây. Có ai về miền Tây*

*Lối mòn tro vách đá
Đường Long Xuyên, Châu Đốc
Ai hát lời thơ ngậy...
(Y Vân, Về miền Tây)*

Tiêu biểu cho những vùng đất trù phú được các nhạc sĩ nhắc tới là An Giang, Hậu Giang:

*Dòng An giang sông sâu sóng biếc
Dòng An giang cây xanh lá thắm
Lả lướt về qua Thất Sơn
Châu Đốc dòng sông uốn quanh
Soi bóng Tiền Giang, Cửu Long.
Dòng An giang trắng lên lấp lánh
Dòng An giang tung tăng múa hát
Đêm đến dòng sông thở than
Bên mấy hàng cây hắt hiu
Đã mấy mùa xuân thái bình...
Dòng An giang ai qua vẫn nhớ
Dòng An giang xinh xinh nước biếc
Đâu những thuyền ai lắt lờ
Đôi mái chèo trắng lướt qua
Lơ lửng vàng trắng vỡ tan.
Dòng An giang xanh xanh khóm trúc
Dòng An giang lơ thơ bên nước
Đây những người thôn nữ xinh
Duyên dáng duyên tay dặt nhau
Múc mấy vàng trắng đổ đi.
(Anh Việt Thu, Dòng An giang)*

Đường về quê tôi bên núi Sam

Là miền tôi thương yêu chứa chan
Đây núi Cô Tô còn mang nét hùng
Vượt dòng Vàm Nao chung lối vui
Đẹp mùa Nàng Sơn hương lúa tươi
Mến thương Hậu Giang cá đàn chen lối.
Trùng trùng xanh xanh đây Thất Sơn
Gợi tình quê hương tha thiết hơn
Tôi nhớ Tri Tôn, Tịnh Biên những chiều
Thẹn thò mộng mơ thôn nữ xinh
Hẹn chờ tình ai say đắm ai
Ước mong Hậu Giang thấm hòa tình ai...
(Hoàng Trọng, lời Duy Viêm, Châu Đốc miền quê yêu)

Vùng đất Hà Tiên cũng gợi lên nhiều cảm xúc cho người nghệ sĩ:

Tôi nhớ hoài một chiều dừng chân
Ghé qua thăm miền ước mơ
Hà Tiên mến yêu đẹp như xứ thơ
Xa cách tôi còn nhớ
Nhớ ghi muôn đời nước trời biển mơ
Xanh xanh màu ánh mắt em gái chiều năm xưa
Như vắn vương ai trên bến chiều xa vắng
Năm tháng còn ngẩn ngơ.
Hà Tiên ơi, đây miền xinh tươi
Như hoa gắm trong đời
Hà Tiên ơi, đây những bóng dừa
Xanh mát biển khơi
Tôi qua lăng Mạc Cửu
Nằm trên con voi cùn
Tôi vô thăm Thạch Động

*Trời bát ngát mênh mông
Nghe chuông ngân chiều vắng
Như tiếng nói cô miên
Xao xuyến tâm tư
Người ghé thăm Hà Tiên...
(Lê Dinh, Hà Tiên)*

*Ngày nào qua Hà Tiên miền đồng quê dịu êm
Nhớ khi trăng soi đất thần tiên
Nhớ khi mây vương khói hoàng hôn
Này đường đi Hà Tiên
Đời đẹp trong tình thương nhớ.
Cô em thơ hát ngoài sông
Nét môi xinh duyên thắm mặn nồng.
Hà Tiên ơi bao tình thương mến
Hà Tiên qua đây còn lưu luyến bao ngôi chùa
Còn dịu hiền khóm dứa đẹp một miền
Lúc chiều về ngập tràn xóm làng.
Nhiều người qua còn nhớ
Đường Hà Tiên lộng gió
Khách du bâng khuâng lúc chiều mơ
Lắng nghe câu ca đất ngàn thơ.
(Y Vân, Qua miền Hà Tiên)*

*Hà Tiên ơi đất đẹp ngàn lời
Sớm chiều và cuộc đời sống yên vui.
Về quê em xóm làng dịu hiền
Có nhiều người thường tìm đến Hà Tiên...
Chiều nào tôi đến nơi
Ngập ngừng em đón tôi ngại ngần
Tia nắng chưa đành dứt qua chân trời.*

*Dù xa em lối về nhiều miền
Vẫn còn lại một niềm nhớ Hà Tiên.
(Y Vân, Em gái Hà Tiên)*

OOo

Tiếp nối dòng nhạc yêu quê hương được các nhạc sĩ đàn anh đi trước khai mở, các nhạc sĩ trưởng thành từ vùng đất miền Nam cũng lấy quê hương làm niềm cảm hứng sâu sắc để chuyển tải tình cảm sâu đậm đối với đất mẹ yêu thương của chính mình. Cùng với thế hệ trước, họ đã làm giàu có, phong phú và đầy màu sắc để thể hiện nét đẹp của quê hương vẫn còn mãi trong lòng dù chiến tranh với khói lửa toi bời đã bao năm tàn phá. Tình tự quê hương đã nuôi lớn tâm hồn người nghệ sĩ và với tấm lòng tràn đầy yêu thương đậm đà đã để lại cho nền tân nhạc những ca khúc về quê hương, làm giàu có cho nền nghệ thuật âm nhạc của miền Nam.

CHÚ THÍCH:

(*) Tên bài hát cũng là tên nhạc sĩ Hoài Thu - người sáng tác bài này, còn gọi là Sông Trà, tên thật Trần Hữu Châu, người Quảng Ngãi. Bài này NS nhượng lại cho một người tên Văn Trí để lấy tác quyền nên mới có tên tác giả Văn Trí.

CHƯƠNG VII

TÌNH CA ĐÔI LỬA

Chủ đề tình yêu luôn là nguồn cảm hứng nghệ thuật của tất cả các dân tộc qua mọi thời đại từ xa xưa đến hôm nay. Có thể xem đó là đề tài bất tử của loài người thể hiện qua văn chương, nghệ thuật từ những người bình dân cho đến người học thức. Trong âm nhạc Việt Nam, từ âm nhạc cổ truyền đến tân nhạc, tình yêu luôn là đề tài xuyên suốt, có sức sống mãnh liệt còn tồn tại qua bao thời gian.

Trong dòng âm nhạc lãng mạn, ta tìm thấy rất nhiều sáng tác ca ngợi tình yêu hoặc thể hiện tất cả mọi khía cạnh, sắc thái của tình yêu mà con người cảm nhận khi con người nhận ra tình cảm muôn màu và diệu vợi ấy. Có thể gọi dòng âm nhạc tiền chiến là khúc trường thiên của tình ca đôi lứa. Sau giai đoạn ấy, ca nhạc miền Nam tiếp tục nguồn cảm hứng ấy cho dù hoàn cảnh đất nước đã thay đổi. Người nghệ sĩ lưu giữ cái âm hưởng lãng mạn một thời sống lại trong lòng họ để rồi họ dâng cho đời những bài tình ca bất hủ còn mãi trong ký ức những thế hệ sau. Với sự tự do trong sáng tác lúc bấy giờ, nghĩa là họ được tự do biểu cảm những tình cảm riêng tư nhất mà không bị một sự ngăn cấm nào, các nhạc sĩ chọn lựa đề tài tình yêu vốn gợi nhiều cảm hứng phong phú. Vì vậy những bài tình ca đôi lứa chắc chắn

chiếm đa số trong sáng tác của các nhạc sĩ sau năm 1954. Ta hãy bước dần vào thế giới tình yêu của họ với những giai điệu bất tuyệt.

Nhạc sĩ Văn Phụng cắt nghĩa chữ *tình* và chữ *yêu*:

*Tình là một chuyện muôn màu
Tình là mình thành vui thật mau
Tình là một bài thơ sầu
Tình là mình thành nhớ thương nhau.
Tình đẹp tựa mùa thu vàng
Tình mình nhiều mộng ước mênh mang
Tình là một chuyện huy hoàng
Tình là mình thành nhớ hoang mang.
Yêu nhau khi xuân tươi thắm
Yêu nhau trong tiếng ca tiếng đàn
Yêu nhau trong muôn tia nắng
Yêu nhau trong ánh trăng mơ màng...
(Văn Phụng, Tình)*

*Yêu là lòng băng khuâng
Nhớ hay thương một chiều thu vương
Gió êm đưa xạc xào tre thưa
Lá rơi rơi, rơi tả tơi
Yêu là tình dâng cao
Gió lao xao ngả hàng phi lao
Phút ái ân đắm say tâm hồn
Nhớ mãi đêm nào bên nhau...
(Văn Phụng, Yêu)*

*Anh yêu nhất đôi môi hồng yêu đôi mắt say mơ
Anh yêu tóc em buông dài yêu em tình ngắt ngây.
Anh yêu mãi đôi tay mềm yêu em lúc em đan
Anh yêu tiếng ca êm đềm khẽ hát câu dịu dàng...*
(Văn Phụng, *Yêu và mơ*)

Cũng như Văn Phụng, nhiều nhạc sĩ khác cũng bày tỏ tình cảm yêu thương nhẹ nhàng từ những hình ảnh đơn giản như đôi môi, khóe mắt, suối tóc... đã thu hút tâm hồn người nghệ sĩ:

*Nàng từ đâu tới đây, gieo sầu mùa thu
Nàng nhìn ta dưới hoa, nhìn tôi chẳng nói
Có sao nhìn ta?
Rời lòng ta từ đó, đắm say mơ màng
Chìm trong đôi mắt
Ôi đôi mắt nhưng huyền, nhìn ta không nói
Chiều thu ân ái...*
(Lâm Tuyền, lời Dạ Chung, *Lặng lẽ*)

Với người nghệ sĩ, tình yêu thơ mộng, đẹp đẽ sẽ đưa lứa đôi vào thế giới tuyệt vời và họ dành cho người tình những gì đẹp nhất, hay nhất trong tâm hồn và trong cuộc đời:

*Dù nhau đi trên phố vắng
Dù nhau đi trong ánh sáng
Dắt hồn về giấc mơ vàng nhẹ nhàng
Dù nhau đi chung một niềm thương...
Đưa nhau vào cõi vô biên
Có chim uyên tình thiêng
Hát ru êm triền miên...*
(Phạm Duy, *Thương tình ca*)

*Ru em hài nhung gấm, ru em gót sen hồng
Ru bay tà áo rộng, vượt tình tôi chấp cánh
Ru trên đường em đến, xông xao từng tiếng chim
Ru em là cánh nhận, miệng ngọt hạt từ tâm...*

(Trình Công Sơn, *Ru tình*)

*Nhìn trong đôi mắt đẹp lòng chợt vui như say
Kìa đường lên Thiên Thai, kìa đường lên Thiên Thai
Áy đường qua ngõ mắt thơ ngây
Tiếng nhạc êm lẫn tiếng thơ say
Đưa hồn anh lạc vào tận tim ai.
(Hoàng Nguyên, *Đường nào lên Thiên Thai*)*

Trong khi đó, nhạc sĩ Từ Công Phụng nhận ra tình yêu nồng thắm làm ấm áp cuộc đời khi đôi lứa ngồi bên nhau:

*Em, lại đây với anh
Ngồi đây với anh trong cuộc đời này
Nghe thời gian lướt qua mùa xuân kẽ sang
Chùng như không gian đang sưởi ấm
Những giọt tình nồng.
Tay này tay nắm tay
Nhìn nhau đắm say như chưa bao giờ
Nghe chùng trong mắt nâu hồn anh đã tan
Thành mùa xuân ngọt ngào
Phủ ấm thiên đường đôi ta...
(Từ Công Phụng, *Tự tình mùa xuân*)*

Chỉ một hình bóng làm đắm say lòng người nghệ sĩ nên họ không tiếc lời ngợi ca. Và cùng hình bóng ấy họ sẽ có một không gian tuyệt vời, một thiên đường hạnh phúc:

*Ngày anh gặp đôi mắt long lanh
Lần đầu anh lạc trong hố mê say
Đường như ta quen nhau từ muôn kiếp
Vừa gặp lại ta đã sợ tình cao bay.
Từ khi anh yêu em là anh biết đợi chờ
Chờ cho mau qua đêm dài đêm tối
Mình yêu nhau đi thôi đừng lo phút chia tay
Chỉ có em nghìn sao như đêm nay.
(Lam Phương, Chỉ có em)*

*Đường nào vào thiên đường ái ân
Là đường vào nhịp thở lâng lâng
Mùa xuân đang đi trong lời yêu mới
Có hoa vàng phủ đường mòn gót chân mềm.
Lạc vào vườn xuân tình ngất ngây
Thả hồn vào cơn gió mê say
Cành hoa tươi chôn sâu cành xa vút
Để muôn đời mình còn được yêu nhé em...
(Lam Phương, Thiên đường ái ân)*

Với Lam Phương, khi yêu là được bước vào thiên đường ái ân, ở đó chỉ có người yêu là duy nhất và là tất cả cuộc đời của người đang yêu:

*Em ơi suốt đêm thao thức vì em
Vì lời già từ lúc anh ra về
Rằng mai đây anh lại thăm
Ước nguyện trọn một đời
Là mình luôn luôn có đôi.
Em ơi nhớ thương, thương nhớ cả đêm
Làm sao quên được phút giây êm đềm*

*Chờ mong sao cho trời sáng
Đúng giờ mình hẹn hò
Là đời quên hết sầu lo...
(Lam Phương, Em là tất cả)*

Tình yêu luôn được nhắc nhớ trong hồn, kể cả khi thức giấc nửa đêm vẫn gọi lại một bóng hình xưa cũ:

*Buồn vào hồn không tên,
Thức giấc nửa đêm nhớ chuyện xưa vào đời.
Đường phố vắng đêm nao quen một người
Mà yêu thương trót trao nhau trọn lời.
Để rồi làm sao quên?
Biết tên người quen, biết nẻo đi đường về
Và biết có đêm nao ta hẹn hò
Để tâm tư những đêm ngủ không yên...
(Trúc Phương, Nửa đêm ngoài phố)*

Tình yêu không chỉ được thể hiện trong đời thường mà đôi khi còn bày tỏ không kém phần sâu đậm trong từng giấc mơ nữa. Dù ở đâu tình yêu cũng để lại nhiều vấn vương, se thắt trong tâm hồn. Vì thế người nghệ sĩ luôn để lòng mình tìm về nơi chốn bình yên ấy:

*Tôi gặp em trong chiều nắng thu êm đềm
Sau vành nón nghiêng dịu hiền
Môi hồng tươi lòng xao xuyến.
Em gặp tôi tay cầm tay buồn không nói
Mắt huyền mơ về xa xôi
Như thắm nói tình nhịp đôi...
(Thúc Đăng, Tôi gặp em)*

*Tôi tìm yêu hòa tiếng ngân cung đàn lắng
Qua ý thơ vương tình thắm
Qua khúc tiêu sầu từng năm.
Tôi tìm yêu hòa gió mơ xuân một bóng
Hòa giấc mơ say tình nồng
Hòa sống tâm tư chờ mong...
(Hoàng Trọng, Tìm lại hương yêu)*

*Tìm đâu môi em đỏ
Tìm đâu mây trong mắt
Tìm cho ra mái tóc ngậy thơ đó
Tìm xem trong kính sử
Tìm tương lai sáng tỏ
Tìm nhau khi nhân loại được trùng tu.
(Phạm Duy, Tìm nhau)*

Đôi khi tình yêu đến nhẹ nhàng không ngờ khiến người nghệ sĩ băn khoăn tự hỏi nguồn cơn ấy xuất hiện từ đâu và lúc nào:

*Tình yêu từ đâu mà tình yêu vội vã chiếm tim ta
Chỉ một lần qua mà đêm đêm hình bóng mãi bên ta
Lời nào dịu êm người đưa ta vào những giấc mơ xa
Lòng thầm bảo nhau rằng
Duyên ta gặp gỡ trong kiếp nào...
Tình đẹp tình mơ là tình khi gặp gỡ lúc ban sơ
Tình là vần thơ mà đôi khi mình ngỡ vẫn bơ vơ
Tình còn chờ ai để con tim vàng võ suốt đêm nay
Tình đừng nhạt phai tình ơi
Xin tình chớ thêm u hoài.*

(Lam Phương, *Tình đẹp như mơ*)

*Đời là vạn ngày sâu biết tìm nơi chốn nào
Ta quen nhau bao lâu nhưng tình đã có gì đâu
Nhiều khi anh cũng muốn biết bao giờ sẽ có tình yêu
Cho lòng không thấy quạnh hiu
Khi đêm rừng buông xuống tịch liêu...*
(Lam Phương, *Biết đến bao giờ*)

Tình yêu cũng đến nhẹ nhàng chỉ qua dáng xuân yêu kiều, qua nét môi em kiều sa:

*Một mùa xuân đàn chim ngất ngây
Yêu dáng xuân đẹp mặn mà
Nụ cười hồng làm say lòng khách phương xa
Hương tình đậm đà
Và từ hôm đó nằm chọt nghe xao xuyến
Nhìn mây êm qua
Yêu trăng sáng trên dòng nước ngà
Yêu dịu dàng môi em thơ ngây...*
(Lam Phương, *Yêu thầm*)

Đôi khi tình yêu mơ hồ như thế nhưng cũng dễ dàng đến và thật rõ ràng trong tâm hồn mỗi khi thoáng gặp hình bóng mình từng ôm ấp:

*Hôm qua đến tìm em
Anh thấy hoa xuân rơi đầy trước thềm
Bâng khuâng bước nhẹ êm
Sợ làm tan bao giấc mơ hoa triền miên.
Anh yêu nét hồn nhiên*

*Yêu biết bao khi em ngồi khuất rèm
Đôi tay nhấp đường kim
Làn môi hé cười thần tiên.
Lòng bồi hồi mơ ước
Đường hoa thắm đôi ta cùng chung bước
Đời chẳng còn thương nhớ
Vì duyên ta đẹp tình thơ...
(Hoàng Trọng, lời Thanh Nam, *Đẹp giấc mơ hoa*)*

*Chiều nay dưới giàn hoa thơm ngát êm đêm
Vàng trăng thu soi mắt em long lanh
Hỏi tôi những chiều buồn mây tím xây thành
Có thương hoa thắm mong chờ không anh.
(Tuấn Khanh, *Dưới giàn hoa cũ*)*

*Anh hát cho em bài tình ca thiết tha
Anh hát cho em dù lòng nghe xót xa
Một lần gặp gỡ đã là bao thương nhớ
Thương đáng em cười nhớ nụ mắt bờ môi...
(Ngô Thụy Miên, *Bài tình ca cho em*)*

*Biển rộng đất trời chỉ có ta
Thì dòng Ngân hà mình cũng qua
Biển không biên giới, như tình anh với em
Hơn cả những vì sao đêm...
Đời anh sẽ đẹp vì có em
Ngày dài sẽ làm mình nhớ thêm
Biển xanh cát trắng, sóng hòa nhịp ái ân
Không còn những chiều băng khuâng...
(Lam Phương, *Biển tình*)*

Khi yêu, người nghệ sĩ đắm say và mơ ước một đời ở bên nhau và mãi trung trinh cùng người mình yêu:

*Hôm nào chúng mình ngồi với nhau
Vàng trắng lặng lẽ soi hai mái đầu
Có vì sao lạc vào mắt biếc
Ngước lên nhìn nhau anh thì thăm
Ngàn năm sau mắt em còn sâu?
(Hoàng Nguyên, Em chờ anh trở lại)*

*Khi đã yêu thì mơ mộng nhiều
Mơ ngày mai pháo nhuộm đường vui
Mơ vành môi thom ngát hương đời
Tình kia phong kín mây trời
Khi yêu riêng một người thôi...
(Phượng Linh, Khi đã yêu)*

*Gọi tên em ngàn lần, người yêu ơi đừng giận
Đừng buồn tôi em nhé. Chỉ xin em một lần
Người yêu xinh tuyệt trần, sười tình qua hơi ấm
Bắt nguồn yêu bấy lâu bỏ ngày ta nhớ nhau...
(Hồng Vân, Yêu thầm)*

*Đưa nhau vào cõi vô biên
Có chim uyên tình thiêng
Hát ru êm triền miên
Đưa nhau vào chốn không tên, mặc đời quên
Không bến, không thuyền, hết câu nguyện...
(Phạm Duy, Thương tình ca)*

*Đôi tay này vẫn chờ mong
Con tim này dù lắm long đong
Tôi yêu người bằng nỗi nghệt oan
Không than van và không trách oán
Cho tôi trọn một kiếp đam mê...
(Duy Quang, *Kiếp đam mê*)*

Tình yêu với người này là sự trắc trở của số phận nhưng với người kia là tình cảm tuyệt vời vì họ tìm ra ở đó sự chung thủy của người tình:

*Thương hoài ôi ngàn năm còn đó
Đá mòn mà tình có mòn đâu
Tình đầu là tình cuối người ơi
Suốt đời mình nguyện câu lừa dối.
Thời gian âm thầm như nước về khơi
Lòng trót yêu người tình khó đổi thay
Hoa thắm rồi có khi tàn
Tình ấy chỉ đến một lần
Tâm tư thương hoài ngàn năm.
(Phạm Mạnh Cương, *Thương hoài ngàn năm*)*

*Tình yêu còn đó em lo sợ gì
Vì anh còn nhớ trăng thanh ngày xưa
Vì anh còn nhớ những chiều mờ sương
Mây giăng nẻo về chung lối
Hoa vương gót mềm chân em.
Tình yêu còn đó xin em đừng buồn
Đừng cho rằng cách xa nhau rồi quên
Dù anh giờ đã cách ngàn trùng dương
Xa em giữa mùa phượng thắm*

Tim anh vẫn một mình em...

(Phạm Mạnh Cương, *Tình yêu còn đó*)

Những giai điệu trên đã khẳng định sự hiện diện sinh động của nguồn cảm hứng dạt dào, phong phú và nhiều sắc màu thể hiện rõ nét trong sinh hoạt âm nhạc ở miền Nam sau ngày chia cắt đất nước. Đó chắc chắn là dòng nhạc viết về tình yêu đôi lứa kéo dài trong suốt hai thập niên. Khái quát về tình yêu này, đó là rung cảm trong tâm hồn của những lứa đôi nam nữ trong cuộc sống. Nhưng tình cảm đó có nhiều rung động khác nhau, nhiều sắc thái khác nhau, biểu hiện được mọi cung bậc tinh tế của mỗi một tâm hồn khác nhau. Tùy theo các tâm trạng thể hiện trong nội dung ca khúc của các nhạc sĩ, chúng ta có thể phân chia thành các chủ đề trong dòng nhạc tình ca lứa đôi. Đó là tình yêu đầu tiên từ thuở học trò, tình yêu buồn bã, tình yêu nhớ nhung, tình yêu đau xót, tình yêu lỡ làng và cả tình yêu đơn phương - những tình cảm thể hiện rõ rệt trong tâm tình của những chàng trai và những cô gái. Một bài ca có thể diễn đạt nhiều tâm trạng khác nhau. Mọi sự phân tích, lý giải tình cảm trong tâm hồn chỉ mang tích chất tương đối, không có sự phân chia rạch ròi bởi tình cảm đôi khi vẫn đan xen nhiều sắc thái, không có bến bờ biên giới trong tình cảm của người nghệ sĩ; cho nên đâu có sự phân chia chỉ là muốn làm nổi bật sắc thái sâu đậm nhất trong các giai điệu của người nhạc sĩ mà thôi. Ta thử đi sâu vào những sắc thái tình cảm trong dòng nhạc tình yêu đôi lứa sau đây:

I. TÌNH ĐẦU

Thứ tình cảm nhẹ nhàng đến với mỗi tâm hồn có thể xuất hiện từ rất sớm từ lứa tuổi hoa niên và môi trường cho tình cảm đó nảy nở là từ mái trường cho những ai bước đầu con đường

đèn sách. Không chỉ tình thân hữu giữa bạn bè chung lớp, chung trường, đôi khi những tâm hồn thanh xuân biết đầy đưa tình cảm đó lên một cung bậc mới để mở ra một chân trời thương nhớ đậm đà và sâu sắc hơn. Từ tình bạn thân thiết của tuổi học trò có thể dẫn đến tình yêu đầu đời:

*Lòng xao xuyến mỗi khi hoa phượng rơi
Nhắc lại câu chuyện buồn
Trường còn kia ôi mái đỏ tường rêu
Nơi kỷ niệm êm ái.
Đâu dư âm của tiếng nói ngây thơ
Ngày hai đứa đi nhau đến sân trường
Cùng đuổi bướm hái hoa trên cuối đường
Tiếng cười vạn tình thương.
Và thuở ấy biết bao nhiêu buồn vui
Gói trọn theo tuổi đời
Tình đẹp như trang giấy kết vần thơ
Như một nụ hoa trắng.
Nhưng bao nhiêu yêu dấu đã phai mờ
Thời gian nở vùi chôn tuổi học trò
Người em gái mến thương nơi chốn nào
Bao giờ mình gặp nhau...
(Thanh Sơn, Lưu bút ngày xanh)*

*Phượng ơi xa vắng em nhiều năm
Nghe lòng thương nhớ lắm, trót mang nỗi lòng.
Phượng ơi ve sầu gọi em tới
Câu hát anh ghen lời, giọt buồn tả tôi.
Phượng ơi sao lại đến rồi đi
Mỗi năm đem biệt ly, dâng sầu lên mi
Nhớ mong chờ đợi nhau tím lòng.*

*Ngoài trời phượng đã nở
Em có thương có buồn không...
(Thanh Sơn, Phượng ơi)*

Điều đó có nghĩa rằng mỗi tình thơ ngây bắt đầu chớm nở trong lòng những người trẻ tuổi; tình cảm thương nhớ, quyến luyến buổi ban đầu đẹp biết dường nào:

*Hè về rồi đây tâm hồn xuyên xao
Nhắc đến biệt ly thương cảm nỗi sâu
Tiếng ve nức nở chan chứa
Sân trường còn lại hai đũa
Cầm tay nhau nói nhiều cũng buồn.
Ngoài trời phượng rơi trong lòng vãn vương
Nhớ những bạn thân chung một mái trường
Biết bao kỷ niệm mang đến
Thương rồi một tà áo tím
Dù xa nhau nhớ đừng lãng quên.*

Từ tình cảm nhẹ nhàng những ngày bên nhau biến thành tình cảm sâu đậm khi đến ngày xa nhau, bạn trẻ đã nhận ra đó là tình yêu đã đến và nỗi buồn cũng đậm sâu:

*Năm năm mỗi lần nghe hè đến
Lòng đắm đuối những giờ phút hè xưa
Hồn lâng lâng như buồn nhớ băng khuâng
Và thương tiếc vô cùng...
Tôi đâu quên người em hè ấy
Tà áo trắng trong màu nắng mộng mơ
Chiều chia ly nên lòng thấy bơ vơ
Tìm tôi giữa sân trường...*

Năm năm mỗi lần nghe hè đến
Thường tới chốn ấy tìm bóng người em
Thường tới chốn ấy tìm cánh hoa tim
Mà chẳng biết đâu tìm...
Nên năm năm nhìn hoa phượng thắm
Nhìn mái ngói nét trường cũ dịu hiu
Nhìn ánh nắng trên dòng nước cô liêu
Lòng chợt thấy tiêu điều...
(Hoàng Thi Thơ, *Biết đâu tìm*)

Mai đây cách biệt nỗi buồn này ai biết
Thấy phượng rơi khóc thắm
Rung rung tiếng lòng như ve ru não nùng
Tình này riêng lạnh lùng.
Một ngày biệt ly trăm ngày nhớ nhau
Nuối tiếc cuộc vui ân tình lúc đầu
Nếu ai đã từng rung cảm
Đôi lần nhạt màu hoa thắm
Lòng băng khuâng biết mình đã yêu...
(Thanh Sơn, *Thương ca mùa hạ*)

Những buồn vui của thời tuổi nhỏ thường được ghi lại bằng những nét chữ hồn nhiên trong từng trang nhật ký:

Nhiều khi tôi ngồi bên trang nhật ký
Lắng tâm tư xuôi về bao tháng năm xa mờ
Lòng dâng lên niềm thương không bến bờ
Còn kiếm đâu được thời học sinh sống nên thơ.
Nào khi lên trường trong bao chiều nắng
Bước đi bên nhau cầm chung nón che đôi đầu

Nào khi mưa cùng chung manh áo màu
Mặc gió mưa lạnh lòng mình vẫn vui gần nhau...
(Hoàng Trọng, lời Vĩnh Phúc, Trang nhật ký)

Ngày biệt ly chúng mình chưa nói hết câu tạ từ
Năm năm cách biệt
Năm năm mong chờ héo mòn tình nghĩa xưa
Nhắc đến thấy buồn, tình kia ngăn đôi đường
Nhật ký đời tôi ghi thêm một lần thôi.
(Thanh Sơn, Nhật ký đời tôi)

Ngày đôi ta quen nhau tuổi còn thơ
Đi học chung cùng giờ
Nhặt hoa đem cho nhau ghim vào thơ
Đếm đầu tay mà chờ.
Thời gian qua trôi mau không ngừng đầu
Mỗi mùa hoa phượng đầu, tiếng ve kêu gọi sầu
Phút chia tay rầu rầu
Tiếc thương riêng mình biết
Hoặc tìm trong mắt nhau.
Rồi khi yêu thương đi vào tuổi xanh
Đất trời vui chuyện mình
Tình tôi mang tâm tư như tình anh
Ước vọng sao mộng thành
Đừng cho nhau tương lai mau nhạt phai
Lữ hành trên đường dài
Cánh chim bay miệt mài, mắt mi vương u hoài
Biết khi cho là mắt đường đời ai giống ai...
(Phạm Mạnh Cương, Kỷ niệm nào buồn)

Tình yêu đầu tiên có thể theo thời gian rồi mất đi nhưng cũng có thể kéo dài theo năm tháng của đôi tình nhân:

*Sao không thấy em lại để cùng anh thân thơ
Trước sân trăng vơi vợi để rồi cùng ước mơ
Sao không thấy em lại hàng dừa nghiêng thương nhớ
Này khúc ân tình biết đưa về đâu.
Ôi đẹp thay là thuở ban đầu
Chìm sâu đáy mắt một màu xanh khơi
Niềm thương không nói nên lời
Chỉ nghe xao xác một trời băng khuâng...
(Phạm Đình Chương, *Thuở ban đầu*)*

*Mây có bay và em có hay
Ta ngại ngừng yêu em lần đầu
Ta đã say hồn ta ngất ngây
Men yêu thương đã thấm cuộc đời
Một lần nào đó bước bên em âm thầm
Một lần nào đó ta vẫn không nói yêu người...
(Ngô Thụy Miên, *Bản tình cuối*)*

Tình yêu có thể trở về chỉ từ một hoài niệm xa xưa ghi dấu sâu đậm trong tim. Nhưng mỗi tình đầu khi thì nồng say nhưng đôi khi cũng đầy cay đắng:

*Vườn lòng vừa hé hoa yêu đời
Tình đầu đã chớm lên môi cười
Hôm nao gió ngân lời
Dù rằng thời gian trôi
Nhưng không xóa phai nhòa tình người...
(Hoàng Trọng, *Tình đầu*)*

*Hôn tìm ngược về bến dĩ vãng
Nhớ mối tình đầu dệt dưới ánh nắng
Trong bóng chiều tà dịu êm
Say sưa bên em tôi trao câu trầu mến.
Và lòng rộn ràng nhớ chốn cũ
Dưới mái nhà ngày nào sống ấm cúng
Chung khúc nhạc lòng nồng say
Bên em thơ ngây còn vấn vương trời mây...
(Hoàng Trọng, Đường về dĩ vãng)*

*Biết rằng cuộc tình đầu
Thường gây bao thương đau
Càng yêu nhau càng xa nhau mãi mãi.
Thà rằng người đừng về
Cho nuối tiếc thêm dâng cao
Để cho tình chết theo mùa đông năm nao.
(Lam Phương, Tình chết theo mùa đông)*

*Mối tình đầu trót bọt bèo
Vì người ta đã chạy theo bạc tiền
Âm thầm ôm mối tình điên
Cầm bằng Chúa định nhân duyên bẽ bàng.
Chúa ơi! Chúa ơi! Con quỳ lạy Chúa trên trời
Sao cho con lấy được người con thương...
(Phạm Duy, Con quỳ lạy Chúa trên trời)*

*Thôi chia tay nhau từ đây, nghe nước mắt vây quanh
Biết lỡ yêu đương, sẽ đau thương suốt cả một đời
Nhưng mấy khi tình đầu, kết thành duyên mong ước
Mấy khi tình đầu, kết trọn mộng đầu em.*

*Xin từ giã đường phố trắng mưa ngâu
Làm chim bay mỗi cánh, nước mắt đêm tạ từ
Thành phố cũ người yêu xưa
Còn đâu, còn đâu? Giờ đây xin giã từ.
(Anh Việt Thu, Người đi ngoài phố)*

*Tình đầu thường lên men đau
Nên đôi khi trái tim yêu nhỏ máu
Đầu tình nào biết đến phút cuối
Bẽ bàng rồi lòng chát ngát tiếc nuối
Thì tình đầu chỉ còn là trong kỷ niệm mà thôi...
(Trần Thiện Thanh, Tình đầu tình cuối)*

*Chuyện tình mình là thoáng mây trôi
Lúc gần nhau đã mất đi rồi
Kỷ niệm đầu còn giữ trên môi
Nhưng cuộc tình là giây phút thôi!
Một lần đi khiến lòng ghen ngào
Lần từ ly đã đau lời nói
Giọt lệ sầu em khóc đêm nay
Đắng cay làm anh khóc đêm mai...
(Y Vũ, Chuyện tình đầu)*

Đôi khi chỉ là một hình ảnh, kỷ niệm xa xưa cũng có thể làm sâu đậm thêm tình cảm thuở ban đầu:

*Ngày nao em đến chơi tặng tôi một chiếc hình
Ghi nhớ ngày chúng mình vừa quen nhau
Năm tháng dài ngày sau ghi nhớ mãi.
Hình em tóc ngang vai lướt giắt với hoa cài
Nét mi cong viền khóe mắt u hoài*

*Khóe mắt u hoài làm xao xuyến lòng anh.
Chiều nay sao nhớ thương người em qua chiếc hình
Qua nét mực yêu kiều và xinh xinh
Ghi mấy hàng gởi anh câu luyến mến.
Tặng anh để mai sau mình vẫn nhớ nhau hoài
Dẫu xa xôi lòng vẫn nhớ thương hoài
Thương nhớ lâu dài này anh nhé đừng quên...
(Lê Đình, Tấm ảnh ngày xưa)*

*Có nhớ đêm nào
Về chung với nhau nơi này
Tìm đến hòa khúc sum vầy
Tình xuân ngát ngây ta cùng say.
Có nhớ đêm nào? Nhớ phút ban đầu
Đã trót yêu nhau xin nhớ tìm nhau.
Nhạc hòa thấm niền say chìm đắm trời mây
Lòng ngát niền hương ấy
Tình đã trót đổi trao
Ngàn kiếp về sau nào có phai màu...
(Khánh Băng, Có nhớ đêm nào)*

Cũng có thể một làn hương nhẹ thoảng cũng đủ làm sống dậy những ngày đẹp của mối tình đầu đã qua:

*Đêm đêm tôi vẫn về bên mùi hương hoa sứ
Nâng niu cây đàn điệu hiu thương mối tình đầu
Bơ vơ tiếng đàn lời ca em về đâu
Đàn dâng lên buồn tênh rớt rơi cung sầu.
Hương lang lang tách trà thơm mùi hương hoa sứ
Tâm tư đi tìm mùi hương hoa sứ nhà nàng
Cô đơn ngỡ về bạn thân quen gọi tôi*

*Tình yêu sao dở dang nhắc chi bề bàng...
(Hoàng Phương, Hoa sứ nhà nàng 2)*

*Thà rằng người chết đi cho ta thiên thu sầu
Để cho ta còn đón đau mãi về sau
Thà rằng người chết đi chôn kín trong huyết sâu
Mộ bia xanh khắc ghi mối tình đầu.
Thà rằng người chết đi chít khăn tang để cho người
Xếp xiêm y dành lấy hơi thở người ơi
Thà rằng người chết đi như nắm hương tình đời
Để cơn mê có ta tìm đến người...
(Diên An, Người còn đó ta còn đây)*

*Chỉ có đôi ta không bao giờ ly biệt
Chỉ có đôi ta tha thiết mộng ban đầu
Đừng khóc cho tương lai mai thuyền ngược về đầu
Với một tiếng tin yêu nhau... mối tình đẹp ngàn sau...
(Châu Kỳ, Đừng nói xa nhau)*

II. TÌNH QUA BỐN MÙA

Người nghệ sĩ đôi khi còn tìm thấy tình yêu đôi lứa trong văn chương bình dân. Đó là những vần ca dao rất nồng nàn, tha thiết đã gọi lên cho người nghệ sĩ mỗi cảm xúc đồng điệu để khắc họa nét đẹp đó qua những giai điệu trữ tình:

*Đêm qua tát nước (í a chứ) đầu đình
Trời đêm sáng tỏ (áy) cái đêm trăng rằm
Bỏ quên chiếc áo (chứ) trên cành (là) hoa sen,
Là cành hoa sen (ớ ơ)
Em được thì cho anh xin*

*Hay là em để (chứ) làm tin làm tin trong nhà
Ơi hỡi chàng ơi (chứ tình rằng) ơi hỡi chàng ơi
Áo anh sứt chỉ (chứ) đường tà (chứ biết rằng)
Vợ anh chưa có (chứ) mẹ già, mẹ già chưa khâu
Mẹ già chưa khâu (chứ tình rằng) tình vẫn chưa khâu...
(Y Vân, Tát nước đầu đình)*

Cũng với bài ca dao này, nhạc sĩ Phạm Đình Chương cũng viết nên một ca khúc với lời 1 là biến thể thơ lục bát như trên nhưng có thêm lời 2 do nhạc sĩ viết mới:

*Tình bằng là tình bằng, khen ai khéo nói nên tình
Mượn câu quên áo, mượn câu quên áo
Cho mình (mà) quen nhau
Hỡi chàng nắng nhuộm da nâu
Ơn trời mà duyên trước quen sau
Thân hèn run rủi được trao cho chàng.
Thiếu chi dưới tổng trên làng
Tìm đâu chẳng thấy được nàng (nàng) thanh xuân.
Nếu anh đã thật hết tâm
Đánh bạo em cũng tỏ phân đôi lời.
Thưa rằng chẵn chiếu lợn xôi
Lẽ sêu bạc vàng
Lẽ sêu bạc vàng này em mới chẳng tham.
Nhưng chỉ tham (nhưng tham) một đấng trai hùng
Nặng yêu nòi giống (ơ ơ) yêu đồng ruộng xanh
Người ơi . . .
(Phạm Đình Chương, Khúc giao duyên)*

*Nụ tầm xuân, ơi nụ tầm xuân nở ra xanh biếc
Em lấy chồng, em đi lấy chồng, anh tiếc tiếc lắm thay...*

*Giờ đây đây giờ đây, giờ đây đây giờ đây
Đây em đã có chồng. Em đã đã có chồng
Như chim chim vào lồng, như cá ngậm mỗi câu...*
(Phạm Duy, *Nụ tâm xuân*)

Ta tìm thấy trong ca dao những hình ảnh thân quen mà người bình dân đã vẽ nên đầy thơ mộng. Cũng từ mạch cảm hứng đó, Phạm Duy phát triển thêm tình ý riêng của mình. Cái khăn thường là vật trao duyên, vật kỷ niệm gợi nhớ tới người yêu. Sáu câu thơ như một điệp khúc bất tận, thể hiện nỗi nhớ triền miên, da diết. Mỗi câu hỏi dường như gọi lên một nỗi nhớ dâng trào. Người bình dân đã nhân cách hóa một sự vật gần gũi nhưng mang đầy cảm xúc, đó là tâm trạng ngổn ngang niềm thương nhớ cùng nỗi lo âu:

*Khăn thương nhớ ai, khăn rơi xuống đất
Khăn thương nhớ ai, khăn nhật để vai
Khăn thương nhớ ai, khăn chùi nước mắt
Khăn thương nhớ ai, khăn giặt chẳng phai
Đèn thương nhớ ai, mà đèn không tắt
Mắt thương nhớ ai, mắt ngủ chẳng sâu...*
(Phạm Duy, *Thương ai nhớ ai*)

Từ bài ca dao *Mười thương*, nhạc sĩ Phạm Đình Chương mô phỏng và phát triển thành bài hát cùng tên với lời ngợi ca tình yêu trong hoàn cảnh đời sống mới:

*Một thương tóc xõa mơ màng
Hai thương em ăn nói mặn mà (lại) có duyên
Ba thương má lúm đồng tiền
Bốn thương (thương) đôi mắt như sao huyền mùa thu.*

Năm thương (năm thương) em biết trông chờ
Chờ anh đi chinh chiến bao năm tháng xa mờ quê hương.
Sáu thương là thương em cũng cương thường
Bảy thương (thương) nét ở trăm đường em khéo khôn.
Tám thương trong trắng tâm hồn
Đẹp tươi là tươi như ánh trăng tròn đầu thôn.
Chín thương là thương tiếng cười giòn
Ngàn năm gỗ đá cũng còn (còn) ngát ngây
Mười thương là em xinh quá đôi bàn tay
Bàn tay mặng dệt mộng cho đời nên thơ
Để cùng anh xây đắp cho ngày mai
Tình yêu thương chan chứa giữa trời tự do.
(Phạm Đình Chương, Mười thương)

Có thể tình yêu được gọi lên từ một tích xưa cũng gây cho người nghệ sĩ mỗi xúc cảm sâu đậm:

Một đàn chim tóc trắng bay về qua trần gian
Báo tin rằng có nàng Giáng Hương
Nàng ngồi trên cung vắng
Trong một đêm đầu trăng
Phá then vàng bước vào vườn hoang.
Không gian tràn dâng niềm thương
Rồi tiếng hát xui cuộc tình duyên...
Trời đầy cô tiên nữ xuống đầu thai thành hoa
Giữa đêm mờ, hoa nở chóng phai
Người về trong đêm tối ôm cành hoa tả tơi
Bóng in dài gác đời lẻ loi.
(Phạm Duy, Cảnh hoa trắng)

Đó là những nét đẹp cổ điển, trong đó nhiều thi nhân đã dàn trải tình cảm theo mùa xuân của đất trời. Cái tình xuân bao giờ cũng lai láng. Đôi khi người nghệ sĩ đắm mình trong mùa xuân tươi thắm để rồi từ đó hát về mối tình riêng một cách kín đáo:

*Ánh xuân về tràn dâng nắng mới
To trời mừng say gió tới
Ngàn đóa hoa bừng chào đời.
Tùng bầy én trông đẹp mùa màng
Vờn cánh vui đùa nhịp nhàng
Hòa tiếng chung tình nồng nàn.
Có riêng một mình ta với bóng
Không hẹn gần ai ám cúng
Mà chẳng nghe lòng lạnh lùng
Vì người ấy luôn chờ một lời
Là hiến ta trọn cuộc đời
Thề ước đem tình sánh vai.*

(Hoàng Trọng, lời Hồ Đình Phương, *Mộng lành*)

*Đêm qua say tiếng đàn đôi chim uyên đến giường
Chim báo tin xuân đã về trong giấc mộng.
Em yêu câu hát buồn lả lướt trong màn trắng
Yêu trời thanh vắng đón đưa em tới chàng.
Hồn em chùng đêm tối tình em còn chơi vơi
Lòng em chưa tàn xin đừng nhạt phai...
(Phạm Duy, *Đêm xuân*)*

*Anh cho em mùa xuân nụ hoa vàng mới nở
Chiều đông nào nhưng nhớ. Đường lao xao lá đầy
Chân bước mòn vĩa phố mắt buồn vin ngọn cây.
Anh cho em mùa xuân mùa xuân này tất cả*

*Lộc non vừa trảy lá. Lời thơ thương cõi đời
Bầy chim lùa vạt nắng trong khói chiều chơi vơi...
(Nguyễn Hiền, thơ Kim Tuấn, Anh cho em mùa xuân)*

Mùa xuân đôi khi cũng là mùa chia cách khiến người nghệ sĩ không khỏi buồn đau:

*Nếu chiều nay lỡ hẹn không về
Thì xuân năm nay anh sẽ buồn
Sẽ buồn hơn mấy cội mai già
Và mùa xuân quên mặc áo mới.
Hẹn hò xa xưa còn nguyên tất cả
Dành cho em tình yêu rất lạ
Dù sao anh cũng về, mộng xuân đã chín đỏ
Bàn tay nâng niu hoa cúc
Bàn tay hùi hắt giọt lệ đầy...
(Anh Việt Thu, Mùa xuân đó có em)*

Nhưng nguồn cảm hứng không chỉ có từ mùa xuân. Mùa hè đôi khi cũng là cái cớ để người nghệ sĩ biểu lộ tình cảm yêu thương của mình. Có thể đó là thời gian có nhiều kỷ niệm êm đềm của đôi lứa đã để lại những dấu ấn khó phai trong tâm hồn:

*Bên nhau nắng hạ rộn ràng
Bên nhau thoáng rượu nồng nàn
Đừng ngủ mơ, đừng sầu thơ
Đừng ngăn ngại, cuộc tình tan trong phút giây.
Cho nhau mắt lệ ghen ngào
Cho nhau ước hẹn ngày nào
Đời hợp tan, tình dở dang
Nặng sầu mang*

Bàng hoàng nghe nắng trôi sang...
Hôm nao nắng đẹp dịu dàng
Cho nhau thoáng lệ ngỡ ngàng
Người ngẩn ngơ, đời là mơ
Tình là thơ, ghen lời mừng vui biết bao.
Bên nhau nắng hạ rộn ràng
Cho nhau thoáng rượu nồng nàn
Đừng ngủ mơ, đừng sầu thơ
Đừng ngẩn ngơ, trọn đời không sống bên nhau.
(Nguyễn Trung Cang, Nắng hạ)

Mùa hè đi qua như làn gió
Mùa hè trong ta đã đổ hoe
Mùa hè đôi ta bốc lửa cháy
Lửa thiêu trái đất này.
Mùa hè con tim đã tỏa nắng
Mặt trời trong ta đã ngời cao
Mùa hè mưa rơi cũng đổ máu
Và nhuộm hồng trắng sao.
Đôi ta chỉ có một mùa hè thôi
Đôi ta chỉ có một cuộc tình thôi...
(Phạm Duy, Hạ hồng)

Nhưng kỷ niệm sâu đậm hơn lại từ những cuộc chia tay của những người biết yêu lần đầu:

Thế rồi mùa hè qua từ đây
Tạm biệt nhau ngày ấy
Thương nhớ trong tim đây.
Nhớ hoài miền thùy dương mướt xanh
Chiều chiều hai đứa mình

*Ngồi nhìn đợt sóng nhỏ.
Biết đâu ngày vui sao chóng tàn
Giã từ nhau muôn màng
Phượng tàn trên hè phố.
Nhìn trăng khuya trách bên mái lâu
Cánh phượng đã nhạt màu
Ép trong lòng tay sầu...
(Hoài An, *Thế rồi một mùa hè*)*

Và rồi mùa thu. Mùa thu là mùa của bạc lòng thương nhớ và của những chuyện tình buồn muôn thuở vui đầy dòng lệ mỗi chiều thu quạnh quẽ. Buồn nhưng không hề thấm thiết. Sầu nhưng không hề bi lụy. Thương yêu mà chẳng hề xót xa. Yêu đương mà chẳng hề đọa đày. Nó bàng bạc trong hồn, khẽ khàng như gió thoảng, vẫy mà cũng đậm sâu, bền chặt. Mùa thu dễ đưa ta về với bao kỷ niệm của hình bóng cũ, tình yêu xưa, của sự nuối tiếc và của nỗi sầu, đôi khi mang lại niềm say đắm ngất ngây:

*Nhìn những mùa thu đi em nghe sầu lên trong nắng
Và lá rụng ngoài song nghe tên mình vào quên lãng
Nghe tháng ngày chết trong thu vàng.
Nhìn những lần thu đi tay trơn buồn ôm nuối tiếc
Nghe gió lạnh về đêm hai mươi sầu dâng mắt biếc
Thương cho người rồi lạnh lòng riêng...
(Trịnh Công Sơn, *Nhìn những mùa thu đi*)*

*Lá rơi bên thềm gợi nhớ thương
Tìm trong lá thu vàng trên lối đi về dĩ vãng
Ngày thơ đã qua rồi sao vẫn vương
Mỗi khi sương chiều xuống*

*Tim bâng khuâng hình bóng năm nào.
Nhớ những đêm về nhật ánh sao
Thăm mơ ước cho tình thương
Chớ bao giờ phôi pha
Dù xa cách phương trời không lãng quên
Bao kỷ niệm trù mển
Trong những phút êm đềm bên nhau...
(Nguyễn Hiền & Lê Trọng Nguyễn, Lá rơi bên thềm)*

*Em có nghe mùa thu mưa giăng lá đổ
Em có nghe nai vàng hát khúc yêu đương.
Và em có nghe khi mùa thu tới
Mang ái ân mang tình yêu tới
Em có nghe nghe hồn thu nói mình yêu nhau nhé.
Em có hay mùa thu mưa bay gió nhẹ
Em có hay thu về hết dấu cô liêu
Và em có hay khi mùa thu tới
Bao trái tim vương màu xanh mới
Em có hay hay mùa thu tới hồn anh ngắt ngáy...
(Ngô Thụy Miên, Mùa thu cho em)*

*Trong mắt em mùa thu về đây
Nghe nhớ thương nặng trĩu vai gầy
Làn mây tím đậm buồn đôi mi
Heo maygợi sầu chia ly
Nhắc ai xuôi ngoài vạn lý...
Theo bóng mây thời gian chậm trôi
Em nhớ ai giờ cách xa rồi
Chiều thu đến gợi sầu tiếc nhớ
Biết bao kỷ niệm xa xưa
Mắt em tan vào mùa thu.*

(Phạm Mạnh Cương, *Thu về trong mắt em*)

*Mùa thu thừa nắng gió mang niềm nhớ
Trời chiều man mác buồn nát con tim
Lệ tình dẫm ướt tà áo trinh nguyên
Kỷ niệm êm đềm còn in trên giấy.
Người ôm thương nhớ ra đi từ đây
Trời đầy hai đũa vì thiếu tơ duyên
Rừng còn thay lá tình vẫn chưa yên
Thương chi cho lắm giờ cũng xa nhau...
(Lam Phương, *Thu sầu*)*

Không chỉ là nơi chất chứa nhiều kỷ niệm, mùa thu còn là mùa của sự xa cách, của nước mắt khóc than. Sự chia lìa, cách ngăn đã đẩy tình cảm tới chỗ bi thiết, đau đớn:

*Em ra đi mùa thu mùa thu không trở lại
Em ra đi mùa thu sương mờ giăng âm u
Em ra đi mùa thu mùa thu không còn nữa
Đếm lá úa mùa thu đo sâu ngập tim tôi...
Hôm em ra đi mùa thu mùa thu không trở lại
Lá úa khóc người đi sương mờ dâng lên mi
Em ra đi mùa thu mùa lá rơi ngập ngừng
Đếm lá úa sầu lên bao giờ cho tôi quên.
(Phạm Trọng Cầu, *Mùa thu không trở lại*)*

*Dòng sông nào đưa người tình đi biệt
Mùa thu nào đưa người về thăm bến xưa.
Hoàng hạc bay, bay mãi bỏ trời mơ
Về đôi sim, ta nhớ người vô bờ.
Ta vẫn chờ em dưới gốc sim già đó*

Đẻ hái dâng người một đóa dằm tương tư.
Đêm nguyệt cầm ta gọi em trong gió.
Sáng linh lan hồn ta khóc bao giờ...
(Vũ Đức Sao Biển, Thu hát cho người)

Mắt đã một chiều thu hoen lệ sâu
Tiếng đã lạc loài trong tim nghẹn ngào
Đưa anh về chiều thu reo dưới gót
Âm thầm từng hồi giá buốt nghe tin đông sang.
Nhớ những đường về sương rơi mịt mù
Mắt biếc là màu riêng tôi lạnh lùng
Thương cho người về cô đơn với bóng
Mây chiều lạc loài đã xuống
Vời thu mênh mông...
Nhớ mãi từng chiều thu rơi nghìn trùng
Tóc đã lạc cùng mây trôi ngại ngừng
Đêm mong người về cho vui giá buốt
Nghe hồn từng mùa đã khuất
Tiếc thu mênh mông.
(Thanh Trang, Tiếc thu)

Nước mắt mùa thu khóc ai trong chiều
Hàng cây trút lá nghĩa trang đìu hiu
Từng chiếc từng chiếc lệ khô vàng héo
Buồn thương từng kiếp
Nằm trong mộ réo tên người đời quên
Nước mắt mùa thu khóc than triền miên.
Nước mắt mùa thu khóc trong đêm dài
Mùa mưa chơi với tiếng mưa buồn rơi
Người xây ngục tối tình yêu lừa dối
Giọt mưa tìm tới để chia làm lối

*Với người hoài trinh
Nước mắt mùa thu khóc cho cuộc tình...
(Phạm Duy, Nước mắt mùa thu)*

*Thu đến thu đi cho lá vàng lại bay
Em theo bước về nhà ai
Án tình xưa đã lỡ thời gian nào bôi xóa
Kỷ niệm đâu ai đành lòng quên?
(Song Ngọc, Xin gọi nhau là cố nhân)*

Trong chia ly, mắt mát, Phạm Duy viết theo tâm tình của nhà thơ Apollinaire, cũng xem như tình đã chết và mùa cũng chết theo:

*Ta ngắt đi một cụm hoa thạch thảo
Em nhớ cho mùa thu đã chết rồi
Mùa thu đã chết, em nhớ cho
Mùa thu đã chết, em nhớ cho.
Mùa thu đã chết, đã chết rồi
Em nhớ cho em nhớ cho
Đôi chúng ta sẽ chẳng còn nhìn nhau nữa.
Trên cõi đời này, trên cõi đời này
Từ nay mãi mãi không thấy nhau
Từ nay mãi mãi không thấy nhau.
(Phạm Duy, Mùa thu chết)*

Trong khi đó, Châu Kỳ thì ngược lại, vẫn tin rằng người yêu còn đó, nghĩa là tình vẫn còn và mùa vẫn còn mãi, còn mãi trong tim và còn trên khắp quê hương:

Mùa thu ơi, nghe nói rằng em đã chết
Mùa thu ơi, em còn đó hay chết rồi?
Em còn đó, em còn đó hay chết rồi
Thu, em hãy nói, em hãy nói, nói đôi lời
Rằng mùa thu vẫn sống dài trên sông núi
Hồ thu xưa, trăng nhìn nước vẫn sáng ngời.
Xin đừng nói, xin đừng nói thu chết rồi
Không, thu vẫn sống, em vẫn sống, sống đời đời...
(Châu Kỳ, Mùa thu còn đó)

Mùa đông thường là mùa của mưa rơi, với người này là mùa ghi dấu kỷ niệm nhưng với người khác đôi khi chỉ đem lại cảm giác buồn thương:

Chiều buồn ngồi một mình nhìn mây trôi mênh mang
Nhìn đôi chim lang thang, lang thang
Trời buồn người càng buồn
Trông mây nước thêm băng khuâng
Nhớ em từng phút mong từng giây em ơi.
Biết rằng cuộc tình đầu
Thường gây bao thương đau
Càng yêu nhau càng xa nhau mãi mãi.
Thà rằng người đừng về
Cho nỗi tiếc thêm dâng cao
Để cho tình chết theo mùa đông năm nao...
(Lam Phương, Tình chết theo mùa đông)

Đôi mắt em lặng buồn nhìn thôi mà chẳng nói
Tình đôi ta vời vợi có nói cũng không cùng
Có nói cũng không cùng.
Yêu hết một mùa đông không một lần đã nói

*Nhìn nhau buồn vời vợi có nói cũng khôn cùng
Có nói cũng khôn cùng.
Trời hết một mùa đông gió bên thềm thổi mãi
Qua rồi mùa ân ái qua rồi mùa ân ái.
Em ngồi bên song cửa anh đứng tựa tường hoa
Nhìn nhau mà lệ ứa một ngày một cách xa
Một ngày một cách xa.
(Phạm Đình Chương, thơ Lưu Trọng Lư, *Mắt buồn*)*

*Ngày nào ta xa nhau, anh bước sâu
Trong vùng tối nhạt nhòa
Từng mùa đông theo qua
Anh đã quen với đường đời băng giá.
Xưa hôn em một lần, rồi đau thương tràn lấp
Anh yêu em một ngày và xa em trọn kiếp
Nên anh yêu mùa đông, nên anh yêu mùa đông,
Ôi mùa đông của anh.
(Trần Thiện Thanh, *Mùa đông của anh*)*

*Rồi những đêm thánh đường đón Noel
Lang thang qua miền giáo đường dấu yêu
Tiếng thánh ca ngày xưa trong đêm tối
Nhớ quá đi thôi giọng hát ai buồn
Đêm thánh vô cùng lạnh giá hồn tôi.
(Nguyễn Vũ, *Bài thánh ca buồn*)*

Nhưng trong tâm tư người nghệ sĩ, mưa luôn đem đến cảm giác cô đơn khi tình đã xa, từ đó họ dễ phô bày nỗi buồn riêng tư, có thể nhẹ nhàng hoặc da diết:

Mưa từ đâu mưa về
Làm muôn lá hoa rơi tả tơi
Tiếng mưa gió lạnh lùa ngoài màn
Lá vàng rơi liã cành gọi ta nỗi niềm riêng.
Ôi! ta mong ước xa xôi,
Nhưng đêm mãi cô đơn gửi tâm tư về đâu?
Mưa thương ai mưa nhớ ai?
Mưa rơi như nước nở, mưa rơi trong lòng tôi...
(Huỳnh Anh, Mưa rùng)

Chiều mưa không có em
Bờ đá công viên âm thầm
Chiều mưa không có em
Giăng mắc mây không buồn trôi.
Gọi mùa thu lãng quên
Vào tiếng mưa rơi êm đềm
Trời còn mưa ướt thêm
Cho dài ngày tháng không tên.
Chiều mưa không có em
Đường phố quên chưa lên đèn
Chiều mưa không có em
Biết lấy ai chia hờn tủi
Trời mùa thu lấm mây
Còn bước em đi quên về
Vòng tay ôm lẻ loi
Cho mình còn mãi thương nhau...
(Trường Sa, Mùa thu trong mưa)

Ngoài trời không sao thưa đường lầy ướt ngõ tối
Mưa khuya về hiu hắt len vào hồn.
Chuyện đời quên đi thôi dĩ vãng xa lẫm rôi

*Gọi lại để làm chi nữa người ơi.
Chiều nào nâng ly bồi tình vừa mới chấp nối
Tay không mà mơ ước đi vào đời
Để rồi bao năm trôi thênh thang đời muôn lối
Nhớ có hương muốn về rồi lại thôi...
(Nguyễn Hiền & Hoài Linh, Kể chuyện đêm mưa)*

*Mưa ơi mưa ơi, mưa gieo sâu nhân thế
Mưa nhớ ai biết người thương có còn nhớ hay quên
Riêng ta vẫn u hoài
Đêm đêm tiếp đêm nhớ mong người đã cách xa...
(Huỳnh Anh, Lạnh trợn đêm mưa)*

Mưa còn khóc thương cho người đi xa, có thể đó là người bạn hay là người yêu, nhưng cũng cho người ở lại niềm tin hội ngộ:

*Ngoài trời mưa rơi rơi, mà hồn ai chơi vơi
Sao nhớ nhung hoài, từng giọt mưa rơi rơi
Là lời ca xa xôi, thấm thiết thương ai
Lướt đi ngoài mưa.
Dù trời còn mưa rơi, đừng buồn lòng ai ơi
Ta vẫn tươi cười, rồi ngày trời thôi mưa
Đời lại đẹp như thơ, quyến luyến trong mơ
Ấm êm tâm hồn, hát câu yêu đời.
(Nguyễn Hữu Thiệt, Ai đi ngoài sương gió)*

*Đêm chưa ngủ nghe ngoài trời
Đổ mưa từng hạt rơi
Gác nhỏ đèn le lói*

Bóng dáng in trên tường loang
Anh gói tay tôi để ôn chuyện xưa cũ
Gói trọn trong tuổi nhớ...
Ngoài hiên mưa tuôn
Mưa lạnh xuyên qua áo ai
Canh dài nghe bùi ngủi
Mưa lên phố nhỏ
Có một người vừa ra đi đêm nay
Để bao nhiêu luyến thương lại lòng tôi.
Khi trót gửi những hình ảnh
Của tim vào lòng đêm
Những kỷ niệm cho nhau
Nếu mất đi xin đừng quên
Tôi thiếp đi trong niềm vui
Và đêm rớt những giọt mưa cuối cùng.
(Trúc Phương, *Mưa nửa đêm*)

Nếu chiều nay không có anh, ai sẽ đưa em về?
Trời sắp đổ cơn mưa, sao anh còn đứng mãi
Hãy nói một lời, có phải anh giận em?
Có phải anh giận em?
Nếu ngày mai xa cách nhau, em chẳng nên âu sầu
Trời có đổ mưa ngâu, đôi ta chẳng tan vỡ
Dẫu biết tình đầu rất dễ chia lìa nhau
Để chìm vào trong bể dâu...
(Ngân Giang, *Em về kéo trời mưa*)

Quán vắng mưa khuya như khúc ca ghen lời
Tí tách rơi rơi ray rứt trong lòng người
Không hẹn gặp nhau đêm nay

*Đêm dài lạnh gió rét mướt
Đếm từng bước đi sâu lên mãi mãi...
(Nguyễn Hiền & Hoài Linh, Kể chuyện đêm mưa)*

Niềm thương nỗi nhớ cũng được dần trải cùng với ngọn gió đông hay làn mưa bay:

*Rồi ngày mai sẽ ra đi phương trời
Biết đâu trên đường vạn nẻo từ ly
Biết đâu cuộc đời ngày mai đổi thay
Mà tôi vẫn còn nhớ nhớ nhớ
Phút giây ban đầu.
Ngại ngừng bước chân buồn, em đã sang ngang rồi
Đánh thoi nhớ mong, gửi theo gió đông
Tình yêu giá băng vào nơi cuối trời nhớ
Sầu đông còn đến bao giờ.
(Khánh Bằng, Sầu đông)*

*Có những chiều thành phố mưa bay
Công viên buồn tượng đá cũng buồn
Chân đi tìm tuổi hồng sa mạc nắng
Câu kinh giáo đường
Ngày tháng trút đau thương.
Có những chiều thành phố mưa bay
Thương em gây giọng hát đêm dài
Nghe hơi thở chạnh lòng khơi niềm nhớ
Môi giăng mắt đỏ mồn mõi theo đợi chờ...
(Bằng Giang, Thành phố mưa bay)*

Từ ngày xa lìa nhau

Lòng em vẫn yêu tình em vẫn sâu
Vẫn ôm theo mộng ước
Trải khắp đường đi hẹn với ngày về
Từ mùa đông gần đây
Lòng anh đã thay tình anh đã phai
Tiếng chuông ngày nào
Giờ đã qua nghẹn ngào hồn em xót đau.
(Anh Bằng, *Cho kỷ niệm mùa đông*)
Em lên ngày mai đường gió trắng cài
Mong em từng giây rộn ràng như ngày
Ô hay mùa đông mà xuân đã lằng lằng
Ô hay mùa đông mà mai đã lên bông
Vì gót chân in dấu ân tình
Hoa lá ngỡ như mùa xuân mùa xuân ái ân...
(Lê Uyên Phương, *Một ngày vui mùa đông*)

Một ngày vui mùa đông, thương nhớ mênh mông
Một ngày vui chờ mong, lá hát bên song
Em như cơn mưa đến, tươi mát đời tôi
Lời nào thơm bờ môi, mắt biếc chơi vơi
Lời nào tan cuộc vui, nuối tiếc khôn nguôi
Em như cơn lốc cuốn đời tôi...
(Ngô Thụy Miên, *Giọt buồn mùa đông*)

III. TÌNH SÂU

Trong nền tân nhạc miền Nam, có những giai đoạn khi đất nước thoát khỏi chiến tranh và đang vui với cơn gió hòa bình và êm ấm, những giai điệu vui trong tình yêu thỉnh thoảng vẫn vang vọng. Nhưng khi cuộc chiến bắt đầu lan tràn, những tiếng sầu bi ai đã cất lên ngày càng phổ biến. Có thể nói tình sầu là

chủ đề nổi trội nhất trong tình yêu đôi lứa của thế hệ sinh ra trong chiến tranh. Họ bị đẩy vào cuộc chiến, có nghĩa là cuộc đời bị bom đạn chiến tranh quyết định và tình yêu của họ - người ra đi cũng như người ở lại - đều bị chi phối mãnh liệt bởi hoàn cảnh lịch sử của đôi lứa đó. Khi sự sống trở nên mong manh vì khói lửa chiến tranh thì tình yêu của họ cũng sẽ biến thiên theo hoàn cảnh vì không biết con đường cuối cùng của tình yêu sẽ đưa họ đến đâu. Hội ngộ hay chia lìa, bền chặt hay tan tác, đau thương hay hạnh phúc? Không ai quyết định được nên nỗi sầu là tiếng lòng mạnh mẽ nhất của lứa đôi.

*Chiều rơi cho lòng lạc loài chơi vơi
Ngày rơi ta buồn giây phút qua rồi
Thời gian luống phụ cho ai mãi đâu
Luống hận cho ai mãi đâu muôn kiếp u sầu.
Chiều ơi trôi về miền nào xa xôi
Tìm ai tiếng lòng thổn thức vẫn dài
Tình ơi mắt lệ chan chứa khắp nơi
Gió đừng khóc nữa gió ơi tan nát toi bời...
(Hoàng Trọng, Nhạc sầu tương tư)*

*Tình yêu như thương áo quen hơi ngọt ngào
Rời nhau hôm nào, hồn mình như vá khâu
Buồn mình như lũng sâu
Rời tình trong im tiếng, rời tình ngoài hư hao...
Tình yêu cho anh đến bên con muện phiền,
Tình đi âm thầm, nghìn trùng như vết sương,
Lạnh lùng như dấu chim
Tình mong manh như nắng, tình còn đây không em...
(Trịnh Công Sơn, Tình sầu)*

*Mưa soi dấu chân em qua cầu
Theo những cánh rong trôi mang niềm đau
Lời nào yêu hết trái tim buồn
Lời nào yêu hết trái tim buồn
Xin giữ trong mắt lệ, xin giữ trong mắt lệ
Nhòa theo từng gót chân người xa vời.
Mưa âm thầm buổi chiều thổn thức
Sẽ nhạt nhòa từ ngàn năm nữa
Như em khóc hồn nhiên
Nỗi muộn phiền ngày tàn hơi thở
Em thấy không cõi đời vô vọng...
(Từ Công Phụng, *Mắt lệ cho người*)*

Nỗi buồn gợi lên từ sự chia xa lứa đôi và nhất là khi chính mình trở về với cô đơn:

*Buồn không em
Mùa thu tan tác lá bay gọi nhau bên thềm
Buồn không em
Những chiều cô đơn xâm chiếm hồn em
Vài tia nắng xuyên qua rèm
Hồng đôi má em cho lòng buồn thêm
Những đêm xa nhà, đời lữ thứ buồn không em...
(Lam Phương, *Buồn không em*)*

*Buồn ơi ta xin chào mi
Khi người yêu ta đã bỏ ta đi
Buồn ơi ta xin chào mi
Khi tình yêu chấp cánh bay đi.
Buồn ơi ta đang lẻ loi*

*Buồn hỡi ta đang đơn côi
Buồn ơi hãy đến với ta
Để quên chuyện tình xót xa...
(Nguyễn Ánh 9, Buồn ơi chào mi)*

*Đường vào tình yêu
Có trăm lần vui có vạn lần buồn
Đôi khi nhâm lỡ đánh mất ân tình cũ
Có đâu chỉ thế tiếc thương chỉ thế
Khi hai mơ ước không chung cùng vui lối về.
Mình vào đời nhau
Lúc môi còn non tuổi mộng vừa tròn
Hương thơm làn tóc nước mắt chưa lần khóc
Đến nay thì đã đắng cay nhiều quá
Thơ ngây đi mất trong bước buồn giờ mới hay...
(Trúc Phương, Buồn trong kỷ niệm)*

Buồn thương miên viễn, có thể từ kiếp này đến kiếp sau, không biết đến bao giờ mới nguôi ngoai, mới chấm dứt:

*Người từ ngàn dặm về mang nỗi sầu
Nhịp cầu ô thước hẹn đến mai sau
Ngày dài nhưng nhớ mình cũng như nhau
Trên cao bao vì sao sáng
Rừng vắng có bao lá vàng
Là bấy nhiêu sầu...
(Lam Phương, Thu sầu)*

*Trời mưa mãi mưa hoài
Thần tiên giấc mơ dài
Vào cuộc đời sỏi đá, biết mình si mê*

Buồn ơi đến bao giờ
Còn thương đến bao giờ
Khi mùa thu còn mang tiếng buồn đêm hè...
Nằm nghe tiếng mưa nguồn
Tưởng em bước chân buồn
Đang vỗ về lá úa trong lòng đêm thu
Buồn ơi, đến bao giờ
Còn thương đến bao giờ
Thương nụ cười đơn cô, tháng đợi năm chờ.
(Lê Uyên Phương, *Buồn đến bao giờ*)

Buồn nào hơn đêm nay buồn nào hơn đêm nay
Khi ngoài kia bão tố đầy trời
Từng cánh lá cuốn gió rơi vào lòng đêm thâu
Thương thâm mối tình ngẫu.
Ngày về ôi xa quá cánh nhạn còn miệt mài
Trong nắng hồng mê say lạc bầy chim chú chít
Hai phương trời cách biệt đêm chờ và đêm mong...
(Lam Phương, *Xin thời gian qua mau*)

Một lần tiễn đưa bao nhiêu là buồn
Đường ngập lá rơi khi sương chiều lắng xuống
Tôi vẫn đi giữa cô đơn, gió lạnh về buốt tâm hồn
Cho niềm thương nhớ vẫn vương...
Tâm tư buồn mênh mang nghe gió trút lá vàng
Đã bao nhiêu mùa thu sang
Đời mình là sân ga, lưu luyến bóng con tàu
Gọi tiếc nuôi cho nhau...
(Nguyễn Hiền & Minh Kỳ, *Buồn ga nhỏ*)

Nỗi buồn đến khi những ngày vui đã qua mất rồi, chỉ còn lại trái tim bơ vơ, đơn độc. Người nghệ sĩ nhiều khi cũng mơ về quá khứ, cũng xót xa vì trong tình cảnh mới dù như thế nào thì trái tim vẫn không hề ngủ yên:

*Cuộc tình ngỡ đã xa xưa
Đã xanh xao từ thuở nào
Chợt người đến với tim ta
Xóa tan đi một mảnh đời
Cuộc tình quý giá mong manh
Có chơi vơi ngược dòng đời
Nghìn trùng dòng sông có vui.
Ôi sao người miệt mài
Ngày vui nào còn dài
Ta ru phiền từng ngày
Vội chôn cuộc tình gầy
Chết đi bao lời nói
Rừng nào có sa mưa
Tình nào sẽ như thơ...
(Ngô Thụy Miên, Tình khúc buồn)*

*Đôi khi trộm nhìn nhau
Xem dung nhan đó bây giờ ra sao
Em có còn đôi má đào như ngày nào
Kể từ khi vắng nhau em như tấm vải lụa nhàu
Thương thấu đêm giắc ngủ xanh xao
Em có bề nào ai đón ai đưa.
Cuộc đời là vách chắn là rào thưa
Thương em tiếng hát sang mùa
Một mai mưa ướt áo em áo mỏng đường mềm
Dáng nhỏ chân đêm...*

(Trầm Tử Thiêng, *Trộm nhìn nhau*)

Buồn thương người yêu trong đợi chờ nếu quá đậm sâu sẽ
đưa con người đến tình cảnh cực đoan - tương tư:

*Ngày nào cho tôi biết
Biết yêu em rồi tôi biết tương tư
Ngày nào biết mong chờ
Biết rộn rã buồn vui đợi em dưới mưa...
Ôi biết đem tin này
Vắng như lòng giấy tình yêu lấp đầy
Rồi biết quên câu cười biết cho đôi dòng lệ rơi...
(Phạm Duy & Ngọc Chánh, *Bao giờ biết tương tư*)*

IV. TÌNH NHỚ

Tình buồn là tình không có kết thúc trọn vẹn bởi nhiều lý do, thường để lại trong tim những vết đau hay nỗi tiếc. Khi mộng ước không thành thì đôi lứa chỉ còn có hoài niệm, nghĩa là trong những giai điệu có sự nhớ nhung, khắc khoải của người nghệ sĩ. Có nghĩa là họ tìm về hình bóng cũ, tìm về kỷ niệm, có khi tìm mãi mãi trong cuộc đời:

*Đêm nao cùng ai dưới trăng thanh
Yêu đương lòng chan chứa bao tình
Say sưa hồn mây theo gió cuốn
Đêm nay trăng còn vương hương tình.
Bóng trăng còn, người xưa nào đâu?
Thấu chăng lòng đón đau...
(Hoàng Trọng & Quốc Bảo, *Bóng trăng xưa*)*

Nhớ thu nào qua mấy mùa hoa
Mơ bóng dáng năm xưa xa mờ
Chiều chiều tìm trong tia nắng phai
Gửi về nơi chân mây cuối trời
Bao buồn vui giữa mùa hoa tím.
Phút ban đầu khi mới gặp nhau
Ôi muốn nói nhưng sao nghẹn lời
Tình cờ quen nhau qua phút giây
Mộng đời dệt thành thơ bất ngờ
Xa dù xa hẹn đừng quên nhau...
(Mạnh Phát, Nhớ màu hoa tím)

Nghe như mùi hương xưa từ quá khứ đưa về
Lâng lâng hồn bay đi, lụi về xa dĩ vãng
Thay người xưa trong nắng thấy thu vàng mênh mông
Lá đổ qua sông vắng mây ngừng trong mắt trong.
Bao nhiêu thời gian qua đường nét đã phai nhòa
Ôi bóng hình xa xưa chỉ còn trong quá khứ
Lâu rồi nhưng vẫn nhớ vẫn rong hồn bơ vơ
Cánh hồng bay theo gió chết đi còn tương tư...
(Thanh Bình, Tiếc một người)

Rồi chiều nào anh qua xóm vắng
Đã mấy mùa trăng anh cách xa
Mấy lần nghe tim thiết tha
Cớ sao anh tưởng chừng là hôm qua
Đôi ta hẹn nhau giữa lòng mấy rặng tre già.
Mặn mà làm sao, nhìn trăng lên xa xa
Hai đứa thì thầm chuyện cũ qua
Ước ngày mai đời nở hoa...
(Mạnh Phát, Qua xóm nhỏ)

*Người về người về đâu nhớ ta chẳng
Người ơi mỗi lá thu rơi làm ta băng khuâng
Như áng mây chiều lam trong sương
Bước đi âm thầm lòng buồn như chiều rơi
Nghe chẳng thu ơi để lá rơi chi hoài
Gợi lòng thương nhớ ai nhiều.
(Anh Việt Thu, Hai vì sao lạc)*

Người nghệ sĩ nhớ về người yêu tươi thắm qua hình ảnh của đôi môi, của làn tóc, của tà áo tím trong những ngày rong chơi giữa thiên nhiên tuyệt đẹp trong buổi chiều có lá vàng nhẹ bay:

*Rồi một ngày hương xuân ngây ngây
Tôi đứng đón hoa đào bay
Hoa rơi trên màu áo trắng năm xưa còn đây.
Và bầu trời xanh như hôm nay
Tôi với em tay nắm tay
Ta đưa nhau đến lưng đồi chiều ấy.
Rồi một tình thương không đơn cô
Tôi với em nay làm đôi
Cho dẫu mưa dông ngập lối hay khi bụi ngùi.
Một nụ cười xinh trên đôi môi
Tình đời thôi nghe chia phôi
Vườn đời là bông hoa thắm đẹp tươi...
(Mạnh Phát, Rồi một ngày)*

*Từ khi xa anh em vẫn yêu và nhớ
Mà sao anh đi đi mãi không về nữa
Một bóng áo tím buồn ngẩn ngơ*

*Khóc trong chiều gió mưa
Khóc thương hình bóng xưa.
Ngàn thu mưa rơi trên áo em màu tím
Ngàn thu đau thương vương áo em màu tím
Nhuộm tím những chuỗi ngày vắng nhau
Tháng năm càng lướt mau
Biết bao giờ thấy nhau.
(Hoàng Trọng, lời Vĩnh Phúc, Ngàn thu áo tím)*

*Đàn ơi hòa theo tiếng gió mơ màng đi xa vời
Lời ai sao mà tha thiết êm đềm như chơi vơi
Hình bóng ngày nào đã quá xa xôi
Một tà áo tím bên tôi
Thăm nghe lá vàng nhẹ rơi...
Tìm đâu bàn tay
Che mái tóc huyền rung tơ mềm
Tìm đâu muôn màu hoa nắng
Lung linh vương chân êm
Tìm lúc chiều về tiếng hát buông lời
Tìm về tiếng sáo chơi vơi
Thời gian vẫn lạnh lùng trôi.
(Nguyễn Hiền, Tìm đâu)*

*Một hôm anh về
Em băng khuâng đứng trông theo
Hoàng hôn nâng niu
Bước đôi chân người em yêu.
Em nhớ thương nhiều
Lòng xao xuyến thêm nhiều
Hiu hắt sương mờ xuống tịch liêu.
Rồi em đi nhặt hoa pensée ép trong thơ*

*Thầm trao cho anh
Những khi tâm hồn bơ vơ
Khi gió sang mùa làm rơi lá bên hồ
Hoa nói lên ngàn nỗi mong chờ...
(Hoàng Trọng, lời Vĩnh Phúc, Cánh hoa yêu)*

*Em ơi màu áo phong sương
Mình ước huy hoàng
Được bàn tay chính nàng
Dâng hoa, dâng hết ân tình
Tình đến bao giờ hỏi đường xưa mà nhớ.
Con đường xưa em đi thời gian có quên gì
Đá mòn kia vẫn ghi, ghi một đêm trăng thanh
Quán bên đường vắng tên chỉ còn em với anh.
(Châu Kỳ & Hồ Đình Phương, Con đường xưa em đi)*

Nỗi nhớ càng thêm đậm sâu khi đôi lúa đắm chìm trong sắc thu của trời mây, của hoa lá, của hồ nước tĩnh lặng hay là trong tiếng đàn say đắm, nhẹ nhàng vang lên giữa đêm trăng của ngày quá vãng:

*Thu vừa sang sắc hồng tô lối
Tình thu thấm thiết quá thu ơi
Nhìn màu hoa vừa tan tác rơi
Nhớ muôn vàn nhớ ơi
Hát trong màu hoa nhớ.
Tôi lại đi giữa trời sương gió
Màu hoa thấm vẫn sống trong tôi
Chiều thu sau vòng qua lối xưa
Để dừng nhìn gió mưa
Xác hoa hồng mênh mông.*

(Nguyễn Văn Đông, *Sắc hoa màu nhớ*)

*Nghe tiếng thời gian âm thầm đưa
Ngẩn ngơ thương nhớ đến cung đàn xưa
Một mùa trăng đã vắng xa đường tơ
Heo may gió rét từng giờ
Ôi thơ mộng đâu còn nữa.
Tôi vẫn tha thiết yêu ngày xưa
Ngày nào say đắm với cung đàn mơ
Ngày nào hai đứa dưới trăng mùa thu
Hôm nao hát khúc tạ từ
Hôm nay sầu lắng tâm tư...
(Hoàng Trọng, *Một thuở yêu đàn*)*

*Thuở ấy có em anh yêu cuộc đời
Yêu đôi môi cười điểm nét son tươi
Yêu đôi tay ngà làn má thắm
Tóc xanh buông lả lơ
Nhớ em nhớ bao thuở ấy.
Thuở ấy có em anh chưa từng sầu
Chưa lang thang ngoài đường phố đêm thâu
Chưa hoang mang lạnh ngoài bến vắng
Hỡi em em về đâu
Cho đời mình thương nhớ nhau...
(Huỳnh Anh, *Thuở ấy có em*)*

*Rồi những đêm thánh đường đón Noel
Lang thang qua miền giáo đường dấu yêu
Tiếng thánh ca ngày xưa vang đêm tối
Nhớ quá đi thôi giọng hát ai buồn
Đêm thánh vô cùng lạnh giá hồn tôi.*

(Nguyễn Vũ, *Bài thánh ca buồn*)

Lỡ yêu rồi làm sao quên được anh ơi
Những đêm buồn nhìn về dĩ vãng xa xôi
Đếm bao kỷ niệm là bao nhiêu tình
Mà đành quên sao, anh giờ đành quên sao?
Tình mình hôm nao đâu ngỡ rằng chiêm bao
Nhớ thương ôi là bao...

(Lê Dinh & Dạ Cầm, *Nếu anh đừng hẹn*)

Em ở nơi nào có còn mùa xuân không em?
Rừng ngàn lá gió từng đêm nhắc nhở thì thầm
Nắng ở trên đầu nắng trong lòng phố
Gió ở trên non gió cuốn mây về.
Sao anh vẫn ngồi mà nghe cô đơn
Mà nghe nước nở trong hồn
Và thương đôi mắt nhỏ em buồn
Vì mình yêu nhau
Vì mình thương nhau nên mới giận hờn,
Vì mình xa nhau, nên nhớ nhớ nhau hoài...
(Anh Việt Thu, thơ Thiên Hà, *Nhớ nhau hoài*)

Chiều tím chiều nhớ thương ai
Người em tóc dài sấu trên phím đàn
Tình vương không gian
Mây bay quan san có hay?
Đàn nhớ từng cánh hoa bay
Vàng trắng viễn hoài màu xanh ước thề
Dòng sông trôi đi lúc chia tay còn nhớ chẳng?
(Đan Thọ, thơ Đình Hùng, *Chiều tím*)

Tình yêu nếu không còn tìm thấy ngoài đời thì có thể tìm thấy trong giấc mơ:

*Tình yêu nào như đến trong mơ
Tình yêu nào êm ái như thơ
Tình yêu nào lòng cứ đợi chờ
Đợi chờ từng phút từng giờ
Từng phút từng giờ mà tình thì đến nào ngờ
Tình đến nào ngờ vì tình nào có hẹn giờ
Em đi tìm anh suốt đời.
Em đi tìm anh suốt đời...
(Hoàng Thi Thơ, Tạ tình)*

*Mộng đẹp về trong đêm lắng mơ
Nhạc triền miên lâng lâng ý thơ
Bóng em tôi tha thiết mơ hồ
Đến bên tôi trong lúc không ngờ
Nhắc cho tôi phút giây mong chờ.
Rồi nhìn nhau không nói mấy câu
Thời gian chờ đợi ai mãi đâu
Lúc xa nhau muốn nói đôi lời
Ước mong sao cho đến bên người
Mắt nhung huyền ngát ngậy hồn tôi...
(Hoàng Trọng, Tiếng lòng)*

*Tình ngỡ đã quên đi như lòng có lạnh lùng
Người ngỡ đã xa xăm bỗng về quá thênh thang
Ôi áo xưa lỏng lộng đã xô dạt trời chiều
Như từng cơn nước rộng xóa một ngày đau hiu.
Tình ngỡ đã phai pha nhưng tình vẫn còn đầy
Người ngỡ đã đi xa nhưng người vẫn quanh đây*

*Những bước chân mềm mại đã đi vào đời người
Như từng viên đá cuội rớt vào lòng biển khơi...
(Trịnh Công Sơn, Tình nhớ)*

*Một vì sao sáng trong đêm lặng lẽ
Nhạc buồn xa vắng mênh mông trần thế
Ánh mắt sáng ngời
Lòng trời u tối không gian xa vời...
Tìm đến với nhau cho quên hận sầu
Ngày đó lứa đôi vui duyên tình đầu
Mộng ước tan rồi
Để buồn mai sau, để buồn mai sau.
(Thanh Trang, Duyên thế)*

*Ôi đôi mắt long lanh, như ánh trăng thanh
Soi sáng đất lành một đêm thái bình
Ôi môi thắm màu hoa, năm tháng dần qua
Buông những lời ca như gọi lòng ta.
Ấy tơ đồng chờ ta chấp nối
Nhưng nào hồn ta dám nói
Vì muốn duyên còn đẹp hoài.
Vì tình ấm không là tình hòa
Mà ấm khi lòng còn chờ
Thầm ước mơ rồi ước mơ.
(Hoàng Trọng, lời Hồ Đình Phương, Mộng lành)*

Khi lòng trống vắng chính là lúc tình cảm nhớ thương lên
ngôi, nó chi phối cả tâm hồn trong nhiều năm tháng dài:

*Rồi mai chân hoang vu lên phố gầy
Tôi về nhớ trong mắt môi đã đắng cay*

*Còn ai mơ trên tay khi hoàng hôn
Vỗ giấc xuân muộn về trên môi hồng.
(Trường Sa, Rồi mai tôi đưa em)*

*Thức trọn đêm nay để nhớ thương anh
Em nghe tình yêu nhắc nhở êm đêm
Nhớ từng nụ cười ánh mắt
Nhớ lời ngọt ngào âu yếm
Tóc em thơm giấc ngủ dịu hiền.
Biết giờ này anh nhớ em không
Có nghe tình yêu thức dậy trong lòng
Đếm từng màu thời gian đến
Bóng hình người mình yêu mến
Ôi nhớ gì hơn nhớ người yêu...
(Hoàng Hoa & Thảo Trang tức Giao Tiên,
Nhớ người yêu)*

Gần như là một nghịch lý, đôi khi tự nhủ lòng sẽ cố quên đi, quên hình bóng cũ, quên kỷ niệm xưa nhưng không thể nguôi được:

*Người ơi khi cố quên là khi lòng nhớ thêm
Dòng đời là chuỗi tiếc nhớ
Mơ vui là lúc ngàn đắng cay... xé tâm hồn.
Tàn đêm tôi khóc khi trời mưa buồn hắt hiu
Lòng mình thâm nhớ dĩ vãng
Đau thương từ lúc vừa bước chân vào đường yêu...
(Anh Bằng, Sầu lẻ bóng)*

Người đã từng yêu sẽ nhớ mãi kỷ niệm xa xưa nhất là khi hai người tiễn đưa nhau trong phút giây chia xa:

Người ơi, biết đêm nay nữa là mấy đêm qua rồi
Ngồi đây ngắm trăng về soi bóng đêm chơi vui
Ôi tiếng tơ sao còn vương, gọi lại trong giấc mơ
Bóng dáng năm xưa,
Lúc xuân chưa tàn mộng lòng vừa đẹp đôi
Một sớm tình sương tôi đưa người xa tôi...
Rồi đây chốn xa xăm biết người nhớ tôi những gì
Người ơi có những chiều xuân én bay xôn xao
Mong bóng ai kia hoàng hôn chìm dần trên phím tơ
Thu đến bơ vơ, đông qua ngõ ngàng
Rồi hè lại buồn sang
Có nhớ thương nhau xin đưa vào trong mơ.
(Lam Phương, Tiễn người đi)

Với người con gái những kỷ niệm êm đềm trong tình yêu
dễ để lại trong lòng họ những tình cảm sâu đậm hơn:

Người về, một mùa thu gió heo may
Về đâu có nhớ chẳng những vì sao long lanh
Đưa tiễn người một đêm không trăng
Nói sao nên lời lòng buồn như chiều rơi
Như trong đêm khuya
Những bước chân qua thềm
Gợi niềm thương nhớ vô vàn.
Người về, đường đi kết gió trăng sao
Người đi có biết chẳng trong chiều nay bơ vơ
Nghe lá thu vàng rơi bâng khuâng
Bước chân ai về chùng thời gian ngừng trôi
Như quên đêm khuya
Để gió sương theo mùa thấm làm ướt áo vai gầy...

(Anh Việt Thu, *Hai vì sao lạc*)

*Ngồi nhìn trăng vào bóng mây
Em nhớ anh của em
Thời gian năm trước
Ai nữ chia lìa đôi lứa chúng mình
Mộng lòng ơi, nơi kia trời lạnh lẽo
Anh biết không em chờ, mà anh vẫn chưa về
Để năm tháng ơ thờ
Đêm này là bao đêm nhớ về anh...
(Đỗ Thu, *Gửi về anh*)*

*Lỡ yêu rồi làm sao quên được anh ơi
Những đêm buồn nhìn về dĩ vãng xa xôi
Đếm bao kỷ niệm là bao nhiêu tình
Mà đành quên sao, anh giờ đành quên sao
Tình mình hôm nao đâu ngỡ rằng chiêm bao
Nhớ thương ôi là bao...
(Lê Đình, *Nếu anh đừng hẹn*)*

*Không anh đời như thiếu nhiều
Không anh mây trôi ngập ngừng
Làm sao không nhớ đến người mình yêu
Vắng xa nhau một lần mà lòng như thấy lâu rồi...
(Hoàng Trang, *Nếu đời không có anh*)*

V. TÌNH XA

Trong tình yêu, khi ở bên nhau đôi lứa sẽ cảm thấy yêu đời và hạnh phúc. Quãng thời gian đó họ sẽ có biết bao kỷ niệm êm đềm, tuyệt đẹp đầy lưu luyến. Nhưng không phải ai cũng trọn

vẹn như thế trong cuộc đời mình. Nghĩa là có người gặp tình vui nhưng cũng có người chỉ có tình buồn. Buồn rồi chia xa, chia xa rồi buồn. Trong dòng nhạc tình yêu đôi lứa có rất nhiều nhạc sĩ viết về sự chia xa:

*Còn buồn nào hơn phút chia tay
Tìm nụ hôn cho nhau lần cuối
Em bùi ngùi, anh lo sợ nhiều
Trên đường về, đêm vắng đìu hiu...
(Lam Phương, Giọt lệ sầu)*

*Thuở ấy quen nhau trên đường thanh vắng
Trong nắng thu sang, hay mùa trăng sáng
Chưa tròn duyên thắm nhưng đường chia đôi
Nhưng tình xa xôi.
Cầm lấy tay nhau em buồn khẽ nói
Đôi lúc chia tay, đôi người đôi ngả
Đôi người đôi ngả
Ai buồn hơn ai, ai buồn hơn ai...
(Hoàng Thi Thơ, Ai buồn hơn ai)*

*Ngày tháng nào đã ra đi khi ta còn ngồi lại
Cuộc tình nào đã ra khơi ta còn mãi nơi đây.
Từng người tình bỏ ta đi như những dòng sông nhỏ
Ôi những dòng sông nhỏ lời hẹn thề là những cơn mưa.
(Trịnh Công Sơn, Tình xa)*

*Chỉ còn gần em một giây phút thôi
Một giây nữa thôi là xa nhau rồi
Người theo cánh chim về vui với đời
Để lại thương nhớ cho kiếp đơn côi.*

*Núi đồi lỏng lẻo chiều mưa nhớ ai
Biển xanh vẫn xanh người đi sao đành.
Để trong giấc mơ hôn anh thẫn thờ
Em ơi bao giờ mới được gần nhau...
(Lam Phương, Phút cuối)*

*Thôi là hết anh đi đường anh
Tình duyên mình chỉ bấy nhiêu thôi
Còn mong gì hình bóng xa xôi
Nhắc làm gì chuyện năm xưa
Cho tim thêm ngẩn ngơ.
Thôi là hết em đi đường em
Từ nay sầu giảm nát tim cô
Vì sao trời đành bắt duyên em
Lỡ làng cùng người em thương
Lỡ làng cùng người em yêu...
(Lam Phương, Tình nghĩa đôi ta)*

*Thôi tình nhân hỡi ta xa nhau rồi
Thôi từ đây mãi mất nhau trong đời
Cho em bài hát cuối quên đi tình gian dối
Quên đi những lần xưa trót giận nhau.
Bài cuối cho người tình bài cuối ta cho mình
Nửa hôn ta ngơ ngác bao giờ vui nhớ thương
Bài cuối cho người tình từ đây bước đặng trình
Đường đời sao hoang vắng thời gian âm thầm trôi.
(Nguyễn Vũ, Bài cuối cho người tình)*

*Một mai xa nhau xin nhớ cho nhau nụ cười
Cho cuộc tình người hẹn hò nhau đến kiếp mai*

*Đừng hận nhau nữa lệ nào em khóc cho đầy
Tình đã mù trong sương khói
Theo cơn gió lùa tả tơi.
Một mai em đi ngày tháng bơ vơ giận hờn
Nhớ về tình người buồn như con nước đã vơi
Lời nào gian dối để người đã lỡ một giờ
Một đêm nào em bỡ ngỡ
Buông tay ngậm ngùi xót xa...
(Trường Sa, Một mai em đi)*

*Biệt ly, hôn nhau lần cuối
Trông nhau lần cuối, giá băng tơ trời
Bài hát chia phôi ban đầu
Vẳng tiếng kinh chiều cầu cho tình ái
Biệt ly, hôn nhau lần nữa
Trông nhau lần nữa, nói sao cho vừa
Chỉ thấy ánh mắt u hoài
Nuối tiếc ân tình, trọn đời khó phai.
Rồi đây anh như ngàn gió
Phiêu du từ đó biết đâu hẹn hò
Rồi đây em phương trời cũ
Quê hương tình ái còn vương mắt lệ
Tình yêu mong manh là thế
Xa xôi là thế xót xa tình buồn
Tình yêu thương đau từ đây
Dư âm còn đầy lệ trong mắt ai.
(Phạm Mạnh Cương, Mắt lệ cho người tình)*

*Vừa hoa nở tươi môi tình nhân đã xa xôi
Đời ngăn cách nhau hoài
Một lần thôi đã không thôi*

*Yêu nhau trong lo âu
Biết bao lần tha thiết nhớ mong
Lá hoa rìng mau xóa đường quay về
Làm ánh sao đêm lẻ loi
Màu tối gương bên đèn soi
Ân tình sâu vẫn trong đời thủy chung...
(Lê Uyên Phương, Dạ khúc cho tình nhân)
Em ơi, có ngờ đâu rằng
Khúc nhạc chưa tàn, mà vội xa cách em ơi
Đôi ngả biết tìm về đâu? Ơ hơ ơ hờ hơ...
(Khánh Bằng, Đôi ngả chia ly)*

*Tìm một vì sao vỡ trong không gian đêm nay
Tìm một áng mây bay trên tóc em buồn dài
Ôi mây trời đẹp quá cho anh ngẩn ngơ nhớ
Tà áo tím em yêu.
Ngày xưa hai đứa mình
Trông sao thề thương nhau
Giờ qua đi mất rồi xóa tan trong mộng đời.
Nên sao trời chợt tối ta chia lìa hai lối
Cho mình thêm đón đau...
(Trần Thiện Thanh, Một vì sao nhỏ)*

Người yêu đã xa khuất bên kia trời, giờ đây trên đường phố hiu hắt, người nghệ sĩ trong từng bước chân cô quanh đôi khi vẫn mãi hoài tiếc nuối:

*Cuộc tình đó đã thoát xa tầm tay
Tiếng hát em còn đây tơ vương lệ thấm đầy
Hồn còn say men ái ân chiều ấy
Bóng dáng em còn đây đã khuất sau trời mây.*

*Em đi rồi thành phố hôm nay
Mưa giăng đầy lạnh buốt tim này
Em đi rồi kỷ niệm xưa còn đấy
Em đi mất rồi còn nhớ chẳng tình này...
(Bằng Giang, Thành phố mưa bay)*

*Đêm nay đêm cuối cùng gần nhau
Lệ buồn rưng rưng, lời hát thương đau
Nhịp bước bâng khuâng ngoài phố lạnh
Giọt sầu rơi rớt hồn phiêu linh.
Nắm tay không rời cố hé run run môi cười
Lúc chia tay bên trời tiếc thương.
Em ơi đêm cuối cùng gần nhau
Hẹn rằng một ngày mai nói mộng ban đầu...
(Phạm Đình Chương, Đêm cuối cùng)*

*Tình yêu như muôn hoa nở ngày đêm
Sắc tỏa hương dịu hiền
Nhờ tay ai nâng niu cho đời hoa
Sắc đẹp hương mặn mà
Dù nguyên do đâu duyên không thành đôi
Những buồn vui cuộc đời, nói sao cho cạn lời
Nhớ thương lâu dần vợi
Giấu trong tim chuyện cũ gửi vào mây gió trôi.
(Hoài An, Kỷ niệm nào buồn)*

*Chiều xưa phai nắng dẫu mòn đưa lối
Soi bóng chung đôi mà hóa chia phôi
Sương lạnh chiều đông vương tiếng thở
Của người nguyện đợi chờ*

*Nghẹn ngào giờ tiễn đưa.
Chợt thấy lòng rớt giữa hư vô
Đưa tiễn nhau đi ngại những đêm mưa
Đêm chập chờn buông lên giấc mộng
Em vẫn thường gặp anh
Như lúc xưa nơi sân trường...
(Mạnh Phát, *Sương lạnh chiều đông*)
Duyên kiếp đôi ta từ nay thôi bẽ bàng
Kỷ niệm chôn kín trong tim
Đời sẽ đổi thay và thời gian xóa mờ
Bận lòng chi mối duyên hò.
Duyên tình không vẹn xa nhau là hơn
Dan díu chi thêm đốn đau tủi hờn
Có gì mà ngại anh ơi
Có gì mà đành suy tính
Tình không thương xin đừng lụy vương.
(Ngân Trang, *Mất nhau rồi*)*

*Qua một lần yêu đương trắc trở
Ta chợt biết rằng đường vào tình yêu
Lắm đam mê lắm nỗi nhọc nhằn
Ta yêu người bằng con tim tha thiết
Rời vòng tay người bỏ ta đâu biết.
Đêm thật dài đêm trong mắt đỏ, yêu lạc nẻo rồi
Lời tình đầu môi đã cho ta héo mòn tuổi đời
Đôi môi nào tìm nhau đêm tóc rối
Nhặt màu môi, người đi khuất nẻo chân trời...
(Hàn Châu, *Đêm tóc rối*)*

*Mai em đi rồi đời buồn lắm em ơi
Sau cơn mơ thật dài là giờ phút đơn côi.*

*Buồn này biết ngỏ cùng ai
Người đã đến trong cơn mê đầy
Thương nhớ khôn nguôi nửa bước không rời
Giờ đành chia phôi...
(Lam Phương, *Lạy trời con được bình yên*)*

Khi chia xa đôi lứa có những giây phút nhớ nhung, khắc khoải, những lúc hoài niệm, rồi từ đó nhận ra tình cảm tiếc nuối:

*Biết nói gì đây, khi hai đường đời
Ngã chia mình rồi. Bao nhiêu thương nhớ
Bao nhiêu đợi chờ chưa hoen lối đi
Đêm đêm anh nhắn gió gửi mây về cho em
Trao cho em tiếng hát mình yêu nhau ngày ấy
Nhưng nay xa nhau rồi
Mà một hình bóng chưa nhòa trong nhớ...
(Huỳnh Anh, *Biết nói gì đây*)*

Đôi khi người ta cố tìm quên nhưng không sao quên được. Để rồi hồi tưởng với tất cả lời trách móc, hờn dỗi:

*Rồi mai tôi sẽ xa, tình yêu như bóng mây
Tình yêu cơn gió bay hương thời gian phai
Rồi mai tôi cố quên người đi như bóng chim
Người đi đâu dễ quên kỷ niệm đau thương...
(Song Ngọc, *Tình yêu như bóng mây*)*

*Thôi nhé anh đừng nhiều hận sâu
Đừng thương tiếc để rồi xa xôi
Đừng trách chi đã lỡ duyên đời
Hai chúng ta đi hai đường*

*Chuyện thương yêu đâu còn nữa.
Ôm ấp chi một định mệnh buồn
Để chua xót những gì cho nhau
Người bước đi mà nát tan lòng
Ai đứng trông theo ngậm hờn
Tình yêu ấy mắt còn đâu...
(Song Ngọc, Định mệnh)*

*Yêu nhau trong cuộc đời
Mơ duyên tình dài gắn bó đôi lời
Ta quen nhau một ngày
Thương nhau trọn đời, giữ cho lâu dài.
Khi chia tay lần đầu
Duyên chưa đậm màu cũng đã say nhiều
Một thời gian quen biết
Tình ta tha thiết muôn phần.
Nhưng không ai nào ngờ
Duyên đang mặn mà bỗng đã chia lìa
Đêm chia ly lạnh lùng
Đưa tay một lần, đến mai không còn.
Đêm nay không còn dài
Xin cho vài lời, chớ trách nhau hoài
Lời từ ly êm ái, để đâu không nói đêm này...
(Y Vân, Ngăn cách)*

Đôi lứa sẽ trở về tâm trạng cô đơn. Mà cô đơn thì muốn thoát ly tâm trạng đó bằng cách mơ ước được trở lại những giây phút vàng son:

*Thu nay về vương ánh thê lương,
Vắng người duyên dáng tôi thương*

Mối tình tôi vẫn cô đơn.
Xa muôn trùng lưu luyến nhớ em
Mơ hoài hình bóng không quên
Hương tình mộng say dịu êm...
(Thông Đạt, Ai về sông Tương)

Một lần tiễn đưa bao nhiêu là buồn
Đường ngập lá rơi
Khi sương chiều lắng xuống
Tôi vẫn đi giữa cô đơn
Gió lạnh về buốt tâm hồn
Cho niềm thương nhớ vấn vương...
Có nghe gió về nhớ thương ngập trời
Lạnh lòng cánh chim tung bay về xa xôi
Đâu cố nhân lúc chia phôi
Có ngờ lại nhập ly bôi
Tiễn đưa mùa xuân đời tôi...
(Nguyễn Hiền & Minh Kỳ, Buồn ga nhỏ)

Mai lỡ hai mình xa nhau
Đừng khóc cho mi hoen sầu
Ghi nhé em chuyện buổi ban đầu
Đừng để tình ta phai tàn mau
Lời nguyện xin khắc sâu.
Mai nếu hai mình xa nhau
Từng bước em đêm ai dìu
Em khóc, ai dành dỗ, nuông chiều
Và ai dệt thơ cho em yêu
Trong đêm buồn quanh hiu...
(Chế Linh, ký tên Lưu Trần Lê, Mai lỡ hai mình xa nhau)

*Rồi mai tôi đưa em xa kỷ niệm
Xin lời cuối không dối gian trong mắt em
Tình yêu cho thương đau nghe buồn thêm
Gác vắng mưa gợi niềm chạnh chiếu.
Còn đây không gian xưa quen gót lầy
Bên hè phố cây lá thưa chim đã bay
Ngồi nghe yêu thương đi xa tầm tay
Giữa tiếng ru trầm vào cơn mê này...
(Trường Sa, Rồi mai tôi đưa em)*

*Mấy đêm qua rồi, nghe từng lá rụng ngoài hiên
Từng hồi chuông đổ mà thêm tái tê trong lòng
Vắng anh cô phòng càng quạnh hiu
Nhớ anh nhớ từng làn hơi thở
Giờ đây mới biết, xa anh sẽ làm chết cả đời em.
(Lam Phương, Khóc thầm)*

Với người con gái sự chia xa đó còn là sự khắc khoải, dần vật khi mơ về hình bóng cũ và biết đâu trong giây phút ấy những giọt mắt vẫn rơi vô tình:

*Ánh nắng chiều đã phai rồi
Hoàng hôn khơi thương nhớ xa xôi
Nhớ mãi nhớ muôn đời
Một chiều em khóc trong hôn tôi.
Góp hết lại những câu thơ
Trả lại cho nhau lúc chia ly
Cố nuốt bao nhiêu lệ
Nhìn theo duyên kiếp đi không về.
(Hoàng Trọng, Hai phương trời cách biệt)*

*Đừng nhìn nhau nữa anh ơi
Xa nhau đã xa rồi, quên nhau đã quên rồi
Còn nhìn chi, còn nhìn chi nữa anh ơi
Nước mắt đã buông rơi theo tiếng hát qua đời...
(Phạm Duy & thơ Minh Đức Hoài Trinh,
Kiếp nào có yêu nhau)
Cuối cùng rồi mình vẫn thế
Có sao đâu, khóc chi em
Cho phai má hồng được gì.
Giọt lệ này dành để mai đây
Về cùng người khóc giữa đêm vui
Hơi đâu, hơi đâu mà xót thương thân anh.
Những ngày còn nồng ân ái
Giữa đôi ta, giữa đôi ta
Bao nhiêu cách biệt trùng trùng
Người thì mộng một trời mây bay
Người thì còn mãi trắng đôi tay
Nên anh, nên anh đã biết được ngày này...
(Nhật Ngân, Lời đắng cho cuộc tình)*

Đôi khi, dù chia xa người con gái vẫn hằng mong có ngày nào đó anh sẽ trở về với em, niềm mong ước khó lòng phôi phai:

*Nhưng không ngờ, định mệnh chia rẽ xa nhau
Cuộc đời đôi ta hai lối
Em rét mướt giữa trời đơn côi
Còn anh chơi vơi
Ngày tháng bơ vơ nơi miền xa vơi vơi
Chuyện dĩ vãng buồn
Lưu luyến chưa hề nguôi...*

*Đêm đông dài, sợ rằng nhung nhớ phôi pha
Tình vào thiên thu mãi mãi
Em sẽ khóc suốt đời anh ơi
Thì em ơi em vì nghĩa
Tương lai ta về xây mộng lại
Chuyện cũ sẽ vào dĩ vãng sẽ nhạt phai...
(Vinh Sử & Ngân Giang, Nói lại tình xưa)
Bây giờ, bây giờ mình cách chia
Vì đâu vì đâu lừa đôi chia lìa
Bây giờ, ai một mình chiếc bóng
Vẫn mong chờ ai, nhớ thương nhiều
Nhìn đăm đăm thấy đâu người yêu?
Em chờ anh trở lại chốn đây
Đường xưa còn đó sánh đôi vai gầy
Em chờ anh tìm về lối cũ
Có em còn đây bên sông này
Đợi chờ ai đến trong vòng tay...
(Hoàng Nguyên, Em chờ anh trở lại)*

VI. TÌNH LỠ

Khi đôi lứa không còn bên nhau nữa có nghĩa là tình đã xa. Mà tình đã xa thì tình đã lỡ làng. Yêu đương đành đứt đoạn, đôi khi không ngờ được. Có thể vì anh đã đi về phương trời xa thăm hay vì anh đã có tình mới. Dù sao đi nữa, chuyện tình không còn cứu vãn được nữa, vì thế nàng chỉ còn biết lặng lẽ trở về với chính mình:

*Em yêu một vòng tay
Từ ngày quen biết người
Thâm tưởng rằng đời ấm vui*

Nào ngờ tình chóng phai
Vùi theo lối hoang miệt mài.
Em thương một người trai
Lạnh lùng đi giữa đời
Thường gục đầu vào cánh tay
Nụ cười không đến
Môi quên mất tình yêu rồi.
(Đỗ Kim Bảng, Vòng tay giữ trọn ân tình)

Muốn nói yêu anh thật nhiều
Mà tay anh mang nhẫn cưới
Muốn nói yêu anh thật nhiều
Sợ tình héo hắt trên môi
Mình quen nhau chi để lỡ làng
Trời cao xui chi chuyện phũ phàng
Biết nhau để làm khổ cho nhau.
Muốn nói yêu anh thật nhiều
Mà tay anh mang nhẫn cưới
Chớ trách nhau câu bạc lòng
Tình là biển cát mệnh mông
Đời em như hoa ngàn giữa đời
Thuyền anh hôm qua cập bến rồi
Tiếc thương cho nhiều thế thôi...
(Song Ngọc, Tình yêu màu tím)

Thôi rồi ta đã xa nhau
Kể từ đêm pháo đỏ rượu hồng
Anh đường anh em đường em
Yêu thương xưa chỉ còn âm thầm
Anh đành quên cả sao anh

*Kỷ niệm xưa sánh như biển lớn
Ân tình cao tựa bằng non
Chỉ đổi bằng gấm lụa sao người...
(Nhật Ngân & Mặc Thế Nhân, Cho vừa lòng em)*

*Thôi rồi còn chi đâu em ơi
Có còn lại chẳng dư âm thôi
Trong cơn thương đau men đắng môi
Yêu rồi tình yêu sao chua cay
Men nào bằng men thương đau đây
Hỡi người bỏ ta trong mưa bay
Phương trời mình đi xa thêm xa
Nghe vạn mùa thu sau lưng ta
Em ơi, em ơi! Thu thiết tha
Ơi người vì ta qua phong ba
Có còn gì sâu trong tâm tư
Mắt lệ mờ hoen dư âm xưa...
(Thanh Bình, Tình lỡ)*

*Nhưng đêm trở sầu, em bước qua cầu
Cuộc tình tan theo bể dâu, biết chẳng ngày sau
Khi ngộ về gần nhau, tình yêu đã vội phai màu.
Đêm đêm ngửi mùi hương, mùi hoa sứ bẽ bàng
Hoa tình yêu rụng vỡ, một trời tim tím thở than
Nhà nàng với nhà tôi tình thân thiết vô vàn
Làm sao nàng nữ phụ phàng, để tình tôi dở dang.
(Hoàng Phương, Hoa sứ nhà nàng)*

*Khóc mà chi, yêu thương qua rồi
Than mà chi, có ngăn được xót xa*

*Tiếc mà chi, những phút bên người
Thương mà chi, nhắc chi chuyện đã qua...
(Hoàng Nguyên, Cho người tình lỡ)*

Nàng đã vội đi lấy chồng để anh còn lại một mình ngóng trông và thương tiếc. Anh đã xa em từ ngày đó. Những xúc cảm phong phú về sự lỡ làng trong tình yêu đã được các nhạc sĩ đưa vào những giai điệu đẹp. Chuyện buồn khởi đi từ khi nàng buồn bã báo tin, phải chăng đây là do sự xếp đặt tình cờ của số phận:

*Những tà áo cưới thướt tha bay bay trong nắng chiều
Đưa người em gái bước chân đi đi về bến nao
Ôi buồn làm sao em có nhớ thu nào.
Những tà áo cưới tiễn em đi em lấy chồng
Chim trời theo gió biết nơi đâu đâu mà ước mong
Cung đàn thầm rơi rơi mãi tiếng tơ lòng...
(Hoàng Thi Thơ, Tà áo cưới)*

*Biết đến bao giờ gặp lại người em thời ấu thơ
Để đón tin mừng từ ngày thuyền xuân về bến mơ
Thì phút giờ đây gặp mùa áo cưới nở hoa
Quà nghèo chỉ có bài ca tặng nàng trước khi lìa xa.
Hết ấu thơ rồi cửa đời mừng em đẹp lứa đôi
Gắng sức theo chồng vợ hiền là trăng rằm sáng soi
Hạnh phúc tròn tươi nào cần nếp sống nhàn vui
Mà là mái ấm tình đôi một lòng mến thương nhau hoài...
(Hoàng Trọng, thơ Hồ Đình Phương, Tiễn bước sang ngang)*

*Chiều nay tìm về thăm xóm ấy
Nghe kể rằng một ngày cuối đông
Pháo hồng nhuộm trên bến sông*

*Có cô em nhỏ nhỏ đẹp thương mong
Bước xuống thuyền hoa
Kết bằng muôn màu sắc hồng
Ôi buồn làm sao
Chiều nay bên xóm vắng
Không tiếng thì thầm chuyện cũ qua
Ước ngày mai đời nở hoa...
(Mạnh Phát, *Qua xóm nhỏ*)*

*Ngày nhà em pháo nổ, anh cuộn mình trong chăn
Như con sâu làm tổ, trong trái vải cô đơn
Ngày nhà em pháo nổ, tâm hồn anh nhuộm máu
Ôi nhát chém hư vô, ôi nhát chém hư vô...
(Phạm Duy, thơ Phạm Văn Bình, *Chuyện tình buồn*)*

*Chiều tím không mây, đường cũ bước lần về
Buồn nghe day dứt tim
Nhìn xe kết hoa màu trắng ngỡ rằng mình mơ,
Pháo hồng vui tiễn đưa
Lá thu chậm rơi từng lá nghe buồn buồn
Tưởng bước ai tìm về
Mở rộng vòng tay đón em nhưng nào thấy
Sầu dâng lên tim biết bao giờ cho khuây?
(Minh Kỳ & Hoài Linh, *Sầu tím thiệp hồng*)*

*Ngày mai viết trao anh thiệp hồng
Rồi em bước sang sông lạnh lùng
Chuyện tình xưa đã hết
Đời mình riêng một bóng
Anh có buồn không anh?
Ngày nay lứa đôi không được tròn*

*Buồn cho kiếp cô đơn mỗi mòn
Nghẹn ngào trong lời nói
Từ biệt khi làn má hoen đôi hàng lệ rơi...
(Lê Đình, Cánh thiệp hồng)*

*Chiều nay, tôi về thăm mái nhà xưa
Tìm em nhưng em còn đâu nữa
Người xưa đã sang ngang rồi
Một mình chiều nay trên lối nhỏ ngập lá bay
Chợt nhìn giàn hoa leo quanh nhà thêm nở tím...
(Đài Phương Trang, Căn nhà dĩ vãng)*

*Em ơi, dĩ vãng đôi mình
Được dệt thành bao kỷ niệm
Từ khi mới quen nhau
Ôi, đôi mắt người xưa
Bao lần khóc ướt vai tôi
Trong những đêm nghẹn ngào.
Rồi ngày tháng êm trôi, cuộc đời chia hai lối
Bỗng một hôm có thiệp hồng báo tin vui
Tin em lấy chồng khi về bên ấy
Em có nhớ người xưa không...
(Ngân Giang, Đôi mắt người xưa)*

*Giai nhân đi rồi phố chiều hiu
Thiếu đôi tay nghiêng nón
Mắt áp e ngược đường chiều
Mỗi khi nghe ai nhắc nhớ đến tên lại buồn nhiều
Xe hoa vô tình qua từ đâu đến đây
Kẻ không quen thì đón nên người yêu đưa biệt ly
Một chiều hoa kết lên tà áo đi không về...*

(Lê Dinh, *Giọt lệ vu qui*)

Dù sao nàng cũng đã ra đi thật rồi, ta chợt nhận ra trái tim ta không chỉ buồn thương mà đã tan nát trong nỗi buồn mênh mông tưởng như kéo dài muôn đời muôn kiếp:

*Được tin em lấy chồng, lòng anh buồn biết mấy
Được tin em có chồng, chắc người từ độ ấy
Còn thương tiếc khôn nguôi.
Giờ em đi lấy chồng, còn đâu mà trông ngóng
Đẹp duyên em với chồng, xây cuộc đời đầm ấm
Để anh tan nát lòng...
Người ơi nay hết rồi, tình duyên lia hai lối
Giờ em vui với chồng anh về lòng tê tái
Lệ rơi trong tiếng cười.
(Châu Kỳ, *Được tin em lấy chồng*)*

*Hôm nao em sang ngang
Bằng xe hoa thay con thuyền
Giờ phút cuối đến tiễn em
Nhìn xác pháo vương gót chân
Gót chân ngày xa xưa
Sợ lấm trong bùn khi mưa
Nàng đã thay một lối về
Quên cả người trong gió mưa.
(Nhật Ngân & Y Vũ, *Tôi đưa em sang sông*)*

*Anh hát cho em bài tình ca thiết tha
Anh hát cho em dù lòng nghe xót xa
Một lần gặp gỡ đã là bao thương nhớ
Thương dáng em cười nhớ nụ mắt bờ môi.*

*Anh nhớ năm xưa mùa xuân em đến thăm
Em nói yêu anh rồi tình qua rất nhanh
Một ngày chợt đến bỗng tình như đã lỡ
Một ngày chợt đến bỗng đời như tan vỡ...
(Ngô Thụy Miên, Bài tình ca cho em)*

*Thôi em theo chồng làm cô dâu xừ lạ
Bao nhiêu ân tình giờ tìm vỡ theo tìm
Đường hoa em đi, mưa chiều rung rung đổ
Ngỡ mưa trong lòng, em có vui đâu.
Thôi em theo chồng, vùi chôn đi kỷ niệm
Tìm yêu hôm nào giờ giữ ảnh thương đau
Đường em em đi, anh đường anh cô lẻ
Bởi không duyên trời, đôi ngả chia ly...
(Vinh Sử, Làm dâu xừ lạ)*

*Thôi nín đi em lệ dầm vai rồi
Buồn thương nhớ ơi! Anh hơi đôi mình
Mộng nay đã tan tình đã dở dang.
Em khóc những chiều anh xót xa nhiều
Thương cho tình yêu. Nỗi buồn chua cay
Khi lòng đổi thay thôi hết sum vầy...
(Đỗ Lễ, Sang ngang)*

*Bạn tình ơi! Dẫu gì cũng xa nhau rồi
Dòng sông nước chảy con thuyền sóng đưa xa bờ
Tại vì ai mà duyên ta lỡ nói gì cũng thôi
Ai đã quên ta mà có sao ta còn thương.
Trách ai quên tình bao ngày chạy theo duyên mới
Lỡ yêu thương người nên giờ dang dở đời ta...
(Nhật Ngân, Trách ai vô tình)*

*Bên nhau sao tình xa vạn lý
Cách biệt mấy sơn khê
Ngày đi mắt em xanh biển sâu
Mắt tôi rung rung sâu
Lặng nghe tiếng pháo tiễn ai qua cầu.
Đường phố muôn màu sao thiếu em
Về đâu làn tóc xõa bên rèm
Lầu vắng không người song khép kín
Nhớ em tôi gọi tên, chỉ nghe lá rơi bên thềm.
(Hoài Linh, Về đâu mái tóc người thương)*

*Rời từ đó vì cách xa duyên tình thêm nhạt nhòa
Rời từ đó chốn phong ba, em làm dâu nhà người
Âm thầm anh tiếc thương đời
Đau buồn em khóc chia phôi
Anh về gom góp kỷ niệm tìm vui.
Thành phố buồn, lắm tư vương
Cơn gió chiều lạnh buốt tâm hồn...
(Lam Phương, Thành phố buồn)*

Nàng đã ra đi thì chàng chỉ còn biết trở về trong tiếc nhớ.
Tình không trọn vì duyên đã lỡ. Thôi đành trở về trong cô phòng
để rồi biết mình sẽ mãi đơn côi:

*Ngày mai lênh đênh trên sông Hương
Theo gió mơ hồ hồn về đâu
Sóng sầu dâng theo bao năm tháng
Ngóng về đường lối cũ tìm em.
Thương em thì thương rất nhiều*

Mà duyên kiếp lỡ làng rồi
Xa em lòng anh
Muốn nói bao lời gió buông lá rơi
Hình bóng đã quá xa mờ dần theo thời gian
Kiếp sau xin chấp lời thề
Cùng sống bước lang thang...
(Lê Hoàng Long, Gọi giấc mơ xưa)

Mưa khuya hắt hiu
Xuyên qua màn tình ngăn cách rồi
Đêm qua trắng đêm
Mơ thương hình bóng cũ xa xôi
Đèn vàng nhòa sương chưa tắt
Khu phố xưa lạnh buồn tênh...
Hôm em bước lên xe hoa
Thêm nhà tươi pháo hồng
Em ơi pháo vui như vô tình xé nát tim anh
Bao nhiêu ước mơ nay phai tàn
Tình ôi phũ phàng
Một ngày dù duyên chưa thắm
Chuyến đò xưa sao nhớ quên...
(Mạnh Phát, Phố vắng em rồi)

Đời tôi cô đơn bao năm qua vẫn cô đơn
Dù ai đẹp đôi nhưng riêng tôi vẫn lạnh lùng
Trời cho tôi cô đơn bao nhiêu lần nữa đây
Tôi không hề trách đời hay giận đời luôn đổi thay.
(Đài Phương Trang, Người yêu cô đơn)

Đêm nay trời khuya vắng
Trăng lên đẹp mơ màng

*Bâng khuâng bao niềm nhớ
Bao nỗi thương bao mối sầu
Cùng dâng lên lúc canh tàn.
Từ ngày xa người yêu
Ôi đau lòng trăm chiều
Một mình anh thơ thẩn
Đi khắp nơi tận chân trời
Hồng tìm bóng dáng yêu kiều.
Đêm nao trời khuya vắng
Bên em cùng cây đàn
Ngồi kể bên bờ suối
Hai trái tim hòa chung nhịp
Tình đắm thắm bao nồng nàn.
Dịu dàng anh nhìn em
Buông lời nhẹ cung đàn
Ngây thơ khua dòng nước
Em hát vang đâu có
Ngờ cuộc tình duyên sẽ lỡ làng...
(Canh Thân, Anh còn cây đàn)*

Đừng trách móc làm chi nữa vì cuộc đời đã đưa đẩy theo số phận thì cuộc tình đâu dễ gì trọn vẹn. Thôi đành giữ mãi tình yêu trong tim:

*Bây giờ tháng mấy rồi hỡi em
Lênh đênh ngàn mây trôi êm đềm
Chiều nay nếu em đừng hờn dỗi
Trách nhau một lời thôi
Tâm hồn mình đâu lẻ đôi.
Bây giờ tháng mấy rồi hỡi em
Anh đi tìm màu hoa em cài*

Chiều nay nhớ em rồi và nhớ
Áo em đẹp màu thơ, môi tròn đầy ước mơ...
(Từ Công Phụng, *Bây giờ tháng mấy*)

Gió dào dạt thừa rằng một sớm trên bến sông
Em xuống thuyền hoa
Pháo vang đưa lướt ngược sóng
Ước nguyện chìm sâu từ ngày ấy xuân úa màu
Bến duyên giang đầu nơi chôn kín một niềm đau.
Chiều nhạt nắng, nhắc anh lời em
Nói khi mùa trăng, dưới khung trời êm
Nếu mà ngày mai giàn hoa tím kia héo gầy
Rồi đời ta vỡ tan làm đôi
Mắt ta càng xa cách nhau ngàn đời
Thì cứ nhìn vầng trăng
Mà thôi trách duyên lỡ làng...
(Lê Trọng Nguyễn, *Bến giang đầu*)

Khóc mà chi yêu thương qua rồi
Than mà chi có giận được xót xa
Tiếc mà chi những phút bên người
Thương mà chi nhắc chi chuyện đã qua.
Anh giờ đây như là chim
Rã rời cánh biết bay phương trời nao
Em giờ đây như cành hoa
Trót tả toi đón đưa ngọn gió nào...
(Hoàng Nguyên, *Cho người tình lỡ*)

Tình lỡ nên tình buồn, tình xa nên tình sâu
Tình yêu phai nhạt màu tình đau.

*Lời cuối cho cuộc tình dù đã bao muện phiền
Lòng vẫn yêu trọn đời người yêu ơi.
(Nguyễn Ánh 9, Tình khúc chiều mưa)*

Khi đời đã bị đẩy đưa theo số phận thì đừng nói “phải chi” hoặc là “nếu như”. Một tảng đá vô tình có thể đổi thay dòng chảy thì sự trắc trở tình duyên cũng là điều dễ xảy ra, đôi khi hiển nhiên, đừng mong đi ngược sự xếp đặt tiên thiên của đất trời:

*Phải chi em đừng có chồng
Và anh không là riêng ai
Thì ngày nay duyên đôi mình
Không âm thầm,
Không xa cách, không đau thương
Lòng anh không than thở
Lệ em không chan hòa
Những khi mình đến tìm nhau.
Tiếc thương cũng rồi
Đành thôi ván đóng thuyền
Còn đâu ước mơ gì cũng thế
Nhưng lỡ yêu rồi, em ơi biết bao giờ
Lòng mới quên được người xưa, hỡi em?
(Mặc Thế Nhân, Phải chi em đừng có chồng)*

Mà tình duyên trắc trở thì phải đâu lỗi lầm là của riêng ai? Không chỉ có chàng trách móc nàng đã bước sang ngang mà nàng đôi khi cũng trách chàng vì duyên đã thắm mà sao nữ bội tình:

Thôi anh đi về đi

*Xa xôi rồi thăm nhau mà chi
Duyên không tròn
Luu luyến càng thêm đau buồn.
Thôi anh đi về đi
Đau thương này em xin giành mang
Anh đi về đi cho vui lòng người ta.
Ôi ai có ngờ đâu đời em là bể sầu
Nay tình xưa đã chết ngày vui đã tàn
Lòng em nát tan. Đời em mộng gì đâu
Em nào mơ mộng gì đâu
Khóc cho mối duyên đầu lỡ làng lệ sầu chứa chan...
(Lam Phương, Nghẹn ngào)*

Dù sao tình cũng đã lỡ làng, mỗi người đi về một hướng riêng. Chỉ còn biết tìm về với nhau, nhớ đến nhau trong tâm tưởng hoặc chỉ còn mơ ước người xưa về trong cõi mộng:

*Ngàn năm thương hoài một bóng người thôi
Tình đã khơi rồi mộng khó nhạt phai
Trăng khuyết rồi có khi đầy
Ngăn cách rồi cũng sum vầy
Mây bay bay hoài ngàn năm.
Lòng như con thuyền đổ bến tình yêu
Ngại gió mưa nhiều thuyền vẫn còn neo
Ai đó dù có hững hờ, ai đó dù đã âm thầm
Ra đi ôm trọn niềm thương...
(Phạm Mạnh Cương, Thương hoài ngàn năm)*

*Mất em rồi xa em rồi
Hoa đã tàn nhụy đã phai
Chiều hôm nay trời thanh vắng*

*Em đi về, về với ai.
Một người đi, một người sầu
Nhìn hoa úa buồn về mau
Đôi chân mòn tìm dư âm hè phố vắng.
Lòng còn thương tình còn nồng
Mà đêm nhớ ngày chờ mong
Bao thu rồi nhìn lá úa rơi ngoài song.
Cánh thư này kỷ niệm này ta đã tìm về với nhau
Rồi hôm nay tàn mơ ước anh u sầu em ở đâu...
(Lam Phương, Trăm nhớ ngàn thương)*

*Rồi một chiều buồn chìm trên sân ga
Con tàu về lạnh lùng
Dù em sang bến vắng
Bao nhiêu yêu thương cũng đi qua rồi
Anh nguyện trọn một đời
Làm mây khắp phương trời...
(Lam Phương, Tình như mây khói)*

Nhưng đôi khi ước vọng được bên nhau cũng viên mãn có thể đem lại niềm vui trong hạnh phúc:

*Em ơi xuân đến bên thêm rồi
Nhấp rượu hồng vui đi hết rồi mùa chia ly
Cho tình xuân vừa ý
Xin yêu thương đến đôi bạn hiền
Để xóa hết cô đơn rồi quyến luyến nhau hơn
Cho người em thôi giận hờn...
(Tuấn Khanh, Mùa xuân đầu tiên)*

VII. TÌNH ĐAU

Trong tìm kiếm vô vọng, đôi khi người nghệ sĩ nhận ra tình yêu chỉ là một thoáng khói mây và rồi họ nhận ra rằng tình yêu có thể đưa họ đến với thương đau. Nỗi đau luôn hiện diện bên đời vì sự mất mát một bóng hình mà mình từng ôm ấp trong tim. Mỗi một người hẳn đã từng cảm nhận sự tiếc nuối những hình ảnh xa vắng và mất mát khi tình yêu đã bỏ ta đi:

*Yêu cho biết sao đêm dài
Cho quen với nồng cay
Yêu cho thấy bao lâu dài
Chỉ còn vài trang giấy.
Dòng mực xanh còn đầy
Hứa cho nhiều dù bao lời nói
Đã phai tàn thành mây thành khói
Cũng xem như không mà thôi...
(Y Vân, Áo ảnh)*

*Đời lạnh lùng trôi trên dòng nước mắt
Với bao tiếng tơ xót thương người
Vì cuộc tình đã chết một đêm nao
Lúc trăng hãy còn thơ ấu...
(Phạm Duy, Tiếng đàn tôi)*

*Ngày anh ra đi, đường nắng chưa phai màu
Dòng sông chia ly, lò lững chưa hoen sâu
Ngờ đâu chân anh, lạc bước khi qua cầu
Chiều nay băng khuâng, chợt xót thương đời nhau.
Ngày anh ra đi, rặng liễu chưa xanh màu
Mà nay bên sông, liễu khuất bến giang đầu*

*Mười mấy năm qua rồi ...
Còn gì đâu, còn gì đâu? Có chẳng là đón đau!
(Hoàng Nguyên, Em chờ anh trở lại)*

Sự mất mát sẽ khiến lòng ta trống vắng và nỗi đau sâu
thẳm từ từ gặm nhấm cõi lòng:

*Ngày dù xa khơi có luyến tình người
Giọng buồn không vui sẽ tắt nụ cười
Một ngày yêu nhau
Buồn cho chín kiếp thương đau.
Rồi về mai sau có nhớ tình đầu
Ngày buồn không vui chấp nỗi hận sầu
Một ngày xa nhau chỉ còn thương đau
Chỉ còn thương đau...
(Thanh Trang, Duyên thê)*

*Nhắm mắt cho tôi tìm một thoáng hương xưa
Cho tôi về đường cũ nên thơ
Cho tôi gặp người xưa ước mơ.
Hay chỉ là giấc mơ thôi
Nghe tình đang chết trong tôi
Cho lòng tiếc nuối xót thương suốt đời.
Nhắm mắt ôi sao nửa hồn bỗng thương đau
Ôi sao ngàn trùng mãi xa nhau
Hay ta còn hẹn nhau kiếp nào
Anh ở đâu? Em ở đâu?
Có chẳng mưa sầu buồn đen mắt sâu...
(Phạm Đình Chương, thơ Thanh Tâm Tuyền, Nửa hồn
thương đau)*

*Thôi nhé anh đừng nhiều hận sâu
Đừng thương tiếc để rồi xa xôi
Đừng trách chi đã lỡ duyên rồi
Hai chúng ta đi hai đường
Chuyện thương yêu đâu còn nữa.
Ôm ấp chi một định mệnh buồn
Để chua xót những gì cho nhau
Người bước đi mà nát tan lòng
Ai đứng trông theo ngậm hờn
Tình yêu ấy mất còn đâu...
(Song Ngọc, Định mệnh)*

*Tiếng hát bay trên hàng phố băng khuâng
Chiều đông đưa những bước chân đau mòn
Chợt nghe mùa thu bay trên trời không
Còn ai giữa mênh mông đời mình
Nỗi đau mù lấp trên tuổi thơ.
Phố vẫn hoang vu từ lúc em đi
Rồi trong mưa gió biết ai vỗ về
Bàn tay nào đưa em trong lần vui
Bằng những tiếng chim non thì thầm
Cho ngày tháng ưu phiền em quên...
(Trường Sa, Xin còn gọi tên nhau)*

Nhưng nỗi đau của cô gái sẽ đi đến cùng cực khi người yêu bao năm nay đành đoạn bỏ đi để bước theo tình duyên mới:

*Đây công viên chốn hẹn hò, chứng kiến bao lời thề
Tình yêu vừa lên ngôi, anh anh hãy nói đã yêu
Luôn một lòng chung thủy dù đời vẫn đổi thay.
Nhưng sao nay quá mười giờ, hoa tím đã nở rồi*

Mà sao anh không đến, cho em luôn ngóng chờ anh
Âu lo từng giây phút lệ buồn rơi ướt mi.
Em bơ vơ quay trở về qua phố chợ
Chợt nghe tiếng sét nổ sầm bên tai
Khi em chợt trông thấy anh
Cùng ai bước chung đường.
Người đẹp của anh bên anh màu áo tím
Em nghe quá chua cay
Em thương phận con gái như hoa mười giờ nở
Chỉ đẹp giây phút ban đầu.
(Đài Phương Trang, Hoa mười giờ)

Khi trong lòng đốn đau, ta trở về với chính mình và nhận ra nỗi cô đơn ôm lấy thân phận của người không còn có tình yêu. Buồn đau, sầu hận, tiếc nhớ, đắng cay... - những sắc thái tình cảm u ám đeo đẳng chính mình trong những ngày tháng đơn côi:

Anh biết chẳng anh, em khổ vì ai, em khóc vì ai.
Ngày vui đã tan
Nhân tình thế thái còn lại đống tro tàn.
Em muốn kêu lên cho thấu tận trời cao xanh
Rằng tình em yêu sao giống đời đóa phù dung
Sớm nở tối tàn, xót xa duyên mình
Chưa thấm đành dở dang...
Ngày nay người đành bỏ em
Canh vắng bơ vơ sầu đau
Người đành bỏ em, quên phút ta yêu lần đầu
Trăng nước bạc màu, người đành bỏ người
Như sương khói sau chuyến tàu...
(Thương Linh & Trương Hoàng Xuân, Ai khổ vì ai)

*Tình yêu hôm nay em xin trả lại cho ai
Anh vui cuộc tình tương lai
Đắng cay riêng một mình em
Rồi mai khi xa nhau xin trời cho em quên
Bên người ta anh ơi
Lòng còn thăm nhớ thương ai...
(Song Ngọc, Tình yêu màu tím)*

*Thôi nhé em còn hận tình này
Bao nhiêu đắng cay, hãy cố quên đi
Đem chôn vùi vào ngày thật buồn
Cho anh cô đơn mãi mãi mà thôi.
Thôi nhé em, người nào phụ tình
Lòng buồn một mình, ray rứt không thôi
Khi phụ lòng, thì ngờ tình người
Mang theo thương đau khi giã từ nhau...
(Đỗ Lễ, Tình phụ)*

*Người ơi khi cố quên là khi lòng nhớ thêm
Dòng đời là chuỗi tiếc nhớ
Mơ vui là lúc ngàn đắng cay xé tâm hồn
Tàn đêm tôi khóc khi trời mưa buồn hắt hiu
Lòng mình thăm nhớ dĩ vãng
Đau thương từ lúc
Vừa bước chân vào đường yêu.
Đêm ấy mưa rơi nhiều
Giọt mưa tan tác mưa mùa ngâu
Tiễn chân người đi
Buồn che đôi mắt thăm ướt khi biệt ly
Nghe tim mình giá buốt*

*Hồi còi xé nát không gian
Xót thương vô vàn
Nhìn theo bóng tàu dần khuất trong màn đêm...
(Anh Bằng, Sầu lẻ bóng)*

*Người vừa tặng ta vết thương đau ngọt ngào
Chẳng nợ gì nhau, hãy để hồn ta bay cao.
Từ vào cuộc vui đã chớm nghe lừa dối
Che giấu trên nụ môi những lời yêu đã tả tơi...
(Diên An, Vết thương cuối cùng)*

Người nghệ sĩ cảm thấy sự mất mát ấy đôi khi được an ủi phần nào vì có thể biết rằng người xa vắng ấy có thể còn tồn tại ở một góc trời nào đó, hoặc may mắn hơn thì sẽ có dịp hạnh ngộ. Nhưng ai đó sẽ đón đau hơn khi biết rằng người xưa đã vĩnh viễn không còn trên thế gian này nữa:

*Trời làm mưa tuôn nên khiến xui anh gặp em
Cho mình kết lời hẹn ước
Cớ sao trời cho tình yêu rồi ngăn cách
Mấy ai không rơi lệ sầu.
Tình vừa nồng thì vừa được tin xót thương
Em ra đi về bên kia cõi đời
Xe tang lăn buồn trong lòng phố vắng
Khóc em âm thầm...
Ôi em về đâu, vùi lấp mối duyên đầu
Em ơi còn đâu, tuổi xuân mình đang chớm
Nay em về đâu, về thế giới xa nào
Cho đời hiu hắt như nghĩa trang...
(Thúc Đăng, Dấu chân kỷ niệm)*

*Dòng sông mênh mang quá
Thiếu em chung một chuyến đò
Tình yêu như hoa nở biết em yêu mà anh chờ
Từ khi ban sơ cả hai người vẫn chờ một câu nói
Mà rồi biệt ly, không một lần hé môi
Từ nay duyên kiếp tìm trong mộng thôi...
(Hoài Linh, *Chuyến đò không em*)*

Cảnh biệt ly mà ở đó người em đi mãi không về, nàng đã đi biên biệt để không còn lưu dấu trong cuộc đời nữa thì niềm đau sẽ phải nhân lên gấp bội:

*Tôi vốn nghèo, em cũng chẳng cao sang,
Tay trắng cùng nhau hai đứa dệt mộng vàng
Ngày hôn lễ, em không đòi châu báu
Chỉ ước một đôi áo thêu để nhớ duyên đầu.
Ngờ đâu, dây đứt lìa đàn
Nụ hoa chưa thấm vội tàn
Chưa thương đã sâu chia phôi
Vội đi bỏ đôi áo mới, ai mặc bây giờ em ơi.
Tôi thân thờ, nghe tiếng hàng thông reo
Thương quá là thương khi nắng ngả về chiều
Nhìn đôi áo tôi thương về dĩ vãng
Nhưng vẫn còn trông thấy em mặc lễ tơ hồng.
(Hoài Linh, *Áo em chưa mặc một lần*)*

VIII. TÌNH BƠ VỢ

Khi tình yêu quay lưng với nỗi tiếc nuối, sâu thương, đau đớn, người nghệ sĩ cảm thấy tâm hồn bơ vơ trong cuộc đời nếu không còn tìm thấy một cuộc tình mới hoặc tình yêu thật sự đã

chết hẳn trong lòng. Tình yêu cũ thật sự đã để lại một khoảng trống mênh mông trong tâm hồn:

*Tình là tình cô đơn tái tê gió lạnh mùa đông
Ngọn đèn dầu chiếu bóng nơi cô phòng
Và mỗi lần chim én đưa tin con đò sang sông
Môi mắt em chờ mong.
Sầu thương đã lỡ, trách chi duyên tình dang dở
Đời người con gái chỉ có một lần ước mơ
Nào ngờ tình duyên trắc trở
Tình đẹp là tình bơ vơ
Chờ người đến bao giờ...
(Lam Phương, Chờ người)*

*Đêm bơ vơ thương ai đêm đợi đêm chờ
Trời bây giờ trời buồn nên trời hay mưa
Từ buổi em đi mang theo hoa bướm ngày xuân
Từng giờ chia ly, khi nào em nhớ anh không?
Đêm bơ vơ thương ai đêm đợi đêm chờ
Anh thương em, anh thương em nhớ từng đêm...
(Duy Khánh, Đêm bơ vơ)*

Trong hoàn cảnh đó người nghệ sĩ chỉ còn biết thích ngồi lặng lẽ một mình để nhìn vào cõi lòng mình, để trở về nội tâm mong tìm lại những tháng ngày xưa cũ:

*Chiều buồn ngồi một mình
Nhìn mây trôi mênh mang
Nhìn đôi chim lang thang, lang thang.
Trời buồn người càng buồn
Trông mây nước thêm băng khuâng*

*Nhớ em từng phút mong từng giây em ơi.
Biết rằng cuộc tình đầu
Thường gây bao thương đau
Càng yêu nhau càng xa nhau mãi mãi...
(Lam Phương, Tình chết theo mùa đông)*

*Và con đường ngày xưa lá đổ
Giờ không em sỏi đá u buồn
Giờ không em hoang vắng phố phường
Tiếng chuông chiều chậm chậm thê lương
Tiễn đưa người quên núi đồi, quên cả tình yêu...
(Lam Phương, Thành phố buồn)
Năm nghe cô đơn, thoáng bước trong buồn
Giá buốt về tìm, sao rơi cuối đêm
Nhà vắng mang nhiều cay đắng, xưa hồn đi hoang.
(Trúc Phương, Ai cho tôi tình yêu)*

*Ta hờn ta khi đôi mắt đời
Đêm đơn côی chợt thấy đêm dài
Tay bỏ tay rồi nên lạc lũng đôi nơi...
(Trúc Phương, Những lời này cho em)*

Hoặc thả hồn trong từng bước chân đêm khuya khi mà cô đơn bủa vây trong mọi thời khắc của cuộc sống:

*Có đường phố nào vui, cho ta qua một ngày
Có sợi tóc nào bay, trong trí nhớ nhỏ nhoi
Không còn không còn ai, ta trôi trong cuộc đời
Không chờ không chờ ai...
(Trịnh Công Sơn, Ru ta ngâm ngủi)*

*Khi bước chân ta về, đêm khuya nhìn đường phố
Thành phố hoang vu như một lần qua cuộc tình
Làm sao em biết đời sống buồn tênh...
(Trịnh Công Sơn, Tình xa)*

*Từ lúc vắng em nên anh thường buồn
Hay lang thang ngoài đường nhỏ không tên
Hay ghi câu nhạc tình héo hắt
Vội tâm tư sầu đau, kể từ ngày xa cách nhau...
(Huỳnh Anh, Thuở ấy có em)*

*Mưa khuya buồn lê thê
Đi hiu giăng khắp lối về
Còn ai đếm bước âm thầm
Tìm trong ngõ vắng cô liêu
Giữa đêm tàn lạnh giá
Mơ bóng bao ngày qua
Một ngày nên duyên mới
Duyên kiếp dễ nào phai...
(Huỳnh Anh, Nếu ta đừng quen nhau)*

*Vẫn lang thang như người không nhà
Đã xa em nghe buồn nghĩa trang
Người yêu ơi! Em chắc đang vui
Nào em hay anh rất đơn côi
Gom góp kỷ niệm giây phút tình chia phôi.
Bước lang thang như kẻ điên cuồng
Biết đêm nay đi về nơi đâu
Vẫn lang thang như kẻ không nhà
Biết đi đâu đêm dài bơ vơ*

*Muốn quên em mới lang thang
Biết đêm nay về nơi đâu.
(Vinh Sử, Đêm lang thang)*

*Thơ thẩn mình tôi lẻ từng bước nhỏ về trên lối xưa
Mưa đã thôi bay trời sầm sập tối như hồn tôi đầy
Ngơ ngác chim bay tìm về tổ ấm
Rung rức còi tàu chuyển bến sân ga
Lẻ loi trên trời vì sao đêm sớm, vun vút trời mây.
(Nguyễn Vũ, Ga chiều phố nhỏ)*

*Phố buồn mình tôi bước chân lẻ loi
Ray rút trời mưa bỗng nghe mặt môi
Nổi niềm chuyện tâm tư người ơi
Xin ghi nhạc lòng thương nhớ
Mình gọi nhau cố nhân u sầu.
(Song Ngọc, Xin gọi nhau là cố nhân)*

Khi đã có em và khi đã mất em là hai thế giới hoàn toàn trái nghịch. Cả thế giới dường như đã thay đổi vì trái tim anh đã đổi thay, nó được nhìn nhận không phải qua bộ mặt khách thể phơi bày như nhau trước mắt mọi người mà qua lăng kính con tim của chủ thể. Từ trong nội tâm phóng cái nhìn ra ngoại giới thì ngoại giới đã nhuộm màu chủ quan. Khi em đã ra đi rồi, cả không gian sẽ buồn bã hơn vì trái tim anh đã héo khô tự bao giờ:

*Một ngày không có em là lòng anh tan nát
Cả trời mây u ám thời gian vẫn âm thầm
Âm thầm hẳn trên bia đá xanh.
Một ngày không có em là lòng anh se thắt*

*Cả ngàn cây im tiếng chịu tang khóc mỗi tình
Mỗi tình như nghĩa trang lạnh lùng...
(Y Vân, Một ngày không có em)*

*Nếu, nếu một ngày không có em
Thì niềm cô đơn dài như năm tháng
Như mùa thu chết như lá thu rơi
Nếu, nếu ngày ấy mình đừng quen nhau
Thì ngày nay có đâu buồn đau
Những khi mình xa nhau có đâu buồn đau...
(Khánh Băng, Nếu một ngày)*

*Những chiều không có em, ngõ hồn sao hoang vắng
Ôi đừng chân đây, đường phố cũ
Ngồi nhớ tới nhớ tới dáng người em thơ
Cùng bước dưới trời mưa lòng trao chuyện lòng.
Những chiều không có em, lá vàng tan tác bay
Thường lang thang về lối cũ
Tìm dư hương ngày xưa vào hồn
Mà nuôi tiếc nhớ mãi
Những chiều những chiều tôi với em tay trong tay...
(Trường Hải, Những chiều không có em)*

*Chiều mưa không có em bờ đá công viên âm thầm
Chiều mưa không có em giăng mắc mây không buồn trôi
Gọi mùa thu lãng quên vào tiếng mưa rơi êm đềm
Trời còn mưa ướt thêm cho dài ngày tháng không tên...
(Trường Sa, Mùa thu trong mưa)*

*Chiều nay mình lang thang trên phố dài
Không có em ai chung bước đôi nhau giận hờn*

*Không có em đường xưa giăng mắc mây trôi
Chiều nao hai đũa chung đôi lặng nhìn mùa thu lá rơi.
Dù mai tình lên khơi như sóng gào
Không có em cho phố vắng dấu chân hẹn hò
Không có em mùa thu thoi lá vương bay
Mùa đông buốt giá qua đây vòng tay ấy ôi sao lẻ loi...
(Ngô Thụy Miên, Chiều nay không có em)*

Người nghệ sĩ nhận ra nỗi cô đơn có thể ngay khi giữa chốn đông người nhưng họ chỉ có thể cảm nhận điều đó sâu sắc hơn trong tình huống chỉ còn một mình:

*Sớm mai thức giấc, nhìn quanh một mình
Ngoài hiên nắng lóe, đàn chim giật mình
Biết lời tỏ tình, đã có người nghe.
Nắng xuyên qua lá, hạt sương lìa cành
Đời mong manh quá, kể chi chuyện mình
Nắng buồn cuộc tình, bỗng tắt bình minh...
(Lam Phương, Một mình)*

*Trăng lẳng sâu vào đêm đợi chờ
Đêm thế gian quạnh cô mịt mờ
Như ném ai vào cõi bơ vơ
Nhưng vẫn chưa tìm thấy người mơ...
(Trần Nhật Bằng & Phạm Đình Chương, Đợi chờ)*

*Chiều nay một mình chiếc bóng đơn côi
Mưa rơi giọt buồn giá buốt tim tôi
Mưa rơi lạnh lùng xóa dấu chân xưa
Tin yêu bây giờ trả lại người xưa...
(Nguyễn Ánh 9, Tình khúc chiều mưa)*

*Khi yêu biết ra sao mà ngờ
Thương đau vẫn vây quanh từng giờ
Để rồi tim tôi âm thầm nứt vỡ
Một mình đơn côi đêm dài xót thương...
(Hồng Vân, Tôi bước vào yêu)*

*Từ em đi mùa thu tàn úa lá rơi bên thềm
Từ em đi mùa đông lạnh giá bước chân âm thầm
Chờ em mãi mắt môi ơ thờ
Lời yêu cuối thoáng nghe mơ hồ
Chỉ mình tôi với một góc trời hư vô...
(Ngô Thụy Miên, Ở nơi nào em còn nhớ)*

*Đêm có tiếng thở dài, đêm có những ngậm ngùi
Khu phố yên nằm đôi bàn chân mới
Trên lối về mưa bay.
Đêm anh hát một mình ru em giấc mộng lành
Xin những yên bình cho loài chim nhỏ
Cao vút trời thênh thang...
Đêm hiu hắt lạnh lùng sâu thêm mắt muện phiền
Soi bóng đời mình bên dòng sông cũ
Tôi với trời bơ vơ.
(Tùng Giang, Tôi với trời bơ vơ)*

*Đường về mình tôi lẻ bước buồn thiu
Đèn đêm đứng im mưa lạnh tiêu điều
Dư âm vang lên tiếng thương trăm chiều
Tình yêu đánh mất tầm tay
Từ đây ta nhớ em hoài...
(Thanh Sơn, Hương tình cũ)*

Người về, đường đi kết gió trăng sao
Người đi có biết chăng trong chiều nay bơ vơ
Nghe lá thu vàng rơi bâng khuâng
Bước chân ai về chùng thời gian ngừng trôi
Như quên đêm khuya để gió sương theo mùa
Thầm làm ướt áo vai gầy...
(Anh Việt Thu, Hai vì sao lạc)

Bao năm qua rồi còn gói chiếc
Nghe lòng nhiều nỗi tiếc
Thương nhau rồi xa nhau rồi
Một lần dang dở ấy đêm lạnh vui với ai?
(Trúc Phương, Buồn trong kỷ niệm)

Chuyện xưa chôn vùi theo bóng thời gian
Mà nay lòng người nhiều thay đổi
Bạc đen nhắc thêm buồn.
Nhiều lần chợt nghe
Sao thấy lòng mình nhớ thương
Kỷ niệm ngày xưa chưa phai mờ trong tiềm thức
Gục đầu từng đêm nghe cô đơn đốt tâm tư
Chuyện buồn ngày xưa đó
Muốn cố quên lại nhớ thêm...
(Đài Phương Trang, Căn nhà dĩ vãng)

Với người con gái, sự trống vắng càng dễ gây niềm xúc động mạnh mẽ hơn nữa. Anh đã đi về phương trời nào để em còn lại đây một mình chiếc bóng:

Tiến anh đi rồi em về gác lạnh đầu hiu
Ngoài trời trăng tỏ mà sao ướt đôi tay mềm

*Bóng đêm ngỡ là người em yêu
Khép đôi mi lại càng thương nhiều
Trời ơi thương nhớ
Bao năm mặn nồng bây giờ lìa nhau...
(Lam Phương, Khóc thầm)*

*Đừng bỏ em một mình, đừng bỏ em một mình
Trời lạnh quá trời lạnh quá
Sao đành bỏ em một mình.
Đừng bỏ em một mình, đừng bỏ em một mình
Chiều lộng gió chiều lộng gió
Sao anh đành bỏ em...
(Phạm Duy & Minh Đức Hoài Trinh, Đừng bỏ em một mình)*

Khi chỉ có một mình mà không còn một ngã rẽ tâm tình nào khác thì người nghệ sĩ còn mãi bơ vơ. Tình yêu cũ chỉ là chuyện thần tiên vời xa trong quá vãng:

*Chiều xuống kinh đô phủ bóng giáo đường
Sao còn bơ vơ mãi nơi đây
Bên tiếng chuông nhiệm mầu
Lạy Chúa con yêu đời xót xa nhiều
Bao năm qua con mãi đi
Tìm tình vẫn chưa được yên.
(Lam Phương, Tình vẫn chưa yên)*

*Hỡi cố nhân ơi chuyện thần tiên xa vời
Tình đã như vôi mong chi còn chung đôi
Cứ cúi mặt đi để nghe đời làm lỡ
Đừng nín thở thời gian cho thêm sầu vương mang.*

(Lam Phương, *Cỏ úa*)

*Em về với người hết rồi câu chẵn gói
Hẹn ước trọn đôi bây chừ riêng một mình tôi
Mơ nhiều ước nhiều để rồi như mây khói
Tình đã vội xa xa vời tiếc thương cũng rồi...*
(Mặc Thế Nhân, *Em về với người*)

*Đèn soi bóng đêm
Sương rơi chân mềm sao rơi bên thềm
Hàng cây giá băng
Xoay cơn mê đầy tìm đến bên em
Vòng tay ngỡ ngàng
Nghe đắng môi trắng đêm
Em hỏi em lời hứa xưa đã phai
Em ơi có hay thành phố không đêm ngày
Ai khóc ai sau này?*
(Tâm Anh, *Chuyện tình không dĩ vãng*)

oOo

Nhìn lại những ca khúc giải bày hết sắc thái tình yêu qua những dẫn chứng trên đây, ta thấy trong 20 năm ở miền Nam người nghệ sĩ vẫn được ca tụng tình yêu với những cảm xúc dạt dào, phong phú như một vườn hoa ngát thơm hương sắc. Chiến tranh không làm mất đi những tình cảm nhân văn, trong đó tình yêu là một nhu cầu tự nhiên của con người được tự do phô diễn không bờ bến, không ràng buộc. Chính vì vậy người nghệ sĩ có khả năng phơi hết tâm tình để ngợi ca tình yêu thương của con người - bộ phận để nghệ thuật âm nhạc đem lại cái đẹp cho con người và cuộc đời.

MỤC LỤC TẬP 1

* LỜI NGỎ trang ... 3

CHƯƠNG I. BỐI CẢNH LỊCH SỬ CỦA MIỀN NAM GIAI ĐOẠN 1954-1975 ... 6

I. Những diễn biến trước ngày chia cắt đất nước.

II. Tình hình chính trị ở miền Nam.

1. Chế độ Đệ nhất Cộng hòa.

2. Chế độ Đệ nhị Cộng hòa.

CHƯƠNG II. ĐỜI SỐNG VĂN HÓA - VĂN NGHỆ Ở MIỀN NAM ... 19

I. Vài nét về giáo dục.

II. Về hoạt động văn nghệ và âm nhạc.

1. Báo chí văn nghệ.

2. Hoạt động biểu diễn âm nhạc.

a) Các lò đào tạo của các nhạc sĩ.

b) Các nhóm nhạc và ban nhạc.

3. Về hoạt động sáng tác âm nhạc.

CHƯƠNG III. TRÀO LƯU LÃNG MẠN Ở PHƯƠNG TÂY VÀ Ở VIỆT NAM ... 40

A. TỔNG QUAN VỀ TRÀO LƯU LÃNG MẠN Ở
PHƯƠNG TÂY.

I. Văn chương lãng mạn.

1. Khái quát.
2. Định nghĩa.
3. Những chủ đề chính.
 - a) Sự khẳng định và thắng hoa cái tôi.
- b) Nỗi buồn lãng mạn.
 - c) Tình yêu thiên nhiên.
 - d) Sự hoài niệm quá khứ.
 - e) Thế giới đường xa xứ lạ.
 - g) Sự hư ảo, quái dị, siêu nhiên.
 - h) Sự siêu phàm.
 - i) Sự dẫn thân.
 - k) Đêm tối.
- II. Hội họa lãng mạn.
- III. Âm nhạc lãng mạn.

C. TỔNG QUAN VỀ TRÀO LƯU LÃNG MẠN Ở VIỆT NAM.

- I. Khái quát.
- II. Văn chương lãng mạn.
- III. Hội họa lãng mạn.
- IV. Âm nhạc lãng mạn.
 1. Sơ lược về sự ra đời của nền tân nhạc Việt Nam.
 - Nhóm Myosotis.
 - Nhóm Tricéa.
 - Nhóm Phạm Đăng Hinh.
 - Nhóm Đồng Vọng.
 - Nhóm Nam Định.
 - Nhóm Tổng hội Sinh viên.
 2. Xuất phát điểm của dòng ca khúc lãng mạn.
 3. Nội dung, chủ đề của dòng ca khúc lãng mạn.

CHƯƠNG IV. DÒNG CA KHÚC LÃNG MẠN
CÁCH MẠNG ... 79

- I. Hình ảnh người trai đi chiến đấu.
- II. Tình quân dân trong lòng dân tộc.
- III. Hình ảnh quê hương trong kháng chiến.

CHƯƠNG V. DÒNG CA KHÚC LÃNG MẠN
TRỮ TÌNH ... 131

- I. Những ca khúc về tình yêu đôi lứa.
 - 1. Hình ảnh người thiếu nữ.
 - 2. Nỗi buồn trong tình yêu.
 - a) Nỗi buồn nhẹ nhàng.
 - b) Giây phút chia ly.
 - c) Sự hoài niệm, tiếc nuối.
 - d) Mong chấp cánh uyên ương.
- II. Những ca khúc ca ngợi thiên nhiên.
 - 1. Thiên nhiên tươi đẹp.
 - 2. Thiên nhiên buồn bã.
- III. Những ca khúc ca ngợi quê hương.
 - 1. Vui cảnh đồng quê.
 - 2. Thương nhớ đồng quê.
 - 3. Ngợi ca người mẹ.
 - 4. Cảnh đẹp đất nước.
- IV. Những ca khúc về thế giới mộng mơ.
 - 1. Khát vọng lãng du.
 - 2. Những giấc mơ tiên.

CHƯƠNG VI. TÌNH CA QUÊ HƯƠNG ... 249

- I. Nỗi lòng người đi.
 - 1. Niềm luyến tiếc
 - 2. Nhớ về quê cũ
 - 3. Giấc mơ hồi hương
- II. Nắng đẹp miền Nam.
 - 1. Thanh bình ca.
 - 2. Lối về xóm nhỏ.
 - 3. Tình thắm duyên quê.
 - 4. Mùa hợp tấu.
- III. Quê hương bốn mùa.
 - 1. Xuân đã về.
 - 2. Khúc ca mùa hè.
 - 3. Khúc thu ca.
 - 4. Mưa mùa đông.
- IV. Đất nước mến yêu.
 - 1. Miền Bắc xa vời.
 - 2. Miền Trung thương nhớ.
 - 3. Miền Nam đô hội.

CHƯƠNG VII. TÌNH CA ĐÔI LỬA

... 389

- I. Tình đầu.
- II. Tình qua bốn mùa.
- III. Tình sâu.
- IV. Tình nhớ.
- V. Tình xa.
- VI. Tình lỡ.
- VII. Tình đau.
- VIII. Tình bơ vơ.

MỤC LỤC TẬP 2

CHƯƠNG VIII. CHO NGƯỜI VÀO CUỘC CHIẾN ...3

- I. Giai đoạn 1 (1955-1960)
- II. Giai đoạn 2 (1960-1975)
 - 1. Mấy tháng quân trường.
 - 2. Tình đồng đội.
 - 3. Trên bốn vùng chiến thuật.
 - 4. Anh tiên tuyến em hậu phương.
 - 5. Xuân này con không về.
 - 6. Một mai già từ vũ khí.
 - 7. Đêm nguyệt cầu.

CHƯƠNG IX. PHONG TRÀO DU CA ... 91

- I. Sự hình thành phong trào Du ca.
- II. Tổ chức phong trào Du ca.
- III. Nội dung ca khúc phong trào Du ca.
 - 1. Nhận diện quê hương.
 - 2. Tuổi trẻ chúng tôi.
 - 3. Đoàn ta ra đi.
 - 4. Mơ ước hòa bình.

CHƯƠNG X. PHẠM DUY: TÂM CA & ĐẠO CA ... 120

- I. Mười bài Tâm ca.

II. Mười bài Đạo ca.

CHƯƠNG XI. NHẠC PHẢN CHIẾN... 149

- I. Vài nét về khuynh hướng phản chiến.
- II. Phản chiến trong âm nhạc miền Nam.
- III. Nhạc phản chiến của Trịnh Công Sơn.
- IV. Nhạc phản chiến của Miên Đức Thắng.

CHƯƠNG XII. NHẠC TRẺ ... 196

- I. Các ban nhạc trẻ.
- II. Hoạt động biểu diễn.
- III. Phổ biến bài nhạc gốc và phóng tác lời ca nhạc trẻ phương Tây.
- IV. Sáng tác mới của nhạc trẻ miền Nam.

CHƯƠNG XIII. NHẠC SINH VIÊN TRANH ĐẤU...220

- I. Quá trình hình thành và phát triển của phong trào nhạc sinh viên tranh đấu.
 1. Giai đoạn 1965-1969.
 2. Giai đoạn từ 1970 đến 1975.
- II. Nội dung ca khúc của nhạc sinh viên tranh đấu.
 1. Cuộc đấu tranh trực diện trên đường phố.
 2. Khêu gọi lòng nhân ái và tình tự dân tộc.
 3. Ca ngợi truyền thống oai hùng của dân tộc.
 4. Niềm hy vọng và mơ ước hòa bình.
- III. Dấu ấn của phong trào nhạc sinh viên tranh đấu.

CHƯƠNG XIV. NHẠC THIẾU NHI VÀ NHẠC CỘNG ĐỒNG

... 250

I. Nhạc thiếu nhi.

1. Bài hát ca ngợi tuổi thơ.
2. Bài hát về yêu thương gia đình, trường lớp, thầy cô.
3. Bài hát về quê hương, đất nước.
4. Bài hát mừng Trung thu.
5. Bài hát vui chơi tập thể.

II. Nhạc sinh hoạt cộng đồng.

1. Vui họp mặt.
 2. Vui cắm trại.
 3. Bài ca sinh hoạt tôn giáo.
4. Bài ca sinh hoạt Hướng đạo.

CHƯƠNG XV. TRUYỆN CA VÀ TRƯỜNG CA ... 313

I. Truyện ca.

1. Trần cau.
2. Thiên thai.
3. Trương Chi.
4. Chú Cuội.
5. Ngưu Lang - Chức Nữ.
6. Trác Văn Quân.
7. Thiếu phụ Nam Xương.
8. Hoa thủy tiên.
9. Huyền Trân Công Chúa.
10. Lòng mẹ Việt Nam.
11. Nàng Bân.
12. Chuyện tình Lan và Điệp.

II. Trường ca.

1. Lịch sử loài người.

2. Trường ca Sông Lô.
3. Hòn Vọng Phu.
4. Hội Trùng dương.
5. Con đường cái quan.
6. Mẹ Việt Nam.

CHƯƠNG XVI. NHỮNG BÀI HÙNG CA
TRONG NỀN TÂN NHẠC ... 402

I. Sử ca.

II. Thanh niên ca.

III. Kháng chiến ca.

IV. Quốc ca.

V. Quân ca.

- * LỜI KẾT. ... 497
- * TÀI LIỆU THAM KHẢO. ... 503
- * MỤC LỤC. ... 513